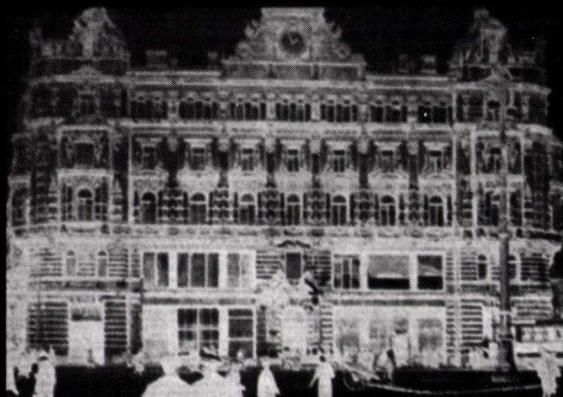

VALLATÁS A LUBJANKÁN

Lukács György vizsgálati ügyiratai

Életrajzi dokumentumok

Vallatás a Lubjankán

*Lukács György vizsgálati ügyiratai –
Életrajzi dokumentumok*

ARCHÍVUMI FÜZETEK

13.

| L- 13.743, 02

Vallatás a Lubjankán

*Lukács György vizsgálati ügyiratai –
Életrajzi dokumentumok*

ARGUMENTUM KIADÓ – LUKÁCS ARCHÍVUM
2002

A kötet megjelenését a Soros Alapítvány támogatta.

A kiadók köszönetet mondanak Doubravszky Júliának
a kötet létrehozása során nyújtott támogatásáért.

A fordítás alapjául a *Beszedi na Lubjanke. Szledsztennoje gyelo Djorgya Lukacs*.
Matyeriali k biografii, Moszkva 1999 szolgált, a 2., bővített kiadás (Moszkva 2001)
figyelembevételével.

Összeállította, szerkesztette és a jegyzeteket írta
V. T. SZEREDA és A. SZ. SZTIKALIN

A melléklet anyagát R. MÜLLER és JA. ROKITJANSZKIJ állította össze
A melléklet jegyzeteit A. DMITRIJEV, JA. ROKITJANSZKIJ, V. SZEREDA és A. SZTIKALIN írta

Lektorálta

A. A. GUGNIN, AR. A. ULUNJAN és ILLÉS LÁSZLÓ
Az orosz kiadás munkálataiban részt vett az MTA Könyvtára Lukács Archívum

Fordította

ILLÉS LÁSZLÓ

A fordítást ellenőrizte és szerkesztette

SZIKLAI LÁSZLÓ

Szakmai lektor

SZ. BIRÓ ZOLTÁN

© A dokumentumokat szolgáltató levéltárak, Lukács György örökösei, Illés László, 2002

Börtönfelvétel Lukácsról

Előszó

„41-BEN MÉGIS LEBUKTAM”

A moszkvai Művész Színház utcának közvetlen folytatása a Kuznyeckij-híd, s ezen átgyalogolva egyenesen eljutunk a Dzerzsinszkij térre. Napközben, mint a főváros közepének minden terét, ezt is sűrűn ellepik a járókelők. Ha valaki idézést kapott, elég volt annyit mondania, hogy „bemegyek a Lubjankára”, és mindenki rögtön tudta nemcsak azt, hogy miről lehet szó, hanem hogy hova *kell* mennie. Oda jobbra egyébként vitték az embert. A Lubjanka mégsem egy hely, nem egy vaskos hivatali épület és börtön körüli térség, nem egy cím: *Kuznyeckij Moszt 24.*, hanem intézmény, maga a hatalom, a *Belügyi Népbiztosság*. A Lubjanka *határ*: „itt kezdődik az ország, melyről a világ egyik legjobb költője így énekelt:

*Én rajtam jutsz a kinnal telt hazába,
és rajtam át oda, ahol nincs vigasság,
rajtam a kárhozott nép városába.”*

– idézte Dantét barátjának Illés Béla, mielőtt átlépte a tér sarkát.¹

A „négy betű”² (NKVD – Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Dyel) dokumentumai szerint Lukács letartóztatásának jóváhagyására 1941. június 27-én, a végrehajtás elrendelésére június 28-án, majd a letartóztatásra június 29-én

¹ Illés Béla „tragikomikus történetét” Sík Endre meséli el: *Vihar a levelet*. Zrínyi, Budapest, 1988, 127. o. – Dante Alighieri: *Isteni színjáték*. Babits Mihály fordítása.

² Az NKVD a *Belügyi Népbiztosság*, a szovjet államvédelmi hatóság nevének rövidítése. A „négy betű” a korszak politikai köznyelvében kialakult megnevezés. Lányi Sarolta 1936. IX. 4-én a naplójába azt jegyzi fel férje, Czóbel Ernő, letartóztatásakor, hogy közös veszély fenyegeti őket, „amikor a mindkettőnk előtt autoritásnak ismert »négy betű« téged osztályellenességnek gyanúsít.” Lányi Sarolta: *Próbatétel*. Életjel, 1982, 118. o.

került sor a Cskalov utca 22/23. számú ház 68. lakásában.³ Lukács önéletrajzi vázlatában, a *Megélt gondolkodásban* a lehető legszófukarabb utalás szerepel csak a történekről. „A nagy káderirtás időszaka. Állásfoglalás (a párhuzam: Bloch). Szerencse a katasztrófák korában (α) Buharin–Radek, 1930; (β) magyar mozgalom, (γ) Lakás. Mégis szerencse az 1941-es helyzet. (...) Személyesen: nem nehézségek nélkül (2 *letartóztatás*).”⁴

Két korszakra vonatkozik ez a szűkszavú szöveg. Az első a „nagy káderirtás időszaka”, amely a Kirov-gyilkossággal (1934. december 1.) indul. 1935 és 1938 között megy végbe a leszámolás a „lenini gárdával”. Pártpolitikai–belpolitikai irtó hadjárat folyik az „élesedő osztályharc” jegyében az állampolgárok, funkcionáriusok tömege ellen, a trockista–zinovjevista „terrorista központ” megsemmisítéséért, melyet a Jezsov vezette Belügyi Népbiztosság vezényel. A trockisták ellen folytatott perekben „kiderítették”, hogy a vádlottak a szovjethatalom elleni hazaáruló tevékenységük során szoros kapcsolatban állnak a Gestapóval, fasiszta ügynökök. Ekkor teljesedik ki a munkatáborok rendszere, és kezdődik meg egyes népcsoportok áttelepítése.

A Jezsov-éra tömegpusztító kegyetlenségét nagyban fokozta a Kirov-gyilkosság után rögtön megfogalmazott vád, hogy a leváltott és kivégzett Jagoda nyomán az NKVD „négyéves lemaradásban van a trockisták és más ellenforradalmi elemek leleplezésében.”⁵

A második időszakban, a Szovjetunió megtámadásának idején már a nemzetközi, *világpolitikai* kérdések kerültek előtérbe. Lukács úgy vélte, hogy a magyar párt politikáját is a Komintern VII. kongresszusán meghirdetett népfrontpolitika alapján kell és lehet ekkor újragondolni, s ebben a „demokratikus mozgalom elemzése” kerülhet túlsúlyba. Ezt a bizakodóbb képet az is erősítette benne, hogy érzése szerint a magyar párton belül végre a „*Blum-tézisek* bírálata eltűnt”.⁶

A letartóztatásokat az érintettek – az érzelmi sokkhatáson és katasztrófaélményen túlmenően – nem *jogi* szempontból ítélték meg. A helyzetre azonnal, ösztönösen *morális–politikai* értékeléssel reagáltak; védekező ref-

³ Lásd e kötetben: 44. o.

⁴ Lukács György: *Megélt gondolkodás*. In uő: *Curriculum vitae*. Magvető, Budapest, 1982, 35–36. o. Kiemelés – Sz. L.

⁵ Béládi László–Krausz Tamás: *Sztálin. Történelmi vázlat*. Láng Kiadó, 1988, 167. o.

⁶ Lukács György: *Megélt gondolkodás*, 36. o.

lexióik közvetlenül a morális alapú *hitre* épültek. Meggyőződésük szerint azzal, ami velük történt, alapvetően az igazságot érte sérelem, de olyan sérelem, amely árt a szovjetrendszernek, a kommunizmusnak, és az élesedő osztályharc, a fokozott ellenséges tevékenység időszakában különösen veszélyes. Súlyos politikai ügyről van tehát szó, amelynek az intézése, el-intézése, kijavítása is elsősorban csak politikai, következésképpen nem adminisztratív, nem hivatali vagy bírósági, hanem személyes lehet. Mindenekelőtt erre támaszkodott a közvetlen „elintézhetőségbe” vetett hit, amely természetesen nem volt független a Szovjetunióban kialakult pártállami ügyintézési praxistól. Ám a köznapi és felsőbb szintű politikai ügyekben egyaránt az elintézés, az igazság helyreállításának lehetősége egy ennél még magasabb rendű hitre támaszkodott. A pártba és vezetőibe, mindenki és mindenek feletti vezérébe, Sztálinba vetett hitre.

Miután elvitték a Lubjankára a letartóztatottat, a hozzátartozók rögtön azon kezdtek gondolkodni, hogy *hova*, de elsősorban, hogy *kihez* lehet fordulni. Mi segít, ki segíthet?

Lukács György feleségének volt – vigasztalan – korábbi tapasztalata arról, hogy egyáltalán mit lehet tenni ilyen esetben. Emlékezett Kelen József ügyére, amelyet közléről ismert. „1938. január 14-én letartóztatták Kelen Józsefet, a Magyar Tanácsköztársaság volt népbiztosát, a kiváló mérnököt, a Tyeplóenergoprojekt vezetőjét.

Későn éjszaka jöttek. Józsi – szokása szerint – íróasztala mellett dolgozott, én békésen szunnyadoztam ágyamban – írja Kelen Jolán. – Egyszer csak éles, erős csengetés hangzott. Egy fiatal NKVD-tiszt jelent meg, a házgondnok és két katona kíséretében. Józsi csak annyit súgott oda nekem: »Úgy látszik, letartóztatnak« – a tiszt már turkálni is kezdett az íróasztalon, a kiteregetett papírok között. Szétszórt mindent, amit nem értett... Letaglózva, némán ültünk, sokáig egy szó sem esett közöttünk. Csak akkor ocsúdtunk fel, amikor alá kellett írnom a lefoglalt tárgyak jegyzékét. Aztán becsomagoltam Józsi téli holmiját.”

Ezután vette kezdetét a második felvonás, amelyben már szereplőként Lukács is a színpadra lép. „Január 14-e drámája után kapkodtam fűhöz-fához – folytatja Kelen Jolán a történetet –, hogy bizonyítsam Kelen József nyilvánvaló büntetlenségét. Voltam Lukács Györgynél, aki nagyon szívesen fogadott, és megígérte támogatását... Írtam egy rövid levelet Dimitrov elvtárshoz, kértem, hogy beszélhessek vele. Akkor titkára, Nógrádi Sándor,

megígérte, hogy postáján legfelülre teszi leveleimet. Dimitrov tehát hamar fogadott. Amikor előadtam kérésemet, dühösen kifakadt:

– Azt hiszi, hogy engem fogadnak? Letartóztatják szekcióm vezetőit, és még csak nem is szólnak erről nekem!

Írtam Sztálinnak egy hosszú beadványt, nem hiszem, hogy kezébe került volna. Minél többet jártam, annál inkább meggyőződtem róla, hogy minden hiábavaló.”⁷

Lukács, valószínűleg Gábor Andor féltő, óvatosságra intő, lebeszélő tanácsa⁸ ellenére, kihallgatást kért Kelen József ügyében a Lubjankán. Az őt fogadó tisztnek részletesen elmondta, hogy milyen régen és alaposan ismeri Kelen politikai tevékenységét, különösen a magyar proletárdiktatúra idején végzett, politikailag feddhetetlen népbiztosi munkáját. Arra a kérdésre azonban, hogy mennyire beható ismeretei vannak Kelen jelenlegi, a hőenergia hasznosításával kapcsolatos konkrét munkájáról, csak azt válaszolhatta, hogy biztos abban, hogy azt is ugyanolyan megbízhatóan és kifogástalanul látja el, mint húsz évvel korábban népbiztosi feladatait.

A segítségkeresést ilyen esetben természetesen nemcsak a ráció, a precíz számítás, a higgadt mérlegelés irányítja. „Még Ferkó letartóztatása előtt történt, hogy elvitték Gyurit. Nagymama – emlékezik Ánya (Anna Pavlovna Szidorova, Jánossy Ferenc felesége) – szaladgált ide, oda, de mindenütt csak azt mondták, majd kivizsgálják a dolgot. Úgy két vagy három hónap után aztán kiengedték. Kérdezzük, mi volt? Ő meg mondja nevetve, hogy odatettek elé különböző papírokat, hogy írja alá. »En meg mondtam nekik, ez itt nem igaz, azt nem írom alá. Üvöltözött a kihallgató, verte az asztalt, de én nem írtam alá semmit. Mondtam nekik, lőjenek le, de ez itt nem igaz, és nem írom alá. Ez ment nap mint nap – végül kiengedtek.«

Nem vitás, ha valamit is aláír, az a végét jelentette volna. De most, hogy már tudjuk, milyen szörnyűségek történtek azokban az időkben, és mennyi-

⁷ Kelen Jolán: *Eliramlik az élet...* Kossuth, 1976, 213–215. o.

⁸ Gábor Andor segítőkészségéről megemlékezik Sík Endre is: „Két elvtársra emlékszem vissza, hálával és szeretettel, amíg élek. Ha hozzájuk fordultam, soha meg nem tagadták segítségüket... Ez a két elvtárs Gábor Andor és Sorger Ignác volt.” *Vihar a levelet*, 110. o. – „Déry Tibor ír[ja] le az *Élelet* nincsenben, amikor Gábor Andor őt óvta, hogy vigyázzon, és írja át a könyvét. Úgy látszik óvatos ember volt.” Lukács György: *Életrajz magnószalagon*. Eörsi István és Vezér Erzsébet beszélgetései Lukács Györggyel, in: *Megélt gondolkodás. Életrajz magnószalagon*. Magvető, 1989, 230. o.

re nem számított egy ember, nagyon is el tudom képzelni, hogy voltak, akik szintén nem írtak alá semmit, mégis elvesztek. Lehet, hogy Gyurinak egyszerűen szerencséje volt, vagy nem akartak nemzetközi botrányt. Végül is Lukács nem akárcsi volt, a világon mindenütt ismerték a nevét.”⁹

Jánosy Gertrúd „szaladgált ide, oda”. Kinél járt, kihez fordult? Még alig telt el egy hét, tehát a letartóztatás után azonnal, 1941. július 8-án levelet írt (nem tudni, kinek a tanácsára) V. M. Molotovnak. Miért neki? Ne felejtjük el, hogy 1937 és 1938 között a belügyi népbiztos által kivégzésre előterjesztettek listái rendszeresen Sztálin és Molotov ellenjegyzése, jóváhagyása után váltak véglegessé.

A „köznapi” történet és a történelmi esemény egyidejű lett ezekben a napokban.

1941. június 22-én hajnalban fél ötkor Sztálin szobájában összegyűltek a Politikai Iroda tagjai, a honvédelmi népbiztos és a vezérkari főnök. „Molotov telefonált a német követségre, majd távozott, hogy fogadja a nagykövetet. Rövid idő múlva visszatért: – A német kormány hadat üzent.”¹⁰ 1941. június 23-án jött létre Sz. K. Tyimosenko vezetésével a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása, amely a legmagasabb rangú katonai vezetők-ből állt. Az elnök Sztálin mellett ennek egyetlen civil tagja volt: V. M. Molotov.

Lukácsot június 29-én vették őrizetbe. Felesége 1941. július 8-án kelt levele a már hadban álló Szovjetunió lehető legfelsőbb szintjére jutott el; eljutott a címzetthez, és Molotov kivizsgálásra átirányította a levelet a „nyomozó részleghez”.¹¹

Lukácsot és Jánosy Ferencet ugyanazon paragrafus, az 58-as alapján vették őrizetbe. Ám ennek a paragrafusnak az alapján hozott ítéletek között nagyon nagy eltérések lehettek. „Az 58-as paragrafus, az egy politikai parag-

⁹ Ánya. *Egy orosz asszony élete*. Lejegyezte és leírta Doubravszky Sándor, Bagolyvár Kiadó, 1999, 163. o.

¹⁰ Béládi László–Krausz Tamás: i. m. 229. o.

¹¹ Jelen kötet 65. skk. – A levelet Lukácsék irodalomtörténész barátnője, Tamara Motiljova fordította oroszra, aki Lukács György Taskentben 1943-ban megjelent *A humanizmus és a barbárság harca* című könyvének is a fordítója volt. Tamara Motiljova visszaemlékezését és 1942. IX. 6-án kelt levelét lásd *A humanizmus és a barbárság harca* (1943) című kötetben. Állami Gorkij Könyvtár–Lukács Archívum, 117–120., 217–230. o.

rafus. És ott a legsúlyosabb az első, az kémkedés, hazaárulás. Aki 58/1-et kap, azt fejbőlövik. A legenyhébb a 10. Én megkaptam a 8-at.”¹²

Lukácsnál először, a letartóztatás elrendeléséről szóló irat szerint, 1941. június 28-án a vádat s így a letartóztatást az 58/6. paragrafusra alapozták, majd ezt az enyhébb fokozatot jelentősen súlyosbították (vajon a Molotov-hoz küldött levél hatott így?), mert 1941. július 12-én¹³ már 58/1a, főbelövéssel fenyegető fokozatot kapott. A korábbi, „enyhébb” vád a *kémkedés* volt, amelyet most *hazaárulásra* változtattak.

Lukács visszatekintve *mégis* szerencsájének tartotta, hogy ekkor és nem a korábbi, a harmincas évek Buharin-, Radek-percinek időszakában tartóztatták le, mert akkor belekerült volna a „sztálini perbe”. Természetesen tévedett, amikor visszatekintve azt gondolta: annak ellenére, hogy „41-ben mégis lebuktam... [a]z a szerencse, hogy csak akkor, mert akkor már nem folytak azok a mindenféle kivégzések.” (A háború alatt valóban szüneteltek a monstre perek.) „Én keresztülmentem a világ egyik legnagyobb lefogatósi kampányán. És a kampány végén, amikor már a kampány igazi mozzanatai sem szerepeltek, akkor fogtak le két hónapra. Ezt csak szerencsének lehet felfogni.”¹⁴

Lukács úgy ítélte meg, hogy a katasztrófák időszakának értékelése során messzemenően figyelembe kell venni e korszak belső ellentmondásait. „E korszak belső egyenlőtlensége: a nagy perek időszaka – ugyanakkor a Komintern VII. kongresszusa: népfront. Nagy ellentétek egymás mellett (sőt egymásba fonódva). Objektíve: a válságkorszak feloldódásának kezdete.”¹⁵ Annak ellenére, hogy Lukács felismerte a nagy ellentétek egymásmellettségét, egybefonódását, mégis tévedett. Az ellentétek nem tartoztak azonos súlycsoportba. Tévedésének az volt az alapja, hogy egyfelől *túlérté-*

¹² Hegedűs B. András–Kozák Gyula–Szabóné Dér Ilona: *Interjú Jánossy Ferencsel*. Medvetánc, 1986/4–1987/1. 244–245. o. – Ferkó a kihallgatásról azt mondja: „Olyan kihallgatás volt, amiben nem akartak semmit megtudni. Egy belügyes tiszt, aki még eléggé sajnálkozással viselkedett velem. Na Jánossy, maga is belekeveredett ilyen ügybe? Sajnálom magát. De semmi olyan, ami valami konkrétumra utalt volna. Az emlékezetemben semmi nem maradt, hogy a jegyzőkönyvben lett volna valami olyasmi, amire érdemes emlékezni. Az, hogy milyen paragrafus alapján ítélték el, azt csak akkor, mikor kimondták az ítéletet.” Uo. 244. o.

¹³ Jelen kötet 69. o.

¹⁴ Lukács György: *Életrajz magnószalagon*, 228. o.

¹⁵ Uő: *Megélt gondolkodás*, 35–36. o.

kelte a Komintern, az antifasiszta népfront erejét és lehetőségeit, ugyanakkor és ezzel együtt *alábecsülte* a sztálini politika negatívumait (az antifasizmus akadályozása, a német politika téves megítélése stb.), a koncepciók perек súlyát, jelentőségét. Mindvégig abból a helyes álláspontból kiindulva tévedett, hogy Sztálin Szovjetuniója az egyetlen biztosítéka a fasizmus szétzúzásának, a hitleri Németország legyőzésének. A perek számának csökkenésében annak jelét *akarta* látni, hogy megkezdődött a válságkorszak enyhülésének időszaka.

Miután némileg világosabbá vált, hogy miért nem szerepeltek ekkor már, 1941-ben a sztálini „kampány igazi mozzanatai”, vissza lehet térni Lukács letartóztatásának eseményeihez. Szükséges feleleveníteni a kérdést:

„Kérdő: Kiderült, hogy miért fogták le?

Lukács: Megmondták nekem, amikor bevittek a Lubjankára, hogy mint a magyar politikai rendőrség moszkvai rezidensét fogták le.

Kérdő: Milyen feljelentés alapján?

Lukács: Erről fogalmam sincs, mert semmiféle aktaszerűség nem áll rendelkezésre. Amikor lefogták, házkutatást tartottak, és elvitték azt a mappát, amelyben a különféle párt- és más helyekre történő állásjelentkezéseimmel kapcsolatos önéletrajzok voltak. Az összes kérdés ezekkel volt kapcsolatban.”¹⁶

Tegyük egyelőre zárójelbe azt a kérdést, hogy Lukácsot miért, milyen feljelentés alapján vették őrizetbe mint „a magyar politikai rendőrség moszkvai rezidensét”. Mivel a vallatás során feltett kérdések kizárólag az önéletrajzokkal voltak kapcsolatosak, vagyis ez volt a tulajdonképpeni nyomozati anyag, nézzük meg először azt, hogy mi lett a sorsa ennek az anyagnak, amelyről pontos, teljes lista nem áll rendelkezésünkre.

Lukács *egy mappát* említ. Abban a jegyzékben, amely a letartóztatáskor készült, a személyes tárgyak felsorolásán kívül szerepel néhány olyan tétel, amelyek dokumentumoknak, jegyzeteknek vagy kéziratoknak tekinthető anyagok: 6. munkajegyzék; 9. az íróasztalon összegyűjtött jegyzetköteg; 10. két régi jegyzetfüzet; 11. egy köteg levél és felvágott jegyzetlapok; 15. 6 db német nyelvű könyv; 16. 12 iratgyűjtő különböző feljegyzésekkel. (Talán ezek voltak a mappában.)¹⁷

¹⁶ Uő: *Életrajz magnószalagon*, 228–229. o.

¹⁷ Jelen kötet 48. o.

Az elkobozott dokumentumokról még két irat tanúskodik. Az egyik,¹⁸ az 1941. július 3-án készült jegyzék 6 tételt sor fel:

- „1. egy csomag különböző feljegyzésekkel
2. két öreg jegyzetfüzet
3. egy csomó levél
4. tizenkét darab különböző fénykép
5. hat darab német nyelvű könyv
6. tizenkét dosszié különböző német nyelvű feljegyzésekkel – ezek a nyomozás szempontjából semmilyen értékkel nem rendelkeznek...”

Az eljárás precíz és körültekintő volt. Pontosan meg van jelölve, hogy az 1939. I. 13-i N. 5. számú körlevél szerint intézkedtek.

A második dokumentum, amely 1941. július 6-án készült, arról szól, hogy a Lukács Györgytől 1941. július 3-án elkobozott anyagot *elégetés útján megsemmisítették*.¹⁹

Mivel az elkobozott anyag tűzhaláláról nem volt, nem lehetett tudomásom, s a történet bennem sokáig úgy élt, ahogyan azt moszkvai atyai barátaim, Mihail Lifsic és Igor Szac elmesélték, beszámolva arról, mit hallottak Jurijtől letartóztatásáról, a lefoglalt jegyzetekről és kéziratokról, természetesen nyomozásba kezdtem. Ahogyan azt a különböző időkben tenni lehetett, nem hivatalosan, majd később hivatalosan is. Sokáig alig remélhettem, hogy sikerül információt szerezni arról, mi rejtőzik az NKVD archívumában, irattárában. Abban kellett bízni, hogy talán idővel több derül ki azoknak a kéziratoknak a sorsáról, amelyek egy készülőben lévő monográfia részei voltak, s később majd az egész kézirat valahogyan megkerül. Hogy *volt* kézirat, annak a megerősítéséhez semmikor sem volt szükség szóbeliségre hagyatkozni.²⁰ Elegendő leemelni a polcra azt a már megsárgult kötetet, amelynek címlapján ez áll: Lukács György: *Goethe és kora*. Most sem tudom izgalom nélkül olvasni az Előszó 1946 márciusában kelt szövegében azt, hogy „[t]ermészetesen a Goethe-probléma még akkor sem volna – távolról sem – kimerítve, ha könyvemben mindezekre a kérdésekre részletes

¹⁸ Uo. 93–94. o.

¹⁹ Uo. 94. o.

²⁰ „Lukács szóbeli visszaemlékezéséből ismeretes, hogy a házkutatás során elkobozták Goethe-monográfiájának befejezetlen kéziratát. A letartóztatás után egy héttel az elkobozott anyagokat, mint az nyomozás szempontjából érdekteleneket, megsemmisítették.” Jelen kötet 121. o. 16. jegyzet.

választ lehetne találni. *Ehhez külön Goethe-monográfia kellene, amelyet, bevallom, éveken át terveztem, sőt el is készítettem; sajnos, mivel a háborús körülmények egy szerencsétlen fordulatában az anyagom elveszett, egyelőre le kellett mondani erről a munkáról.* Az itt összegyűjtött tanulmányokat tehát egy bizonyos rezignációval bocsátom az olvasóközönség elé.”²¹

Sohasem kételkedtem abban, hogy Lukács Györgynek ez a szövege szó szerint veendő és igaz, abszolút megbízható forrás. Lukács itt mindent *elmond*, élve a szó jeladó történeti hatalmával, amit közölni lehetett és kellett. Van, amiről *hallgat*. Ám keserű hangulata és rezignációja is beszédes, teljesen hiteles.

Feltételeztem, hogy ami elveszett, az megkerülhet. Sőt úgy véltem, a kézirat a lehető legbiztosabb, a lehető legjobban védett helyen van, ahol a bűnjeleket szigorúan és nagyon sokáig (ha nem is az idők végezetéig) szokás őrizni.

1990-ben kísérletet tettem arra, hogy valamiképpen „bejussak” a KGB archívumába. A „szerencsétlen fordulat” számomra akkor vált véglegesnek tekinthető fordulattá, amikor azt a hírt kaptam, hogy a Lukács György letartóztatáskor lefoglalt dokumentumokat megsemmisítették.²² Erről szól a levelemre kapott válasz.

²¹ Lukács György: *Goethe és kora*. Előszó (1946. március) Hungária, é. n., 16. o. – Kiemelés Sz. L.

²² Hosszú ideig mégsem akartam teljesen elhinni, hogy a kézirat és egyéb dokumentumok tűzhalált szenvedtek. Amikor hivatalos jogi lehetőség nyílt arra, hogy Lukács György nevelt fia, Jánossy Ferenc mint jogörökös megkaphassa az 1941-ben elkobozott anyagokat, rábeszéltem, hogy ezzel a kéréssel forduljon az orosz hivatalos szervekhez. Erre 1994. január 15-én került sor. A levél szövege, melynek fordításában közreműködtek e kötet orosz kiadásának szerkesztői, V. T. Szereda és A. Sz. Sztikalin, tükrözi azt a reményemet, hogy a Goethe-könyv kézírata előkerül. „Nevelőapám letartóztatása során elkobozásra kerültek levelek, fényképek, jegyzetfüzetek és irodalomtörténeti munkák, többek között egy csaknem teljesen befejezett monográfia J. W. Goethe munkásságáról.” (Jánossy Ferenc levelének másolatát az MTA Könyvtára Lukács Archívumának irattára őrzi.) A Goethe-könyv kézírata maga elégett, de Jánossy Ferenc múlhatatlan érdeme, hogy lehetővé vált Lukács György kihallgatási jegyzőkönyvének és a hozzá kapcsolódó dokumentumoknak a publikálása.

Oroszországi Szövetség
Nagykövetsége
Konzuli osztály
Magyar Köztársaság
Budapest
Ikt. N 03/ csp
1991. január 9.

Dr. Sziklai László
Magyar Tudományos
Akadémia Könyvtára
Lukács Archívum

Tisztelt Dr. Sziklai László!

Megküldjük Önnek azt a leiratot, amely az SZU KGB Központi archívumából érkezett válaszként az Ön kérvényére, amelyben kérte, hogy állapítsák meg Lukács Gy. magyar tudós kéziratának lelőhelyét.

Melléklet: 1 lap kivonat

Az Orosz Föderáció Magyarországi
Konzuli Osztályának vezetője
Sz. L. Rajevszkij

(Melléklet)

„Georg Oszipovics Lukácsot, született 1885-ben, budapesti lakos, irodalmár, 1941. június 29-én tartóztatták le, azzal a váddal, hogy »ellenséges tevékenységet folytat a Szovjetunióban élő magyar politikai emigránsok között«. A Szovjetunió Államvédelmi Hatóságának (NKVD) 1941. augusztus 23-án született határozata alapján a G. Lukács ügyével kapcsolatos vizsgálat félbeszakadt, mert a vád nem nyert bizonyítást, és őt az őrizetből szabadlábra helyezték.

G. Lukács letartóztatása alatt az alábbi dokumentumok koboztattak el: egy csomag különböző jegyzetekkel, két öreg notesz, egy csomag levél, tizenkét darab vegyes fénykép, tizenkét dosszié különböző német nyelvű gépirattal [!], amelyeket 1941. július 6-án megsemmisítettek. G. O. Lukács kéziratának elkobozásáról az archívumi anyagokban nincsenek adatok.”

Az, hogy a hat darab német könyv rajta van-e a listán, vagy tévedésből lemaradt róla, talán nem túlságosan jelentős különbség. Az apró eltéréseknek azonban néha nagy jelentősége van. A legutóbbi vád szerint Lukács a ma-

gyar rendőrség moszkvai rezidenseként kémkedett. Ám 1941. július 3-án már nem a magyar, hanem a „nemzetközi felderítés javára folytat kémtevékenységet”.²³ Most viszont az újabb vád az, hogy „ellenséges tevékenységet folytat a Szovjetunióban élő emigránsok között”. Ez az új megjelölés a korábbiól némiképp eltérő jellegű, más irányba mutat, jóval konkrétabb, és szűkebben körülhatárolt, mert az ellenséges tevékenységet egyértelműen magyar terepre (emigránsok) helyezi át. Ugyanakkor ez teszi lehetővé és szükségessé, hogy a vádat a vizsgálat során közvetlenül összekapcsolják a Timár-üggyel.²⁴ Csakhogy itt megint számos nagyon nehezen megmagyarázható részletre bukkanunk.

Timárt 1941. július 6-án golyó általi halálra ítélik, és kivégzik.²⁵ Lukácsnak viszont augusztus 5-én teszik fel először a kérdést: „Sztyepán Bojlovics Timárt ismerte?

²³ Kihallgatás, 1941. július 13-án. Jelen kötet 70. o.

²⁴ A Timár-ügyről lásd [Illés László:] *Egy letartóztatás utóélete. Lukács György vallomásai a Lubjankán.* In *Gulag. A szovjet táborrendszer története.* Pannonica Kiadó, 2001, 323. o. – Timár Istvánról a szakkutató magyar történészek nem tudták megállapítani, hogy ki volt. „Nem lehetetlen, hogy a magyar rendőrség ügynöke... Életkora lehetővé tesz egy másik feltételezést. A magyar–szovjet határ 1939-es létrejötte után számos baloldali fiatal, a katonai behívást elkerülendő, inkább átszökött a kárpáti határon... közéjük tartozhatott az 1881-ben született Timár István orvosi műszerész is. Ha így volt, a megrémített fiatalember nyilván azt vallotta, amit kívántak tőle.” Hajdu Tibor: *Lukács György a Lubjankán.* Mozgó Világ, 2000, 8. sz. 19. o. – Hamarosan kiderült, hogy Hajdu Tibor feltételezése helyes volt. Cikke megjelenése után megkereste Timár unokahúga, D. Gy.-né és egykori elvtársa, B. M., akik elmondták az ártatlanul kivégzett műszerészegéd történetét. „Timár zsidó értelmiségi családból származó, művelt fiatalember volt, a harmincas évek végén nem is próbált bejutni az egyetemre, így lett orvosi műszerész, beiratkozott a szakszervezetbe és a Szociáldemokrata Párt VI. kerületi szervezetébe. Ott ismerkedett meg a nála alig idősebb, de már kommunista múlttal és kapcsolatokkal rendelkező H. F.-fel. Együtt indultak 1940 nyár elején a nagy útra. Amíg lehetett, vonaton, azután lopva gyalog jutottak át a Kárpátokon. A szovjet határőrség a stanislaui börtönbe szállította a két fiatalembert, ahol már az első napon szétválasztották őket. H. F.-et Vorkutára szállították, a háború után hazaengedték, megviselt állapotban, de itthon összeszedte magát, családot alapított, néhány éve halt meg. Timár sorsáról semmit sem tudott ő sem, Timár családja sem.” (Hajdu Tibor: *Ki volt Timár István?* Mozgó Világ, 2000, 10. sz. 12. o.) – Petrák Katalin is megemlíti (*Magyarok a Szovjetunióban. 1922–1945.* Napvilág Kiadó, 2000, 340–341. o.), hogy Kárpátalja 1939. márciusi elfoglalása után rendszerezsek voltak a határsértések „eltévedt” katonák részéről, de ezt nem hozta összefüggésbe Timár esetével.

²⁵ Jelen kötet 103–105. o.

Válasz: A Timár vezetéknev Magyarországon meglehetősen gyakori. Azonban nem emlékszem, hogy bármiféle Timárral ismeretségben lettem volna. Mindenesetre Szytyepán Bojlovics Timárt nem ismertem.”²⁶ A későbbi kihallgatások során nem is tértek vissza erre a kérdésre. Nem tudjuk napra pontosan, hogy a szovjet hatóságok mikor tartóztatták le Timárt, akit – a vád szerint – 1941. májusában dobtak át a határon. Sajnos nem állnak rendelkezésünkre kihallgatásainak jegyzőkönyvei. A feltehetően nagyobb vizsgálati anyagból kötetünk csupán egy töredéket közöl, egy részletet az 1941. május 9-én lefolytatott vallatásból. Ennek a szövegéből az derül ki, hogy Lukács itt csak másokkal együtt került szóba, nem önálló jelentőséggel bíró személyiségként jött számításba, hanem pusztán az egyik célszemélyként, akivel állítólag Timárnak kapcsolatot kellett volna létesítenie. „Ahogy már fentebb jeleztem, a Szovjetunióban való tartózkodásom során kapcsolatot kellett találnom Rudassal, Lukáccsal, Benkével és (...) Hidasal – akiket Justus és Borovszki szerint annak idején hírszerző munkára dobtak át a Szovjetunióba...” Figyelemre méltó, hogy a feladat ezúttal (májusban) nem az emigráción belül folytatandó ellenséges tevékenység volt, hanem olyan csatornák és személyek felderítése, melyeken keresztül a Komintern kapcsolatot tart fenn a földalatti kommunista szervezetekkel Magyarország területén.²⁷

A Szovjetunióba „átdobott” személyek közül Rudas László lehetett volna a legalkalmasabb arra, hogy Lukács ellen felhasználható terhelő „bizonyítékokat” szolgáltasson. A magyar párton belüli kapcsolatuknak, *elméleti* vitájuknak hosszú története van, amelynek kezdete egészen a húszas évek elejére nyúlik vissza.²⁸ Rudast most Lukáccsal egyszerre tartóztatták le, és vele egy időben engedték szabadon. Az ő ügyével kapcsolatos dokumentumok azonban sajnos hiányoznak. Rudast 1941. július 11-én hallgatták ki, és ennek a kihallgatásnak a jegyzőkönyvéből az derül ki, hogy Rudas rövid áttekintést nyújtott Lukács politikai útjáról, főleg a bécsi és moszkvai emigrációban végzett tevékenységéről. S bár ez a fragmentumokból álló kép nem

²⁶ Uo. 84. o.

²⁷ Uo. 75. o.

²⁸ Lásd A „Történelem és osztálytudat” a 20-as évek vitáiban. Lukács Archívum, 1981, II. k.; Krausz Tamás–Mesterházi Miklós: *Viták Lukács György műveiről a húszas években*. Gondolat, 1985; Mesterházi Miklós: *A messianizmus történetfilozófusa*. Lukács Archívum, 1987.

mentes a – téves – kritikától, de kevés olyat tartalmaz, amit Lukács ellen az NKVD fel tudott használni.²⁹

Az 1941. július 13-án felvett, egyik legterjedelmesebb kihallgatási jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy ekkor fontos lehetett a vizsgálat szempontjából a Rudas-vonal. Ez a kihallgatás teljes egészében a Rudastól kapott információkra épült, kettejük kapcsolata, együttműködésük volt az egyetlen témája. Lukács, bár saját szempontjából és értelmezésében, lényegében ugyanazt mondja el, helyenként részletesebben, mint Rudas. Ő azonban inkább saját tévedéseiről és a párt hibáiról tesz említést, mintsem Rudast bírálná.³⁰ Ám mindenekelőtt eseményekről (pl. letartóztatás) esik szó, a közös bécsi szerkesztői munkáról, és kevésbé politikai–elméleti kérdésekről.³¹

Az 1941. július 13-i kihallgatás során olyan adatok, tények kerültek szóba, amelyek egész biztosan szerepeltek azokban az életrajzokban, amelyeket Lukács letartóztatásakor elkoboztak, és nehezen megmagyarázható okok miatt 1941. július 3-án elégettek.

Két életrajz menekült meg ebből az időből. Az egyik, a hozzá tartozó publikációs jegyzékkel, bizonyára egy Lukács tudományos munkájáról szóló beszámolóhoz készült 1935-ben.³² Érdekesebb ennél az a 3 oldal terjedelmű *Autobiographie*, amely feltehetően nem sokkal 1941. április után keletkezett. Erről tanúskodik a végén szereplő, fontos eseményt jelölő évszám: „1941 áprilisáig voltam az NKP tagja, azóta ismét a KMP tagjaként vagyok regisztrálva.”³³

²⁹ Rudas azt állítja például, hogy Lukács *nem ismerte el*, hogy téves a húszas évek elején vallott abszurd szindikalista elmélete. Jelen kötet 91. o. – Tévedését Lukács nyilvánosan többször, szakfolyóiratban is bírálta. – Hajdu Tibor felhívja a figyelmet a két vádlott védekezési módszerének különbségére. „A különben a kortársak által nagyon okosnak ismert Rudas nem holmi moralista, s a bajba jutott emigráns ösztönével igyekszik mindent vádlott-társára kenni, azt is, amiről a nyomozó még nem hallott; ez itt a Lubjankán rossz taktika, mert mindenki gyanús, aki él; a kisebb bűnös is megkapja a maga – enyhébb – 10–15 évét.” Hajdu Tibor: i. m. 18. o. – Rudast Moszkvában ezúttal másodjára tartóztatták le. 1939 tavaszán is úgy szabadult ki, hogy „közbenjártak” ügyében. Lásd Petrák Katalin: i. m. 283. o.

³⁰ Lásd az 1941. július 13-i kihallgatás jegyzőkönyvét. „A parasztkérdésben is hibát követünk el, keresztülvittük a föld államosítását – és nem osztottuk azt fel a parasztok között, ellenben elkezdtünk kommunákat, szovhozokat létrehozni.” Jelen kötet 73. o.

³¹ „Rudassal csupán munkakapcsolatban álltam.” Uo. 74. o.

³² Lukács György tudományos munkáinak jegyzéke [1935 május]; Lukács György önéletrajza – 1935. május 16. Jelen kötet 148–150. o.

³³ Lukács György: *Önéletrajz*, in *Curriculum vitae*, 467. o.

Figyelemre méltó, hogy Lukács párttagsága a perek időszakában többször merül fel megoldást igénylő problémaként. 1936. június 22-én tűzik napirendre a német pártban, hogy Lukácsot, aki 1931. június 1-től (berlini tartózkodásának idején) a német kommunista pártba került át, most vissza kellene igazolni az ÖK(b)P-be, ám mivel „az elvtárs pártmunkája legnagyobb részét a magyar pártban végezte, és maga is magyar”, a végérvényes döntést az Össz-szövetségi K(b)P átigazolási bizottság hatáskörébe utalják. A bizottság azt javasolja, hogy végleges döntés szülessen az áthelyezésről.³⁴

1940. november 15-én kerül újra napirendre a kérdés, és ezúttal a Komintern személyzeti osztálya tesz javaslatot arra, hogy állítsák helyre Lukács tagságát a pártban. Akárcsak az 1936-ban kelt dokumentum, ez a terjedelmesebb mostani is megemlíti Lukács ultrabalos hibáit és önkritikáját, valamint a német pártban végzett aktív, pozitív tevékenységét. 1941 áprilisában igazol át az ÖK(b)P-be.³⁵

Nem tudjuk pontosan annak az okát, hogy miért éppen a negyvenes évek elején válik újból időszerűvé Lukács átigazolása. Azt viszont több forrásból ismerjük, hogy a harmincas években tudatosan távol tartotta magát a magyar *pártpolitikai ügyektől*. Ennek legfőbb oka a *Blum-tézisek* körüli viták alatt és a frakcióharcok idején szerzett tapasztalata volt. „Én nem polemizáltam a *Blum-tézisek* kritikája ellen, hanem úgy védekeztem, hogy visszavonultam az összes magyar ügyektől. Így aztán Sasék [Szerényi Sándorék] számára és később Kun számára is megszűnt a reális ok, hogy hadakozzanak a *Blum-tézisek* ellen, ezért amikor Kun a VII. kongresszus után megbukott, és én visszakerültem a magyarok közé, már senki sem beszélt a tézisekről, mindenki elfelejtette őket.”³⁶

Minden egyéb mellett ezért is meglehetősen, hogy Lukácsnak az lett volna a feladata, hogy felderítő tevékenységet folytasson a Szovjetunióban élő *magyar politikai emigránsok* között. „Visszavonulása” természetesen nem jelentette azt, hogy egyáltalán nem érintkezett a magyar kolóniával. Például 1936. december 20-án – írja Lányi Sarolta – „[e]ste irodalmi vita a Magyar Klubban. Néhány jó embertől pár meleg szó. A vita érdekes, főleg Lukács beszéde.”³⁷ Annak ellenére, hogy nemcsak előadást vállalt, hanem néha

³⁴ Jelen kötet 164. skk.

³⁵ Uo. 185. sk.

³⁶ Lukács György: *Életrajz magnószalagon*, 254. o.

³⁷ Lányi Sarolta: *Próbátétel*, 124. o.

kulturális, zenei rendezvényre is elment a Klubba, csak egészen szűk magyar körrel és ritkán érintkezett. „A régi barátaimmal igen, de ezek közül nagyon kevés volt Moszkvában. Ott élt Hamburger Jenő, vele érintkeztem, ő fizette be havonta járulékomat a magyar klubba...”³⁸

A Lukács ellen folytatott eljárást 1941. augusztus 20-án megszüntetik. Az erről hozott határozat megjelöli az ellene felhozott két vádpontot:

„1) a magyar hírszerzés provokátora, és ellenséges tevékenységet folytat a Szovjetunióban élő magyar politikai emigránsok között,

2) a forradalom első éveiben, amikor a magyarországi forradalmi mozgalom tekintélyes alakja volt, tagja a magyar tanácskormánynak, egy sor kispolgári, szindikalista ingadozás jellemezte, s arra törekedett, hogy szakadást idézzon elő a magyarországi forradalmi mozgalomban.”

A teljesen abszurd vádak (melyek alól végül tárgyalás nélkül felmentik) jellegzetes sajátossága, hogy Lukács ellen nem lehetett konkrét gyakorlati vétséget előszedni, főbenjáró bűnként csak elméleti–politikai tévedéseket tudtak neki felróni (ezek korábbi, nyilvános beismerése, Lukács önkritikája lett a felmentés egyik indoka). A vád megalapozása, az egész anyag Timár bevallott ügynöki tevékenységére, feljelentésére épült, s ebben egyetlen másik név sem szerepel.³⁹ A jegyzőkönyvben ugyanakkor kénytelenek voltak rögzíteni, hogy mivel Timáron az ítéletet végrehajtották, Lukáccsal „a szembesítés közöttük lehetetlenné vált.”⁴⁰

Lukács felmentését 1941. augusztus 23-án írta alá (ceruzával) jóváhagyólag Berija.

1941. augusztus 26-án hagyja maga mögött Lukács a Lubjankát, ahol még augusztus 5-én egész nap, délelőtt és délután is kihallgatták. A jegyzőkönyv azt is rögzíti, hogy délelőtt 11.15-kor kezdték, és 16.30-kor fejezték be a vallatást. 21 óra 35-ig újból faggatták, és 15.20 és 30 között tartottak szünetet. A kihallgatások hossza és időpontjai (hajnal, délelőtt, dél, délután, éjfél) változtak. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a jegyzőkönyvek, amelyek rendelkezésünkre állnak, rövidítettek, szerkesztettek, a szóbeliség redundanciája ki van belőlük szűrve. A fordítás során rendbe hozták a szövegeket – Lukáccsal hitelesítették és aláírták a végleges változatokat. „A leiratot

³⁸ Lukács György: *Életrajz magnószalagon*, 254. o.

³⁹ Jelen kötet 106–107. o.

⁴⁰ Uo. 107. o.

elolvastam, és az szavaimnak megfelel” – ezt a szöveget írta alá minden esetben.

Egy hónap alatt összesen 9 kihallgatásra került sor a következő napokon: 1941. július 3., 4., 6., 13. (délelőtt, délután), 15., 23., augusztus 5. (délelőtt, délután).

A szerkesztésről, a szelekcióról akkor lehet némi fogalmunk, ha felidézzük azt a szöveget, amelyik egy fontos vallomásrészletre vonatkozik. Lukács meséli el a rá jellemző ironikus stílusban, hogy egy alkalommal mit mondott. Azt akarja érzékeltetni, hogy milyen volt a kihallgatások színvonala: „Színvonalukat abból tudja megítélni, hogy egyszer azt mondta nekem az a pasas, aki kihallgatott: elolvastam ezeket a dolgokat, látom, hogy maga a III. kongresszus idején ultralinks, tehát trockista volt. Erre én azt mondtam neki, nézze, bocsásson meg, ebből csak annyi igaz, hogy én ultralinks voltam a III. kongresszus idején, de nem igaz, hogy akkor Trockij trockista volt, mert akkor Trockij Lenint támogatta. Erre megkérdezte tőlem, hogy ki volt akkor trockista. Mondtam, hogy az olasz kommunisták egy része, a lengyel kommunisták egy része, a német kommunisták közül Maslow, Ruth Fischer, Thälmann; amikor Thälmann nevét kimondtam, az én pasasom vörös lett, öklével verte az asztalt, és azt mondta, hogy hazudok. Én erre azt mondtam: nézze, ne beszéljünk hazugságról és igazságról. Én egyet ajánlok magának: a maguk könyvtárában megvan a III. kongresszus jegyzőkönyve. Olvassa el Thälmann beszédét, és olvassa el, hogy Lenin mit mondott erre, és olvassa el Trockij beszédét is. Nem tértünk többé vissza erre a kérdésre.”⁴¹ Ezúttal nem a vádlott intellektuális, műveltségbeli fölényére helyezném a hangsúlyt, nem arra, hogy vallomása során kioktató „professzori” fejtegetésbe bocsátkozott, hanem arra, hogy vallomásának ez a része természetesen sehol sem található meg a jegyzőkönyvekben.

Számomra azért volt különös élmény az idézett történetet olvasni, mert amikor a 70-es évek elején azt kérdeztem Lifszictől, hogy mit mesélt neki Lukács a kihallgatásáról, azonnal azt válaszolta, hogy Jurij szerint „az egész nagyon komikus volt”. A megdöbben értetlenségre felelve elmagyarázta – sajátos mozdulattal a homlokára csapva –, hogy előadást kellett tartania a kihallgató tisztnek a bolsevik párt, nevezetesen a trockizmus és a leninizmus történetéről.

⁴¹ Lukács György: *Életrajz magnószalagon*, 229–230. o.

A kihallgatások tolmácsolással folytak. A szövegek ebből következően többszörös *romlás*on, *rongálódás*on mehetek át, a szóbeli érintkezés, a párbeszéd és a fordítás-leírás során egyaránt. A jegyzőkönyvek megszerkesztett, autorizált orosz szövege csak félig „eredeti”, hiszen az eredeti párbeszédszöveg kétnyelvű, és egyik szereplő sem tudta tökéletesen mindkét nyelvet.

A rögzített, véglegesített jegyzőkönyvek azonban a kihallgatások szövegét véleményem szerint lényegében, fő irányát, tendenciáit illetően, minden valószínűség szerint hűen örökítették meg. Az élőbeszédhez képest azonban, annak dacára, hogy dialógusokból áll, a *Vallatás* szövege *halott*. Kísért benne az a tudat, hogy a kihallgatások, a jegyzőkönyvek előkészületek a bírósági tárgyalásra, a *perre*. Nyomukban ítélethozatalra kerül majd sor, s a szövegeket az ítélethez fogja a vád és a védelem felhasználni.

A dialógus, helyesebben a *Protokoll* szereplői már nem személyek, Lukács és Kirillov vagy Lukács és Pugacsov, hanem az okok már a *Kérdés* (Vaprosz) és a *Felelet* (Atvet). Ezért kell kitérni arra a feltűnő különösségre, hogy az egész történet „nagyon komikus volt”. A vallatás történetének elbeszélését mindvégig *nevetés* kíséri.

Nem olyan könnyű rövid úton kibogozni annak a mélyebb jelentését, hogy „az egész nagyon komikus volt”. Egy vallatás normálisan tekintve a legkevésbé sem nevetséges, hanem nagyon is drámai, komoly és komor. Nem a vádlott életét fenyegető, a könnyen lehetséges gyászos végkifejlet miatt, hanem mert a letartóztatott egész személyisége, meggyőződése, hite került válságba. Amikor Lukács racionalizálta, hogy az NKVD „belső börtönének” a foglya, hogy őt vallatják a Lubjankán, csak arra a következtetésre juthatott, hogy a helyzet egészében irracionális, miközben minden egyes eleme nagyon is megmagyarázható, érthető és ésszerű. A szituáció morbid és vérfagyasztó, mégis komikus. A nevetés semmiképpen sem az értetlenség jele. Ironikus kinevetés, ami halálosan komoly, annak a halálosan komoly kinevetése, amit nem lehet komolyan venni, s ezzel létét bármiképpen igazoltnak elismerni.

A marxista-leninista tudóst, a kommunista Lukácsot vallatják a Lubjankán. Ez az, ami halálosan komoly, és olyan antinómia, amit ugyanakkor nem lehet komolyan venni. A kommunista hit tragikumát néha csak nevetve lehetett átélni. Ironikus, megsemmisítő nevetéssel, amely nemet mond erre a tragédiára.

Hogyan lehetett elérni a felmentést? Nem is a felmentést, mert semmiféle tárgyalásra nem került sor. Más történt. Miközben minden egy félelmetes rend szerint folyt, szigorúan hivatalos úton haladt, hivatalos eljárással ment végbe, az egész egyszer csak megtorpant. Megállt. 1941. augusztus 23-án valójában az következett be, hogy *Lukácsot Berija elengedte*. Szabadon engedte.

Berija nem döntött, csak végrehajtott. *Sztálin hozott határozatot*. A döntő végjáték során magától értetődően nem született dokumentum. A végső ponton a szóbeliség az elintézés eszköze, közege, az eljárás formája. Az egyik oldalon az egész úgy játszódott le, ahogyan azt Lukács rekonstruálta.

„Kérdező: És minek köszönheti gyors szabadulását?

Lukács: Utólag megtudtam, hogy Dimitrov járt közben értem.

Kérdező: Volt vele személyes kapcsolata?

Lukács: Még Bécsben, amikor ő mint bolgár emigráns volt ott; egy csomó alkalommal felkeresték mindenféle angol és amerikai újságírók, és mivel én, ha rossz kiejtéssel is, de jól tudok angolul, sokszor fordítottam Dimitrovéknak, és innen ismerem őt.

Kérdező: Moszkvából nem?

Lukács: Moszkvában nem találkoztunk, ő tudniillik egy olyan nagy ember volt és én olyan kicsi, hogy Moszkvában normális találkozás nem volt lehetséges.

Kérdező: Hogyan értesült Dimitrov Lukács elvtárs lefogatásáról?

Lukács: Nagyon egyszerűen. Gertrud szólt Bechernek, Becher, Révai és Ernst Fischer együtt elmentek Dimitrovhoz, és elmondták neki ezt a dolgot. Minthogy Dimitrovnak – nem tudom, miként alakult ki ez Bécsben – igen jó véleménye volt rólam, rögtön elindított egy akciót. Az volt a szerencse, hogy velem együtt Rudas László is le volt fogva, ennél fogva a magyar párt is rögtön csatlakozott ehhez az akcióhoz. Akkoriban Mátyás már mint jövőendő vezető szerepelt, és természetesen igen jó viszonyban volt Rudassal. Mármost ha Dimitrov felajánlotta neki, hogy csinálunk egy akciót Lukács és Rudas mellett, akkor ő nem mondhatta azt, hogy Rudas mellett és Lukács ellen, ez nagyon ellene mondott volna Rákosi pszichológiájának.”⁴²

Mi történt a másik oldalon? Hogyan folyt le az akció, amelyet most már Rákosi Mátyás bonyolított, és vitt el a végkifejletig. A történetekről ő a ma-

⁴² Uo. 231–232. o.

ga módján a következőket jegyezte fel naplójában: „Közvetlenül a német fasiszta támadás előtt, talán tíz nappal előbb, letartóztatták Rudas Lászlót és Lukács Györgyöt, a magyar kommunista emigráció két vezető tagját. A nemzetközi helyzet nagyon feszült volt, és a letartóztatás meglehetősen riadalmat okozott a moszkvai magyar elvtársak között, akik attól tartottak, hogy ez egy újabb üldözési hullám kezdetét jelenti.

A letartóztatottak hozzátartozói természetesen hozzám fordultak. Törtük a fejünket, hogy mit lehet csinálni. Miközben igyekeztünk valamit megtudni, múltak a napok, kitört a háború, s teljesen lehetetlennek látszott, hogy ilyen körülmények között tehetek valamit. Végül is nem maradt egyéb hátra, újra Dimitrovhoz fordultam. Hivatkoztam arra, hogy a letartóztatottakat személyesen ismeri, hosszú évek óta látja a munkájukat stb. Komplikálta a dolgot, hogy közvetlenül a világháború előtt Lukács valami irodalmi vitába keveredett, álláspontját a hivatalos irodalmi körök helytelennek nyilvánították, s emiatt orosz ismerősei húzódoztak attól, hogy most kiálljanak mellette. Dimitrov is láthatóan kellemetlenül hallgatta azt a kérésemet, hogy lépjen közbe a letartóztatottak mellett. El nem utasította, de láttam, hogy mennyire kellemetlen számára az egész eset. Többszöri sürgetésemre végre megígérte, hogy szóvá teszi a dolgot Sztálin előtt. Közben én elkövettem azt a súlyos hibát, hogy közvetlenül Berijához fordultam. Berija, akivel telefonon beszéltem, mikor meghallotta, hogy milyen ügyben akarok vele beszélni, a legdurvábban elutasított. »Úgy látom maga ellenséges elemek kiszabadítására specializálta magát!« – mondta egyebek között. Végül is Dimitrovnak módja volt az ügyet Sztálin előtt ismertetni. Sztálin elég komoran hallgatta az esetet, de azzal a megjegyzéssel, hogy az én kezességemre és felelősségemre teszi, teljesítette kérésemet. Dimitrov még aznap közölte velem közbelépésének pozitív eredményét. Néhány nap múlva a letartóztatottakat szabadlábra helyezték, nekem pedig egy, a belügyi kérdésekben járatos elvtárs (úgy emlékszem, Varga Jenő volt) megmondta, hogy ezt nem viszem el szárazon: Berija nem fogja megbocsátani nekem, hogy akarata ellenére keresztülvittem Rudas és Lukács kiszabadítását.”⁴³

Tehát Dimitrov közvetítette Rákosi kérését Sztálinhoz. Hogy egészen pontosan mikor és hol beszélt augusztusban Dimitrov Sztálinnal az ügyről, az máig nem derült ki teljesen. Könnyen elképzelhető ugyanakkor, hogy

⁴³ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések. 1940–1956.* I. k., Budapest, 1997, Napvilág, 37. o.

Lukács megmenekülése az ő ügyétől egészen független körülményeken is múlt. Ismeretes, hogy nem volt veszélytelen Sztálinnál valakinek az érdekében „közbenjárni”. Tudjuk, hogy Dimitrovnak, mint ez Rákosi elbeszéléséből is kiderül, nem volt könnyű ezt megtenni. Kedvező alkalmat, lehetőséget kellett találni. Emlékezzünk vissza arra, hogy néhány évvel azelőtt Dimitrov panaszkodott a hozzá segítségért forduló Kelen Jolánnak: *„Azt hiszi, hogy engem ott fogadnak? Letartóztatják szekcióim vezetőit, és még csak nem is szólnak erről nekem!”* Kelen Jolán ezek után joggal feltételezte, hogy még a levele sem jutott el Sztálinhoz. Kelen Józsefet 1938-ban nem sikerült megmenteni.

Lehet, hogy Lukácsot végső soron az mentette meg, hogy adódott egy kedvező alkalom: Sztálinnak és Dimitrovnak 1941. augusztus 2-án egy *bulgáriai felkészítőkészítéséről* kellett tárgyalnia.⁴⁴ Ha feltételezésem helytálló, akkor ez alkalommal összekapcsolhatóvá váltak a tulajdonképpen nem összetartozó elemek, és bár lehet hogy kedvetlenül, de Sztálin odafigyelt arra, amit Dimitrov mondott. (Hogy döntéséhez valóban szüksége volt-e Rákosi „kezességére és felelősségére”, az iránt kétségeim vannak.) Az „akció” végkifejleténél is igaz maradt az, hogy a helyzet egésze teljesen irracionális, miközben minden egyes eleme abszolút racionális volt.

Itt kell újra feltenni azt a kérdést, hogy vajon most már tudjuk-e, miért tartóztatták le Lukácsot. Nem lehet teljesen beérni azzal, amit eddig áttekintettünk, s elintéztnek venni a választ azzal a már idézett körülménnyel, hogy Lukácsot a magyar rendőrség rezidenseként fogták le Timár feljelentése alapján. Nyugtalanító hiányosságokat fedeztünk fel, ami nem volt nehéz, amikor el kellett fogadnunk, hogy az ügy egyértelműen szűken véve magyar vonatkozású lett. Lukács későbbi interpretációja is ezt a benyomást támasztja alá.

A kihallgatások során az, ami alapvető volt Lukács Szovjetunióbeli munkásságában, tevékenységének tudományos része, az elméleti erőfeszítéseivel kapcsolatos ádáz irodalmi, esztétikai, filozófiai, ideológia viták, nagyszámú publikációja és könyvei, egyáltalában nem kerülnek szóba a Lubjankán, még kivételesen sem játszanak szerepet. Pedig ezek nyilvánosak, közismertek voltak. A vádlott közel egy évtizedes akadémiai, tudományos, irodalmi jelenléte, amelynek közege főképpen a szovjet szellemi élet (nem az emigrá-

⁴⁴ G. Dimitrov: *Dnevnik. 9 mart 1933. 6 februári 1949.* Szófia, 1997, 243. o.

ció) volt, nem tárgya a vizsgálatnak. Ha igaz lenne, hogy Lukács a magyar rendőrség embereként „működött”, akkor ez is indokolt lenne, mint ahogy érthetővé válna az is, hogy ennek az egy évtizedes *elméleti* tevékenységének *német* (és németországi) vonatkozásai alig szerepelnek. Ám Lukács élete, politikai tevékenysége és elméleti munkája a Szovjetunióban *minden vonatkozásban hármas egység által determinált: magyar, szovjet és német*. Ezt az egységet gyakorlatilag, politikailag–szervezetileg a nemzetközi kommunista mozgalom világszervezete, a *Komintern* fogja egybe. Lukács szovjet állampolgár; ám sajátos emigrációs állampolgársággal, pontosabban *pártpolgársággal* is rendelkezik. A *Komintern* *polgára*.

E hármas egység teljessége és a német vonatkozások nagy része hiányzik a rendelkezésünkre álló dokumentumokból. Ám a fragmentumok is arról tanúskodnak, hogy mennyire sokoldalú, rendkívül szerteágazó volt Lukács tudományos, irodalmi és közéleti tevékenysége a Szovjetunióban. Ezek a dokumentumok elenyésző kivétellel nem politikai anyagok, nehezen lehetett volna őket felhasználni a Lubjankán.

Lukács pályafutását fiatal korától végigkíséri az a változó értelemben használt „besorolás”, hogy *német gondolkodó*. A harmincas és negyvenes években, az emigráció éveiben ez a kérdés nem került a középpontba, nem kapott különös hangsúlyt. A letartóztatáskor róla felvett adatokból összeálló hivatalos kép elég színes: Georg Oszipovics nemzetisége *magyar* (a később kitöltött összes kérdőíven is a „vengerec” szó szerepel), *szovjet* állampolgár, a *német* kommunista párt (KPG) tagja, a Szovjet Írószövetség *német szekciójának* tagja (ez tollal alá van húzva), s végül a Szovjet Tudományos Akadémia filozófiai intézetének *tudományos munkatársa*.⁴⁵

A szovjet tudományos közéletben való részvétele mellett Lukács munkásságában az emigráció idején a legnagyobb helyet természetesen a *német* filozófiával, irodalommal és kultúrával összefüggő kutató tevékenysége foglalta el. Ennek számos ismert, itteni részletezésre nem szoruló oka volt, és nem érinthetem azokat az elméleti és gyakorlati hatásokat sem, amelyeket a német politikai és a világháborús események, a Szovjetunió megtámadása idéztek elő. Utalok csupán arra, hogy ekkori munkásságának számbavételekor Lukács minden esetben első helyre tette azt a tevékenységet, amelyet a *Lityeraturnij Kityikk*kel párhuzamosan az *Internationale Litera-*

⁴⁵ Lásd jelen kötet, 44. o.

tur szerkesztőbizottságában végzett. Egy másik, bár esetlegesnek tűnő példa lehet az, mekkora erőfeszítést fejtett ki Lukács annak érdekében, hogy méltóképpen emlékezzenek meg Gottfried Keller születésének 120. évfordulójáról. A *Függelékben* több dokumentum is helyet kapott, amely ezt az erőfeszítést tanúsítja.⁴⁶

Az 58 dokumentum közül 11 német vonatkozású ügyekkel kapcsolatos. Ez nem túl sok, de nem is kevés. Hasznos lett volna, ha több kerül be a kötetbe a Komintern és a KGB német anyagából. Meg kell említeni ugyanakkor a publikáltak közül két fontos dokumentumot, amelyek Lukács 1931 és 1933 közötti *németországi* tevékenységéről számolnak be. Az egyik *Tájékoztatót* J. R. Becher, a másikat pedig Gábor Andor írta. Lehetne találgatni, hogy milyen megrendelésre készült el egy időben, 1936. május 10-én és május 19-én a két „Tájékoztató G. Lukács németországi munkájáról”,⁴⁷ ám ehelyett fontosabb aláhúzni azt, hogy a kétségkívül *azonos* megrendelő Becher Lukács tevékenységét dicsérő rövid beszámolójából kevesebb konkrét adathoz, tárgyyszerű információhoz jutott, mint Gábor Andor tájékoztatásából. Feltűnő Gábor Andor rendkívüli jólétszerűsége, amellyel beszámol Lukács különböző szervezetekben végzett berlini munkájáról.

Beszámolójából néhány, a későbbiek szempontjából fontos elemet emelek ki. 1932 elején a kommunista párt kezdeményezésére létrejött az *Intarbi-Internationaler Arbeiter-Verlag*, amelynek tevékenységébe a párt által korábban el nem ért értelmiségi csoportokat, tudósokat, egyetemi tanárokat vontak be. A szervezetet K. A. Wittfogel vezette, s Lukács a frakció vezetésének helyetteseként azt a megbízatást kapta, hogy szervezze meg az *Arbplant*. Az *Arbeitsplan* a szovjet tervgazdaság tanulmányozásának munkaközössége volt, amely azt a feladatot kapta, hogy összefogja azokat a német tudósokat (köztük a baloldali csoportokat is), akik szimpatizáltak a tervgazdaság bevezetésének szovjet kísérletével.

1932 tavaszán még egy szervezetet sikerült életre hívni. Megalakult a BGB, a *Szellemi Foglalkozásúak Szövetsége*, amelynek feladata az értelmiség középrétegeinek (mérnökök, orvosok) összefogása lett. S ebben a körben bízták meg Lukács elvtársat a frakció munkájának vezetésével, amit

⁴⁶ Uo. 181. sk. – Az évfordulóra jelent meg Lukács könyve németül. Georg Lukács: *Gottfried Keller*. Kiew, Staatsverlag der Nationalen Minderheiten der USSR, 1940.

⁴⁷ Uo. 162. skk.

ő buzgalommal és jó eredményekkel végzett 1933 márciusáig (még azután is, hogy Hitler hatalomra került) – írja beszámolójában Gábor Andor.⁴⁸

1941. április elején Lukács azt a felszólítást kapja a Komintern káderosztályától, hogy adjon tájékoztatást arról a tevékenységről, melyet Németországban az *Arbeitsplan*ban és a *BGB*-ben csaknem tíz évvel korábban folytatott. Megint csak találgatni lehet, hogy mi volt e felszólítás hátterében. A kötet szerkesztői azt állítják, hogy „[o]kkal lehet feltételezni, hogy a Komintern személyzeti osztályán átmenő igény az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága 5. osztályától indult ki, amely 1940. decemberétől aktivizálta az együttműködést Arvid Harnachhal, Adam Kuckhoffal és az Arblplan, a Szellemi Foglalkozásúak Szövetsége, illetve egyéb szervezetek más egykori tényezőivel; ezen szervezetek vezetőségében Lukács is részt vett.”⁴⁹ Mindenesetre a megrendelés, amely végül Lukácsnál kötött ki, nagyon magasról indulhatott, mert egyenesen Dimitrovnak címezték.⁵⁰

Még egy „német ügy” kapcsolódhatott, lehet, hogy csak közvetve, a Kominternhez befutó megrendeléshez. 1941 márciusában német írók, közöttük Becher és Lukács felkeresték M. Apletyint, a Szovjet Írószövetség Nemzetközi Bizottságának elnökét, azzal a kéréssel, hogy segítse elő a német írók műveinek német nyelvű kiadását. A találkozóról szóló levelét Apletyin azzal fejezi be, hogy a nála járt írók ebben az ügyben fel akarják keresni Wilhelm Picket és Dimitrovot is.⁵¹

A német írók könyvei német nyelvű kiadásának finanszírozásáról való döntésben kulcsszerepet játszó Apletyin, a külügyi bizottság titkára, a „szerv” embere volt. Háy Gyula szerint a Szovjetunióban élő külföldi írók megfigyelése volt a titkosszolgálati feladata.⁵² Sinkó Ervin az *Egy regény regénye* című könyvében adott jellemzést róla: „...ahhoz az Apletyin elvtárhoz kellett fordulnom, hogy támogassa meghosszabbításért beadott kérvényemet, aki orromnál fogva vezet már Moszkvába érkezésem óta a *Littérature Internationale*-ban közlendő szemelvénnel. Ezúttal Apletyin elvtárs rendkívül savanyú képpel kérdezte, hogy milyen joggal ajánlhatja ő tartózkodási engedélyem meghosszabbítását. Végül is úgy döntött, hogy nem

⁴⁸ Uo. 162. skk.

⁴⁹ Uo. 237. o. 130. jegyzet.

⁵⁰ Uo. 236. o. 129. jegyzet.

⁵¹ A levél címzettje A. M. Jegolin volt. Uo. 189. o.

⁵² Julius Hay: *Geboren 1900. Aufzeichnungen eines Revolutionärs*. München, 1977, 167. o.

ő fog ajánlani, hanem csak közvetíteni fogja a véleményt, amelyet erre vonatkozólag a magyar párttól kap.”⁵³

Lukács természetesen teljesítette a felkérést, és 1941. április 4-én elküldte azt a tájékoztatását, amely egyrészt az *Arbplan* és a *BGB* tevékenységéről szólt, másrészt öt olyan személyről (Friedrich Lenz professzor, Arwid Harnack és Paul Massing pártmunkások, Ernst Jünger író, Adam Kuckhoff színházi rendező), akik e szervezetek munkájában részt vettek.

Azt, hogy kinek a kezébe került ez a beszámoló, és mire használták fel, azt éppen úgy nem tudjuk, mint ahogy ismeretlen maradt Gábor Andor korábbi beszámolójának hatása, következménye. A két beszámoló összevetésére mindenesetre most lehetőség nyílt (Apletyin számára is) az NKVD illetékes osztályán, és megállapíthatták, hogy azok teljesen megegyeznek.

Illés László úgy véli, hogy a *Vallatás a Lubjankán* című kötetben publikált dokumentumok közül Lukács 1941. április 4-én írt levele „érzékletes felvilágosítást” adhat letartóztatásának „valódi okáról”. Merész feltételezését arra építi, hogy csak „NKVD logikával érthető, hogy a Komintern megbízásából a politikailag igen különböző összetételű német értelmiség közt felvilágosító és szervezőmunkát végző Lukács maga is gyanússá vált, s 1941. április 4-i jelentése éppen ilyen kapcsolatairól tudósít részletesen, azaz »felfedte« ezeket a külföldi kapcsolatokat, amelyeket a megbízó nyilván ismert, de most »sajátkezű« dokumentumra volt szüksége. A német támadás aktivizálta »bekerítése« előkészületeit, s nagy valószínűséggel ezért kellett ekkor intézkedni – elnémításáról.”⁵⁴

Természetesen roppant nehéz az NKVD fejével gondolkodni, s annyi évtized után beleélni magunkat abba a logikába, amely nem biztos, hogy logikus volt. Egy merész hipotézissel szemben ezúttal egyáltalán nem könnyű kétségeket felsorakoztatni, hiszen Lukács letartóztatásával kapcsolatban az ésszerű és ésszerűtlen spekuláció számos változata lehetséges.

Miért tartóztatták le Lukácsot? A válasznál, a „kézenfekvő magyarázatnál” úgy vélem ezúttal előbbrevalók lehetnek a *kérdések*. – Miért, mihez volt az NKVD-nek „sajátkezű” dokumentumra szüksége? – Kinek volt útjában, kire jelenthetett veszélyt Lukács? – Miért tartóztatták le Rudast? – Miért nem tartóztatták le Gábor Andort és (vagy) Bechert? – Ha nem a magyar,

⁵³ Sinkó Ervin, *Egy regény regénye*. Újvidék, 1985, Forum Könyvkiadó, 337. o.

⁵⁴ [Illés László:] *Egy letartóztatás utóélete*, 325. o.

hanem a „német vonal” volt a döntő abban, hogy Lukács a Lubjankára került, akkor ebbe – a dokumentumok tanúsága szerint – könnyen belekeverhető lett volna Gábor Andor vagy Becher, annál is inkább, mivel Lukács hivatalos német kapcsolatai a harmincas években főként Becheren keresztül bonyolódtak.

Ezek a kérdések további kutatásra és majd válaszra várnak. Kötetünk nemcsak Lukács György történetének megismeréséhez fontos, hanem hozzájárulás a sztálini kommunizmus természettörténetének megismeréséhez is.

Lukács túlélte a Lubjankát. Történetének alapkérdése lett, hogyan élte meg.

Budapest, 2001.

Sziklai László

A SZERKESZTŐK BEVEZETŐJE

Lukács György (1885–1971) irodalomkritikus és a legnagyobb formátumú magyar filozófus volt, akinek személyisége és munkássága a korabeli európai gondolkodás számos irányzatára hatott, és aki nyolc évtized óta vonja magára az újabb kori filozófia kutatóinak figyelmét az egész világon. A vele foglalkozó tanulmányok bibliográfiája több ezer publikációt sorol fel. Ugyanakkor megállapítható: életútjának nem minden szakaszát tárta fel egyenlő elmélyültséggel a kutatás. Különösen sok a „fehér folt” a kiváló filozófus alkotómunkásságának többéves moszkvai periódusában (amely 1929-től 1945-ig tartott, az 1931–33-ig tartó megszakítással, amikor is Németországban tartózkodott.) S talán a legkevésbé feltárt s annyi hipotézissel és találgatással terhelt epizódja Lukács biográfiájának az 1941. június végén történt letartóztatása, két hónapos tartózkodása az NKVD börtönében, amely végül is augusztus végén váratlan szabadulásával ért véget.

A kutató előtt már az első megközelítésnél számtalan kérdés merül fel a filozófus életrajzának e drámai eseménye kapcsán; mindezek tisztázásra szorulnak a történelmi kontextusra, az életkörülményekre és Lukács harmincas évekbeli társadalmi és alkotói tevékenységére vonatkozó ismereteink segítségével. Valóban: vajon Lukács letartóztatása teljesen egyéni vizsgálati ügy konstruálásának eredménye volt-e, avagy talán a Szovjetunióban dolgozó külföldi kommunisták egy csoportja ellen készülő bírósági eljárás része? Vajon már a háború kitörése előtt kitervelték-e bíróság elé állítását, amire aztán akkor nem került sor? Vagy ellenkezőleg, éppen hogy a Szovjetunió elleni német támadás nyomán határozták el a német kommunista emigráció köreiből feltételezett „gyanús elemek” – biztos, ami biztos alapon történő – letartóztatását? (Lukács csak 1941 tavaszán lépett át a Német Kommunista Pártból a magyar KP-be.) De az is lehet, hogy Lukács ügyének gyökereit egyáltalán nem itt kell keresni; és 1941 nyári letartóztatása a ma-

gyar kommunista pártban a 20-as években – Lukács aktív részvételével – dúló éles frakcióharcok megkésett utóregzése volt. Másrészt nem lehetséges-e, hogy kapcsolat van Lukács letartóztatása és a nevezetes *Lityerturnij Krityik* című folyóirat 1941 eleji betiltása közt? Ismert, hogy a folyóirat az esztétika terén nem-ortodox platformon állt, és hovatovább teljesen tűrhetetlenné vált a pártvezetés számára. Márpedig Lukács szerepét e lapban nehéz lenne túlbecsülni. És végül: vajon mivel magyarázható, hogy a XX. század legjelentősebb marxistáinak egyike nem osztozott a meggyilkoltak sorsában, és kiszabadult a börtönből? Ha számoltak a magyar filozófus nemzetközileg élvezett tekintélyével, azzal a ténnyel, hogy Lukács a nyugati (és nem csupán kommunista) humán értelmiség viszonylag széles körei előtt ismert személyiség volt, nem kellett-e legalábbis arra gondolni, hogy Lukácsot „fel lehet használni” kontaktus teremtésre ezekkel a körökkel? Mint látjuk, számtalan kérdés merül fel. S ha most megismerkedünk Lukács vizsgálati ügyének irataival, amelyeket eddig a volt KGB levéltáraiban őriztek, s a kutatók számára hosszú időn át hozzáférhetetlenek voltak, akkor lehetőségünk nyílik arra, hogy tisztázzunk a filozófus életrajzában eddig homályban maradt mozzanatokat, elutasítsunk korábbi feltételezéseket, s valóságos mivoltában rekonstruálhassuk Lukács letartóztatásának valódi történetét.

Ahogy a dokumentumokból látható, a „Lukács-ügy”-nek mindenekelőtt magyar és nem német gyökerei voltak. Az ügy keletkezésének formális indítékaul egy bizonyos Timár István (az NKVD dokumentációja szerint: Sztyepan) vallomása szolgált; őt 1940-ben illegális határátlépés közben tartóztatták le, és azzal vádolták, hogy kémtevékenységet kívánt folytatni a magyar hírszerzés javára. Ha nem is abból indulunk ki, ahogy köztudomásúlag a hasonló vallomások a gyakorlatban megszülettek, hanem csupán néhány olyan tényből, amelyek ellentmondanak a nyomozás elemi logikájának, akkor is könnyű megérteni, hogy ezeket a vallomásokat az illetőből „kiverték”, amikor csak szükség volt erre. Miképpen is lehetne másképp megmagyarázni, hogy az 1940 augusztusában letartóztatott Timár vallomását arról, hogy Moszkvában kapcsolatot kellett teremtenie Lukács Györggyel, Rudas Lászlóval és még néhány más magyar emigránssal, az NKVD nyomozói számára csak 1941 májusában tette meg, amikor Lukács és Rudas letartóztatását már nyilvánvalóan eldöntötték? S miért történhetett, hogy június 6-án, néhány nappal Lukács és Rudas letartóztatása után Timárt gyorsított

eljárással főbelövésre ítélték? Az is gyanút kelt, hogy a magyar munkásmozgalom harmincas évek végi–negyvenes évek eleji (amikor alig néhány száz kommunista élt illegálitásban) története ilyen nevű személyről semmit sem tud.

Egyébként is, mint ismeretes, a racionális logika a sztálini megtorló gépezetben nagyon csekély szerepet játszott, noha e gépezet működésének általános törvényszerűségei, melyek legkoncentráltabban a bolsevikok által kiötlött „tisztoztatás” fogalmában sűrűsödtek össze, már a kortársak előtt is nyilvánvalók voltak, ennek segítségével szabadultak meg a potenciálisan veszélyes vagy egyszerűen csak gyanús „elemek”-től. Aki ismeri Lukács életrajzát, jól tudja (meggyőződéssel vallhatja), hogy a magyar filozófus a sztálini államban lényegében kárhozatos személy volt. A Kominternben nagyon is jól ismerték Lukács elméleti „tévedéseit”, részvételét a magyar kommunista párt frakcióharcaiban és az irodalmi vitákban, amelyek fél évvel Lukács letartóztatása előtt a *Lityerturnij Krityik* betiltásával végződtek. (Mint ismeretes, Lukács tanulmányaival kiemelkedő szerepet játszott a folyóiratban.) Ahogy a dokumentumokból kiviláglik, megtették a magukét az NKVD buzgó segítői is, akik a kompromittáló anyagokat a „szervek” rendelkezésére bocsátották.

A nyomozás végül is elismerte, hogy Timár vallomása, amely Lukácsnak a magyar hírszerzéssel való kapcsolata egyetlen „bizonyítékául” szolgált, „általános jellegű”, és nem volt „kellőképpen meggyőző és bizonyító erejű”. Komoly vádemelés kezdeményezésére ezek az anyagok nyilvánvalóan alkalmatlanok voltak. Csakhogy a nyomozó szervek azt a feladatot kapták: bizonyítsák be Lukács részvételét a kémtevékenységben. Meggyőző bizonyítékok hiánya az NKVD nyomozati gyakorlatában sohasem jelentett leközdhetteletlen akadályt. A feladat az volt, hogy Lukács életrajzi tényeiből fabrikálják meg a vádat. Burzsoá származás, kiterjedt kapcsolatok a „régvi világgal”, közreműködése nem-kommunista folyóiratokban, különböző időszakokban a hivatalos pártvonalától többé-kevésbé eltérő állásfoglalásainak propagandája – mindezeknek kellett szolgáltatniuk azt az anyagot, amelyből lépésről lépésre, egyik téglát a másakra téve kellett felépülnie a külföldi hírszerzés javára folytatott kémkedési „ügynek”. „Hiába igyekszik magát kommunistának, marxistának beállítani. Az elméletben ön idealista volt, a gyakorlatban pedig opportunista, aki frakciós tevékenységet folytatótt. Egyszóval ön a külföldi hírszerzés szolgálatában állt, tehát kém volt” –

így működött a nyomozói megítélés vaslogikája. A nyomozó hozzászólt ahhoz, hogy a „fővonaltól” való bárminemű eltávolodásban, az elmélettől való eltérésben és a gyakorlati hibákban csakis és kizárólag tudatos ellenséges tevékenység megnyilvánulását lássa. A „Lukács-ügy” anyagai szemléletesen illusztrálják az NKVD-NKGB működésének mechanizmusát, megmutatják a nyomozati eljárás és a vádak fabrikálásának módszereit, lehetővé teszik, hogy elképzeljük és átérezzük a kihallgatások légkörét a Lubjanka mélyi börtönökben. A letartóztatott következetes magatartása, amellyel a kihallgatás során elhangzott vádakot visszautasította, játszhatott ugyan bizonyos szerepet sorsa további alakulásában, de aligha lehetett egyetlen és főleg döntő oka az ügy megszüntetésének. Az ezt eredményező kezdemények – mint rendesen – magasabb helyről jöttek, és meggyőző bizonyítékok hiányában csupán feltételezni lehet, hogy éppen a magyar kommunista párt vezetésétől származtak, amelynek ekkoriban nagyon is nagy szüksége volt Lukács szolgálataira egy cselekvési program kidolgozásában olyan körülmények között, amikor Magyarország hadban állt a Szovjetunióval. Feltehetően ennek volt köszönhető, hogy a kiváló marxista filozófus pályafutását nem a Lubjanka pincéiben fejezte be, hanem a mindenható Berija egy tollvonásával visszanyerte állampolgári jogait. Ezt a feltételezést váratlanul megerősítették Rákosi Mátyásnak az 1956 után a Szovjetunióban írt visszaemlékezései, amely kézirat a kutatók számára az Orosz Föderáció elnökének archívumában vált hozzáférhetővé. (Az emlékiratok legfontosabb részeit 1997-ben Budapesten is publikálták.)¹

A magyar kommunista párt elmozdított főtítkára beszámol arról, hogy a Magyarországon börtönben töltött tizenöt év után 1940 novemberében érkezett a Szovjetunióba, s megrendülten kellett tapasztalnia, hogy a magyar kommunista emigráció káderei szétszóródtak, elpusztultak. Mindezt a sztálini Cseka szervei kivitelezték; már a harmincas évek kezdetétől, de különösen 1936 és 1938 között több száz magyar emigráns esett az üldöztetés áldozatául. (Elsajátítván a sztálini tapasztalatokat a későbbiekben maga Rákosi is ugyanezeket a módszereket alkalmazta Magyarországon.) Ugyanakkor ha figyelembe vesszük, hogy 1925-ben hagyta el a Szovjetuniót, hihetőnek tűnik mostani csodálkozása, és érthető az a kísérlete, hogy a memoárban némileg megszépítse a dolgokat, s csökkentse azoknak a csapásoknak a sú-

¹ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések – 1940–1956*. Budapest, 1997, Napvilág.

lyát, melyek a magyar párt kádereit az első években érték. (Az üldöztetésért felelős fő bűnösként is Beriját és nem Sztálint nevezi meg.) Lukácsról és Rudasról (némileg tévedve az időpontokban) ezt írja: „Közvetlenül a német fasiszta támadás előtt, talán tíz nappal előbb, letartóztatták Rudas Lászlót és Lukács Györgyöt, a magyar kommunista emigráció két vezető tagját. A nemzetközi helyzet nagyon feszült volt, és a letartóztatás meglehetősen riadalmat okozott a moszkvai magyar elvtársak között, akik attól tartottak, hogy ez egy újabb üldözési hullám kezdetét jelenti.

A letartóztatottak hozzátartozói természetesen hozzám fordultak. Törtük a fejünket, hogy mit lehet csinálni. Miközben igyekeztünk valamit megtudni, múltak a napok, kitört a háború, s teljesen lehetetlennek látszott, hogy ilyen körülmények között tehetek valamit. Végül is nem maradt egyéb hátra, újra Dimitrovhoz fordultam. Hivatkoztam arra, hogy ő a letartóztatottakat személyesen ismeri, hosszú évek óta látja a munkájukat stb. Komplikálta a dolgot, hogy közvetlenül a világháború előtt Lukács valami irodalmi vitába keveredett,² álláspontját a hivatalos irodalmi körök helytelennek nyilvánították, s emiatt orosz ismerősei húzódoztak attól, hogy most kiálljanak mellette. (...) Közben én elkövettem azt a súlyos hibát, hogy közvetlenül Berijához fordultam. Berija, akivel telefonon beszéltem, mikor meghalott, hogy milyen ügyben akarok vele beszélni, a legdurvábban elutasított. »Úgy látom, Maga ellenséges elemek kiszabadítására specializálta magát!« – mondotta egyebek között. Végül is Dimitrovnak módja volt az ügyet Sztálin előtt ismertetni. Sztálin elég komoran hallgatta az esetet, de azzal a megjegyzéssel, hogy az én kezességemre és felelősségemre teszi, teljesítette kérésemet. Dimitrov még aznap közölte velem közbelépésének pozitív eredményét. Néhány nap múlva a letartóztatottakat szabadlábra helyezték, nekem pedig egy, a belügyi kérdésekben járatos elvtárs (úgy emlékszem, Varga Jenő volt³) megmondta, hogy ezt nem viszem el szárazon: Berija

² A Lukács *K isztorii realizma* (Adalékok a realizmus történetéhez; Moszkva, 1939) című könyve körül kitört vitáról van szó, amelynek során a hivatalos ortodoxia pozícióján álló kontrahensek bírálták Lukács esztétikai nézeteit.

³ Varga Jenő akadémikusról van szó, aki a negyvenes években a köréhez tartozó személyek visszaemlékezései szerint ismeretségben állt Berijával, és néha hozzá fordult azzal a kéréssel, hogy eszközölje ki elítélt magyar politikai emigránsok kiszabadulását. Így például 1945-ben az ő kérésére szabadult a letartóztatásból Jánossy Ferenc, Lukács fogadott fia. (Lásd Életinterjú Jánossy Ferencsel. In: *Medvetánc* 1986, 4. sz. 1987, 1. sz. 246. o.)

nem fogja megbocsátani nekem, hogy akarata ellenére keresztülvittem Rudas és Lukács kiszabadítását.”⁴

E verziót, miszerint Dimitrovnak része volt Lukácsnak a Lubjanka börtönből való kiszabadításában, közvetve megerősítik magának Dimitrovnak a naplófeljegyzései. Dimitrov naplói ugyanabban az évben jelentek meg, mint Rákosi emlékiratai; és 1941. július 12-én az alábbi bejegyzés olvasható Lukács és Rudas letartóztatásáról: „Merkulov közölte velem, hogy Lukácsot és Rudast letartóztatták, mivel 1941 januárjában (a valóságban 1940 augusztusában – *a szerk.*) elfogtak egy magyar hírszerzőt, aki azt nyilatkozta, hogy megbízták: vegye fel a kapcsolatot Lukáccsal és Rudassal. A bíróságon ő ezt megerősítette.”⁵ A magyar letartóztatottak vezetéknevét második alkalommal 1941. augusztus 1-jén említi Dimitrov egy lakonikus bejegyzésben: „Rákosi (magy[ar] rádió, Lukács és Rudas letartóztatásáról stb.).”⁶ Ha elfogadjuk, hogy Dimitrov – Rákosi előadása szerint – ez ügyben találkozott Sztálinnal, az 1941. augusztus 20-án kelt *Határozat a vizsgálati eljárás beszüntetéséről* lényegében a Komintern két vezető személyisége beavatkozásával van kapcsolatban.⁷

Mivel minden filozófus világfelfogásának alapjához személyes életének tapasztalatai is hozzájárulnak, az 1941. évi vizsgálati ügy tanulmányozása bizonyosan kiváltja azon kutatók érdeklődését, akik Lukács György filozófiai örökségével foglalkoznak. Az itt közölt dokumentumok értéke azonban nem csupán erre korlátozódik. A történeti források – amelyek felidézik a harmincas évek végének szovjetunióbeli atmoszféráját – mégoly bősége

⁴ Rákosi Mátyás: i. m. I. k., 37. o.

⁵ Georgi Dimitrov: *Dnevnik* (Napló). 1933. márc. 9. – 1949. febr. 6. Szófia, 1997, 240. o.

⁶ Uo.

⁷ A Sztálin által dolgozószobájában fogadott személyekről készült kimutatás szerint Dimitrov nem találkozott vele sem 1941. júliusában, sem augusztusában. (Lásd A. J. V. Sztálin Kreml-beli dolgozószobájában fogadott látogatók jegyzéke. In: *Isztorieszkij Archiv* (Történelmi archívum), 1996. 2. sz.; noha ez nem zárja ki, hogy a beszélgetés ne történhetett volna más helyen vagy telefonon. Lényegesen teljesebb információkat közöl a Komintern Végrehajtó Bizottsága főtítkárnak Sztálinnal való találkozásairól Dimitrov naplója, amelyből kiviláglik: az 1941. augusztus 1-jétől augusztus 20-ig terjedő időben legkevesebb három alkalommal találkoztak: aug. 2-án és 16-án Dimitrov Sztálinnal, Molotovval, Malenkovval, Berijával és a szovjet vezetés más tagjaival együtt vonult a németek légitámadása alatt a Politikai Bizottság óvóhelyére; aug. 4-én pedig megbeszélést folytatott Sztálinnal a bulgáriai felkelés előkészületeiről. (Lásd Dimitrov: i. m. 243. o.; vö. jelen kötet 106. o.)

esetén is van-e más, ami összehasonlítható lenne kifejezőerőben és hitelességben (természetesen nem tartalmilag, hanem érzelmileg–pszichológiai-lag), mint a nyomozati anyag, a kor igazságát a maga teljes leplezetlenségében tükröző és megragadó dokumentum?

Ám bármennyire mély benyomást keltő dokumentum is a vizsgálati anyag, azt mégsem lehet teljes mértékben megérteni a '30-as évek végének és a '40-es évek elejének történeti kontextusán kívül, de az előtörténet ismerete, mindenekelőtt annak ismerete nélkül sem, hogy mi kapcsolta össze hosszú éveken át a filozófus Lukácsot a magyar és – tágabban – a nemzetközi kommunista mozgalommal. Ezért aztán mellékelve az alapidokumentumokhoz, amelyek az Orosz Föderáció Biztonsági Szolgálatának Archívumában található, a szerkesztők közreadnak néhány Lukács '30-as és '40-es évekbeli Szovjetunióban való tartózkodásával és munkájával kapcsolatos, oroszországi archívumban fellelhető forrást is. Ezek a dokumentumok az alábbi levéltárakból származnak: A Legújabbkori Történelem Dokumentumai Őrzésének és Tanulmányozásának Orosz Központja (RCHIDNI, 1999-től: Történelem- és Politikátörténeti Orosz Állami Archívum); az Orosz Tudományos Akadémia Archívuma és az Orosz Állami Irodalmi és Művészeti Archívum (RGALI). A közölt dokumentumok nem elsősorban Lukács tudományos–irodalmi tevékenységéről informálnak (az ily típusú anyagok, például az archívumokból kiemelt publikálatlan kéziratok, több kötetre rúgnak),⁸ hanem a filozófus életrajzát világítják meg, helyenként drámaian feszült viszonyát a pártszervekhez vagy tudományos instanciákhoz, illetve azokról a hétköznapiakról szólnak, amelyek körülményei között tudományos tevékenysége folyt. A mellékletben közölt dokumentumok többsége Lukács személyi anyagainak dossziéjából származik, amelyet évtizedek során töltött fel a Komintern Végrehajtó Bizottságának káderosztálya.

*

⁸ Például szolgálhat e tekintetben Lukács „moszkvai periódusában” keletkezett írásainak az a nagyszabású gyűjteménye, amelyet Sziklai László publikált az orosz levéltári források feltárásával. Lásd Lukács György: *Esztétikai írások – 1930–1945*. Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Sziklai László, Budapest, 1982.

Az orosz kiadás szerkesztői hálójukat fejezik ki azért a felbecsülhetetlen értékű segítségért, amelyet az alábbi személyek, illetve intézmények nyújtottak a gyűjtemény összeállításához:

az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálatának Központi Archívuma;

Jánossy Ferenc, Lukács örököse, aki kérésünkre engedélyezte a nyomozati ügy anyagának feldolgozását;

Dr. Sziklai László, a budapesti Lukács Archívum és Könyvtár igazgatója;

a RCHIDNI vezető munkatársai, K. M. Anderszon és O. V. Naumov;

a RGALI igazgatónője, H. B. Volkova;

az Orosz Tudományos Akadémia Archívumának igazgatója, B. V. Lovsin;

a RCHIDNI vezető szakértője, R. I. Paradizova;

az Orosz TA Archívuma dokumentációs–információs osztályának tudományos főmunkatársa, L. L. Zaruckaja.

V. T. Szereda és A. Sz. Sztikalin

СССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Синдicates НКВД

Управление

Отдел

920393

ДЕЛО № 3085

По обвинению

*Лукас
Георгий Осипович*

Начато *30-й сентябрь* 1936 г.

В *1* т.мах

Окончено *28-й октябрь* 1936 г.

Том № *1*

После судебного рассмотрения и вступления приговора в силу, настоящее дело подлежит передаче в архив. В 1-й Специальный отдел НКВД СССР (г. Москва). К делу должна быть приобщена копия приговора.

Составитель: *Н. Д. Румянцев*
и НКЮ Союза ССР. В 3-х экз. 1936 года.

Передача находящегося в архиве следственных дел, а также в архивах дел в другие отделы или органы НКВД, хотя бы и временно, производится исключительно через 1-й Специальный отдел НКВД.

Передача следственного дела оформляется постановлением, утверждаемым начальником соответствующего управления НКВД, и его заместителем.

Р19344

Арх. №

LUKÁCS GYÖRGY NYOMOZATI ÜGYE

(1941. június–augusztus)

1.

IGAZOLÁS LUKÁCS GYÖRGY NYOMOZATI ANYAGA ÁTADÁSÁRÓL AZ ARCHÍVUM SZÁMÁRA

IGAZOLÁS

Lukács G. O. vád alá helyezésének arch[ívumi] nyom[ozati] ügyiratairól, amely 1 kötetben, 920393 sz. alatt bejegyezve regisztráltatott. Az ügyiratot a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága [a továbbiakban a magyar szakirodalomba is átvett orosz rögzítéssel: NKVD]¹ 1. Különleges Ügyosztályának 17. számú alosztálya adta át megőrzésre a szovjet NKVD 1. Különleges Ügyosztálya archívuma.

A szovjet NKVD 1. számú
Különleges Ügyosztályának
11. Aloszt[álya] operatív
meghatalmazott m[unkatársa] Nyekraszova*
1941. XI. hó 11-én

*Eredeti gépirat, befűzve az ügyirat elejére, oldalszámozás nélkül. Az R-19344 számú ügyiratot az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálatának Központi Archívuma őrzi.***

* A sajátkezű aláírásokat, valamint gépiratos dokumentumokba kézírással bejegyzett adatokat kurzívval jelöljük.

** A további hivatkozásoknál ebből az ügyiratcsomóból csak az oldalszámokat jelöljük.

2. LETARTÓZTATÁSI HATÁROZAT

„Megerősítem”

A Szovjetunió Állambiztonsági
Népbiztosa [a továbbiakban
NKGB]
(Merkulov)**2

1941. június 27.

„A letartóztatást elrendelem”

A Szovjetunió ügyésze

(Bocskov)**3

1941. június 28.

HATÁROZAT

(a letartóztatásról)

Moszkva, 1941. június 25. Én – a Szovjetunió NKGB 2. Igazgatósága⁴
5. Ügyosztály 1. Alosztályának operatív meghatalmazottja – Csornih állam-
biztonsági alhadnagy, megvizsgálva a magyar Lukács Georgij Oszipovics –
született 1885-ben Budapesten (Magyarország), nagybankár fia, Németor-
szág Kommunista Pártjának tagja,⁵ szovjet állampolgár, a *Szovjet Írók Szö-
vetsége német frakciója**** irodájának tagja, a Szovjetunió Tudományos
Akadémiája Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa, aki a Cskalov
utca 21. sz. ház 68. sz. lakásban lakik – bűnös tevékenységéről beérkezett
anyagokat

MEGÁLLAPÍTOTTAM:

Timár Sztyepán Bojlovics⁶ – akit 1940 augusztusában az államhatár illegá-
lis átlépésekor tartóztattak le, s aki a magyar felderítés ügynöke – vallomá-
sa alapján Lukács a magyar felderítés ügynökeként lepleződik le, vele
Timárnak megbeszélt jelszó alapján közvetlen kémkapcsolatot kellett léte-
sítenie. (1941. május 9-i vallomás.)

* Láttamozta helyette, I. Szerov.

** Láttamozta helyette, G. Szafonov.

*** A kurzivált szöveg az ügyiratban tintával alá van húzva.

Lukács G. O. 1919–1921 folyamán a Magyarországi Kommunista Párt⁷ soraiban zajló frakcióharcban vett részt. 1928-ban opportunista téziseket írt a Magyarországi KP kongresszusa számára.⁸

Ugyanebben az évben a Magyarországi KP Központi Bizottsága ügynevezett „bécsi lebukása” idején Lukács gyanúba keveredett, hogy kapcsolatba került a magyar rendőrséggel.⁹

A fent kifejtettek alapján, s összhangban az Orosz Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság [a továbbiakban: OSZSZSZK] Büntetőeljárás törvénykönyve 110. cikkelyével

HATÁROZTAM

Lukács Georgij Oszipovics – lakik a Cskalov utca 21/68-ban – letartóztatásáról és a házkutatásról.

Az NKGB 2. Igazgatósága 5. Ügyosztály

1. Alosztályának operatív meghatalmazottja,
állambiztonsági alhadnagy

Csornih

A szovjet NKGB 2. Igazgatósága

5. Ügyosztályának helyettes parancsnoka,
állambiztonsági kapitány

Zsuravljov

„Egyetértek”

A szovjet NKGB 2. Igazgatóságának helyettes
vezetője, állambiztonsági fő-őrnagy

*Borscssov*¹⁰

1–2. oldal – Eredeti gépirat

3.
HATÁROZAT AZ ALKALMAZOTT MEGELŐZŐ
BIZTONSÁGI INTÉZKEDÉSRŐL

„Megerősítem”

A Szovjetunió Állambiztonsági

Népbiztosa

(Merkulov)*

1947. június 27.

„A letartóztatást ELRENDELEM”

A Szovjetunió ügyésze

(Bocskov)**

1941. június 28.

HATÁROZAT

(az alkalmazott megelőző biztonsági intézkedésről)

Moszkva, 1941. június 25. Én, a Szovjetunió NKGB 2. Igazgatósága 5. Ügyosztály, 1. Alosztályának operatív megbízottja, Csornih, állambiztonsági alhadnagy, áttanulmányozván a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosságához beérkezett anyagokat bűnös tevékenységről:

Családi név – Lukács

Utó- és apai név – Georgij Oszipovics

Születési év – 1885

Születési hely – Budapest (Magyarország)

Foglalkozás és szakképzettség – irodalmár

Munkahely és beosztás – a Szovjetunió Tudományos Akadémiája

Párttagság – Németország KP-jának tagja¹¹

Iskolai végzettség – felsőfokú

Nemzetiség – magyar

Állampolgárság – szovjet

Családi állapot – nő

Lakcím: Cskalov utca 21, 68. sz. lakás

– megállapítottam, hogy Lukács G. O. olyan bűncselekményekkel gyanúsítható, amelyek az OSZSZSZK Büntetőtörvénykönyve 58–6. cikkelyébe ütköznek,¹² és figyelembe véve, hogy Georgij Oszipovics Lukács, sza-

* Láttamozta helyettese, I. Szerov.

** Láttamozta helyettese, G. Szafonov.

badlábbon kivonhatja magát a nyomozás és a bírósági eljárás alól, ezért az OSZSZSZK Büntetőeljárás törvénykönyve 145. és 158. cikkelyei alapján meghoztam az [alábbi]

HATÁROZATOT:

[Annak érdekében, hogy] Lukács G. O. ne vonhassa ki magát a nyomozati és bírósági eljárás alól, a megelőző biztonsági intézkedések közül az őrizetbe vétel kerül fogantatásra, amiről az OSZSZSZK Büntetőeljárás Törvénykönyve 146. cikkelye értelmében a letartóztatottat a jelen Határozat aláírása mellett tájékoztatni kell.

Az OSZSZSZK Büntetőeljárás Törvénykönyve 160. cikkelyének megfelelően e Határozat másolata átküldendő az ügyésznek, és átadandó a börtön vezetőjének a személyi börtöniratokhoz való csatolás céljából.

A szovjet NKGB

2. Igazgatósága

5. Ügyosztály 1. Alosztályának operatív
meghatalmazottja, állambiztonsági alhadnagy

Csornih

A szovjet NKGB

2. Igazgatósága

5. Ügyosztályának

helyettes vezetője, nyomozó,

állambiztonsági kapitány

Zsuravljov

„Egyetértek” – A szovjet NKGB

2. Igazgatóságának helyettes

vezetője, állambiztonsági fő-őrnagy¹³

Borscsov

A jelen határozatot számomra bemutatták

1941. júlia 1.*

Georg Lukács

3. oldal és a 3. oldal hátulján. Eredeti gépirat.

* Lukács kézírásával így szerepel a dokumentumon. Helyes orosszággal: ijulja.

A LUKÁCS GYÖRGY LAKÁSÁN
1941. JÚNIUS 29-ÉN TARTOTT HÁZKUTATÁS JEGYZŐKÖNYVE

JEGYZŐKÖNYV

A szovjet NKGB 1941. év június hó 29-én kelt 815. számú rendelkezése alapján házkutatásra és letartóztatásra került sor *Lukács Georgij Oszipovicsnál* a *Cskalov* utca 68. házszám 21. számú lakásában.

A házkutatásnál jelen voltak (megadandó a jelenlevők hivatali vagy társadalmi beosztása): *Gertrud Ljudvigovna Janosszi*,¹⁴ *Anna Georgijevna Jánosi*, *Alekszej Filippovics Lunyin* házmester.

A rendelkezés értelmében letartóztatták: *Georgij Oszipovics Lukácsot*.

A Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága számára elkobzásra kerültek az alábbiak:

1. Az *MIII 580714 sz. személyi igazolvány*, kiadva: Moszkvában, a 26-os sz. rendőrőrs által

2. A Szovjet Írók Szövetségének 566. sz. tagsági igazolványa

3. 2 db *takarékbetétkönyv*, a 148. sz. bankfiók 749. sz. *takarékszámláján* lévő 13087 rubel, 34 kopejkáról; és az 5280/229. számú bankfiók 5696. sz. *takarékszámláján* lévő 11736 rubel 67 kopejkáról

4. A *Marx Int[ézet] olv[asó]terme* használatára jogosító 90. sz. olvasójegy

5. *Belépési engedély a Szovjet Írók Házába*

6. *Munkajegyzék*

7. A *Tud[ományos] Gorkij Könyvtár olvasójegye*¹⁵

8. „*Royal*” írógép

9. Az íróasztalon összegyűjtött jegyzetköteg

10. Két régi jegyzetfüzet

11. Egy köteg levél és felvágott jegyzetlapok

12. 12 db különböző fénykép

13. Az Egészségügyi Népbiztosság Közp[onti] Rend[előintézetének] látogatására jogosító 3260. sz. belépési engedély

14. Különböző kölcsönök 3900 rubel összegről (ld. a kölcsönjegyzéket)

СССР

Народный Комиссариат Государственной Безопасности

ОРДЕР № 815

Июнь 29 дня 1941 г.

Выдан

государственной безопасности
тов. А. Осеву - Новикову
на производство: Ареста и обыска

Мужак
Георгий Осипович

по адресу

Ул. Чкалова д 21
кв 68

Народный Комиссар
Государственной Безопасности СССР

Начальник Третьего Отдела
НКГБ СССР

Подпись

справка:

65

Арест санкционирован Прокурором СССР.

и Сидорович

Lukács letartóztatási parancsa, 1941. június 29.

15. 6 db német nyelvű könyv

16. 12 iratgyűjtő különböző feljegyzésekkel¹⁶

A házkutatást az Állambiztonsági Népbiztosság munkatársa, *Loszev A. M.* hajtotta végre.

A házkutatás során panaszt jelentett be: *Gertrud Ljudvigova Janosszi.*

1. A házkutatás során – a panasztevő által vélelmezett helytelen eljárás: *semmilyen észrevétel nem hangzott el.*

2. A jegyzőkönyvbe fel nem vett, eltűnt tárgyakkal kapcsolatban: *kifogás nem volt.*

Megjegyzés:

a 10., 11., 12 és 15. alatti tételek pecsétviasszal kerültek lepecsételésre. Az 1. sz. alatti tétel egy csomagban. A 16. és a 9. sz. tételek elkülönítve lettek lepecsételve.

A házkutatás után lepecsételve (a lepecsételt lakás vagy szoba jellemzése):¹⁷

A személy aláírása, akinél a házkutatást végrehajtották: *G. Janosszi.*

A házkezelőség képviselőjének vagy más jelenlévő személynek az aláírása: *Jánosi, Lunyin.*

Az Állambiztonsági Népbiztosságnak a házkutatást és a leltározást fogadatosító munkatársának aláírása: *A. Loszev.*

A jegyzőkönyvben fel kell tüntetni minden megjegyzést és észrevételt.

Mindenemű felvilágosításért az Állambiztonsági Népbiztosság Hivatalához kell fordulni (Kuznyeckij moszt, 24) megadván a rendelkezés számát, keltét, s azt, hogy mikor eszközölték a házkutatást.

A jegyzőkönyv másolatát megkapta: *G. Janosszi*
1941. június 29.

8. oldal és a 8. oldal hátlapján. Előrenyomatott űrlap, egyszerű ceruzairással kitöltve.

НКВД СССР

- 5 -

АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО

ВОПРОСЫ:	ОТВЕТЫ:
1. Фамилия	<i>Лукач</i>
2. Имя и отчество	<i>Георг Осипович</i>
3. Год и место рождения	Родился в <i>1885</i> году <i>Венгрия</i> Область (край) _____ район _____ село _____ гор. <i>Будапешт</i>
4. Постоянное местожительство (адрес)	<i>Москва . ул. Энгельса 92/1 кв 68</i>
5. Профессия и специальность	<i>Писатель</i>
6. Последнее место службы и должность или род занятий	а) учреждение <i>Защитного Иттератур.</i> Предприятие <i>работы на дому.</i> б) должность _____ в) звание _____ г) в систему какого Наркомата, или другого руководящего органа входит учреждение (предприятие) _____ д) если не работает—когда уволен „ „ „ 19 г.
7. Партийная принадлежность	а) в прошлом <i>с 1918г.</i> б) в настоящее время <i>К.П. Венгерский</i> билет № _____
8. Национальность	<i>Венгерец</i>
9. Гражданство (при отсутствии паспорта, указать какой документ удостоверяет гражданство)	а) гражд. (подд.) <i>СССР</i> б) паспорт № _____ кем выдан _____ <i>г. Москва</i>

A letartóztatott kérdőíve

ВОПРОСЫ:	ОТВЕТЫ:
10. Образование (подчеркнуть и указать, что закончил)	Высшее, среднее, низшее
11. К какой общественной группе себя причисляет (подчеркнуть)	Рабочих, служащих, колхозников, одиноличников, кулаков, свободных профессий, служителей культа, иждивенцев, прочих.
12. Социальное происхождение (кем были отец и мать)	Из Сигманов
13. Имущественное положение и чем занимался до 1929 года	а) имущ. полож. б) занятие Сигманов
14. То же до 1917 года	а) имущ. полож. б) занятие Кухарки
15. Служба в царской армии и чин	Нет
16. Служба в белой армии (какой) и чин	Нет
17. Категория воинского учета (запаса)	Нет
18. Участие в к-р восстаниях и бандах (когда и где)	Нет
19. Судимости (состоял ли под судом и следствием, где, когда, за что, приговор)	Нет
20. Принимал ли к антисоветским партиям и организациям (меньшевики, с-р, анархисты, троцкисты, правые, националисты и т. д.), где и когда	Нет

A letartóztatott kérdőíve

В О П Р О С Ы:	О Т В Е Т Ы:
21. Состав семьи (о каждом указывать фамилию, имя, отчество, возраст, место работы и должность, адрес)	<p>отец <u>Умер</u></p> <p>мать <u>Умерла</u></p> <p>муж _____</p> <p>жена <u>Яноши Зоттунда Индвисовиче</u> <u>59 лет. должк. пр. у. Шамова д. 21 кв. 6.</u></p> <p>дети <u>Яноши Викт. Георгиевиче 22 год</u> <u>Учител. пр. по ул. Шамова д. 21 кв. 6.</u></p> <p>братья (сестры) <u>Юган. Луков 58 лет. брат</u> <u>сест. Мухом. Комер. 54 года</u> <u>где они находятся я не знаю.</u></p>

Личная подпись арестованного Мухом. Георг. Осипович

1. Особые внешние приметы арестованного.....

2. Кем и когда арестован или откуда прибыл (номер ордера) 29/27-412 ВрД и 815
НКВД СССР г. Москва

3. Направлен..... в тюрьму

4. Другие замечания.....

Должность, звание и фамилия сотрудника, опросившего арестованного и заполнившего анкету

мл. ком. Вязова

Подпись

Винкурин

29. Июнь 1941 г.

1. Социальная принадлежность

2. Отрасль хозяйства, госаппарата, культуры

3. Управление..... отдел г. НКВД

4. Политическая окраска

5. Характер преступления

Фамилия и подпись сотрудника
1-го Спецотдела

19..... г.

A letartóztatott kérdőíve

5.

A LETARTÓZTATÁSKOR ELKOBZOTT ÉRTÉKEK LISTÁJA

112. SZ. LISTA

Lukács Georgij Oszipovics őrizetes értékeiről

A 10909. számú nyugtának megfelelően 1941. június 29-én átvételre kerültek

A 2. ötéves terv (4 éves kibocsátású) Államkölcsön-kötvényei

4 db 500-as címlet 2000 [rubel összértékben]

A 3. ötéves terv (2 éves kibocsátású) kölcsön-kötvényei

10 db 100-as címlet 1000 [rubel összértékben]

A 3. ötéves terv (3 éves kibocsátású) kölcsön-kötvényei

9 db 100-as címlet 900 [rubel összértékben]

*Összesen háromezer kilencszáz rubel**

9–10. oldal – Az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága belső börtönének űrlapja, kézirással és indigóval kitöltve.

6.

NYUGTA A LUKÁCS GY. LETARTÓZTATOTTÓL
A MEGŐRZÉSRE ÁTVETT IRATOKRÓL ÉS ÉRTÉKEKRŐL

10931. SZ. NYUGTA

1941. június 29.

Az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága 2. Ügyosztályának rendelkezése alapján átvételre került Lukács Georgij Oszipovics letartóztatottól

a 794. számú takarékbetétkönyv 13084 rubel 34 kopejka maradvánnyal és

az 5696. számú takarékbetétkönyv 11736 rubel 64 kopejka maradvánnyal.

Az Állambiztonsági Főigazgatóság 10. Ügyosztályának a letartóztatottakat felvevő ügyeletes alosztálya:

** A nyugtához csatolták a kötvények számát felsoroló jegyzéket (11 oldal).*

15206. SZ. NYUGTA

Átvételre került *Lukács G. O.* letartóztatottól

1. az *MIII 580714.* számú személyi igazolvány

2. a *7635.* számú olvasójegy

3. a *3260.* számú olvasójegy¹⁸

4. az *566.* számú tagsági igazolvány

5. a *90.* számú olvasójegy

6. belépő

7. munkakönyv

Az Állambiztonsági Főigazgatóság 10. sz. Ügyosztályának a letartóztatottakat felvevő ügyeletes alosztálya:

1461. SZ. NYUGTA

Átvételre került *Lukács G. O.* letartóztatottól

„*Royal*” írógép, száma: *20934.*

Raktárkezelő:

16792 SZ. NYUGTA

Átvételre került *Lukács G. O.* letartóztatottól – VII. 3-án:

F[éher]f[émből készült] 1122933. sz. zsebóra

11646 SZ. NYUGTA

Átvételre került *Lukács G. O.* letartóztatottól

Készpénz: 0–50 kopejka összegben

1941. VII. 3. Átvette irodavezető:

1789 SZ. NYUGTA

Átvételre került *Lukács G. O.* letartóztatottól VII. 3-án

Szövet felöltőhöz öv 2 db

Megkötött, használt selyem nyakkendő, 1 db

Kis erszény villámzárral 1 db

Nadrágszűj 1 db

Zoknitartó gumi 1 pár

Raktárkezelő

2–18. oldal – Az NKVD Állambiztonsági Főigazgatóság belső börtöne fogoly-felvételi osztályának űrlapjai, kézírással és indigóval kitöltve.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Допрос начал в 23 час. 00 минут. Окончен в час. минут.

1. Фамилия Лукач

2. Имя и отчество Георгий Осипович

3. Дата рождения 1885 г.

4. Место рождения г. Будапешт (Венгрия)

5. Местожительство *Масква. У. Екамова д. 2/46 68.*

6. НАИ. И ГРАЖД. (ПОДЛАНСТВО) *всепочин есир*

7. Партийность (в прошлом и в настоящем) *с 1914 года.*

8. Образование (общее, специальное) Высшее. В 1946 году окончил

Университет (Япония 92-55) в том же университете в 1909г. окончил университет 92-55 67 лет.

9. Паспорт Отделан Ири ариде.
(когда и каким органом выдан, номер, категор. и место происхождения)

10. Род занятий Инженер (место службы и должность)

11. Социальное происхождение: сын бывшего директора Будайменского
(пол. занятия родителей и их имущественное положение)

Бабушка, милая своей даче

12. Социальное положение (род, занятий и имущественное положение):

а) до революции Гимназия

б) после революции Случайный - либеральный наборщик.

Lukács kihallgatási jegyzőkönyve, 1941. július 1.

13. Состав семьи Анны - Анны Георгиевны Любимовой,
(близкие родственники, их имена, фамилии, адреса и род занятий)
59 лет, проживает со своим мужем, домохозяйка; дочь -
Анна Анна Георгиевна, 22 лет, студентка инженерно-
го института, проживает со своим мужем; брат - Павел Павлович
Осипович, 1840 г.р., где сейчас работает неизвестно; Сестра - Надежда
Александровна, 54 лет, много занимается и много работает вручную.

14. Каким репрессиям подвергался: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что):

а) до революции не подвергался.

б) после революции арестовывался австрийской полицией
в 1919 г. в 1-й раз, в 1920 году арестовывался вторично в 1-й раз
австрийской полицией.

15. Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при сов. власти

наград не имеет.

16. Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете

С воинского учета снят со службы.

17. Служба в Красной армии (красн. гвардии, в партизан. отрядах), когда и в ка-

честве кого в 1919 г. был комиссаром венгерской красной
армии.

18. Служба в белых и др. к.-р. армиях (когда, в качестве кого)

не служил.

19. Участие в бандх, к.-р. организациях и восстаниях

участвовал.

20. Сведения об общественно-политической деятельности

с 1919 по 1921 г. был 1-м К.В. Венгрии, с 1922 по 1930 г. - 2-м К.В.
К.В. Венгрии и руководил партийной работой (Горький сектор)

Примечание. Каждая страница протокола должна быть заверена подписью допрашиваемого, а последняя допрашивающим.

Георгий Луцкий

Lukács kihallgatási jegyzőkönyve, 1941. július 1.

7.
LUKÁCS GYÖRGY
1941. JÚLIUS 3-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

LUKÁCS Georgij Oszipovics
kihallgatási jegyzőkönyve

1941. július 3.

A kihallgatás kezdete 12 óra 30 perc

Kérdés: Mióta tartózkodik a Szovjetunióban?

Válasz: Állandó tartózkodásra 1933 márciusában érkeztem a Szovjetunióba.

Kérdés: 1933 előtt volt-e a Szovjetunióban?

Válasz: Igen, voltam.

Kérdés: Mikor és hány alkalommal?

Válasz: Első alkalommal 1921 nyarán érkeztem a Szovjetunióba;¹⁹ másodszer 1929 decemberében, és ekkor 1931-ig éltem Moszkvában, de még ugyanezen év [1931] nyarán kiutaztam Németországba, Berlinbe, ahol is 1933-ig tartózkodtam.

Kérdés: Miért költözött át Berlinbe?

Válasz: Berlinbe családi körülményeim alakulása miatt utaztam; ezenkívül azért, mert szándékomban állt ott a Német Kommunista Pártban dolgozni.

Kérdés: Melyek voltak azok a családi körülmények, amelyek arra késztették, hogy Németországba utazzon?

Válasz: Moszkvában nem volt lakásom; ezenkívül leányom ebben az időben Bécsben tanult; ezzel is összefüggött, hogy úgy döntöttem: Berlinbe települök.

Kérdés: És miért határozott úgy, hogy Németországba utazik, és nem valamely más országba?

Válasz: Azért választottam lakhelyül Berlint, mert folyékonyan beszélem a német nyelvet, jól ismerem a német életet és szokásokat, ezenkívül a Német Kommunista Párt vezetői köreiben ismertek engem.

Kérdés: Hol élt 1929-ig?

Válasz: 1929-ig Bécs városában (Ausztriában) éltem.

Kérdés: Mely évtől élt Bécsben?

Válasz: 1919-től éltem Bécsben, oda Budapestről érkeztem, miután összeomlott a Magyar Tanácsköztársaság.²⁰

Kérdés: Mialatt Bécsben tartózkodott, utazott közben Magyarországra?

Válasz: Igen, utaztam.

Kérdés: Mikor és mely városba?

Válasz: 1929-ben a Magyarországi Kommunista Párt KB küldött Budapestre, illegális pártmunkára.

Kérdés: Mennyi időt töltött ez alkalommal Budapesten?

Válasz: 1929-ben három hónapot töltöttem Budapesten, a februárt, márciust és az áprilist.

Kérdés: Milyen feladatot kapott a Magyarországi KP KB-tól Budapestre utazása előtt?

Válasz: A Magyarországi KP KB-ban akkoriban az volt a szabály, hogy a KB minden tagjának el kellett utaznia három hónapra Magyarországra, és ott kellett a párt egész tevékenységét irányítani. 1929-ben, budapesti tartózkodásom idején zajlottak a Kölcsönös Segélyező Pénztár vezető szerveiben az előválasztások, és nekem a Magyarországi KP KB tagjaként azért kellett dolgoznom, hogy a Kölcsönös Segélyező Pénztárakban a helyek többségét kommunisták kapják; de ez a munka kudarcba fulladt, a helyek többségét nem a kommunisták, hanem a szociáldemokraták szerezték meg.

Kérdés: Miért fulladt kudarcba a kölcsönös segélyező pénztári választásokkal kapcsolatos munka?

Válasz: A kölcsönös segélyező pénztári választásokkal kapcsolatos munka azért fulladt kudarcba, mert a Magyarországi KP KB és én magam is helytelen politikát folytattunk ebben a kérdésben. Mi alapvetően egyes szakszervezeti csoportokra támaszkodtunk, ennek révén akartunk szakadást előidézni a szakszervezeti mozgalomban, és így akartuk magunkhoz vonni a baloldali érzelmű munkásokat. Ezt azonban nem sikerült elérnünk. Ennek következményeként a Komintern elítélte a Magyarországi KP KB-nek ezt a taktikáját.

Kérdés: Budapesti tartózkodása idején tartóztattak le kommunistákat?

Válasz: Igen. 1929. februárjában a rendőrség Budapesten nagyszámú ifjúmunkást tartóztatott le, élükön Schillinger Lászlóval, aki az ifjúmunkás mozgalomban képviselte a Magyarországi KP KB-t.²¹ Ezenkívül egy sor pártmunkást is letartóztattak, akik illegális pártmunkát végeztek. Budapest-

ről való elutazásom után tartóztatta le a rendőrség a Magyarországi KP KB egyik tagját, Weiss Ferdinándot és titkárnőjét, Simon Jelánt.²²

Kérdés: Miért történtek akkor Budapesten ilyen lebukások a pártszervezetek, illetve egyes kommunisták esetében?

Válasz: Ez azzal magyarázható, hogy 1929-ben a Magyarországi Kommunista Párton belül súlyos frakcióharcok folytak, s ez hozzájárult a pártszervezetek lebukásához.*

A kihallgatás 16 óra 00 perckor félbeszakadt.

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam – *Georg Lukács*

A kihallgatást lefolytatta: a Szovjetunió

Állambiztonsági Népbiztosság Nyomozati részlege

1. Alosztályának nyomozója, állambiztonsági őrmester²³

Pugacsov

21–25. oldal – Eredeti gépirat. A 26–29. oldalon található a jegyzőkönyv kéziratos piszkozata.

8.

LUKÁCS GYÖRGY

1941. JÚLIUS 4-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

JEGYZŐKÖNYV

Lukács Georgij Oszipovics kihallgatásáról

1941. július 4.

A kihallgatás kezdete 13 óra 00 perc

Kérdés: A korábbi kihallgatások során ön konokul nem kívánt nyilatkozni a nyomozók számára a párt és a szovjet hatalom elleni bűncselekményeiről; javasoljuk, hogy ma számoljon be ezekről!

* A margón ceruzamejegyzés: „ő maga is aktív frakciós volt”.

Válasz: Bűncselekményeket a párt és a szovjet kormány ellen sohasem követtem el, s e kérdésekről abszolút nincs mit bevallanom. A Magyarországi KP soraiban töltött idő alatt elkövettem egy sor hibát, amelyekre rámutattak, és én azokat kijavítottam.

Kérdés: Milyen „hibákról” beszél?

Válasz: Azokról a hibákról beszélek, amelyeket munkámban 1920-ban és 1929-ben követtem el.

Kérdés: Beszéljen ezekről a „hibákról”!

Válasz: 1920-ban szélsőbaloldali jellegű hibát követtem el. Abban az időben általában szélsőbaloldali pozíciót foglaltam el, s ultrabaloldali nézeteimet a bécsi *Kommunismus*,²⁴ és a berlini *Internationale* című folyóiratban propagáltam. Cikkeimben azt *bizonyítottam*,* hogy a munkásosztálynak nem kell parlamenti harcot vívnia a kapitalizmussal, nem kell részt vennie sem a parlamenti választások kampányában, sem a parlament munkájában. *V. I. Lenin* egyik cikkében nagyon élesen *bírált a fellépéseimet* – kijelentvén, hogy azoknak *semmi közük sincs a marxizmushoz*.²⁵ Beláttam a hibámat, és 1922–23-ban a helyes pártálláspontra helyezkedtem. *A másik hibám* az volt, hogy amikor *1929-ben* a Magyarországi Kommunista Párt Központi Bizottsága megbízott azzal, írjak téziseket a Magyarországi KP 1930 elejére tervezett II. kongresszusa számára; én megírtam a téziseket, ám azokat sem a Magyarországi KP KB, sem a Komintern nem fogadta el mint jobboldali opportunistákat.²⁶ Ez a hiba abban állt, hogy az általam írt tézisekben rámutattam: a proletárforradalom győzelme Magyarországon csakis a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrája révén lehetséges; holott Magyarországon 1919-ben már volt proletárdiktatúra, így a pártkongresszusi tézisekben azt az álláspontot képviselni, hogy a magyar forradalom a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrájaként mehet csak végbe, nem előre, hanem hátrafelé tett lépés volt.²⁷ Ahogy már fentebb rámutattam, a téziseket megbírált mind a Magyarországi KP KB, mind a Komintern, és nem fogadták őket.

A kihallgatás 19 óra 10 perckor megszakítva.

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam – Lukács

* A fett kurzívval szedett szavak a dokumentumban ceruzával alá vannak húzva.

A kihallgatást lefolytatta: a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosság
Nyomozati részlegének nyomozója,
állambiztonsági őrmester, Pugacsov

30–32. oldal – Aláíratlan gépiratos tisztázat. A jegyzőkönyv kézíratos piszkoszatán Lukács minden oldalt aláírt – 33–35. old.

9.

LUKÁCS GYÖRGY

1941. JÚLIUS 6-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

Jegyzőkönyv

Lukács Georgij Oszipovics kihallgatásáról

1941. július 6.

A kihallgatás kezdete 12 óra 45 perc

Kérdés: Külföldi tartózkodása idején volt rendőrségi letartóztatásban?

Válasz: Igen, voltam letartóztatásban.

Kérdés: Mely évben, hol és miért tartóztatták le?

Válasz: Első ízben Bécsben tartóztatott le a rendőrség 1919 szeptemberében, mert illegálisan léptem át az osztrák határt. Három-négy napig ültem a rendőrségi fogdában, ezután szabadlábra helyeztek. A letartóztatásból való szabadulásomat az idő tájt Bécsben működő és az osztrák munkásságra befolyással bíró Munkás- és Parasztküldöttek Tanácsa közbelépésének köszönhettem. Másodjára 1928 áprilisában tartóztatott le a bécsi rendőrség. Ez alkalommal velem együtt más magyar kommunistákat is letartóztattak. Az eljárás során azzal vádoltak, hogy tagja voltam a Magyarországi KP KB-nak, és Ausztria területén illegális kommunista tevékenységet folytattam. Akkoriban valóban tagja voltam a Magyarországi KP KB-nak, de a kihallgatások során ezt titokban tartottam. Így a bécsi rendőrségnek nem sikerült dokumentálnia az ellenem felhozott vádakát, és 4–5 hét elteltével kiszabadultam a börtönből.

Kérdés: A magyar kommunisták közül kiket tartóztatott le még önnel együtt a bécsi rendőrség?

Válasz: A bécsi rendőrség ez alkalommal letartóztatta még KUN BÉLÁt,²⁸ a Magyarországi KP KB korábbi vezetőjét, LIPAN* Zoltánt, az *Új Március*²⁹ című folyóirat munkatársát, Székely Béla³⁰ funkcionáriust, MAYERHOFFER³¹ pártonkívüli mérnököt, és BREUER Ilonát, a Magyarországi KP KB adminisztratív titkárát.

Kérdés: E személyek közül kiket ítélte el az osztrák bíróság?

Válasz: Az osztrák bíróság KUN BÉLÁt, BREUER ILONÁt és MAYERHOFFERt ítélte el. LIPAN Zoltán esetére most nem emlékezem, elítélte-e vagy szabadlábra helyezte a bíróság?

Kérdés: Hogy-hogy önt nem ítelték el?

Válasz: Az eljárás során nem bizonyították, hogy a Magyarországi KP KB tagjaként Ausztria területén illegális pártmunkát végeztem volna, ezért aztán elbocsátottak a börtönből.**

Kérdés: Kivel volt egy cellában a bécsi börtönben?

Válasz: Az eljárás egész ideje alatt egyedül voltam a cellában. Az Ausztriában fennálló törvények értelmében az eljárás alá vont személyek a nyomozás és az ítélethozatal befejezéséig magáncellában tartózkodnak.

Kérdés: Hogy hívták a nyomozót, aki az Ön ügyében az eljárást vezette?

Válasz: Erre már nem emlékszem.

Kérdés: A nyomozásnak adatai vannak arra, hogy ön provokátor volt, és (külföldi tartózkodása során) tájékoztatta a rendőrséget a kommunisták tevékenységéről. Ajánljuk, mondja el, mikor és milyen körülmények közt került kapcsolatba a rendőrséggel?

Válasz: Sohasem voltam provokátor.

Kérdés: Ezenkívül a nyomozásnak adatai vannak az ön kémtevékenységről is, amit hosszú évek során át folytatott a Szovjetunió ellen, beszéljen erről részletesen!

Válasz: A Szovjetunió ellen soha semmiféle kémtevékenységet nem folytattam.

Kérdés: Hiába mond valótlanyságot, és igyekszik kibújni a felelősség alól; a rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján le fogjuk leplezni mind provokatori, mind kémtevékenységét.

* Helyesen: Lippay.

** Ceruza-megjegyzés a bal margón: nyilvánvalóan hazudik.

A kihallgatás 17 óra 00 perckor megszakítva.

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam – Lukács

A kihallgatást lefolytatta: a Szovjetunió

Állambiztonsági Népbiztosság Nyomozati részlege

1. Ügyosztályának nyomozója, állambiztonsági őrmester (Pugacsov)

36–39. oldal – Aláíratlan gépiratos tisztázat. A jegyzőkönyv kéziratos piszkosátán Lukács minden oldalt aláírt – 40–43. oldal.

10.

LUKÁCS-JÁNOSSY GERTRUD LEVELE V. M. MOLOTOVHOZ³²

1941. július 8.

VJACESZSLAV MIHAJLOVICS MOLOTOVNAK

Lukács-Jánosi Gertrudtól

lakik: Cskalov utca, 22/23 sz. 68. lakás.

Kedves Molotov elvtárs!

Kérem hasson oda, hogy férjemet, Georg Lukácsot, akit ez év június 29-én tartóztattak le, haladéktalanul helyezték szabadlábra, és rehabilitálják.*

Georg Lukács – ismert magyar író, filozófus és publicista; 1919 óta kommunista, a magyar, az osztrák és a német kommunista mozgalom aktív résztvevője, szovjet állampolgár. Feddhetetlen, önfeláldozó pártmunkáját jól ismerik a magyar, az osztrák, a német KP vezető személyiségei (Rákosi, Gerő, Pieck, Koplenig, Wieden³³ elvtársak), úgyszintén a külföldi kommunista írók, például Johannes R. Becher³⁴ és Gergely Sándor.³⁵ A kommunizmus és a Szovjetunió ügye iránti mély odaadását jól ismeri az ÖK(b)³⁶ több tagja (P. F. Jugyin és E. Sz. Varga akadémikusok, E. F. Uszijejics, M. M. Rozental, V. Sz. Kemenov, F. M. Levin, M. A. Lifsic, E. N. Mihajlova, T. L. Motiljova³⁷ és egy sor más elvtárs). Meggyőződésem, hogy Georg Lukács letartóztatása csak valamely rágalom vagy félreértés következménye lehet, s idővel az ügy tisztázódik, és férjemet szabadon engedik. Mind-

* Valószínűleg V. M. Molotov titkárságán húzták alá tintával. A további aláhúzások a gépírási szövegben a levél írójától származnak.

ВЯЧЕСЛАВУ МИХАЙЛОВИЧУ МОЛОТОВУ

От Гертруды Лукач-Яноши,
проживающей по ул. Чадаева
д. 22 / 23 кв. 68

Дорогой товарищ Молотов!

Прошу Вас содействовать скорейшему освобождению и реабилитации
моего мужа Георга Лукача, арестованного 29 июня с.г.

Георг Лукач - известный венгерский писатель, философ и публицист, коммунист с 1919 г., активный участник коммунистического движения в Венгрии, Австрии и Германии, гражданин СССР. О его безупречной самоотверженной партийной работе хорошо знают руководящие деятели компартий Венгрии, Австрии и Германии (т.т. Ракоши, Герс, Шик, Коплениг, Виден), а также зарубежные писатели-коммунисты, напр. Иоганнес Бехер и Кандор Гергель. О его глубокой преданности делу коммунизма и Советскому Союзу хорошо знают многие члены ВКП/б/ (академики П.Ф. Един и Е.С. Варга, т.т. Е.Ф. Усович, И.М. Розенталь, В.С. Кемениов, Ф.И. Левин, М.А. Лифшиц, Е.Н. Михайлова, Т.Л. Мотылева и ряд других).

И уверена, что арест Георга Лукача - результат либо клеветы, либо недоразумения, и что со временем дело раз'яснится и мой муж будет освобожден. Однако, я решаю Вас, товарищ Молотов, просить о содействии скорейшему освобождению Лукача. И при этом исхожу не только из того, что для моего мужа этот арест является тяжким и неслучайным ударом, не только из того, что в его возрасте и при его состоянии здоровья такой удар небезопасен для жизни, - но исхожу главным образом из того, что как раз в данный момент Лукач может быть особенно полезен Советскому Союзу и международному коммунистическому движению.

Имя Георга Лукача широко известно за пределами СССР. Он пользуется немалым авторитетом среди левой, антифашистской интеллигенции Запада - в частности, Англии и Америки. Об этом ~~явственно~~ свидетель-

Lukács-Jánossy Gertrud levele V. M. Molotovhoz, 1941. július 8.

отбывает ряд фактов (положительное упоминание о Лукаче в книге Томаса Манна "Зеленый архангел"; сонет в честь Лукача, написанный Иогеннесом Бехером; дружеское письмо к нему от Арнольда Цвейга; ряд имевшихся у него писем от английских и американских интеллигентов-писем, ныне находящихся в распоряжении следственных органов, и т.д.)

И пером антифашистского публициста, и личным влиянием Георг Лукач может содействовать мобилизации симпатий зарубежных интеллигентов к СССР, может воздействовать на колеблющихся, чтобы побудить их включиться в антифашистский фронт народов.

Освобождение и реабилитация Георга Лукача - в интересах нашего общего дела. Вот почему, товарищ Молотов, я считаю себя вправе -----
расчитывать на Вашу помощь и заранее Вам за нее благодарна.

Москва 8.VI.1941

Г. Янossi
Женя Г. О. Лукача

azonáltal mégis arra kérem Önt, Molotov elvtárs: hasson oda, hogy a legsürgősebben bocsássák szabadon Lukácsot. Eközben nemcsak abból indulok ki, hogy férjem számára a letartóztatás súlyos és meg nem érdemelt csapás, és hogy kora és egészségi állapota folytán mindez nem veszélytelen az életére, hanem főleg abból, hogy Lukács a jelen pillanatban különlegesen hasznára lehet a Szovjetuniónak és a nemzetközi kommunista mozgalomnak.

Georg Lukács neve széles körben ismert a Szovjetunió határain túl. Kétségszövegbevonhatatlan tekintélynek örvend a Nyugat baloldali, antifasiszta értelmisége körében – főleg Angliában és Amerikában. Egy sor tény tanúskodik erről (Thomas Mann³⁸ támogató megjegyzése Lukácsról a „Betrachtungen eines Unpolitischen” című könyvében; Johannes R. Becher Lukács tiszteletére írt szonettje, Arnold Zweig baráti levele Lukácshoz³⁹ s egy sor további hozzá intézett levél angol és amerikai értelmiségiektől – ezek a levelek jelenleg a nyomozati szervek rendelkezésére állnak és így tovább).

Mind Georg Lukács személyes hatása, mind pedig antifasiszta publicista tolla, hozzájárulhat a külföldi értelmiségiek Szovjetunió iránti szimpátiájának mozgósításához; elősegítheti, hogy az ingadozók csatlakozzanak a népek antifasiszta frontjához.

Georg Lukács kiszabadulása és rehabilitálása – közös ügyünk érdekében áll. Nos, Molotov elvtárs, mindezek miatt érzem magam feljogosítva arra, hogy számíthassak az Ön segítségére, és ezért előre is hálás vagyok.

Moszkva, 1941. VI. 8.*

Jánosi Gertrud, G. O. Lukács felesége

Kétoldalas eredeti gépirat. Külön borítékban csatolták az ügyiratokhoz. A levél első oldalán Molotov ceruzával írt rendelkezése: „V. M. A ny. r. [nyomozati részleg] számára.” Az NKVD nyomozati részlegéhez való beérkezés dátuma nincs jelölve.

* Nyilvánvaló dátum-elírás. Helyesen: VII.

11.
HATÁROZAT VÁDEMELESRŐL 1941. JÚLIUS 12-ÉN

3. számú formanyomtatvány

„Megerősítem”

1941. július 12.

A Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosság

Nyomozati részlege 1. Ügyosztályának

helyettes vezetője, állambiztonsági főhadnagy

(Libenszon)

HATÁROZAT

(a vádemelésről)

Moszkva, 1941. július 12. napján

Én, a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosság Nyomozati részlege 1. Ügyosztály 1. Alosztályának nyomozója, Pugacsov állambiztonsági őrmester, megvizsgálva a 3085. számú ügy nyomozati anyagát és tekintettel arra, hogy Lukács Georgij Oszipovics kellő mértékben lelepleződött mint hosszú időn át külföldi hírszerzésnek dolgozó ügynök – az alábbi

határozatot hoztam:

Lukács Georgij Oszipovics az OSZSZSZK Büntetőeljárás törvénykönyve 128. és 129. cikkelyének megfelelően a Büntetőtörvénykönyv 58. cikkelyének 1a paragrafusa alapján vádlottá minősül, amiről a vádlottat a jelen határozat aláírása mellett tájékoztatni kell.

A Határozat másolata az OSZSZSZK büntetőeljárás törvénykönyve 146. cikkelyének megfelelően megküldésre kerül az Ügyésznek.

Nyomozó *Pugacsov*

„Egyetértek” – az Alosztály vezetője

A jelen határozatot 1941. ijulja 12-én bemutatták nekem*

* A július hónapot Lukács hibásan így jelölte.

A vádlott aláírása: *Georg Lukács*

a 44. oldal és a 45. oldal hátlapján. – Formanyomtatvány kézzel kitöltve. A jóváhagyási láttamozás a dokumentum elején és végén hiányzik.

12.

LUKÁCS GYÖRGY

1941. JÚLIUS 13-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

Lukács Georgij Oszipovics

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

1941. július 13.

A kihallgatás kezdete 00 óra 30 perc

Kérdés: Ismertettük önnel a vádat, hogy ön hosszú éveken át külföldi hírszerzés javára kémkedett. Bűnösnek vallja-e magát ezért?

Válasz: Nem, nem ismerem el. Sohasem álltam semmiféle hírszerzés szolgálatában, és nem folytattam kémtevékenységet.

Kérdés: A nyomozás elegendő mennyiségű [anyaggal] rendelkezik az ön hírszerzői érintettségéről, és bárhogy is nyilatkozott ön állítólagos bűntelenségéről, a bizonyítékok súlya alatt mégiscsak beszélnie kell kémtevékenységéről.

Válasz: Ismételten kijelentem, hogy nem voltam kém.

A kihallgatás 2 óra 00 perckor megszakítva.

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam – *Georg Lukács*

A kihallgatást lefolytatta: A Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosság

Nyomozati részlege 1. Ügyosztályának nyomozója,

állambiztonsági őrmester

Pugacsov

44–46. oldal Eredeti gépirat.

13.
LUKÁCS GYÖRGY
1941. JÚLIUS 13-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

JEGYZŐKÖNYV

Lukács Georgij Oszipovics kihallgatásáról

1941. július 13.
A kihallgatás kezdete 12 óra 50 perc

Kérdés: Ismerte ön Rudas Vlagyiszlávot?⁴⁰

Válasz: Igen, ismertem Rudas Vlagyiszlávot.

Kérdés: Mikor és hol ismerkedett meg vele?

Válasz: Rudassal 1918 végén vagy 1919 elején ismerkedtem meg Budapesten (Magyarország) a Magyarországi Komm[unista] Párt épületében. Ha jól emlékszem, ugyanebben az épületben volt a Magyarországi KP központi lapjának, a Vörös Újságnak⁴¹ a szerkesztősége, a lap szerkesztője Rudas volt. Ezenkívül Rudas tagja volt az Internacionálé⁴² című folyóirat szerkesztőbizottságának.

Kérdés: Milyen alapon történt a Rudassal való megismerkedése?

Válasz: A Rudassal való megismerkedésem a közös pártmunka alapján történt. Abban az időben Rudas tagja volt a Magyarországi KP KB-nak, és ő szerkesztette a Vörös Újságot. Nekem gyakran meg kellett fordulnom a KB-ban a propagandamunka miatt, ott találkoztam többször Rudassal, egy ilyen alkalommal ismerkedtem meg vele. A Rudassal való megismerkedés körülményeire már nem emlékszem pontosan.

Kérdés: A Rudassal való megismerkedése kezdetén írt ön valamit a Vörös Újságba?

Válasz: Nem, ebben az időben egyáltalán nem vettem részt a Vörös Újság munkájában; viszont más pártmegbízatásokat teljesítettem. Később, 1919 februárjában közreműködtem a Vörös Újságban, de ekkor nem Rudas volt a szerkesztő, hanem Rákos Ferenc;⁴³ mivel Rudast a Magyarországi KP KB Moszkvába küldte a Komintern 1. kongresszusára.

Kérdés: Mielőtt Rudas elutazott volna Moszkvába a Komintern I. kongresszusára, átadta-e neki „Vörös Újság”-beli közlésre „Az erőszak szerepe a történelemben” című előadásának téziseit?

Válasz: Az előadásnak nem „Az erőszak szerepe a történelemben” volt a címe, a téma sokkal szűkebb volt, és „Az erőszak mint a jog alapja” volt a címe. Előadásom téziseit bemutattam a Magyarországi KP KB-ban, ahol azokat áttekintették és jóváhagyták. Ezt az előadást Budapesten a régi parlament termében tartottam, 1919. január végén. Előadásomban megcáfoltam a szociáldemokratáknak a szocializmushoz (az evolúció útján) való békés átmenetről szóló elméletét, és bebizonyítottam, hogy a szocializmushoz forradalom és erőszak nélkül nem lehetséges eljutni.⁴⁴

Kérdés: Korábban máshol tartott Ön előadást erről a témáról?

Válasz: Az erőszakról és a jogról nem tartottam előadást, de 1918 októberében cikket közöltem egy „Szabadgondolat” című budapesti polgári folyóiratban, amiben felléptem az erőszak ellen, és osztottam e kérdésben a szindikalisták nézeteit, azaz tagadtam a proletárforradalmat. Cikkemben nem fejtettem ki ezt nyíltan, de mivel általában tagadtam az erőszakot, ezáltal objektíve tagadtam a proletariátus erőszakos hatalomátvételét.

Kérdés: Mivel lehet magyarázni azt a körülményt, hogy meggyőződése oly gyakran változtak? A „Szabadgondolat”-ban ön szindikalistaként lép fel, tagadja a proletárforradalmat, és alig múlik el másfél hónap, belép a kommunista pártba, és előadást tart, amelyben megcáfolja a saját két hónappal korábbi nézeteit az erőszakról és a proletárforradalomról.⁴⁵

Válasz: Ezt azzal magyarázom, hogy abban az időben, vagyis 1918 októberében még csak ismerkedtem a politikai élettel, sok mindent nem értettem a politikában. Azonkívül az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása erőszak nélkül ment végbe, és ekkor azt gondoltam, hogy a szocializmushoz is el lehet jutni evolúció útján, erőszak nélkül. Utóbb meggyőződtem nézeteim hibás voltáról, és kommunista álláspontra helyezkedtem.

Kérdés: Milyen álláspontot foglalt el a kommunista párt proletárforradalomban játszott szerepét illetően a magyar proletárdiktatúra idején?

Válasz: Abban az időben nem értettem meg a kommunista párt vezető szerepét a proletárforradalomban. Arról van szó, hogy 1919 márciusában végbement a magyarországi kommunista és szociáldemokrata pártok formális egyesülése egyetlen párttá „Magyarországi Szocialista Párt” elnevezéssel. Ez az egyesülés hiba volt a Magyarországi Kommunista Párt részé-

ről, és ezt a Komintern II. kongresszusa határozatában megállapította. Ezzel az egyesüléssel kapcsolatban hibás elképzeléseim alakultak ki a kommunista pártnak a proletárforradalomban betöltött szerepéről. A következőképpen ítélt meg a helyzetet: mivel a kommunista párt önállóan nem létezik, ezért a proletárforradalomban az alapvető szerepet a munkás- és parasztküldöttek tanácsának kell játszania.

Kérdés: Fellépett ön e kérdés kapcsán valahol nyilvánosan?

Válasz: Igen, e kérdésről megnyilatkoztam a sajtóban.

Kérdés: Milyen sajtóban írt?

Válasz: A kommunista és szociáldemokrata pártok egyesülése után a „Magyarországi Szocialista Párt” egyesült Központi Bizottsága 1919. március végén kibocsátott egy brosúrát „Az egység dokumentumai” címmel (a megnevezés talán nem pontos), s ebben a brosúrában jelent meg az én cikkem.⁴⁶ A cikk alapvető mondanivalója az volt, hogy tagadtam benne a kommunista párt vezető szerepét a proletárforradalomban, s ahogy fentebb már rámutattam, [azt állítottam,] hogy a proletárforradalomban a főszerepet a munkás- és parasztküldöttek tanácsának kell játszania. A következőkben mind én, mind más személyek megértettük nézeteink és gyakorlati tevékenységünk hibás voltát.

Kérdés: Hibáit azután értette meg, hogy a magyar reakció vérbe fojtotta a proletárdiktatúrát?

Válasz: Igen, a magyar proletárdiktatúra összeomlása után én és a magyar kommunista párt más vezetői beláttuk hibáinkat, amelyek abban álltak, hogy egyesültünk a magyar szociáldemokrata párttal, és ebből az egyesülésből nem tudtunk forradalmi kiutat találni. A parasztkérdésben is hibát követtünk el, végrehajtva a föld államosítását – azt nem a parasztság közt osztottuk fel, hanem kommunákat és szovhozokat kezdtünk létrehozni.

Kérdés: Rudas Magyarországon tartózkodott a magyar proletárdiktatúra idején?

Válasz: A proletárforradalom Magyarországon 1919 márciusában kezdődött, Rudas ekkor Moszkvában volt a Komintern I. kongresszusán, és – ha jól emlékszem – csak 1919 májusában tért vissza, s talán 1919 novemberéig tartózkodott Budapesten.

Kérdés: És 1919 novemberében hova távozott Rudas?

Válasz: 1919 novemberében Rudas Ausztriába, Bécsbe távozott.

Kérdés: S miért utazott Rudas Bécsbe?

Válasz: 1919 augusztusában a reakció szétűzta a magyar proletárdiktatúrát, és a szovjethatalom és párt volt vezetői, köztük én és Rudas is, illegálisba vonultunk, majd ezt követően Ausztriába emigráltunk.

Kérdés: Ön mikor emigrált Ausztriába?

Válasz: Én 1919 szeptemberében emigráltam Ausztriába.

Kérdés: Amikor Magyarországon élt illegálisan, és Budapesten tartózkodott, találkozta ott Rudassal?

Válasz: Nem, ebben az időben Budapesten nem találkoztam Rudassal.

Kérdés: És Bécsben lakva találkozott Rudassal?

Válasz: Bécsben Rudassal nem csupán találkoztam, hanem együtt is dolgoztunk, sőt egy időben még egy lakásban is laktunk a Lauden utca 10-ben.

Kérdés: Hol dolgoztak Rudassal?

Válasz: A „Rote Fahne” című osztrák kommunista újság kiadta, pontosabban szólva egy oldalát magyar nyelven jelentette meg, és ennek az oldalnak volt a szerkesztője Rudas, én pedig anyagokat adtam ehhez a kis oldalhoz.

Kérdés: Letartóztatta valamikor Rudast az osztrák rendőrség?

Válasz: Igen, letartóztatták, amikor 1919. október végén vagy november elején átlépte a magyar–osztrák határt. Egy ideig börtönben ült Rudas, de hogy meddig, arra most nem emlékszem. Gondolom, 1920 januárjában szabadult a börtönből, mivel ekkor együtt dolgoztam vele a „Rote Fahne” című osztrák kommunista újságban.

Kérdés: Meddig élt Rudas Bécsben?

Válasz: Rudas 1922 februárjáig élt Bécsben, ezt követően a Szovjetunióba utazott, itt élt egészen letartóztatásomig, azaz 1941. június 29-ig.

Kérdés: Milyen volt az ön viszonya Rudassal magyarországi és ausztriai közös munkájuk idején?

Válasz: Rudassal csupán munkakapcsolatban álltam.

Kérdés: Mit tud még Rudasról?

Válasz: Ahogy már korábban elmondtam, Rudas 1922-ben Bécsből elutazott a Szovjetunióba, s ezt követően én 1931-ig nem találkoztam vele. 1931-ben tudományos munkatársként dolgoztam a Marx–Engels Intézetben. Ugyanebben az évben Rudas ennek az intézetnek a munkatársa lett, és ott találkoztunk néhányszor. 1931. júniusában elutaztam Németországba, ahol 1933 márciusáig maradtam, ezután visszatértem Moszkvába. Az 1933–1937 közötti időben Rudassal néhányszor véletlenül találkoztunk a Filozófiai In-

tézet aktívájának értekezletein. 1937-ben vagy 1938-ban Rudast letartóztatták, 1939-ig ült börtönben. Engem 1939-ben a Komintern az „Új Hang”⁴⁷ című magyar folyóirat szerkesztőbizottságába delegált tagként. Rudas munkatársa volt ennek a folyóiratnak, s időnként előfordult, hogy találkoztam vele a folyóirat aktívájának értekezletén. Utoljára 1941. június végén láttam Rudast az „Új Hang” című folyóirat aktívájának értekezletén.

Kérdés: Miért tartóztatták le Rudast 1938-ban?

Válasz: Ezt én nem tudom.

Kérdés: És amikor találkoztak Rudassal, nem mondta el, miért tartóztatták le?

Válasz: Nem, Rudas nekem sohasem beszélt letartóztatásáról.

Kérdés: Meglátogatták egymást a lakásukon?

Válasz: Nem, sem én nem voltam nála, sem ő nem járt a lakásomon.

A kihallgatás 17 óra 00 perckor befejeződött.

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam –

A kihallgatást lefolytatta: a Szovjetunió

Állambiztonsági Népbiztosság Nyomozati részlege

1. Ügyosztályának nyomozója, állambiztonsági őrmester Pugacsov
1941. VII. 14.

47–55. oldal Aláíratlan gépiratos tisztázat. A jegyzőkönyv kézíratos piszkosátán Lukács minden oldalt aláírt – 56–66. oldal.

LUKÁCS GYÖRGY 1941. JÚLIUS 15-I KIHALLGATÁSÁNAK
JEGYZŐKÖNYVE

JEGYZŐKÖNYV

LUKÁCS, Georg Oszipovics kihallgatásáról

1941. július 15.

A kihallgatás kezdete 23 óra 15 perc

Kérdés: Abban az időben, amikor Ausztriában tartózkodott emigrációban, volt kapcsolata burzsoá körökhöz tartozó személyekkel?

Válasz: Igen, volt kapcsolatam ilyen személyekkel.

Kérdés: Kik ezek a személyek?

Válasz: Az osztrák kormány pénzügyminisztere – Josef SCHUMPE-
TER⁴⁸ professzor; az osztrák pénzügyminisztérium vezető munkatársa –
German SCHWARZWALD; a bécsi egyetem jogtudományi professzora,
Hans Kelsen, és egy sor más személy.

Kérdés: Miben állt az Ön kapcsolata ezekkel a személyekkel?

Válasz: Kapcsolatunk abban állt, hogy néha találkoztam az említett sze-
mélyekkel, és meghívásukra a lakásukon is voltam. Nevezetesen mintegy
négy alkalommal jártam SCHUMPETER lakásán, amikor ő Ausztria pénz-
ügyminiszteri posztját töltötte be (1919–20 folyamán). Meglehetősen gyak-
ran jártam SCHWARZWALDék lakásán. SCHWARZWALD felesége,
Eugenia SCHWARZWALD irodalmi estéket szervezett, ezen sok író, mű-
vész és más szabadfoglalkozású személy vett részt. Gyakori látogatásaim
SCHWARZWALDék lakásán 1919–1922 folyamán történtek. 1920-ban
mintegy kétszer találkoztam a bécsi egyetemen Hans Kelsen professzorral.

Kérdés: Mikor ismerkedett meg a nevezett személyekkel?

Válasz: SCHUMPETERrel 1913-ban ismerkedtem meg Heidelbergben,
az ottani német egyetemen. Ebben az időben ott éltem, ő pedig ismerőseihez
jött, a heidelbergi egyetem professzoraihoz. SCHWARZWALDdal 1919-
ben ismerkedtem meg felesége révén, akit úgy 1915 óta ismertem. Hans
Kelsennel 1913-ban ismerkedtem meg Heidelbergben.

Kérdés: Mennyi ideig volt SCHUMPETER Ausztria pénzügyminisztere?

Válasz: Nem tudom pontosan megmondani, úgy emlékszem, SCHUMPETER 1919 és 1920 folyamán töltötte be a pénzügyminiszteri tisztet.

Kérdés: Miért tartott fenn kapcsolatokat SCHUMPETERrel és másokkal, hiszen az Ön meggyőződése akkoriban távolról sem esett egybe a burzsoá kormány miniszterének meggyőződésével?

Válasz: Amikor SCHUMPETERrel, SCHWARZWALDdal és más személyekkel kapcsolatot tartottam, sohasem egyéni célok vezettek, hanem hogy megkönnyítsem SCHUMPETER és SCHWARZWALD révén a magyar emigráció helyzetét. Az ausztriai emigráció során sok magyarnak elkobozták a pénzét, és én arra törekedtem, hogy SCHUMPETER segítségével visszaszerezsem ezeket a pénzeket a tulajdonosaik számára.

Eugenia SCHWARZWALD 1918-ban Bécsben megnyitott néhány közétkezdét, ahol az általa kiadott utalványok ellenében ebédet szolgáltak fel. A SCHWARZWALDékkal való ismeretségemet kihasználva megszerveztem a magyar emigránsok étkeztetését az ő éttermeikben.

A kihallgatás 41. VII. 16. 2 óra 25 perckor befejeződött.

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam – Georg LUKÁCS

A kihallgatást lefolytatta: a szovjet NKGB

nyomozati részlege 1. Ügyosztályának

nyomozója, állambiztonsági őrmester (PUGACSOV)

107–109. oldal. Aláíratlan gépiratos tisztázat. A jegyzőkönyv piszkozat-változatán Lukács minden oldalt aláírt. 110–113. oldal.

KIRILLOV FŐNYOMOZÓ 1941. JÚLIUS 22-I HATÁROZATA AZ ÜGY SAJÁT HATÁSKÖRBE VONÁSÁRÓL

„Megerősítem”

A szovjet NKGB

Nyomozati részlege 2. Ügyosztályának

helyettes parancsnoka,

állambiztonsági főhadnagy (Kusnyerov)

1941. július 22.

HATÁROZAT

(az ügy saját hatáskörbe vonásáról)

Moszkva, 1941. július 22.

Én, a szovjet NKGB Nyomozati részlege 2. Ügyosztály 6. Alosztályának főnyomozója, KIRILLOV állambiztonsági hadnagy – átvizsgálva LUKÁCS Georgij Oszipovics vádlott 3085. sz. nyomozati ügyének anyagait, továbbá figyelembe véve, hogy az adott ügyben további nyomozati eljárás válik szükségessé, az OSZSZSZK Büntetőeljárás törvénykönyve 110. cikkelyének megfelelően meghoztam az alábbi

HATÁROZATOT:

A 3085. sz. ügyet, LUKÁCS Georgij Oszipovics vádeljárását saját hatáskörbe vonom.

A szovjet NKGB

Nyomozati részlege 2. Ügyosztály

6. Alosztályának főnyomozója, állambiztonsági hadnagy

Kirillov

67. oldal – Gépiratos eredeti.

16.
LUKÁCS GYÖRGY
1941. JÚLIUS 23-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

LUKÁCS Georgij Oszipovics vádlott

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

1941. július 23.

Lukács G. O. született 1885-ben
Budapesten, a Szovjetunió Tudományos
Akadémiája Filozófiai Intézetének
volt tudományos munkatársa

A kihallgatás kezdete 12 óra 30 perc.

Kérdés: Áruló tevékenysége miatt tartóztatták le önt, amit hosszú időn át folytatott. Azt ajánljuk, kezdje el bűnös tevékenységéről szóló vallomását.

Válasz: Soha semmiféle bűnös tevékenységet a kommunista párt és a Szovjetunió ellen nem folytattam.

Kérdés: Ez nem igaz, ön provokátor volt, és a Szovjetunió ellen külföldi hírszerzés javára kémkedett.

Hagyjon fel makacskodásával, és fogjon hozzá vallomása megtételéhez!

Válasz: Nem voltam provokátor a kommunista párt soraiban, és semmi-féle kémtevékenységet nem folytattam a Szovjetunió ellen a külföldi hírszerzés javára.

Kérdés: Hiába próbál meg kibújni a felelősség alól. Le fogjuk leplezni. Mondja meg, hol tartózkodott a magyarországi proletárdiktatúra bukása után!

Válasz: A magyarországi proletárdiktatúra bukása után körülbelül egy hónapig Budapesten tartózkodtam, azt követően illegálisan Ausztriába, Bécsbe utaztam.

Kérdés: És mit csinált az alatt az egy hónap alatt Budapesten?

Válasz: A KMP több vezető munkatársa határozatának megfelelően nekem, valamint a magyarországi Belügyi Népbiztosság volt munkatársának, a (GPU-hoz hasonlítható) politikai osztály volt vezetőjének, KORVIN Ot-

tónak Budapesten kellett maradnunk, hogy megszervezzük a kommunista párt illegálisba vonulását.

KORVINNAK megvoltak a kapcsolatai a kommunista párt szervezeteivel; engem ő propagandista–agitációs munkára használt. Témákat jelölt ki számomra röpiratok, broszúrák, bulletinek összeállításához.

Kérdés: KORVINnal abban az időben egy lakásban laktak, vagy külön?

Válasz: Nem, mi külön lakásban laktunk. Kapcsolatot futárral tartottunk.

Kérdés: Mikor tartóztatták le KORVINT?

Válasz: Nagyon hamar – alig múlt el két-három nap a magyarországi proletárdiktatúra bukása után – letartóztatták Korvint, azután kivégezték.

Kérdés: Hogyan tartóztatták le Korvint?

Válasz: Azt a lakást, ahol Korvin lakott, nem ismertem, és letartóztatásának részleteit sem ismerem. Korvin letartóztatásáról a sajtóból értesültem. Utóbb KORVIN és egy sor letartóztatott kommunista ellen bírósági eljárást indított a magyar ellenforradalom. Erről a bírósági eljárásról, valamint az ítéletről szintén a sajtóból értesültem, minthogy ekkor már Bécsben voltam.⁴⁹

Kérdés: Hogy sikerült önnek elkerülnie a letartóztatást?

Válasz: Ezt azzal magyarázom, hogy a rendőrség nem tudta, hol lakom Budapesten. Később aztán illegálisan Bécsbe távoztam.

Kérdés: Hol lakott abban az időben Budapesten?

Válasz: Budapesten egyetemi munkatársam, Zalai özvegyének, Máté-Zalai Olgának⁵⁰ a lakásán rejtőzködtem. A címre ma már nem emlékszem.

Kérdés: Ezen a lakásán nem volt házkutatás?

Válasz: De igen, egy alkalommal volt házkutatás. A rendőrség KUN BÉLA fényképe után kutatott, és semmit sem talált.

MÁTÉ-ZALAI Olga fényképezéssel foglalkozott, fényképészeti műterme volt, és feljelentették, hogy birtokában van KUN BÉLA fényképe.

Kérdés: És hol volt ön a házkutatás idején?

Válasz: A házkutatás idején a padláson rejtőzködtem.

Kérdés: Letartóztatták, amikor Ausztriába érkezett?

Válasz: Igen, letartóztattak, de két-három napos börtön után szabadon engedtek.

Kérdés: Ez azt jelenti, hogy Ausztriában nem került internálótáborba?

Válasz: Nem, nem kerültem.

Kérdés: És a többi magyar kommunista, akik a magyarországi proletárdiktatúra bukása után Ausztriába menekültek, internálótáborba kerültek?

Válasz: Igen, a vezető magyar kommunisták többsége, akik a magyarországi proletárdiktatúra bukása után Ausztriába menekültek, internálótáborba kerültek.

Kérdés: Ki az ön apja?

Válasz: Apám 1927-ben meghalt. Az utolsó harminc évben, egészen haláláig Budapesten, Magyarország egyik legjelentősebb általános hitelbankjának igazgatójaként dolgozott.

Kérdés: Abban az időszakban, amíg ön a kommunista párthoz tartozott, szenvedett-e üldöztetést az apja?

Válasz: Nem, kommunista párti tagságom idején apám nem szenvedett üldöztetést.

Kérdés: Így hát az ön vallomásából látható, hogy a magyarországi kommunista párt illegális munkájának beindítására önnel együtt visszamaradt KORVINT letartóztatták és kivégezték, önt pedig még csak nem is kereste a rendőrség; továbbá: az Ausztriába emigrált magyar kommunistákat gyűjtőtáborokba csukták, önt pedig az őrizetből szabadlábba helyezték; és végül: annak ellenére, hogy ön a kommunista párthoz tartozott, és részt vett a magyarországi tanácskormányban, apja megmaradt pozíciójában, és egyáltalán nem volt kitéve semmiféle üldöztetésnek.

Láthatja: már csak ezek a tények is leleplezik önt mint provokátort.

Válasz: Ismételten kijelentem, hogy nem voltam provokátor. A rendőrség természetesen keresett engem; a szóban forgó, MÁTÉ-ZALAI Olgánál tartott házkutatás során azonban nem engem keresett a rendőrség, mivel nem tudta, hogy ott tartózkodom.

Kérdés: Bármennyire is makacsul tagadja, hogy provokátor és kém, tudja meg, hogy majd leleplezzük. Ezzel a kihallgatást itt most félbeszakítjuk.

A kihallgatás 18 órakor megszakítva.

A jegyzőkönyv szavaimat híven közli, átolvastam (Lukács)

A kihallgatást lefolytatta: az NKGB Nyomozati részleg

2. Ügyosztály 6. Alosztályának főnyomozója,
állambiztonsági hadnagy (Kirillov)

Hiteles: *Kirillov*

68–73. oldal. – Hitelesített gépirásos másolat. A jegyzőkönyv kéziratos piszkozata a 74–79. oldalon. A 79. oldalon Lukács aláírása.

17.
LUKÁCS GYÖRGY
1941 AUGUSZTUS 5-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYVE

LUKÁCS Georgij Oszipovics vádlott
KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

Lukács G. O. született 1885-ben
Budapesten, 1918-tól 1930-ig tagja
Magyarország KP-jának; 1930-tól
1931-ig tagja az Össz-szövetségi (bolsevik)
KP-nak; 1931-től 1941-ig tagja
Németország KP-jának. 1941-től tagja
a KMP-nek, a SZU Tudományos
Akadémiája Filozófiai Intézetének
volt tudományos munkatársa,
letartóztatásáig – író.

1941. augusztus 5.
A kihallgatás kezdete 11 óra 15 perc.

Kérdés: A nyomozó hatóságoknak olyan anyagok vannak birtokában, amelyek leleplezik az ön külföldi hírszerzéssel fenntartott kapcsolatait. Ugyanakkor ön – próbálva elhárítani a felelősséget – tagadja ezt.

Figyelmeztetjük, LUKÁCS, ha nem hagy fel konok tagadásával, le fogjuk leplezni. Ezért újból felszólítjuk, hogy a vizsgálat során őszintén adjon számot valamennyi bűnéről. Válaszoljon.

Válasz: Ismételten kijelentem, hogy semmiféle kapcsolatom külföldi hírszerzéssel nem volt. Sem provokátor, sem kém nem voltam, és semmiféle bűncselekményt nem követtem el.

Kérdés: Hiába próbálja félrevezetni a vizsgálatot. A nyomozó hatóságok előtt ismeretes az a körülmény, hogy ön a magyar hírszerzés ügynöke volt. Elismeri?

Válasz: Nem, nem ismerem el. Külföldi hírszerzésnek, így a magyar hírszerzésnek sem voltam ügynöke.

Kérdés: Ismeri Ön BOROVSKIJt?⁵¹

Válasz: Nem, nem ismerem. A BOROVSKIJ nevet most hallom először.

Kérdés: Ki az a JUSTUS?⁵²

Válasz: Erről semmit sem tudok mondani, hogy ki az a Justus, nem tudom.

Kérdés: És ki az a BOER Edit?

Válasz: Hogy ki az a BOER Edit, nem tudom. Ismertem egy BOERt, azt hiszem Ferencnek hívták⁵³ Lehetséges, hogy BOER Edit BOER Ferenc felesége, de hogy így van-e, azt nem tudom megerősíteni.

Kérdés: Ki az a BOER Ferenc, és honnan ismeri őt?

Válasz: 1928–30 közt tagja voltam a Magyarországi KP KB-nak, és BOER Ferencet a pártmunka során ismertem meg Budapesten⁵⁴ Amikor Bécsbe kerültem, hallottam arról, hogy 1927-ben Magyarországon letartóztatták a kommunisták egy csoportját, köztük BOER Ferencet is. 1927 végén bírósági pert indítottak kommunisták ellen, ahol fő vádlottként Szántó Zoltán szerepelt. Ebben a perben vádlottként szerepelt BOER is. 1929-ben BOER kiszabadult a börtönből, és a továbbiakban is dolgozott a Magyarországi KP-ban, vezetői szerepet játszott, tagja volt a párt budapesti titkárságának. A Magyarországi KP 2. kongresszusán, amelyet 1930. február–márciusban tartottak Moszkvában, BOER Ferencet a KMP KB tagjává választották. 1930 nyarán értesültem arról, hogy BOERt mint provokátort leplezték le.

Kérdés: Honnan tudta meg, hogy BOERt mint provokátort leplezték?

Válasz: Erről nekem BARNA⁵⁵ szólt, aki a Magyarországi KP korábbi képviselője volt a Kominternben. BARNA elmondotta, hogy BOERt Budapesten leplezték le mint provokátort. Részletekről azonban nem beszélt.

Kérdés: Önnek milyen kapcsolata volt BOERrel?

Válasz: Az én viszonyom BOERrel munkakapcsolat volt. Budapesten, Bécsben és Moszkvában találkoztam vele a pártmunka során. Semmiféle személyes vagy bűnös kapcsolatom vele nem volt.

Kérdés: A későbbiekben hol dolgozott BARNA?

Válasz: Arról hallottam, hogy BARNA 1930–1933 között letartóztatásban volt itt, Moszkvában.

Kérdés: Tudja, hogy miért tartóztatták le BARNÁt?

Válasz: Nem, ez nem ismeretes számomra.

Kérdés: Milyen kapcsolata volt önnek Barnával?

Válasz: A BARNÁval való kapcsolatom a Magyarországi KP-ben végzett közös munkára korlátozódott. Semmiféle személyes vagy bűnös kapcsolatom nem volt vele.

Kérdés: Tudja-e, ki az a HUSZTI?⁵⁶

Válasz: Igen, tudom. 1920–1923 között többször találkoztam HUSZTI-val mint politikai emigránssal Bécsben, tagja volt a Magyarországi KP-nek. Később HUSZTI elutazott a Szovjetunióba, tagja lett az Össz-szövetségi (bolsevik) KP-nek, vezető pártmunkásként dolgozott a Volga mentén, de hogy hol – már nem emlékszem. 1930-ban véletlenül találkoztam Moszkvában HUSZTIval, aki elmondta, hogy kiküldetésben érkezett Moszkvába.

A Komintern VII. kongresszusáig HUSZTI még tagja volt a Magyarországi KP KB-jának, a kongresszusra azzal a feladattal küldték, hogy harcoljon a Magyarországi KP-ban KUN Béla befolyása ellen. Azonban ezt a Komintern által adott feladatot nem teljesítette, ellenkezőleg, KUN Béla vonalát követte. Ennek az lett a következménye, hogy a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága feloszlatta a KMP KB-t,⁵⁷ [a felosztatott KB] több tagját kizárták a pártból, másokat pedig szigorú megrovásban részesítettek, többek közt HUSZTI-t is.

Arról is hallottam – hogy kitől, arra már nem emlékszem –, hogy itt, a Szovjetunióban 1937-ben HUSZTI-t letartóztatták, és hogy kapcsolatban állt a trockistákkal.

Kérdés: Milyen viszonyban állt ön HUSZTIval?

Válasz: Bécsi tartózkodásom idején HUSZTIval pártgyűléseken találkoztam. A Szovjetunióba való utazásom óta, ahogy már jeleztem, csupán egy alkalommal találkoztam vele véletlenül. Semmiféle személyes vagy bűnös kapcsolatom nem volt vele.

Kérdés: Sztyepán Bojlovics TIMÁRt ismerte?

Válasz: A TIMÁR vezetéknev Magyarországon meglehetősen gyakori. Azonban nem emlékszem, hogy bármiféle TIMÁRral ismeretségben lettem volna. Mindenesetre Sztyepán Bojlovics TIMÁRt nem ismertem.

A kihallgatás 16 óra 30 perckor megszakítva.

A jegyzőkönyv szavaimat híven rögzíti, azt átolvastam. (Lukács)

A kihallgatást lefolytatta: az NKGB
Nyomozati részleg 2. Ügyosztály

6. Alosztályának főnyomozója,
állambiztonsági hadnagy (Kirillov)

Hiteles: *Kirillov*

80–84. oldal – Hitelesített gépiratos másolat. A jegyzőkönyv kézírásos piszkozata a 85–88. oldalon. A 86. oldalon Lukács György aláírása.

18.

LUKÁCS GYÖRGY

1941. AUGUSZTUS 5-I KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

LUKÁCS Georgij Oszipovics vádlott

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

1941. augusztus 5.

Lukács G. O., született 1885-ben
Budapesten, 1918 óta tagja a
Magyarországi KP-nak (egy időben
tagja volt az Össz-szövetségi K(b)P-nek,
tagja Németország KP-jának, a
Szovjetunió Tudományos Akadémiája
Filozófiai Intézetének volt
tudományos munkatársa, letartóztatásáig író.
A kihallgatás 12 órakor kezdődött.

Kérdés: Mikor lépett be a Magyarországi Kommunista Pártba?

Válasz: A Magyarországi Kommunista Pártba 1918 decemberében léptem be.

Kérdés: Ez év július 13-án a kihallgatáson azt vallotta, hogy 1918-ban a „Szabadgondolat” című, Budapesten kiadott polgári folyóiratban olyan cikket közölt, amelyben – osztva a szindikalisták nézeteit – fellépett az erőszak ellen, tagadta, hogy a proletariátus erőszak útján szerzi meg a hatalmat.⁵⁸

Az adott esetben mivel magyarázza, hogy alig egy hónappal később belépett a kommunista pártba, amely párt feladatául tűzte ki, hogy a proletariátus erőszakkal szerezze meg a hatalmat?

Válasz: Ausztria-Magyarországon a Habsburg monarchia széthullása külső hatásra, szinte erőszak nélkül ment végbe. Ez igen mély benyomást tett rám. Az az illúzióm támadt, hogy a tömegek ösztönös mozgalma elegendő mindazokhoz a társadalmi változásokhoz, amelyeket erőszak nélkül meg lehet valósítani. Azt is feltételeztem, hogy a polgári demokratikus forradalomtól evolúciós úton el lehet jutni a szocializmushoz. Ezen illúziók eredményeként írtam a jelzett cikket is a „Szabadgondolat” című polgári folyóiratba.

A polgári forradalom későbbi menete azonban elárulta erőtlenségét a reakció elleni harcban, amely hozzáfogott erői koncentrálásához. Hamarosan meggyőződtem arról, hogy cikkem alapvetően helytelen. Meggyőződtem erről, minthogy részt vettem a kommunista párt által rendezett találkozókön és gyűléseken, úgyszintén olvastam a kommunista sajtót, Lenin könyvét, az „Állam és forradalmat”, emellett újra tanulmányoztam Marxot is. Mindez arról győzött meg, hogy nem volt igazam. Meggyőződtem arról, hogy a reakció elleni küzdelem, a szocializmusért folytatott harc lehetetlen anélkül, hogy a proletariátus erőszakkal szerezne meg a hatalmat. S arról is meggyőződtem, hogy a kommunista párt az egyetlen párt, amely tudja, miképpen lehet az országban felhalmozódott nehézségeket leküzdeni, s hogy ez a párt határozottan küzd feladatai megvalósításáért. Megértvén mindezt, beléptem a kommunista pártba.

Kérdés: Ez esetben mivel magyarázza, hogy a kommunista pártba való belépése után nem sokkal, a magyarországi proletárdiktatúra kezdetén, 1919 márciusában azzal az „elmélettel” állt elő, hogy a kommunista párt nem játszik vezető szerepet a proletárdiktatúra időszakában?

Válasz: A dolog úgy áll, hogy abban az időben még nem értettem meg a kommunista párt szerepét a forradalomban. Akkoriban Rosa Luxemburg és a szindikalisták hatása alatt álltam. Luxemburg elmélete szerint a pártok feladatának tekintették a helyes elmélet tömegek körében történő propagálását, holott a tömegek spontán forradalmi mozgását nem kell irányítani, minthogy maguk a tömegek ösztönösen létrehozzák szervezeteiket. Ilyen szervezeti formának tartottam én akkor a tanácsokat. Ezért, miután a szociáldemokrata párt és a kommunisták magyarországi pártja Szocialista Párt-

ként egyesült (1919 márciusában), úgy ítélt meg, hogy a tanácsok lesznek a proletárforradalom és a szocializmus felépítésének irányító szervei.

Kérdés: A magyarországi szovjethatalom idején ön a közoktatási népbiztos helyettese volt. Milyen politikát folytatott akkor a kultúra területén?

Válasz: A kultúra területén „balos” politikát folytattam, ugyanarra az „azonnali és teljes szocializmusra” törekedtem, amelyet a gazdaság területén is megvalósítani igyekeztünk, noha ennek nem voltak meg a reális alapjai (például államosítottuk a termőföldet, és nem osztottuk fel a parasztok között, afféle szovhozokat kezdtünk létrehozni).⁵⁹

Kérdés: Az ez év július 4-i kihallgatáson azt vallotta, hogy 1920-ban a sajtóban propagandát fejtett ki a munkásosztály legális harci formája, a parlamenti politizálás ellen, 1929-ben viszont az MKP II. kongresszusára olyan téziseket terjesztett elő, amelyeket mint jobboldali opportunisták nézeteket elvetettek.

Mindezt Ön saját „hibáiként” tartja számon.

Milyen „hibái” voltak még?

Válasz: 1921-ben a Német Kommunista Párt „Internationale” című folyóiratában közölt két cikkemben, valamint a Komintern III. kongresszusán elhangzott felszólalásomban „balos” vonalat vittem a németországi ügynevezett „Márciusi akció”, vagyis az 1921 márciusában Közép-Németországban lezajlott politikai jellegű sztrájkok ügyében.⁶⁰ A Komintern III. Kongresszusa a taktikáról szóló téziseiben elutasította a „Márciusi akció” „balos” és jobboldali opportunisták kritikáját, és rámutatott arra, hogy milyen hibákat követett el a német kommunista párt a „Márciusi akció”-ban.

Ugyanebben az időben egyik cikkemben,⁶¹ valamint a Kommunista Ifjúsági Internacionálé II. Kongresszusán az ifjúság avantgárd szerepét fejtettem, azaz azt állítottam, hogy egy sor ország (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Magyarország) kommunista pártjának létrejöttében a kommunista ifjúság élcsapat szerepet játszik. A Kommunista Ifjúsági Internacionálé II. Kongresszusa elítélte felszólalásomat, ugyanúgy, mint ahogy általában az ifjúsági avantgardizmust is.

1923-ban jelent meg „Történelem és osztálytudat” című könyvem (ez egy tanulmánykötet volt, amelyet 1919–1922 közt írtam). A könyv az ekkor vallott ultrabalos nézeteim „filozófiai szintézise”. E „filozófia” alapja a szubjektív tényezők túlértékelése és az objektív körülmények alábecsülése. Túlértékeltem a társadalom történelmi szerepét, míg lebecsültem a természetét.

Vitába szálltam Engelsszel a természet dialektikája kérdésében, azaz tagadtam a dialektikát a természetben, és a dialektikát csupán mint a társadalom fejlődésének objektív törvényszerűségét ismertem el; vitattam a visszatükröződés elméletét, az osztályöntudatot csupán mint mechanikus–elvont fogalmat tételeztem. Mindez arról tanúskodott, hogy a filozófiában idealista voltam.

A későbbiekben, 1926–1927 folyamán – amikor megismerkedtem Engels „A természet dialektikája” című művével; majd német fordításban Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus”-ával – jutottam el a materialista dialektika helyes megértéséhez.

Fejlődésem a szubjektív idealizmustól az objektív idealizmus felé tartott; Kanttól Hegelhez, a szindikalizmustól és a hegeli idealizmustól a marxizmushoz vezetett.⁶²

Kérdés: Hiába igyekszik magát kommunistának, marxistának beállítani. Az elméletben ön idealista volt, a gyakorlatban pedig opportunist, aki frakciós tevékenységet folytatott. Egyszóval ön a külföldi hírszerzés szolgálatában állt, tehát kém volt.

Hagyjon fel a csökönyösséggel, és kezdje el vallomását a kémkedésről, áruló tevékenységéről.

Válasz: Politikai hibáim, amelyeket elkövettem, az 1919–1922-es időszakhoz, azaz politikai tevékenységem első három évéhez tartoznak. A későbbiekben csak egyetlen hibát követtem el, 1929-ben. (Ekkor írtam meg téziseimet a Magyarországi KP. II. kongresszusa számára.)⁶³

Frakciós tevékenységet sohasem folytattam. A Landler-csoport,⁶⁴ amelyhez tartoztam, a Magyarországi Kommunista Pártban Kun Béla ellen harcolt, ám ez a csoport sohasem lépett fel a Komintern vonala ellen.

Elméleti kérdésekben kezdetben hibás, idealista alapon álltam, de 1926–27-ben beláttam, hogy nézeteim tévesek, s 1930-ban már a dialektikus materializmus álláspontját foglaltam el.⁶⁵ Ettől az időtől kezdve az elméletben többé már nem követtem el semmiféle hibát.

Kérdés: Fölöslegesen próbál magyarázatot találni a kommunista pártban végzett bomlasztó tevékenységére. Mi több, magyarázatai egyáltalán nem állják ki a kritika próbáját. Ez a helyzet. Noha ön azt állítja, hogy „hibái” politikai tevékenységének első három évéhez tartoznak, ám mégis kénytelen volt bevallani, hogy 1929-ben is politikai „hibákat” követett el. Következésképpen mindez nem lehet véletlen, itt egy rendszerről van szó.

De lépünk tovább. Kísérlete, hogy tagadja a kommunista párt soraiban folytatott frakciós tevékenységét, az ön részéről provokációnak minősül. 1921-től 1924-ig, majd 1928–29 folyamán ön aktív frakciózó volt. Láthatóan még mindig elég pimasz ahhoz, hogy azt állítsa: abban az időben a pártmunkát nem terhelte frakciózás, nem jellemezte az opportunisták hibák egész sora, s hogy ebben az időben semmilyen válságról nem volt szó stb., stb.

Ezekhez a kérdésekhez, valamint az elmélet kérdéseihez még visszatérünk.

Nem lenne-e helyesebb, ha bevallaná, hogy a magyarországi kommunista pártban végzett tevékenysége, a magyarországi tanácskormányban folytatott munkája és elméleti működése – arra irányult, hogy belülről robbantassa szét a kommunista pártot?

Válasz: Nem tudom elismerni ezt a vádat. Az 1929. évi hibám semmilyen kapcsolatban sem állt az 1919–1921-ben elkövetett hibáimmal; ez a hiba a Magyarországi KP által meg nem oldott kérdésekből eredt; ilyen volt például a párt stratégiai jelszavának viszonya a magyarországi szocialista párt köztársaságról szóló jelszávához.⁶⁶

Frakciózó abban az értelemben, ahogy azt a vizsgálat állítja – nem voltam. A Landler-csoporthoz tartoztam, de ez a csoport sohasem lépett fel a Komintern irányvonala ellen.

Sem elméleti, sem gyakorlati tevékenységemnek nem volt célja a kommunista párt belülről való szétrobbantása. A pártéletben természetesen voltak válságos időszakok, de határozottan tagadom, hogy az én tevékenységem lett volna ennek az oka.

Kérdés: Ön minden módon megpróbál kimosakodni, arra törekszik, hogy elkerülje az alapvető kérdést – s ez az ön áruló kémtevékenysége. De előre figyelmeztetjük, hogy hiába igyekszik, úgyis le fogjuk leplezni. Ezt jegyezze meg magának; s ezzel a kihallgatást most megszakítjuk.

A kihallgatás 21 óra 35 perckor félbeszakadt.

A kihallgatás 17 órától
20 óra 30 percre szünetelt

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam:
A kihallgatást lefolytatta: az NKGB Nyomozati

részleg 2. Ügyosztály 6. Alosztályának
főnyomozója, állambiztonsági hadnagy (Kirillov)

Hiteles: Kirillov

89–96. oldal – Hitelesített gépiratos másodpéldány. A jegyzőkönyv kéziratot piszkozata
97–100. oldal. A 100. oldalon Lukács György aláírása.

19.

RUDAS LÁSZLÓ

1941. JÚLIUS 11-I KIHALLGATÁSÁNAK JEGYZŐKÖNYV-MÁSOLATA

RUDAS Vlagyiszlav Vilhelmovics letartóztatott

KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

1941. július 11.

A kihallgatás kezdete 22 óra 15 perc

Befejezése 1941. VII. 12. 2 óra

Kérdés: Ismeri Ön Lukács Georgij Oszipovicsot?⁶⁷

Válasz: Igen, ismerem LUKÁCS Georgij Oszipovicsot.

Kérdés: Mikor és milyen körülmények között ismerkedett meg LUKÁCCSal?

Válasz: LUKÁCS Georgij Oszipovicsal 1918 novemberében ismerkedtem meg Budapesten (Magyarország) a Magyarországi Kommunista Párt központi orgánumának szerkesztőségi helyiségében.⁶⁸

LUKÁCS a szerkesztőségben átadta az általa írt téziseket – amelyek az erőszaknak a történelemben játszott szerepéről szóltak.

A szerkesztőség nem fogadta el ezeket a téziseket, mert LUKÁCS a tézisek benyújtása előtt 4–5 nappal nyilvánosan állást foglalt mindenféle erőszak ellen.⁶⁹

Kérdés: Hogyan ismeri LUKÁCSot, és mit tud róla?

Válasz: Ahogy már említettem, LUKÁCSot 1918 novembere óta ismerem. LUKÁCS egy magyar nagybankár fia. Atyja – LUKÁCS József, ne-

mesember,⁷⁰ aki több évtizeden át Budapesten dolgozott az egyik legnagyobb magyar bank igazgatójaként.

LUKÁCS 1919 elején csatlakozott a magyar munkásmozgalomhoz.

1919 márciusában, a Magyarországi Kommunista Párt első KB-jának letartóztatása után LUKÁCS tagja lett a Magyarországi Kommunista Párt második KB-jának.⁷¹

Az 1919-es magyar proletárdiktatúra idején *LUKÁCS közoktatási népbiztos volt.*⁷²

Ebben az időben LUKÁCS olyan „elmélettel” állt elő, amely tagadta a kommunista párt vezető szerepét a proletárdiktatúra időszakában. Azt állította, hogy a kommunista párt szerepe a proletárdiktatúra időszakában állítólag nagymértékben lecsökken, mert a proletárosztály egészében a történelmi küzdőtérré lép. **⁷³

E szindikalista elmélet abszurditása ellenére LUKÁCS *nem vallotta be* ebbéli hibáját.⁷⁴ A magyar proletárdiktatúra veresége után LUKÁCS Bécsbe (Ausztria) utazott, de hogy milyen módon és mikor, ezt pontosan nem tudom.⁷⁵ LUKÁCCSal 1920 márciusában Bécsben találkoztam újra, miután kiszabadultam az internálótáborból.⁷⁶ LUKÁCS ebben az időben Bécsben élt, a Laudon utca 13. szám alatt.

Kérdés: LUKÁCCSal együtt voltak az internálótáborban?

Válasz: Nem, LUKÁCS szabadon élt Bécsben.

Kérdés: Amíg Bécsben élt, mivel foglalkozott LUKÁCS?

Válasz: 1920 márciusátóladtuk ki Bécsben a *Proletár* című újságot,⁷⁷ a magyar kommunista párt lapját, LUKÁCS munkatársa lett ennek az újságnak. A későbbiekben dolgozott a Bécsben kiadott *Kommunismus*⁷⁸ című folyóiratnak is.

Kérdés: Bécsi tartózkodásuk idején gyakran találkozott Ön LUKÁCCSal?

Válasz: Igen, nagyon gyakran találkoztunk. 1920 márciusától 1922 februárjáig egy lakásban laktam LUKÁCCSal, Bécsben a Laudon utca 13. szám alatt, de lehet, hogy a házszám nem pontos.

Kérdés: Volt-e LUKÁCS Bécsben letartóztatva?

* A kurzívval kiemelt szavakat a dokumentumban vörös ceruzával aláhúzták.

** Az egész bekezdést baloldalt megjelölték egy függőleges vonallal, és vörös ceruzával ki-pipálták.

Válasz: Amennyire tudom, LUKÁCS sohasem volt letartóztatásban Bécsben.⁷⁹

Bécsben kiterjedt kapcsolatai voltak LUKÁCSnak, különösen *közeleli volt kapcsolata Schwarzwald osztrák nagybankárral*, Ausztria pénzügyminiszterével. Bécsben LUKÁCS gyakran találkozott apjával, LUKÁCS Józseffel, aki Budapesten lakott, de szolgálati ügyekben gyakran megfordult Bécsben. LUKÁCS apjának kiterjedt ismeretsége volt Ausztriában. Ezek a kapcsolatok tették lehetővé, hogy LUKÁCS Georgij Oszipovics zavartalanul élhessen Bécsben.

1922 februárjában állandó tartózkodásra Bécsből Moszkvába utaztam, LUKÁCS azonban Bécsben maradt.

Kérdés: Mikor érkezett LUKÁCS a Szovjetunióba?

Válasz: LUKÁCS 1933-ban érkezett Berlinből Moszkvába.⁸⁰ Hogy mivel foglalkozott Berlinben, nem tudom. *LUKÁCCSal 1922 februárjától 1933-ig nem találkoztam*, vagyis addig, amíg ő állandó tartózkodásra nem érkezett Moszkvába.

Kérdés: Találkozott LUKÁCCSal Moszkvában?

Válasz: Igen, találkoztam, de nagyon ritkán. Valamennyi találkozásom LUKÁCCSal véletlenül történt.

Kérdés: Mikor és hol estek meg a LUKÁCCSal való találkozásai?

Válasz: 1934–1935-ben kétszer találkoztam LUKÁCCSal, a Kommunista Akadémia értekezletein, ahova a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézetének titkára hívott meg. A titkár nevére nem emlékszem.

Mintegy három alkalommal találkoztam LUKÁCCSal az *Új Hang* című magyar folyóirat szerkesztőségében, Moszkvában. Hogy mikor voltak ezek a találkozások, arra már nem emlékszem.

LUKÁCCSal utoljára 1941. június 26-án vagy 27-én találkoztam az *Új Hang* című magyar folyóirat szerkesztőségi ülésén. Ez az értekezőlet a szóban forgó folyóirat szerkesztőségi helyiségében történt, a Gorkij utca 51. sz. alatt.

LUKÁCCSal többet sehol és soha nem találkoztam.

Kérdés: Megerősíti ezt?

Válasz: Igen, megerősítem. A Kommunista Akadémia és az *Új Hang* című magyar folyóirat szerkesztőségén kívül, mint azt fentebb vallottam, LUKÁCCSal sehol sem találkoztam.

A kihallgatás félbeszakadt.

Szavaim lejegyzése híven történt, és azt átolvastam – Rudas L.

A kihallgatást lefolytatta: az NKGB

Nyomozati részlege 1. Ügyosztály 1. Alosztályának
nyomozója, állambiztonsági hadnagy *Konsztantyinov*

101–106. oldal Hitelesített gépiratos másolat.

20.

HATÁROZAT

AZ 1941. JÚLIUS 3-I HÁZKUTATÁS [SORÁN ELKOBZOTT]
ANYAGOK MEGSEMMISÍTÉSÉRŐL

„Megerősítem”

A SZU NKGB

Nyomozati részlege 1. Ügyosztályának
helyettes vezetője,

(Libenszon)* állambiztonsági hadnagy

1941. július [?]

HATÁROZAT

Moszkva, 1941. július 3.

Én, a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága Nyomozati részlege
1. Ügyosztály 1. Alosztályának nyomozója, PUGACSOV állambiztonsági
őrmester, a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága Nyomozati részle-
gének tolmácsa, CALKINA elvtársnő jelenlétében, átvizsgáltam a letartóz-
tatott Georgij Oszipovics LUKÁCSnál [tartott] házkutatás [során elkob-
zott] anyagokat, és

MEGÁLLAPÍTOTTAM:

a házkutatás során [elkobzott] anyagok az alábbiak:

1. Egy csomag különböző feljegyzésekkel

* Nincs láttamozva.

2. Két öreg jegyzetfüzet
3. Egy csomó levél
4. Tizenkét darab különböző fénykép
5. Hat darab német nyelvű könyv
6. Tizenkét dosszié különböző német nyelvű feljegyzésekkel – ezeknek a nyomozás szempontjából semmilyen értékük nincs, [ezért] az Állambiztonsági Népbiztosság 1939. 1. 13-án kelt 5. sz. körlevele értelmében

ELRENDELTEM

a felsorolt anyagok elégetés útján történő megsemmisítését.

AZ NKGB

NYOMOZATI RÉSZLEGE

1. ÜGYOSZTÁLY 1. ALOSZTÁLYÁNAK
nyomozója, *Pugacsov* állambiztonsági őrmester

Az NKGB

Nyomozati részlege tolmácsnője,
Calkina állambiztonsági őrmester

„EGYETÉRTEK” – Az NKGB

Nyomozati részlege 1. Ügyosztály
1. Alosztályának parancsnoka, *Minajev*
állambiztonsági kapitány

114–115. oldal – Gépiratos eredeti.

эк-2.

"УТВЕРЖДАЮ"

ЗАМ НАЧ 1 ОТДЕЛА С/Ч НКГБ СССР
СТ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ-

(ЛИБЕНСОН).

" " и ю л я 1941 года

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Москва, 1941 года, июля, "3" дня.

Я, следователь 1-го отделения 1-го отдела След-
части НКГБ СССР, Сержант Госуд. Безопасности - ПУГАЧЕВ
в присутствии переводчицы Следчасти НКГБ СССР - Сержан-
та Госуд. Безопасности т. ЦАЛИКИНОЙ, рассмотрел материалы
обыска арестованного ЛУКАЧА Георгия Осиповича, -

Н А Ш Е Л:

Материалы обыска, состоящие из:

1. Одного свертка с разными записями,
2. Двух старых записных книжек,
3. Одной пачки писем,
4. Двенадцати штук разных фотографий,
5. Шести штук книг на немецком языке,

6. Двенадцати папок с разной перепиской на немец-
ком языке, - никакой ценности для следствия не представ-
ляют, руководствуясь циркуляром НКВД СССР за № 5 от 13.1.
1939 года, -

*Határozat a Lukács letartóztatásakor
elkobzott iratok és dokumentumok megsemmisítéséről, 1941. július 3.*

П О С Т А Н О В И Л:

Указанные материалы уничтожить путем сожжения.

СЛЕДОВАТЕЛЬ 1 ОТД 1 ОТДЕЛА С/Ч НКГБ
Сержант Государств.Безопасности (ПУГАЧЕВ).

Переводчица СЛЕДЧАСТИ НКГБ СССР - *Жукова*
Сержант Госуд. Безопасности - *Байко* (ЦАЛЫНИНА).

"СОГЛАСЕН" НАЧ 1 ОТД 1 ОТДЕЛА С/Ч НКГБ СССР
Капитан Госуд. Безопасности *Михайлов* (МИХАЙЛОВ).

А К Т

Москва, 1941 года, июля, " 6 " дня.

Я, следователь 1-го отделения 1-го отдела Следча-
сти НКГБ СССР - Сержант Госуд. Безопасности - ПУГАЧЕВ,
в присутствии следователя 1-го отделения 1-го отдела
Следчасти НКГБ СССР - Лейтенант Госуд.Безопасности тов.
РОМАШЕНКО, уничтожил путем сожжения материалы обыска аре-
стованного ЛУКАЧА Георгия Осиповича, согласно постановле-
ния от " 3 " июля 1941 года.

СЛЕДОВАТЕЛЬ 1 ОТД 1 ОТДЕЛА С/Ч НКГБ
Сержант Госуд. Безопасности *Жукова* (ПУГАЧЕВ).

СЛЕДОВАТЕЛЬ 1 ОТД 1 ОТДЕЛА С/Ч НКГБ СССР
Лейтенант Государств.Безопасности *Ромашенко* (РОМАШЕНКО).

Határozat a Lukács letartóztatásakor elkobzott iratok és dokumentumok
megsemmítésének végrehajtásáról, 1941. július 3.

A LUKÁCS GYÖRGYNÉL TARTOTT HÁZKUTATÁS SORÁN
ELKOBZOTT ANYAGOK MEGSEMMISÍTÉSÉRŐL SZÓLÓ,
1941. JÚLIUS 6-ÁN KELT FELJEGYZÉS

FELJEGYZÉS

Moszkva, 1941. július 6

Én, az NKGB Nyomozati részlege 1. Ügyosztály 1. Alosztályának nyomozója, PUGACSOV állambiztonsági őrmester, az NKGB Nyomozati részleg 1. Ügyosztálya 1. Alosztályának nyomozója, ROMASCSENKO állambiztonsági hadnagy jelenlétében az 1941. július 3-án hozott határozatnak megfelelően elégetés útján megsemmisítettem LUKÁCS Georgij Oszipovics letartóztatottnál [lefoglalt] anyagokat.

Az NKGB

Nyomozati részlege 1. Ügyosztály

1. Alosztályának nyomozója,

Pugacsov állambiztonsági őrmester

Az NKGB

Nyomozati részlege 1. Ügyosztály

1. Alosztályának nyomozója,

Romascsenko állambiztonsági hadnagy

116. oldal Eredeti gépirat.

TÁJÉKOZTATÓ

LUKÁCS Georgij Oszipovics
vád alá helyezésének 3085. sz. nyomozati ügyéről

LUKÁCS Georgij Oszipovicsot, született 1885-ben Budapesten, magyar nemzetiségű, nagybankár fia, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézetének volt tudományos munkatársa, letartóztatása előtt író, 1941. június 29-én az Állambiztonsági Népbiztosság 2. sz. Igazgatóságának 5. Ügyosztálya tartóztatta le.*

LUKÁCS G. O. a Szovjetunió határát 1940. júliusában Magyarország felől illegálisan átlépő TIMÁR Sztjepan Vojlovics vallomásai nyomán lepleződött le, mint aki együttműködik a magyar hírszerzéssel.

TIMÁR Sz. V., aki 1941. május 9-i kihallgatása során elismerte, hogy a magyar hírszerzés illegálisan dobta át a Szovjetunióba, LUKÁCSról az alábbiakat közölte:

„BOROVSZKI (a magyar hírszerzés munkatársa) azt javasolta nekem, hogy Moszkvába történő megérkezésem után, amikor már megfelelő bizalmat keltem magam iránt, derítsem ki, hogy a Komintern-munkatársakat milyen útvonalakon és módon dobják át a Szovjetunióból Magyarországra és vissza.

A Budapestről való elutazásom előtti napon, körülbelül a múlt év július 26-án, ismételten találkoztam JUSTUSSzal (aki trockista, a magyar rendőrség titkos ügynöke) és BOROVSZKIVAL. Ezen a találkozón jelen volt BOER Edit is (aki trockista, a magyar rendőrség ügynöke). BOROVSZKI azzal a feladattal bízott meg, hogy tudjam meg az egykor Magyarországról a Szovjetunióba távozott RUDAS Béla és LUKÁCS György tartózkodási helyét.

... JUSTUS tájékoztattott arról is, hogy RUDAS minden bizonnyal a Marx–Engels–Lenin Intézetben dolgozik, és mindenekelőtt vele kell kap-

* Ceruzával írott megjegyzés a lap szélén: „párttagság?”.

csolatba lépnem, minthogy rajta keresztül könnyebb lesz LUKÁCCSal kapcsolatot találni...

... JUSTUS előre figyelmeztetett arra: ha RUDAS letartóztatásban van, nem kell siettetni a LUKÁCCSal való kapcsolatfelvételt ... mindaddig, amíg nem rendeződik a helyzetem a Kominternben, de ha már sikerült megszereznem a szükséges bizalmat, akkor a Komintern magyar szekcióján keresztül könnyen találhatok kapcsolatot ezekkel a személyekkel..."

A továbbiakban:

„Kiküldvén engem a Szovjetunióba, JUSTUS és BOROVSZKI azt a feladatot tűzték ki elé: derítsem fel azokat a csatornákat és személyeket, amelyeken és akiken keresztül a Komintern kapcsolatot tart fenn a Magyarország területén [tevékenykedő] illegális kommunista szervezetekkel.

Ahogy már jeleztem, a Szovjetunióban való tartózkodásom során kapcsolatot kellett találnom LUKÁCCSal, NYILASSal, BENKÉvel, és RUDASSal, akiket JUSTUS és BOROVSZKI szerint annak idején hírszerző munkára dobtak át a Szovjetunióba.

Miután megkaptam a feladatot, hogy lépjek kapcsolatba a felsorolt személyekkel, JUSTUS elmondta, hogy 1939 vége óta nem kap tőlük információkat, és sorsuk ismeretlen. BOROVSZKI elmondta, hogy ha bárki közülük szabadlábban lenne, kapcsolatba kell lépnem vele, át kell vennem a nála lévő anyagokat, s helyre kell állítanom kapcsolatát a hírszerzéssel."

A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma TIMÁRt 1941. július 6-án halálra ítélte; Timár a vallomását a bíróság előtt teljes mértékben megerősítette.

A nyomozás során LUKÁCS tagadja, hogy kapcsolata lenne a magyar hírszerzéssel, de elismeri, hogy a magyar kommunista párton belül frakcióharcot folytatott, és hogy az osztrák rendőrség kétszer tartóztatta le.⁸¹

LUKÁCS elmondta, hogy 1920-ban balos pozíciót foglalt el a magyar kommunista pártnak a forradalomban követett taktikáját illetően; a sajtóban pedig a legális harc formái (parlament) ellen fejtett ki propagandát.

1929-ben LUKÁCS téziseket terjesztett elő a magyarországi proletárforradalom kérdéséről a Magyarországi Kommunista Párt II. kongresszusa számára, ezeket a Magyarországi Kommunista Párt KB és a Komintern mint jobboldali opportunisták nézeteket elvetette.

LUKÁCS elmondta, hogy bécsi (ausztriai) tartózkodása idején rendőrségi megfigyelés alatt állt; első alkalommal 1919-ben tartóztatták le azzal

a váddal, hogy illegálisan lépte át az osztrák határt. Azonban – állítólag a Munkásküldöttek Tanácsának közbenjárására – három-négy napi börtön után kiszabadult az őrizetből.

Második alkalommal a magyar kommunista párt más tagjaival együtt tartóztatta le őt a rendőrség 1928-ban Ausztriában folytatott illegális tevékenység miatt.

LUKÁCS azzal magyarázza szabadulását, hogy állítólag sikerült eltitkolni a nyomozóhatóságok elől, hogy a Magyarországi Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja.

A Szovjetunióba LUKÁCS 1929 decemberében érkezett, de 1931-ben Németországba utazott, ahol 1933-ig élt. 1933 márciusában, többszöri házkutatás után LUKÁCSot Németországból a Szovjetunióba száműzték.

Az NKGB

2. sz. Igazgatóságának vezetője,
(Fedotov) 3. rangú állambiztonsági komisszár⁸²

Az NKGB Nyomozati részlegének vezetője,
(Vlodzimirszkij) állambiztonsági főőrnagy⁸³

117–120. oldal – Dátum nélküli, aláíratlan gépiratos másolat.

23.

KIVONAT TIMÁR ISTVÁN
1941. MÁJUS 9-I KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

Másolat

KIVONAT

a letartóztatott Timár Sztyepán Bojlovics
kihallgatási jegyzőkönyvéből

1941. május 9.

„... A Budapestről való elutazásom előtti napon, körülbelül tavaly július 26-án ismételten találkoztam JUSTUSSzal (aki trockista, a magyar politikai

rendőrség ügynöke) és BOROVSZKIval (a magyar hírszerzés munkatársa), s ennél a találkozásnál jelen volt BOER Edit is (közismert trockista, aki együttműködik a magyar politikai rendőrséggel).

BOROVSZKI azzal a feladattal bízott meg, hogy állapítsam meg az egykor Magyarországról a Szovjetunióba távozott RUDAS, LUKÁCS György, BENKE Antal és NYILAS (HIDAS) tartózkodási helyét. JUSTUS azt közölte velem ekkor, hogy RUDAS nyilván a Marx–Engels–Lenin Intézetben dolgozik, s elsősorban vele kell kapcsolatot találnom, mert rajta keresztül könnyebb lesz LUKÁCS, BENKE és NYILAS nyomára akadni.

JUSTUS előre figyelmeztetett arra, hogy ha RUDAS letartóztatásban lenne, ne siessek kapcsolatba lépni LUKÁCCSal, BENKÉvel és NYILASSal (Hidassal), mindaddig, amíg nem rendeződik a helyzetem a Kominternben, de ha már sikerült megszereznem a szükséges bizalmat, akkor a Komintern magyar szekcióján keresztül könnyen találhatok kapcsolatot ezekkel a személyekkel...

JUSTUS és BOER Edit elmondták nekem, hogy LUKÁCS és BENKE a magyar kommunista párt volt kommunistái mint politikai emigránsok tartózkodnak a Szovjetunióban. JUSTUSTól tudom, hogy NYILAS (HIDAS) felesége, Pál Judit⁸⁴ Budapesten él, s hogy JUSTUS rajta keresztül tartott valamilyen módon kapcsolatot NYILASSal. (HIDASSal).⁸⁵

Kérdés: Folytassa vallomását, milyen feladatokat kapott JUSTUSTól és BOROVSZKItól a kémtevékenységre.

Válasz: Amikor kiküldtek a Szovjetunióba, JUSTUS és BOROVSZKI azt a feladatot tűzték elé, hogy derítsem fel azokat a csatornákat és személyeket, melyeken, illetve akiken keresztül a Komintern kapcsolatot tart fenn a Magyarország területén tevékenykedő illegális kommunista szervezetekkel.

Ahogy már fentebb jeleztem, a Szovjetunióban való tartózkodásom során fel kellettennem a kapcsolatot RUDASSal és LUKÁCCSal, BENKÉvel és NYILASSal (HIDASSAL) – akiket JUSTUS és BOROVSZKI szerint annak idején hírszerző munkára dobtak át a Szovjetunióba...

BOROVSZKI elmondta, ha valaki szabadrálbon lenne e személyek közül, kapcsolatba kell lépnem vele, át kellennem a nála levő anyagokat, és helyre kell állítanom kapcsolatát a hírszerzéssel.

Kérdés: Milyen módon kellett volna kapcsolatot teremtenie RUDASSal, LUKÁCCSal, BENKÉvel és NYILASSal (HIDASSal)?

Válasz: JUSTUS azt az utasítást adta: bármelyikükkel találkozom személyesen, közölnöm kell, hogy tőle, JUSTUSTól jövök, és a következő jel-szót kell elmondanom: »a magyarországi francia független kommunista párt vezetőségének vagyok tagja«. Ahogy nekem JUSTUS és BOROVSZKI el-mondták, ennek elégségesnek kell lennie ahhoz, hogy a jelzett személyek őszinték legyenek velem...”

Vallomásomat orosz nyelvből németül
felolvasták.

Szavaim tartalmát helyesen
írták le. (Timár)

A kihallgatást lefolytatta
az NKGB

Nyomozati részlege 1. Ügyosztály

1. Alosztályának nyomozója,

(Konsztantyinov) állambiztonsági alhadnagy

Az NKGB

Nyomozati részlegének tolmácsnője,

(Calkina) állambiztonsági őrmester

Megjegyzés: az eredeti jegyzőkönyv Timár Sztyepán Bojlovics vádlott
29969. számú nyomozati ügyiratainál.

Hiteles: az NKGB

Nyomozati részlege 1. Ügyosztály

1. Alosztályának nyomozója,

Konsztantyinov állambiztonsági alhadnagy

121–123. oldal – Hitelesített gépiratos másolat.

MÁSOLAT A SZOVJETUNIÓ LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGA
KATONAI KOLLÉGIUMÁNAK TIMÁR ISTVÁN ÜGYÉBEN
TARTOTT ÍTÉLETHOZATALI ÜLÉSE JEGYZŐKÖNYVÉRŐL

A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma
zárt ítélelhozatali ülésének

JEGYZŐKÖNYVE

Moszkva 1941. július 6.

Elnököl: V. V. Ulrih, hadsereg-hadbíró

tagok: Szuszlin és Romanyicsev

titkár: Kozlov, 1. rangú hadbíró

Az elnök megnyitottnak nyilvánítja a bírósági ülést, és közli, hogy a Timár Sztjepán Bojlovics elleni vád kerül tárgyalásra, azoknak a bűncselekményeknek a tárgyában, amelyeket az OSZSZSZK Büntetőtörvénykönyve 58–6. cikkelyének 1. bekezdése sorol fel.

Meggyőződvn a vádlott személyazonosságáról, az elnök megkérdezi őt, átadták-e számára a vádirat másolatát. A vádlott igenlően válaszol.

A vádlottat felvilágosítják jogairól, és ismertetik a bíróság összetételét.

A bíróság összetétele ellen a vádlott kifogást nem jelentett be, és kérelemmel sem élt.

Az elnök felolvassa a vádirat határozati részét, és megkérdezi a vádlottat, megértette-e az előterjesztett vádat, és bűnösnek vallja-e magát. A vádlott: „Az elem terjesztett vádakban bűnösnek valloam magamat.”

A Szovjetunióba a trockista Justus küldött, aki Magyarországon a Magyar szocialista párt titkáráként dolgozott. A Szovjetunió határát ketten léptük át Hoffmannal. Amennyire tudom, Bónisnak a mi átkelésünk után két héttel kellett volna átlépnie a Szovjetunió határát. Justus engem és Hoffmannnt Sztaniszlau városába küldött.

*Magyarországon kétszer voltam letartóztatásban, ennek során képtelen voltam elviselni a rendőri pressziót, és arra kényszerültem, hogy vállaljam a kémtevékenységet.**

* A kurzívval jelölt bekezdések kék ceruzával alá vannak húzva.

Az orosz nyelvet itt, a börtönben tanulmányoztam, korábban nem tudtam oroszul.

A bírósági eljárást befejezettnek nyilvánítják, megadják a vádlottnak az utolsó szót amellyel ő a következőket mondta: „Kérem a bíróságot, adja meg a lehetőséget, hogy rehabilitálhassam magam.”

A bíróság elvonult tanácskozásra, amelyről visszatérve az elnök kihirdette az ítéletet, majd ismertette az elítélt által előterjeszthető kegyelmi kérvényezés módját.

A bírósági ülést berekesztettnek nyilvánítják.

Elnök (Ulrih)

Titkár (Kozlov)

Hiteles: az NKGB

nyomozati részlegének nyomozója,

J. A. Konsztantyinov állambiztonsági hadnagy

124–125. oldal – Hitelesített gépiratos másolat.

25.

MÁSOLAT A SZOVJETUNIÓ LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGA
KATONAI KOLLÉGIUMÁNAK TIMÁR ISTVÁN ÜGYÉBEN
HOZOTT ÍTÉLETÉRŐL

ÍTÉLET

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége nevében

A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma

az alábbi összetételben:

elnököl – V. V. Ulrih, hadsereg-hadbíró

tagok – Szuszlin és Romanyicsev hadosztály-hadbírók

titkár – Kozlov, I. rangú hadbíró

Zárt bírósági ülésen, Moszkvában 1941. július 6-án áttekintették Timár Sztjepán Bojlovics ügyét, aki 1918-ban született, orvosi műszerész volt Budapesten, s olyan bűncselekmények miatt került vád alá, amelyeket

az OSZSZSZK Büntetőtörvénykönyve 58–6. cikkelyének 1. bekezdése sorol fel.

Az előzetes és a bírósági vizsgálat megállapította, hogy Timár a magyar hírszerzés ügynöke, akit 1940. májusában egy idegen ország területéről dobtak át a Szovjetunió területére kémkedési feladatok végzésére, feladatait azonban nem sikerült teljesítenie, mivel a Szovjet Határőrizeti Szervek elfogták.

A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma az OSZSZSZK Büntetőtörvénykönyve 58–6. cikkelye 1. bekezdésében felsorolt bűncselekmények megvalósításában Timárt bűnösnek találta, és az alábbi ítéletet hozta:

Timár Sztjepán Bojlovicsra a legsúlyosabb büntetést szabja ki – vagyon-
tárgyainak elkobzása mellett golyó általi halálra ítéli.

Az ítélet jogerős, fellebbezésnek nincs helye.

Elnök: (Ulrih)

tagok: (Szuszlin)

(Romanicsev)

Hiteles: az NKGB

Nyomozati részlegének nyomozója,

I. A. Konsztantyinov állambiztonsági hadnagy

126–127. oldal – Hitelesített gépiratos másolat.

HATÁROZAT A LUKÁCS GYÖRGY ELLEN FOLYTATOTT ELJÁRÁS 1941. AUGUSZTUS 20-I BESZÜNTETÉSÉRŐL

„Megerősítem”

A Szovjetunió Belügyi Népbiztosa,
állambiztonság főkomisszár

*Berija**

1941. augusztus 23

HATÁROZAT

Moszkva, 1941. augusztus 20.

Mi – VIZEL állambiztonsági százados, a BELÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 2. Igazgatósága 5. Ügyosztály 2. Osztályának vezetője és KONDRASIN állambiztonsági hadnagy, a BELÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 2. Igazgatósága 5. Ügyosztályának operatív főmegbízottja – áttekintvén a LUKÁCS Georgij Oszipovics elleni vádat tartalmazó 3085. sz. nyomozati ügy anyagait azokról a bűncselekményekről, amelyeket az OSZSZSZK Büntető-törvénykönyve 58. cikkelye 1. bekezdése sorol fel,

MEGÁLLAPÍTOTTUK:

LUKÁCS Georgij Oszipovicsot – született 1885-ben Budapesten (Magyarország), író, letartóztatása előtt a Magyarországi KP tagja, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Történeti Intézetének** tudományos munkatársa – 1941. június 29-én TIMÁR Sztjepan Bojlovics – született 1918-ban, 1940-ben a magyar hírszerzés illegálisan átdobta a Szovjetunióba, hogy provokátor tevékenységet folytasson Moszkvában a magyar politikai emigránsok körében, s akit 1941. július 6-án halálra ítélték – vallomásai alapján tartóztatták le.

LUKÁCS G. O-t azzal vádolták, hogy

* L. I. Berija láttamozása ceruzával.

** Helyesen: Filozófiai Intézet

1. a magyar hírszerzés provokátora, és ellenséges tevékenységet folytat a Szovjetunióban élő politikai emigránsok között,

2. a forradalom első éveiben a magyarországi forradalmi mozgalom tekinthetetlen alakjaként és a magyar tanácskormány tagjaként nemegyszer tanúsított kispolgári, szindikalista megingást, és arra törekedett, hogy szakadást idézzon elő a magyarországi forradalmi mozgalomban.

Erne LUKÁCS G. O. elleni vádak a következők támasztották alá:

a.) TIMÁR Sz. B. vallomásai, amelyek szerint a magyar hírszerzéstől azt a feladatot kapta, hogy létesítsen kapcsolatot LUKÁCS G. O.-val, és a magyar forradalom más v[olt] vezető személyiségeivel, akik a magyar hírszerzés ügynökei;

b.) a személyesen LUKÁCS G. O. által írt önéletrajz azon adatai, amelyekben részletesen taglalja múltbeli hibáit és ingadozásait.⁸⁶

A nyomozás vádjának első pontja kapcsán LUKÁCS G. O. kijelentette, hogy TIMÁR Sz. B-t nem ismeri, sohasem találkozott vele, és kategorikusan tagadja, hogy bármiféle kapcsolata lenne a magyar hírszerzéssel.

LUKÁCS G. O. azzal magyarázza TIMÁR Sz. B. vallomását, hogy a magyar rendőrség provokációk révén igyekszik likvidálni a legismertebb magyarországi kommunistákat, a magyar tanácskormány v[olt] tagjait.

A vád második pontja kapcsán LUKÁCS G. O. rámutatott arra, hogy ő sohasem tagadta régi, kispolgári, szindikalista ingadozásait, s hogy ezek a megingások részéről sohasem irányultak arra, hogy megkísérelje szétzilálni a magyar kommunista párt sorait, s ezek az akkor még elégtelen marxista felkészültségének és kispolgári neveltetésének következményei voltak.

Minthogy a nyomozás során semmiféle kiegészítő adat nem merült fel, amely LUKÁCS G. O. bűnös tevékenységét megerősítette volna, ugyanakkor TIMÁR Sz. B. őt leleplező vallomása általános jellegű, nem eléggé meggyőző és bizonyító erejű, s figyelembe véve azt a körülményt is, hogy TIMÁR Sz. B.-n az ítéletet végrehajtották, aminek következtében a szembesítés közöttük lehetetlenné vált, az alábbi

HATÁROZATOT HOZTUK:

LUKÁCS Georgij Oszipovics – született 1885-ben Budapesten, letartóztatásáig a Magyarországi KP tagja, író – mivel az ellene felhozott vád nem

nyert bizonyítást az őrizetből szabadlábra helyezendő, és az ügy a nyomozóhatóság által lezárandó.

Az NKVD 2. Igazgatóság 5. Ügyosztályának
operatív főmegbízottja,

Kondrasin állambiztonsági hadnagy

Az NKVD 2. Igazgatósága 5. Ügyosztály

2. Alosztályának vezetője,

Vizel állambiztonsági százados

Az NKVD 2. Igazgatósága 5. Ügyosztályának

*helyettes** vezetője, *Sljuger* állambiztonsági százados

„Egyetértek”

Az NKVD

2. Igazgatóságának vezetője,

Fedotov, 3. rangú állambiztonsági komisszár

128–130. oldal – Gépiratos eredeti.

* Ceruzás bejegyzés

27.
SZOLGÁLATI FELJEGYZÉS
LUKÁCS GYÖRGY SZABADON BOCSÁTÁSÁRÓL

Szigorúan titkos

A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága
Második Igazgatóság
No. – 1941. augusztus 25.

SZOLGÁLATI FELJEGYZÉS

BASTAKOV állambiztonsági
őrnagynak, az NKVD
1. Különleges Osztálya vezetőjének⁸⁷

Végrehajtás céljából átküldjük a LUKÁCS Georgij Oszipovics őrizetből való szabadon bocsátásáról szóló határozatot.

Lukács G. O. a Szovjetunió Belügyi Népbiztosságának
Belső börtönében van fogva tartva.

*Melléklet: az említett irat**

Az NKVD
2. Igazgatósága 5. Ügyosztályának
helyettes vezetője,
Sljuzer, állambiztonsági százados

A 2. Igazgatóság 5. Ügyosztálya
2. alosztályának vezetője,
Vizej, állambiztonsági százados

131. oldal Gépiratos eredeti.

* Ld. a 26. számú dokumentumot.

IGAZOLÁS A FOGVA TARTÁS HELYÉRŐL TÖRTÉNT
1941. AUGUSZTUS 26-I SZABADON BOCSÁTÁSRÓL

1. Különleges Ügyosztály
1941. augusztus 26.
No. 3085.

IGAZOLÁS

Kiadva LUKÁCS Georgij Oszipovics számára, – született 1885-ben, útle-
velének jelzete: M III. sorozat, száma: 580714, – arról, hogy 1941. június
29-től 1941. augusztus 26-ig be volt börtönözve, és ügyének megszünteté-
sével szabadlábra helyeztetett.

Ez az igazolás nem szolgál lakhatási engedélyül.

A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága

1. KÜLÖNLEGES ÜGYOSZTÁLYÁNAK VEZETŐJE:
ALOSZTÁLY VEZETŐJE:

132. oldal – Gépiratos másolat.

29.

IGAZOLÁS A NYOMOZATI ANYAGBÓL
KIEMELT KÜLFÖLDI BANKJEGYEKRŐL

IGAZOLÁS

A 3085. számú, Lukács elleni vád nyom[ozati] ügyiratából kiemelésre került különböző címletekben 11 külföldi bankjegy.

A 2. Ügyosztály 2. Alosztályának
operatív megb[ízottja]*
1941. X. 7.

134. oldal – Kézirat.

30.

BASTAKOV, AZ NKVD 1. KÜLÖNLEGES ÜGYOSZTÁLY
VEZETŐJÉNEK FELJEGYZÉSE BOROVKOV
1. RANGÚ HADBIZTOS SZÁMÁRA

Szigorúan titkos

1. Különleges Ügyosztály
1941. augusztus 27.
9/3 – 10476

Az NKVD
Központi Pénzügyi–Tervezési
osztálya
3. alosztályának parancsnoka,
Borovkov, 1. rangú hadbiztosnak
Kujbisev

Kérjük haladéktalanul megküldeni mindazokat az értéktárgyakat, amelyek a letartóztatott LUKÁCS Georgij Oszipovics (nyugtaszámok: 10931., 10909., 16792) és RUDAS Vlagyiszláv Vilhelmovics (nyugtaszámok: 16790., 16832) tulajdonát képezik.

* Olvashatatlan aláírás

Egyidejűleg közöljük, hogy az NKVD 2. Igazgatóságának határozata alapján a letartóztatott LUKÁCS G. O. és RUDAS V. V. 1941. augusztus 26-án az őrizetbe vételből szabadlábra helyezettek.*

Az NKVD

1. Különleges Ügyosztályának vezetője,
(Bastakov) állambiztonsági fő-őrnagy

A 17. alosztály vezetője
(Podobedov) állambiztonsági főhadnagy

[Hiteles] : *Dorofjejev*

135. oldal – Hitelesített gépiratos másolat.

31.

IGAZOLÁS A SZABADULÁSI PARANCS TELJESÍTÉSÉRŐL

A 93. SZ. PARANCS IGAZOLÁSA

az NKGB 2. Ügyosztály vezetőjének

Moszkva

Jelentem, hogy 194.....-n az Ön parancsa alapján a letartóztatási őrizetből szabadlábra helyeztem

Lukács Georgij Oszipovicsot,

született 1885-ben; azzal az írásbeli kötelezettséggel, hogy:
.....*feltétel nélkül.*

A szabadulásról szóló igazolás és a letartóztatott személyes dokumentumai** a szabadulás alkalmával, ezen irat hátlapján történt személyes aláírás ellenében átadásra kerültek.

* Kézírással hozzáírva és kitörölve: „a nyomozati eljárás megszüntetésével”.

** Lásd a következő dokumentumot.

Az aláírás mellékelve.

A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága

Belső börtönének parancsnoka (aláírás)

A titkárság vezetője (aláírás)

136. oldal – Nyomtatott űrlap, kézírással kitöltve.

32.

JEGYZÉK A SZEMÉLYES DOKUMENTUMOK ÁTVÉTELÉRŐL

Én, *Lukács Georgij Oszipovics*

1941. VIII.26-án szabadulásom alkalmával megkaptam

1. a 3085. sz. igazolást szabadlára helyezésemről

2. az *M III. sorozat*, 580714. sz. személyi igazolványt

3. az írószöv[etség] tagsági könyvet, 566. sz.

4. a munkakönyvet

5. a Szov[jet] Írószöv[etség] Házába szóló belépőt

6. a 90. sz. olvasójegyet

7. a 3260. sz. belépőt a Közp[onti] Rendelőintézetbe

8. A 3694/I.a sz. olvasójegyet

Megkaptam.

Georgij Oszipovics Lukács 1941. VIII. 26.

136. oldal és a hátlapján. – Nyomtatott űrlap kézírással kitöltve.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

1 Спецотдел

26 августа 1941 г.

№ 3085

МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

Вх. № _____ на № _____ от _____ 1941 г.
При отсылке сослаться на №, число и Отдел.

СПРАВКА

Выдана ЛУКАЧ Георгию Осиповичу, 1885 года рождения, паспорт № Сер.М.П. № 580714 в том, что он с 29-го июня 1941 г. по 26-ое августа 1941 г. содержался в местах заключения и освобожден с прекращением дела.

Справка выдана на жительство не служит.

НАЧАЛЬНИК СПЕЦОТДЕЛА НКВД СССР
НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛЕНИЯ

Талон ордера № 93

Начальнику 2 Отдела НКВД СССР

г. Москва

Довожу, что _____ 1941 г., на ос-

новании Вашего ордера, мною освобожден из-под отража

реставкация Лукач
Георгий

Осипович

из раж. 1885 под подписку о Без

обязательства

РАСПИСКА

Я, Лукач (фамилия)
Георгий Осипович
(имя и отчество)
26. VII 1941 г. при освобождении

получил

- 1) Справку об освобождении № 3085
- 2) Паспорт сер. М.П. № 580714
- 3) Военный билет Сов. шев. № 586
- 4) Протокол следств.
- 5) Протокол следств. св. шев.
- 6) Билет № 90
- 7) Билет данго насл. шев. № 580
- 8) Индивидуальный билет № 580714

Получил

Георгий Осипович Лукач
26. VII 41

Igazolás Lukács szabadlábra helyezéséről (az eredeti dokumentumot a Lukács Archivum őrzi); visszaigazolás a szabadlábra helyezésről; jegyzék a visszaszolgáltató személyes iratokról

JEGYZETEK

Lukács György nyomozati ügyéhez

¹ A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1941. február 3-án kelt rendelete alapján a Szovjetunió Belügyi Népbiztosságát kettéosztották a Szovjetunió Belügyi Népbiztosságra (NKVD) és a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosságra (NKGB), 1941. július 20-án a V. Merkulov vezetése alatt álló NKGB-t újra egyesítették az NKVD-vel; 1943. április 14-én pedig a soron következő átszervezés eredményeként az NKVD-ből kivált az NKGB és a „SZMERS”, a Honvédelmi Népbiztosság Kémelhárítási Igazgatósága. Ezek az átszervezések adnak magyarázatot arra, hogy a nyomozati ügy különböző dokumentumaiban említett struktúrák, valamint egy és ugyanazon munkatársak megnevezése hol az NKVD-vel, hol az NKGB-vel kapcsolatos.

² Merkulov (1895–1953) 1941. február 3-tól július 20-ig a Szovjetunió Állambiztonsági népbiztosa; 1941. július 31-től 1943. április 14-ig a Szovjetunió belügyi népbiztosának első helyettese. Kivégezték.

³ V. M. Bocskov (1900–1981) 1940 augusztusától 1943 novemberéig a Szovjetunió főügyésze.

⁴ A Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosságának 2. számú Igazgatósága kémelhárítással foglalkozott. Az a tény, hogy Lukácsot a 2. számú Igazgatóság rendelkezésére tartóztatták le, arról tanúskodik, hogy a Lukács-ügy nem a kremlbeli legfelsőbb vezetés politikai „megrendelésére” keletkezett, az ilyen ügyeket ugyanis az Állambiztonsági Népbiztosság 3. számú (titkos-politikai) Igazgatósága végezte.

⁵ Lukács György 1918 decemberében lépett be a KMP-be, egy hónappal a párt megalakulása után. Amikor 1919 februárjában, Károlyi Mihály kormánya idején szinte az egész pártvezetőséget letartóztatták, Lukácsot bevásztották a KMP vezető szerveibe. Nem sokkal a Magyar Tanácsköztársaság 1919 augusztusi összeomlása után Bécsbe emigrál, ahol tagja lesz a KMP ideiglenes KB-jának. Lukács egészen 1929-ig élt bécsi emigrációban, s ez idő alatt más Ausztriában élő magyar kommunistákkal együtt tagja lett az Osztrák Kommunista Pártnak is, amely eltérően a magyar kommunista párttól, legálisan működött. 1929 októberében „jobboldali elhajlás” vádjával eltávolították a KMP KB-ból. 1929. decemberében állandó tartózkodásra a Szovjetunióba érkezett, 1930-ban az ÖK(b)P [Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt] tagja lett. 1931-ben pártmunkára Németországba utazott, s tagja lett az NKP-nek. Hitler 1933-as hatalomátvétele után a letartóztatás veszélyét elkerülendő elhagyta Németországot, és visszatért a Szovjetunióba, ahol más német kommunista emigránsokkal együtt formálisan megőrizte tagságát az NKP-ben. 1941. áprilisában lett újra a KMP tagja.

⁶ A magyar archívumokban nincsenek adatok Timár Istvánról. A kémfeladatairól szóló feltételezést maguk az NKVD munkatársai is kérdésesnek tartották (lásd a 26. dokumentumot), s ezért meg lehet kockáztatni azt a feltevést, hogy Timár esetleg valamely elszigetelten működő illegális kommunista csoport tagja volt, amely spontán jöhetett létre a 30-as évek végén Magyarországon. Ebben az időszakban Budapesten nem működött a párt központi vezetése (a Komintern határozatára 1938-ban feloszlatták). Timár bejuttatásának a Szovjetunióba feltételezhetően az volt a célja, hogy kapcsolatot létesítsen a kommunista magyar emigrációval.

Ennek a valószínűségét erősítik meg Timár István nyomozati ügyének azon anyagai, amelyekkel a kötet összeállítói a *Vallatás a Lubjankán* első kiadása után ismerkedhettek meg a Szövetségi Biztonsági Szolgálat Központi Archívumában. Timár nyomozati ügyének iratai 199 oldalt tesznek ki, s az archívumban R-35901 (29969) szám alatt őrzik őket. Ugyanitt a 200–214. oldalon található az 1988–89. évben történt pótlólagos felülvizsgálat iratai, valamint a Szovjetunió ügyészségének közbenjárása és a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai kollégiumának 1989. augusztus 18-án kelt Határozata, amely az ítélet megváltoztatását közli (215–216., 217–218. o.)

Mint az iratokból látható, a 22 éves Timárt Hofmann Ferencsel együtt tartóztatták fel 1940. augusztus 1-jén a határ átlépésekor a nadvornai járásban. (Nadvorna ukrán város az Ivano-Frankovszki megyében.) A foglyokat a sztaniszlau (ma Ivano-Frankovszk) börtönbe kísérték. Ugyanezekben a napokban a szovjet határőrök további magyar személyeket fogtak el, amikor azok illegálisan átlépték a határt. Közülük néhányat – Bónist, Lakatost, Gellértet – kémkedéssel gyanúsítva megemlítenek Timár ügyében, de csak egyikükről lehet tudni bizonyosat: a Timárral egyidős Gellért Lajos budapesti elektroműszerész 1941. július 6-án szintén halálra ítélték.

Hajdú Tibor megállapítása szerint Hofmann Ferenc elkerülte barátja, Timár sorsát, Vorkutára került, ahonnan a háború után megrendült egészséggel tért haza, családot alapított, s néhány évvel ezelőtt halt meg. (Hajdú Tibor: *Ki volt Timár István?* In: *Mozgó Világ*, 2000. 10. sz. 12. o.) A *Vallatás Lubjankán* első kiadása után megjelent cikkben Hajdú Tibor azt írja, hogy „Timár és Hofmann baloldali fiatalok lévén 1940 nyarán az éppen csak akkor létesült magyar–szovjet határon azért szökhettek át, hogy elkerüljék a behívást a fasizálódó hadseregbe.”

Feltételezhető, hogy ez volt Timár egyik indítéka, amiért elmenekült Magyarországról. A legfontosabb ugyanakkor az volt, hogy kapcsolatot létesítsen a Kominternnel azért, hogy instrukciókat és anyagokat kapjon a szociáldemokrata párton belül tevékenykedő illegális kommunista csoport számára. Már a sztaniszlau börtönben lezajlott első kihallgatása során azt kérte Timár: küldjenek táviratot a Kominternbe.

1940. október 5-én Timárt az NKVD utasítására kísérettel Moszkvába szállították. A kihallgatásokat közel fél éven át különösebb sietség nélkül V. Csornih állambiztonsági alhadnagy folytatta, havonta kérte felettesei írásos határozatát a nyomozási határidő meghosszabbítására. A nyomozás jellegéről ebben a szakaszban az alábbi jegyzőkönyvi részlet adhat képet: „Timer [sic!] Sztjepán Bojlovics vádlott 1940. október 25-i kihallgatásának jegyzőkönyve. Timár 1918-ban Budapesten, Magyarországon született, iskolai végzettsége középfokú, legutolsó munkahelye az Orthopéd-Mechanikai üzem volt, ott orthopéd-mechanikusként dolgozott. A kihallgatás 11 óra 30 perckor kezdődött.

Kérdés: Mondja el, kérem, hogyan lépte át a magyar–szovjet államhatárt?

Válasz: 1940. július 27-én Budapestről vonattal utaztam Husztig, innen autóbusszal Kálotsza faluig, amely kb. 50 km-re van Husztótól. Kálotsza községből, amely 20 km-re van a határtól, Berkovics Bertold kísért tovább. Berkovics kb. 20 év körüli fiatalember. Egyébként Berkovics csak a Nyegroc-hegy lábáig kísért, innen Hofmann Ferenc elvtársammal egyedül mentünk tovább és augusztus 1-jén éjjel egy órakerülésként átléptük a határt, és nyomban a határőrök felé vezető útra tértünk. Az úton három vöröskatonával találkoztunk, akik az őrsre vezettek...

Kérdés: Az 1940. október 24-i kihallgatáson ön azt mondta, hogy egy kommunista csoport megbízásából lépte át az államhatárt, hogy a Kominternnel létesítsen kapcsolatot. Mondja el részletesen, konkrétan ki küldte önt a Szovjetunióba a Kominternnel való kapcsolat létesítése céljából, és milyen módon kellett volna felvenni ezt a kapcsolatot?

Válasz: Engem a mi kommunista csoportunk Központi Bizottsága küldött, mely hét emberből áll, de a KB körül mintegy 3000 kommunista csoportosul. A kommunista csoport KB-jához a következő személyek tartoznak:

1. Hajnis Károly, fedőnevén Fehér Ferenc, a Vörösmarty utcában lakik, a házszámra nem emlékszem, Budapest külvárosában egy famegmunkáló üzemben asztalosként dolgozik.

2. Mariska Vidor, Budapesten dolgozik egy fotólaboratóriumban, címe Wesselényi u. 47. (második udvar, első emelet).

3. Schiffer Pál, fedőneve Kővágó Pál, Kemény Pál, a Népszava című szociáldemokrata napilap szerkesztőbizottságában dolgozik.

4. A KB többi tagját nem ismerem.

Én magam is tagja vagyok a kommunista csoport KB-nak. A kommunista csoport KB-ját Hajnis Károly vezeti. A KB minden tagja egy-egy kerület munkáját irányítja. Központi Bizottságunk július közepén tartott ülésén született a döntés, hogy engem és Hofmann Ferenc elvtársamat a Szovjetunióba küldjenek kapcsolatot létesíteni a Kominternnel. Azért minket küldtek, mert én ismerem jobban a budapesti helyzetet, ő pedig a vidéket.

Ezek után felmerült előtünk a kérdés: gyakorlatilag hogyan hozzunk létre kapcsolatot a Kominternnel. Akkor a KB ez irányú egyetértését bírva összeköttetésbe léptem Sommer Károllyal (fedőnevén Bertl), aki Ausztriában élt politikai emigránsként, s illegálisan Budapesten tartózkodott, s akinek – elmondása szerint – jó ismerőse, sőt barátja az osztrák párt Komintern mellé delegált képviselője, Friedl Fűrberg, és Sommer Károly azt ajánlotta nekünk, hogy Fűrberggel a következőképp vegyük fel a kapcsolatot:

Amikor a határt átlépve a Szovjetunió területére lépünk, küldjünk táviratot Fűrberg nevére az alábbi tartalommal: »Moszkva, ulica Gorkogo, 36; gosztynica Lux, Friedl Fűrberg. Karl Sommer küldött bennünket, Timár Istvánt és Hofmann Ferencet. Kérjük, küldjön pénzt, hogy Moszkvába utazhassunk. [...]« (R-35901. 30–32.)»

A Komintern-káderek szállójának és Fűrberg beosztásának pontos megjelölése e kijelentések hitelességéről tanúskodik, noha néhány adat kételyeket is ébreszt (így pl. az illegális szervezet akkoriban fantasztikusnak ható taglétszáma, a szervezet vezetéséhez állítólag Timár is hozzátartozott).

1941 elején Timár és a határátlépésnél feltartóztatott több más magyar ügyében megkeresés érkezett a Kominternhez. A Komintern Végrehajtó Bizottságának főtitkára, Dimitrov egy 1941. február 12-én kelt határozatban szükségesnek tartotta „azt javasolni az NKVD szerveinek, hogy ezek a magyarok legyenek jogosultak a Szovjetunió távol eső vidékein élni és dol-

gozni, és ne lőjék főbe őket! (Uo. 215. o.) Ez a határozat lehetővé tette volna az önkéntes tartózkodást és munkát a Szovjetunióban. Timár esetében azonban tragikus fordulatot vett az ügy.

1941. március 10-én ügyét átadták Konsztantyinov állambiztonsági alhadnagynak, a szovjet NKVD nyomozati részleg 1. osztálya 1. alosztálya nyomozójának, aki a következőkben Rudas László ügyét is vizsgálta. És április 14-én Timár már bűnösnek vallotta magát, hogy tudnillik „a horthysta rendőrség beszervezte őt”.

A nyomozás módszereiről ebben a szakaszban csak találgatni lehet. Az április 14-i jegyzőkönyv szerint a kihallgatás hat és fél órán át tartott, Timár már kezdetben azt vallotta, hogy korábban hamis nyilatkozatokat tett letartóztatásairól. De ami a Szovjetunióba jövelele célját illeti, a letartóztatott ekkor még kitarított a legelső változat mellett.

Ekkor hangzik el először Justus Pál neve, Konsztantyinov nyomozó a vele való ismerettségéről faggatja a letartóztatottat. Timár, ha hinni lehet a jegyzőkönyvnek, óvatlan vallomást tesz arról, hogy ismeri Justust, mi több, kijelenti, hogy Justust magyar illegális kommunista körökben trockistának tartják. Ez a tény önmagában több mint elég volt ahhoz, hogy megalapozza a feltételezést, mely szerint a titkosrendőrséggel állítólag kapcsolatot tartó Justus szervezte be Timárt.

A következő kihallgatások során a letartóztatott még más bűnöket is magára vállalt, főleg azt, hogy 1940. július 24-én Justus és Borovszki detektív közvetítésével állítólag beszervezték a magyar kémelhárítás kötelékébe, amelynek főnöke, Anzelmi kitüntette őt azzal, hogy a Szovjetunióba utazása előtt személyes audiencián fogadta. Igaz, a tőle kapott és általa felvázolt feladatot a későbbiekben nem sikerült teljesítenie (uo. 144. o.).

Jellemző részlet: ha a jegyzőkönyvek eddigi szövegeit aláírás előtt németre fordítva felolvasták a gyanúsítottnak, mivel az a Szovjetunióba kerülése előtt nem ismerte az orosz nyelvet, úgy április végétől, ahogy a szövegekből kiderül, kénytelen volt orosz nyelven megismerkedni velük: „A kihallgatás jelen jegyzőkönyvét személyesen átolvastam. Tartalma híven leírva tükrözi szavaimat. Az orosz nyelvű gépelte szöveget értem – *Timár*” (uo. 148. o.).

Lukács és Rudas neve első ízben az 1941. április 28-i kihallgatás jegyzőkönyvében kerül említésre; ennek egy részletét bármiféle változtatás nélkül átvették a május 9-i kihallgatás jegyzőkönyvébe: „Körülbelül 1940. július 25-26-án – vallotta állítólag Timár – Justus lakásán tartózkodtam, ahol jelen voltak még Borovszki és Boer Edit is, azt a feladatot kaptam Justustól és Boer Editől, hogy Moszkvában létesítsék kémkapcsolatot Rudas Bélával [sic!], Lukács Györggyel, Benke Antallal (oroszul: Antonnal) és Nilossal [valószínűleg Hidasról van szó], akinek a keresztnévére nem emlékszem!! (Uo. 131. o.) S noha itt lényegében Rudas László *névrokonának*, Rudas Bélának a neve szerepel, aki a 20-as, 30-as években a magyar földalatti kommunista mozgalom ismert aktivistája volt, ez a névcsera a nyomozást egyáltalán nem érintette. E jegyzőkönyv másolata belekeveredett a Lukács-dossziéba, s „csupán” kiigazították: Rudast benne csak vezetéknévén említik! (Lásd Lukács nyomozati anyagai között a 23. dokumentumot.)

Egy időben Timár – ahogy sejteni lehet – megpróbált ellenállni a nyomásnak. Így például a május 9-i kihallgatáson megkísérelte visszavonni korábbi vallomását a horthysta kémelhárítással való kapcsolatáról: „Magyarországon aktívan részt vettem a forradalmi mozgalomban, s emiatt a rendőrség hét esetben letartóztatott. Kérem, ellenőrizték, hogy a Szovjetunióba jövelelemmel más célt, mint a Kominternről instrukciók szerzését, nem szándékoztam elérni [...]

Megelőző valamennyi kijelentésemben egyetlen szó hazugság sincs [...] E feladatot Magyarországon illegális csoportunk vezetőitől, Hajnis Károlytól, Schiffer Páltól és Spalter Ferencről kaptam! (Uo. 135. o.) Az ellenállás azonban már hiábavaló volt. Az ügy konstruálásához szükséges iromány elkészült, a nyomozó 1941. június 11-én befejezte a nyomozást, és június 27-én elkészítette a vádiratot. A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai kollégiumának Timár ügyében tartott zárt bírósági tárgyalása 1941. július 6-án történt. (Lásd a 24. és a 25. dokumentumot.) A nyomozati ügyszökhöz mellékelte feljegyzés szerint a Timárra kiszabott halálos ítéletet 1941. július 30-án hajtották végre. (Uo. a 199. oldal hátlapján.)

Timár rehabilitálására közel fél évszázad múltával került sor. Timár nyomozati anyagához csatolták a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága plenumának 569/89. számú, 1989. szeptember 20-án kelt határozatát, amely tartalmazza az ügy felülvizsgálata eredményének kifejtését:

„A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai kollégiuma ítélete alapján Timár Sztjepán Bojlovics magyar állampolgár, aki 1918. évben, Budapest városban született, magyar nemzetiségű, büntetlen előéletű, az Orosz Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság Büntetőtörvénykönyve 1. fejezet 58-6. cikkelye alapján javai elközbása mellett halálra ítélték.

Timár bűnösnek vallotta magát, hogy tudniillik a magyar hírszerzés ügynökeként 1940. májusában kémkedés céljából átdobták a Szovjetunió területére, feladatát végrehajtani nem tudta, mivel letartóztatták. [A valóságban Timárt augusztus 1-jén tartóztatták le a határon. – A szerk.]

A Szovjetunió általános főügyészének beadványa felveti az ítélet megváltoztatásának és az ügy megszüntetésének kérdését Timár Sz. B. ügyében bűncselekmény hiányában.

Áttekintvén az ügy iratanyagát, meghallgatván Jurij V. Parhomesuknak, a Szovjetunió Legfelsőbb bírósága tagjának referátumát, valamint Jakov E. Dzenitisznek, a Szovjetunió általános főügyészének felszólalását, amely az beadványt tartalmazta, a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának plénuma megállapítja, hogy a beadvány a következő tényezők folytán megalapozott:

Ahogy az ügyiratokból megállapítható, Timár az előzetes nyomozás folyamán, noha vétkesnek vallotta magát a bűnös tevékenységben, következetlen és ellentmondásos nyilatkozatokot tett.

Kezdetben, tíz kihallgatás során kategorikusan tagadta, hogy részt vett volna ellenforradalmi tevékenység végrehajtásában, és kijelentette, hogy a magyarországi szociáldemokrata párton belüli kommunista csoport tagjaként, tartván a letartóztatástól, illegálisan átlépte a Szovjetunió államhatárát abból a célból, hogy kapcsolatot létesítsen a Kominternnel.

A későbbiekben, az ismételt, több órán át tartó – az éjszakába is belenyúló – kihallgatások során Timár azt nyilatkozta, hogy illegálisan került a Szovjetunióba a magyar hírszerzés megbízásából azzal a feladattal, hogy kémtevékenységet folytasson, és felderítse azokat a csatornákat és személyeket, amelyeken, illetve akiken át a Komintern kapcsolatot tart a földalatti kommunista szervezetekkel Magyarországon.

A nyomozás folyamán aztán Timár újra kijelentette, hogy nem állt szándékában a Szovjetunió ellen kémtevékenységet folytatni.

Az adott ügyben tanúkat nem hallgattak ki, és Timár bűnösségére utaló bármiféle bizonyítékot sem az előzetes nyomozás, sem a bírósági eljárás során nem kerestek.

Levéltári információ szerint [az SZKP KB mellett működő Marxizmus-Leninizmus Intézet Központi archívumáról van szó. – A szerk.] Sz. B. Timár 1939-től a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kommunista szervezete központi vezetőségének tagja volt.

Arról, hogy Sz. B. Timár együttműködött volna külföldi hírszerzéssel, a megfelelő levéltári szerveknek nincsenek adatai.

E körülmények alapján meg kell állapítani, hogy Timárt alaptalanul vonták büntetőjogilag felelősségre, és ítélték el. Ezért a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának plénuma a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága 18. törvényerejű rendelete 1. cikkelye alapján az alábbi határozatot hozza:

A Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai kollégiuma 1941. július 6-án Sztjepán Bojlovics Timár vonatkozásában hozott ítéletét megváltoztatni s az ügyeljárást bűncselekmény hiányában beszüntetni rendeli.

A Szovjetunió Legfelsőbb bírósága
ügyvezető elnöke – R. G. Tyihomirov

A plénium titkára, a Szovjetunió
Legfelsőbb bíróságának tagja –
R. K. Brize”

(Uo. 217–218. o. – Gépiratos másolat.)

[A legújabb kutatások szerint Timár a Moszkva délkeleti butovoi városrész közelében lévő „Kommunarka” településnél létesített tömegsírban van eltemetve. Lásd *Rassztyelnije szpizski – Knyiga pamjatyi szertv politiceszkih represszij* (A kivégzettek jegyzéke – Kiadvány a politikai megtorlások áldozatainak emlékére) Moszkva, 2000, Zvenyja kiadó, 400. o. (Timár fényképével és adataival.) – *A ford.*]

⁷ A Magyar Tanácsköztársaság 1919. augusztusi összeomlása után a kommunista vezetők többsége emigrált, mindenekelőtt Ausztriába és a Szovjetunióba. A KMP emigráns lapjaiban éles frakcióharc bontakozott ki a Kun Béla és Landler Jenő körül szervezkedő csoportok közt. Kun Béla radikális frakciójának törekvései szerint a KMP egész tevékenységét alá kellett volna rendelni a „világforradalom” eszméjének, vele ellentétben Landler Jenő „békésebb” frakciója – amelyben fontos szerepet játszott Lukács György – a KMP tevékenységét sokkal szorosabb kapcsolatba kívánta hozni a Horthy-Magyarország realitásaival.

⁸ 1928 szeptemberében a KMP megbízta Lukácsot azzal, hogy dolgozza ki a párt tevékenységének programját, tekintettel a magyarországi politikai helyzetre. Ezt a programot (*Téziservezet a magyar politikai és gazdasági helyzetről és a KMP feladatairól*) Lukács 1929-ben dolgozta ki és nyújtotta be a pártvezetés megítélésére, ekkor kapta a szöveg a „Blum-tézisek” elnevezést (Lukács akkori pártbeli mozgalmi nevééről). A tézisekben a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrájának létrehozását hirdette meg, azt állítván, hogy ez a magyar kommunista mozgalom előtt álló közvetlen cél, s ebben bizonyos átmeneti stádiumok jelennek meg a proletariátus diktatúrájához vezető úton. E program megvalósítása nem lett volna lehetséges a kommunistáknak az autoritárius Horthy-rezsim elleni harc érdekében a demokratikus erőkkel kötött szövetsége nélkül. A program egyúttal arra is irányult, hogy leküzdje a húszas évek magyar kommunista mozgalmának szektás vonásokkal terhelt politikai gyakorlatát (noha ebben jelen voltak a Komintern irányvonalának akkoriban tipikus mozzanatai – például, hogy a szociáldemokratákat szociálfasisztáknak minősítették). A „Blum-tézisek”-et kezdetben teljességében támogatta a KMP, később azonban a Komintern nyomására elvetették. A párt cselekvési programja, amelyet megerősített a II. kongresszus (1930), abból indult ki, hogy egy olyan országban, ahol egyszer már létrejött a proletariátus diktatúrája, csakis az ismételt megvalósítás feladatát lehet napirendre tűzni, s nincs szükség a hatalom valamilyen köztes átmeneti

formájára (már csak azért sem, mert a szocialista forradalom menet közben megoldja az általános demokratikus feladatokat is). A „Blum-tézisek”-et ért éles kritika következtében Lukács 1929 októberében elhagyni kényszerült a KMP KB-t, és később, miután tagja lett az ÖK(b)P-nek, majd a Német KP-nek, mintegy tíz évig távol tartotta magát a magyar párttól. Csupán a 30-as évek végén, akkor a Német KP tagjaként, létesített szorosabb kapcsolatokat a KMP-vel, s lett a moszkvai magyar kommunista emigráció folyóiratának, az *Új Hang*nak a szerkesztőbizottsági tagja és a lap állandó szerzője. – A „Blum-tézisek”-et teljes terjedelmében csak 1975-ben publikálták. (Lukács György: *Tézisvezet a magyar politikai és gazdasági helyzetéről, s a KMP feladatairól*. In: *Párttörténeti Közlemények*, 1975. 4. sz. 154–207. o.)

⁹ 1928 elején Kun Béla Bécsbe érkezett, hogy megkísérelje megszervezni a KMP Külföldi Bizottságának illegális titkárságát. Április 26-án azonban a bécsi rendőrség rajtaütésszerű házkutatást tartott a titkárság helyiségében, és pártdokumentumokat foglalt le. Kun Bélát és a magyar kommunista párt több más vezetőjét letartóztatták. Néhány hétre Lukácsot is eljárás alá vonták, miután a lakásán távollétében végrehajtott házkutatást követően önkéntesen jelentkezett a rendőrségen, hogy elhárítsa magáról a gyanút. (Lukács ugyanis legálisan élt Bécsben.)

¹⁰ Z. M. Borscsov (1901–1955) 1941. február 26-tól július 31-ig a Szovjetunió NKVD 2. (kémelhárító) igazgatóságának helyettes vezetője; 1941. július 31-től 1943. május 12-ig az NKVD Szverdlovsk megyei igazgatóságának főnöke. Főbe lőtték.

¹¹ A határozatban pontatlan adatok szerepelnek Lukács párttagságáról (lásd a 2. jegyzetet) és munkahelyéről (1938-ban elbocsátották a SZTA Filozófiai Intézetéből, és csak 1942-ben tért oda vissza).

¹² Az OSZSZSZK Büntetőtörvénykönyve 58. cikkelyének 6. paragrafusa olyan bűncselekményekre terjedt ki, amelyek kémkedéssel voltak kapcsolatosak. A július 12-i vádelőterjesztésről szóló határozatban (11. dokumentum) a vádat átminősítették az 58. cikkely 1. paragrafusa szerinti hazaárulásra.

¹³ Az állambiztonsági szerveknél 1935-ben bevezetett speciális rang az állambiztonsági őrnagy és az úgynevezett 3. rangú állambiztonsági komisszár között. A hadsereg rangtáblájában ez többé-kevésbé az ezredesi rendfokozattal volt egyenértékű – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹⁴ Jánossy – Lukács feleségének (született Bortstieber) első férje utáni vezetékneve. A szovjet dokumentumokban Lukács felesége Janossziként szerepelt, az ő gyermekei azonban Jánosiként.

¹⁵ A Moszkvai Állami Egyetem tudományos könyvtára.

¹⁶ Lukács szóbeli visszaemlékezéseiből ismeretes, hogy a házkutatás során elkobozták Goethe-monográfiájának befejezetlen kéziratát. A letartóztatás után egy héttel az elkobozott anyagokat – mint a nyomozás szempontjából érdektelenekeket – megsemmisítették. (Lásd a 20. és 21. dokumentumot.)

¹⁷ A formanyomtatványnak ez a pontja kitöltetlen maradt. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹⁸ Itt olvasójegyként szerepel, holott ezzel a számmal a házkutatáskor készített jegyzőkönyv szerint az Egészségügyi Népbiztosság Központi Rendelőintézetébe szóló belépési engedélyt vették fel. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹⁹ A Komintern III. kongresszusának résztvevőjeként.

²⁰ A Magyar Tanácsköztársaság bukása után Lukács egy hónapig illegitásban élt Budapesten. Bécsbe 1919. szeptember 10-én érkezett.

²¹ Schillinger László (1903–1941) a 20-as évek közepétől tagja az illegális KP-nek, úgyszintén tagja a párt illegális budapesti bizottságának és titkárságának, 1927-ben és 1930-ban is letartóztatásban volt. 1934-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol a Nemzetközi Lenin Iskolában tanított, részt vett a moszkvai metró építési munkálataiban. A sztálini megtorlások áldozata lett.

²² Helyesen Weiss Nándor, Simon Jolán.

²³ A legalacsonyabb rendfokozat az 1935-ben bevezetett 10 rangot ismerő állambiztonsági rangtáblán. – *A magyar kiadás jegyzete.*

²⁴ 1920–21 folyamán Lukács rendszeresen publikált a bécsi *Kommunismus* című folyóiratban, amely, mint később írta, „egy időre összegyűjtötte a III. Internacionálé összes ultrabaloldali” áramlatát. A folyóirat hivatalos szerkesztője Gerhard Eisler osztrák kommunista volt, a zeneszerző Hanns Eisler és az NKP balszárnyának későbbi vezetője, Ruth Fischer (született Elfriede Eisler) testvére. Lukács mint a belső kollektíva tagja részt vett a folyóirat „balos” politikai vonalának kidolgozásában. „Ez a vonal – írta később – azon az akkoriban még igen eleven hiten nyugodott, hogy a nagy forradalmi hullám (...) az egész világot, de legalábbis egész Európát rövid időn belül el fogja vezetni a szocializmushoz (...) Folyóiratunk azzal akarta szolgálni a messianista szektarianizmust, hogy minden kérdésben a legeslegradikálisabb módszereket dolgozta ki, hogy minden területen teljes-tökéletes szakítást hirdetett a polgári világból származó valamennyi intézménnyel, életformával stb. Ezzel akartuk magasabb színvonalra fejleszteni a hamisítatlan osztálytudatot az élcspatban, a kommunista pártokban, a kommunista ifjúsági szervezetekben.” (Lukács György: *Marxista fejlődésem: 1918–1930.* In: *Curriculum vitae.* Magvető, 1982, 290–291. o.)

²⁵ Lukács *Zur Frage des Parlamentarismus* című cikkéről, amely a bécsi *Kommunismus* című folyóiratban (a Kominternhez csatlakozott számos ultrabalos csoportocska szócsövében) jelent meg 1920-ban (I. évf. 6. sz. 261–172. o.), Lenin ezt írta: „G. L. cikke nagyon baloldali és nagyon rossz. A marxizmus ebben a cikkben tisztán a szavakra korlátozódik; »a védekező« és »támadó« taktika közti megkülönböztetés kiagyalt; a pontosan meghatározott történelmi helyzeteket nem elemzi konkrétan; a leglényegesebbet, azt, hogy meg kell hódítani, és meg kell tanulni meghódítani minden munkaterületet és intézményt, ahol a burzsoázia befolyást gyakorol a tömegekre stb. nem veszi figyelembe.” (V. I. Lenin: *Összes művei.* Budapest, 1974, 41. köt. 129–130. o.). Cikkében Lukács fellépett a kommunistáknak a burzsoá államok parlamentjeiben való részvétele ellen, s a harc békés parlamentáris eszközeit nagymértékben védelmi taktikának minősítette, amely véleménye a támadó forradalmi módszerekben való csalódottságról tanúskodik.

²⁶ Lásd a 8. jegyzetet. A KMP II. kongresszusát a Moszkva közeli Aprelovkában tartották 1930. február 27. és március 15. között.

²⁷ A későbbiekben, a MDP KV mellett működő Párttörténeti Intézetben 1956 júniusában, a „Blum-tézisek”-ről rendezett viták során tartott felszólalásában, továbbá egy 1970-ben adott interjúban Lukács abban jelölte meg a tézisek elkészítésének célját, hogy megkísérelt a kommunista ideológia keretei között a húszas évek végének konkrét történelmi situációjában egy realisabb programot kidolgozni a KMP tevékenysége számára. A téziseknek a saját szellemi fejlődésében játszott szerepéről is szólt ekkor Lukács. Ugyanakkor a filozófus kifogásolta a dokumentum jelentőségének túlértékelését, mintha az a Komintern VII. Kongresszusa anti-

fasiszta népfrontról szóló eszméjének megelégtetése lett volna. Lásd: *Vita a „Blum-tézisekről”*. In: Lukács György: *Curriculum vitae*, 171–227. o.; Lukács György: *Megélt gondolkodás. Életrajz magnószalagon*. Az interjúkat készítették: Eörsi István és Vezér Erzsébet. Magvető, 1989, 186–195. o.

²⁸ Kun Béla (1886–1938) a magyar kommunista párt egyik alapítója (1918) és vezetője. 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság külügyi és hadügyi népbiztosa, a Tanácsköztársaság vezető személyisége. 1919 augusztusában Ausztriába emigrál, 1921-től Szovjet-Oroszországban él. 1921-től 1936-ig a Komintern Végrehajtó Bizottságának, 1928-tól 1935-ig a Komintern VB elnökségének tagja. 1936 szeptemberében a Komintern VB titkársága leváltja a Komintern VB apparátusában és az KMP-ben végzett munkájából, a KMP munkájának bomlasztása és a Komintern VII. kongresszusa irányvonalával való szembehelyezkedése miatt. 1937 júliusában szovjet- és kommunistaellenes tevékenység gyanújával letartóztatják, 1938 augusztusában főbe lövik.

²⁹ *Új Március* – 1925–33 között a KMP Bécsben kiadott folyóirata, illegális utakon Magyarországra is eljutott. A szerkesztőségben különböző időszakokban Lukács György, Landler Jenő, Révai József, Huszti Ferenc, Lippay Zoltán dolgoztak, Kun Béla és mások cikkei publikáltak.

³⁰ Székely Béla (1889–1939) a Magyar Tanácsköztársaság helyettes pénzügyi népbiztosa. 1919-ben Bécsbe emigrált, ahol a Szovjetunió külkereskedelmi képviseletén dolgozott, 1930–33 között Berlinben működött, majd a Szovjetunióba távozott, ahol 1938-ban letartóztatják.

³¹ Dr. Georg Mayerhoffer, bécsi illatszer-kereskedő; az ő nevén volt bejegyezve az a helyiség, ahol 1928-ban a KMP Külföldi Irodájának technikai titkársága működött. 1928. április 26-án a bécsi rendőrség itt tartóztatta le Kun Bélát és a kommunista párt több más funkcionáriusát.

³² Molotov (Szkrijabin) V. M. (1890–1986) 1930–41 között a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának és a Szovjetunió Munka- és Védelmi Tanácsának (1937-ig) elnöke. 1941-től a Szovjetunió Népbiztosok (Miniszter)-tanácsának helyettes elnöke, majd 1942–1957-ig első elnökhelyettese, egyidejűleg 1941–45 között az Állami Védelmi Bizottság helyettes elnöke. 1939–1949, és 1953–56 között a Szovjetunió külügyi népbiztosa, majd külügyminisztere.

³³ Rákosi Mátyás (1892–1968), Gerő Ernő (1898–1980) a magyar kommunista mozgalom funkcionáriusai. Wilhelm Pieck (1876–1960) a német kommunista mozgalom funkcionáriusa, 1949–960 között az NDK elnöke; Johann Koplenig (1891–1968) az osztrák kommunista mozgalom funkcionáriusa, 1924–45 között a KB főtitkára, 1945–65 között az Osztrák KP elnöke; Wieden Peter alias Ernst Fischer, az osztrák kommunista mozgalom funkcionáriusa, a 30-as években a KPA képviselője a Komintern Végrehajtó Bizottságában.

³⁴ Johannes R. Becher (1891–1958) német költő és közéleti személyiség. 1933-tól 1945-ig a Szovjetunióban élt emigrációban.

³⁵ Gergely Sándor (1896–1966) magyar kommunista író, 1931-től 1945-ig emigrációban tartózkodott a Szovjetunióban, a *Sarló és Kalapács* és az *Új Hang* című folyóiratok munkatársa volt.

³⁶ ÖK(b)P: Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt. – *A magyar kiadás jegyzete*.

³⁷ Jugyin P. F. (1899–1968) filozófus, diplomata, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagja; Varga Jenő (1879–1964) közgazdász, 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság funkcionáriusa, a SZUTA tagja; Jelena Uszijejics (1893–1968) irodalomkritikus; Rosenthal M. M. (1906–1975) filozófus, 1933-tól 1945-ig a *Lityeraturnij Kritik* című folyóirat helyettes fő-

szerkesztője; Kemenov V. C. (1908–?) művészettörténész, 1940-től 1948-ig a Külföldi Kulturális kapcsolatok Össz-szövetségi Társaságának (VOKSZ) elnöke, később a Szovjetunió Művészeti Akadémiájának alelnöke; Levin F. M. irodalomkritikus; Mihail Lifsic (1905–1983) filozófus, művészettörténész, a Szovjetunió Művészeti Akadémiájának rendes tagja; Jelena Mihajlova irodalomtörténész; Tamara Motiljova (1910–1992) irodalomtörténész.

³⁸ Thomas Mann: *Egy apolitikus ember elmékedzései*. Helikon, 2000. – *A ford.*

³⁹ Arnold Zweig (1887–1968) levelét lásd a Mellékletben, 177–178. o.

⁴⁰ Rudas László (1885–1950) 1918-ban a KMP egyik alapító tagja, a *Vörös Újság* szerkesztője. 1919-ben Ausztriába emigrált, 1922-től 1945-ig a Szovjetunióban a Komintern apparátusában, valamint a Vörös Professzúra Intézetében és a Marx–Engels–Lenin Intézetben dolgozott. Az NKVD kétszer is letartóztatta, 1938-ban és 1941-ben. 1945 után a MDP Központi Pártiskolájának igazgatója, és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora. Az 1949–50-ben zajlott hírhedt „Lukács-vita” ideológiai kampányának egyik legaktívabb résztvevője.

⁴¹ *Vörös Újság* – a magyar KP lapja, 1918. december 7-től 1919. augusztus 3-ig jelent meg. A szerkesztőbizottságot különböző periódusokban Rudas László, Szamuely Tibor, Vágó Béla, Kun Béla, László Jenő, Jancsó Károly vezették. A KMP vezetőségének 1919. február 21-i lefolytatása után márciusban Alpári Gyula, Bolgár Elek, Lukács György, Rákos Ferenc és Révai József kerültek be a szerkesztőbizottságba. Az újság a Tanácsköztársaság idején naponta jelent meg, több mint 100.000 példányban, az egyesült Szocialista Pártnak is orgánuma volt. 1920-ban februártól júniusig Bécsben jelent meg mint az osztrák kommunista párt *Rote Fahne* című lapjának melléklete. A későbbiekben 1921 novemberétől 1922 januárjáig Bécsben, 1922 augusztus–szeptemberben Berlinben jelent meg a lap ezzel az elnevezéssel, a Landler frakció kiadásában.

⁴² *Internacionálé* – a magyar kommunista párt elméleti folyóirata; 1919. január 1-től a Magyar Tanácsköztársaság idején az egyesült Szocialista Párt orgánumaként adták ki. A szerkesztőbizottság összetétele: Hevesi Gyula, Kun Béla, Komját Aladár, Lukács György, Rudas László. A felelős szerkesztő kezdetben Komját Aladár volt, később pedig Rudas László.

⁴³ Rákos Ferenc (1892–1963) 1918 novemberétől a magyar kommunista párt tagja, 1919. februárjában a KMP illegális KB tagja, a Magyar Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Törvényszék elnöke. 1919 augusztusától emigrációban élt Ausztriában, 1925–1948-ig a Szovjetunióban. 1938-ban mint egy trockista, szovjetellenes szervezet résztvevőjét 8 évi börtönre ítélték.

⁴⁴ Lukács „Jogrend és erőszak” című előadásáról van szó.

⁴⁵ *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című cikkről van szó. A cikk először a *Szabadgondolat* című folyóirat 1918. decemberi, tematikus számában jelent meg, amelyet a bolsevizmus kérdéskörének szenteltek. (Lásd Lukács György: *Forradalomban*. Budapest, 1987, 36–41. o.)

⁴⁶ *A proletáregység helyreállításának elméleti jelentősége* című cikkről van szó, amely *Az egység okmányai* (1919) címmel a Közoktatásügyi Népbiztosság által kiadott brosúrában jelent meg. *Párt és osztály* címmel megjelent még a *Taktika és etika* (1919) című brosúrában is. (Lásd Lukács György: *Történelem és osztálytudat*. Budapest, 1971, 48–58 o.)

⁴⁷ *Új Hang* – a KMP folyóirata, Moszkvában adták ki 1938–1941 közt.

⁴⁸ Josef Schumpeter (1883–1950) világhírű osztrák tudós, közgazdász.

⁴⁹ Korvin Ottót 1919. augusztus 3-án letartóztatták, és december 29-én több más kommunistával együtt bírósági ítélettel kivégezték.

⁵⁰ Zalai Béla (1882–1915) filozófus özvegye.

⁵¹ Borovszkijról, valamint az alább említendő Boér Editről nem sikerült információt szerezni.

⁵² Justus Pál (1905–1965) újságíró, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt baloldali szárnyának funkcionáriusa. 1932–36 közt külföldön tartózkodott, főleg Franciaországban. Visszatérése után az MSZDP funkcionáriusa, egyik ideológusa lett. Mivel elítélte a moszkvai pereket, a kommunisták trockizmussal vádolták. 1948–49-ben a szociáldemokrata és kommunista párt egyesülése után a MDP KV tagja. 1949-ben Rajk László perében életfogytiglani börtönre ítélték. 1955-ben szabadult, rehabilitálták. Hogy titokban valóban együttműködött volna a Horthy-rendőrséggel, megalapozatlan.

⁵³ Boér Ferenc (1899–1979) főmunkás, 1926–30 közt a KMP tagja és egyik vezetője, a KB tagja. 1927-ben Szántó Zoltán perében elítélték. 1929-ben szabadult a börtönből. 1930-ban kizárták a pártból. 1956-ban belépett az MSZMP-be. A Boér elleni vád, hogy együttműködött volna a Horthy-rendőrséggel, megalapozatlannak bizonyult.

⁵⁴ 1929 februárjától május elejéig Lukács illegális pártmunkán Budapesten tartózkodott.

⁵⁵ Barna: Bergmann József (1906–?) pártbeli fedőneve; 1926-tól tagja volt a KMP-nek, 1929-ben a KMP titkárságába, 1930-ban pedig a KMP II. kongresszusán a KV-be választották. 1930–31-ben az KMP-t képviselte a Kominternben; 1930 márciusában a Kun Bélával való sűrűlódások következtében a Komintern Nemzetközi Ellenőrző Bizottsága kizárta a KMP KB-ból. A Gorkij autógyárban dolgozott munkásként, 1932-ben letartóztatták.

⁵⁶ Huszti Ferenc (1893–1937) jogász, újságíró, 1919-től tagja a KMP-nek, a 20-as évek elején a Szovjetunióba emigrált, az SZKP KB instruktora volt a Volga-menti Német Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságban dolgozott, tagja volt a KMP Külföldi Irodájának. 1937-ben letartóztatták.

⁵⁷ 1937-ben.

⁵⁸ Lásd a 45. jegyzetet.

⁵⁹ Amikor Lukács erre a kérdésre válaszolt, jobbnak tartotta nem elmerülni a részletekben, s inkább három „balos” bűn ödiomát vállalta, hogy elkerülje a még súlyosabb vádak. A Tanácsköztársaság kulturális politikája amelyet Lukács György és Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztosok irányítottak, nem tűnt ki túlságosan „balos” elhajlásokkal. Lukács mindenekelőtt a művészet és az irodalom kérdéseivel foglalkozott, tevékenységét lényegében a szocialista ideológiának a magyar kultúrában való megerősítése jellemezte. Konceptiójának alapja a művészi színvonal iránti magas követelmény és a kulturális örökséghez való tiszteletteljes viszony volt.

⁶⁰ 1921 márciusában Németország több iparvidékén (Hamburgban, Szászországban, Türingiában, Rajna-Vesztfáliában) összeütközésekre került sor a rendőrség és a szociális helyzetükkel elégedetlen munkások között. Németország Egyesült KP-ja vezetőségének kísérletei, hogy általános sztrájkot szervezzenek, sőt a tömegdemonstrációkat provokációkkal több helyütt fegyveres felkeléssé növezzék, nem sikerültek, annak ellenére, hogy a *Die Rote Fahne* vezércikkeiben fegyveres harcra buzdított. A „Márciusi akció” kimenetele arról tanúskodott, hogy a kommunista párt hatása a munkásmozgalomra korlátozott mértékű, s hozzájárult a továbbiakban e befolyás csökkentéséhez. A márciusi események hatására a munkások tömegesen léptek ki a pártból, ennek következtében pedig mély válság keletkezett a vezetőségben. A pártve-

zetésen belüli jobbszárny abból indult ki, hogy az országban hiányoznak a forradalmi helyzet objektív feltételei, s ennek lett a következménye a márciusi megmozdulások során alkalmazott hibás, „bakunynista” tézis. A balszárny azonban a forradalmi helyzetről beszélt, és védelmébe vette a kommunista párt jogát arra, hogy kezdeményezően lépjen fel az úgynevezett „offenzív teória” szellemében, akkor is, ha a proletariátus tömeges támogatása elmarad. Németország Egyesült KP-jának baloldali tényezői a márciusi akció mozgósító és „megtisztító” jelentőségére hivatkoztak.

Lukács álláspontját a németországi márciusi eseményekkel kapcsolatban három írása alapján ítéldhetjük meg. Ezek a *Vor dem dritten Kongreß* (a bécsi *Kommunismus* 1921. évi 17/18. számában), valamint két további cikke, amelyek az NKP elméleti folyóiratában, az *Internationalen*ben jelentek meg, az 1921. évi 6. számban: *Spontaneität der Massen – Aktivität der Partei*, valamint *Organisatorische Frage der revolutionären Initiative*. Ezekben a cikkeken Lukács kiállt a szervezeti beavatkozás, a tömegek spontán mozgásának pártbefolyásolása, a forradalmi tudat [tömegekbe történő] bevitele mellett. A Németországi Egyesült KP (VKPD) jobboldali szárnyának „védelmi” taktikájával Lukács a támadás alternatíváját állította szembe, s ily módon az „offenzív teória” határozott apológétájának szerepében lépett fel. „Ha a forradalmi fejlődést nem akarjuk az elposványosodás veszélyének kitenni, akkor más kiutat kell találni: a NEKP cselekvését, az offenzívát. És az offenzíva azt jelenti, hogy a helyes pillanatban helyes jelszavakkal fellépő önálló akcióval a párt felébreszti letargiájukból a proletár tömegeket, az akció által (tehát szervezeten és nem csupán szellemileg) elszakítja őket mensevik vezetőiktől, és a tett kardjával kettévágja a proletariátus ideológiai válságának csomóját.”

Másik cikkében Lukács elismeri a „márciusi akció” hibás voltát, de kizárólag abból a szempontból, hogy az szervezeten gyengén volt előkészítve, és hogy a párt ideológiailag még éretlen volt. „Az egész osztályt csak egy egész sor – részben bizonyosan sikerületlen – akcióval, mintegy szemléltető oktatással lehet helyzete felismerésére és az abból szükségszerűen következő cselekvési módokra ébreszteni. A »márciusi akció« (nem »eszméjének«, hanem keresztülvitelének) komoly gyengesége sokkal inkább abban rejlett, hogy lényegét éppen a forradalmi élcsapat nem ismerte fel eléggé gyorsan és megfelelően.” A cikket Lukács következetesen és teljesen az „offenzív teória” szellemében fejezi be: „A helyzet objektíve érett a forradalomra. A forradalom győzelmének döntő akadályai ideológiai természetűek. Az élcsapat forradalmi iniciatívájának az a feladata, hogy leküzdje a proletariátus mensevista válságát. A kommunista párt forradalmian centralizált szervezete azonban nem csupán arra hivatott, hogy ezt az offenzívát lehetővé tegye, hanem egyidejűleg az a kötelezettsége, hogy az élcsapatot, a harci osztagot a kapitalista eldologiasodás minden salakjától alaposan megtisztítsa, méltóvá és éretté formálja történelmi küldetésének betöltésére.” (Georg Lukács: *Organisatorische Fragen der revolutionären Initiative*. In: uő: *Organisation und Illusion. – Politische Aufsätze III*. Darmstadt und Neuwied, 1977, Luchterhand, 36. o., illetve 43. o.)

A Komintern III. kongresszusa (1921. június 22–július 12.) volt az egyetlen olyan kongresszus, amelyen Lukács részt vett, és ahol felszólalása inkább kompromisszumra hajlott, ami elsősorban azzal volt magyarázható, hogy a filozófus a KMP-n belül a Landler-frakcióhoz tartozott, szemben állt a Kun-frakcióval; miközben a Németországra alkalmazott Komintern-akcióprogram Kun-féle előterjesztését (az úgynevezett Kun–Thälheimer téziseket) a kongresszus megbírálta. Felszólalásában Lukács kifogásolta a márciusi akció szervezési előkészítését, és

számadást követelt a tömegek ellenforradalmi hangulatának szerepéről a kommunista mozgalom taktikájában. Ugyanakkor rámutatott, mennyire szükséges, hogy a kommunista párt akcióival mobilizálja a proletariátus széles rétegeit; e nézetei teljes mértékben egybeestek az offenzív teóriával: „Németország Egyesült Kommunista Pártjának akciókkal kellett volna fellépnie, mivel (...) az ellenforradalmi munkaszervezetekhez ideológiailag kapcsolódó és politikailag kötődő tömegeket töltik szervezettel csak kezdeményező akciókkal lehet elszakítani (...) A nagy hiba abban állt, hogy az akció esetleges »jelszóval« kezdődött, és így nem érte el azt, amit elérhetett volna. A párt vezetése egy részének téves elméleti beállítottságából fakadt ez; nem értették meg az akció mögött rejlő problémát.” (Georg Lukács: *Diskussionsbeitrag in der Sitzung am 2. Juli 1921*. In: uo. 48–49. o.) Ily módon tehát Lukács álláspontja továbbra is azonos volt az NEKP balszárnyának irányelveivel. Az 1921. évi németországi események gondolati hozadékaként megjelent 1922–23-ban írt tanulmányaiban, főleg azokban a cikkeiben, amelyeket fölvetett a *Történelem és osztálytudat* (1923) című könyvébe. E könyvben jutott kifejezésre az az elgondolása, mely szerint a proletariátus helyes, autentikus osztálytudata az irányadó elem a párt helyes stratégiája és taktikája számára. Másrésztől viszont az a tény, hogy Lukács a Landler-frakcióhoz tartozott, s hogy aktívan részt vett a Kun Béla szektás vonulata elleni harcban, hozzájárult ahhoz, hogy növekvő mértékben eltávolodjon az európai kommunista mozgalom ultrabalos áramlataitól. Lukács nézeteinek fejlődése, amely a szektás marxizmustól – noha még a Komintern-doktrínán belül – egy tágabb ívű politikai realizmus felé mutatott, megmutatkozott már *A proletariátus egységpolitikája Németországban* című cikkében. (In: *Proletár* (Wien) 1921. szept. 8., 3–4. o.) Lukács e cikkben, noha nem a kommunista vezető szerep elveszésének veszélyét illető fenntartások nélkül, de elismerte itt a proletariátus egységfrontja létrehozásának szükségességét, tekintettel a reakció várható ellentámadására.

Lukács a *Történelem és osztálytudat* 1967-es új kiadásának előszavában így írja le egykori nézeteinek belső ellentmondásait: „Miközben a nemzetközi életben szabadon kiélhettem forradalmi messianizmusom egész intellektuális szenvedélyességét, a fokozatosan szervezkedő magyarországi kommunista mozgalom olyan döntések elé állított, amelyeknek általános és személyes, távlati és közvetlen következményeit folyamatosan tudomásul kellett vennem.” (Lukács György: *Curriculum vitae*, 292. o.)

A *Történelem és osztálytudat*, ahogy itt is megjegyzi, 1922-ben íródott, a radikális messianizmustól és a *Taktika és etika* forradalmi rigorózságától a kommunista mozgalom konkrét problémáihoz vezető átmeneti periódusban született. „Ilyenformán – írja Lukács – a *Történelem és osztálytudat* irodalmilag tekintve az utolsó háborús évektől kezdődő fejlődési korszakom összefoglalt lezárása.” (Uo. 294. o.)

⁶¹ A *Partei und Jugendbewegung in Ungarn* című cikkről van szó, megjelent in: *Jugend-Internationale* 1921. 9. sz. 231–233. o.; uő: *Organisation und Illusion*, uo. 22–29. o.

⁶² Lukács egyik legfontosabb műve, a *Történelem és osztálytudat* a filozófiatörténeti kutatások széleskörűen vizsgált tárgya lett. Az orosz szakirodalomból lásd magyarul is: Marija Hevesi: *Baloldaliság a filozófiában – Az 1920-os évek filozófiai vitáinak történetéből* Budapest, 1979.

⁶³ Lásd a 8. és 27. jegyzetet.

⁶⁴ Landler Jenő (1875–1928) a Magyarországi Szociáldemokrata Párt baloldali szárnyának, 1919-től a Magyar Kommunista Pártnak a kiemelkedő alakja, az 1919-es Tanácsköztársaság

egyik vezetője, pénzügyi, majd belügyi népbiztos, a Magyar Vöröshadsereg főparancsnoka. 1919 után Ausztriában élt emigrációban. Részt vett a Komintern III. és IV. kongresszusának munkájában. Landler földi maradványai a Kreml falában vannak elhelyezve.

⁶⁵ Az 1920-as évek közepétől Lukács filozófiai nézetei valóban ortodox marxista irányba fejlődtek, s ebben jelentékeny szerepet játszottak a *Történelem és osztálytudat* a nemzetközi kommunista mozgalom részéről ért kritikák. [Vö. Lukács válaszként megfogalmazott tanulmánya: *Hvosztizmus és dialektika*. Ford. Illés László, in: *Magyar Filozófiai Szemle* 1996. 4–5–6. sz. 459–537. o. – A ford.] Lukács *Utam Marxhoz* című 1933-as önéletrajzi írásában a következőt írja: ebben a könyvben a „már tudatos kísérlet ellenére, hogy Hegelt Marx által legyőzzem, és »megszüntetve-megtartsam«, a dialektika döntő kérdéseit még idealista módon oldottam meg (a természet dialektikája, visszatükrözési elmélet stb.).” (In: Lukács György: *Curriculum vitae*, 102. o.) A hatvanas évek végén, amikor az „új baloldal” köreiben újra megélné a érdekklődés a *Történelem és osztálytudat* iránt, Lukács ismételtten sietett aláhúzni, hogy a könyvet saját filozófiai életrajza régen túlhaladott alkotásának tartja. Lásd főleg az 1969–70-ben adott interjút: Lukács György: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószalagon*. 187–188. o.

⁶⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárttól van szó, amely 1925-től 1928-ig legálisan működött a Horthy-rezsim viszonyai között. A pártban az illegális kommunisták játszottak vezető szerepet, akik szoros kapcsolatot tartottak fenn a KMP bécsi emigrációs központjával. A KMP-n belül abban az időben arról folyt a vita, hogy a proletariátus diktatúrájának vagy a polgári demokratikus köztársaságnak a létrehozása-e a kommunisták harcának közvetlen feladata.

⁶⁷ Rudas Lászlót (a nyomozati iratok szerint – Vlagyiszláv Vilhelmovics Rudast) 1941. június 29-én tartóztatták le, ugyanazon a napon és ugyanazzal a váddal, mint Lukácsot. „A magyar hírszerzés ügynöke, akivel Timárnak jelszó alapján kémkapcsolatot kellett létesítenie.” (V. V. Rudas nyomozati ügye. A Szövetségi Biztonsági Szolgálat Központi Archívuma; R-19096/920360 számú ügyirat, 2. kötet, 3. oldal.)

Rudas helyzetét bonyolultabbá tette az a körülmény, hogy ez már második letartóztatása volt. Első alkalommal 1938. április 28-tól 1939. november 22-ig áll nyomozati eljárás alatt, amikor azzal vádolták, hogy Kun Béla „ellenforradalmi trockista szervezetéhez” tartozott, és ezenkívül a nemzetközi szótárak kiadójánál végzett munkája során kártékony tevékenységet folytatott. Akkor azonban tisztázta magát, mivel a neki felrótt bűnök nem voltak bizonyíthatók. (Rudas akkori kiszabadulásában szerepet játszott a belügyminiszter, Jezsov beavatkozása is, valamint az a körülmény, hogy 1939-ben átmenetileg enyhült a pártkáderek ellen folyó üldöztetés.)

A második letartóztatás után kezdetektől fogva Konsztantyinov nyomozó foglalkozott az ügygel, aki sikertelenül törekedett rávenni arra a magyar tudóst (akinek már gazdag tapasztalatai voltak a „szervekkel” való dialógusban), hogy számoljon be saját „szovjetellenes munkájáról.” A nyomozás nem rendelkezett kiérlelt koncepcióval, a kihallgatás témái esetről esetre rapszodikusán változtak: Rudas rokoni kapcsolatai a Szovjetunióban és külföldön; letartóztatásai Ausztriában (1920-ban) és Moszkvában (1938-ban); kapcsolatai olyan személyekkel, akiket az NKVD letartóztatott (Kun Béla, Vágó Béla, Hajdú Pál, Bokányi Dezső, Székely Béla és mások). A kihallgatások – ahogy a dokumentumokból kivehető – meglehetősen kimerítő

és megfélemlítők voltak. Így például a nyomozóval való azon „elbeszélgetés”, amelynek során Rudas külföldi utazásainak részleteit vizsgálták, július 4-én 11 óra 55 perctől július 5-én 2 óra 5 percig tartott; a Rudasnak a Marxizmus–Leninizmus Intézetében 1931–1937 közt végzett munkájáról folytatott kihallgatás pedig július 6-án 13 órától július 7-én 2 óra 30 percig. Annak a kihallgatásnak a során pedig, amelyen Rudasnak az 1919-es Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába való menekülése körülményeivel foglalkoztak, július 15-én 22 óra 35 perctől, július 16-án 15 óráig tartott.

1941. július 26-tól kezdve Rudas kihallgatásait Kirillov állambiztonsági alhadnagy folytatta, aki már Lukács ügyével is foglalkozott. Ezúttal a nyomozót Rudasnak a Nemzetközi Lenin Iskolán dolgozó kollégáival fenntartott kapcsolatai érdekelték, akiket a 30-as évek során „trockista” nézeteik miatt ítélték el. A magyar kémelhárítással való kapcsolat, a Timárral, Justusszal, Borovszkival való ismeretség csak az augusztus 3-i kihallgatáson érdekelte Konsztantyinovot, a nyomozás e pontjára azonban nem haladt előre, mivel Rudas makacsul elutasított minden neki tulajdonított vádat. A soron következő nyomozó, Pivnyenko állambiztonsági hadnagy, aki augusztus 7-én vonta hatáskörébe a Rudas-ügyet, négy és félórás kihallgatás során nem talált ki jobb ötletet, mint, hogy megpróbálja kideríteni Rudas valódi nemzetiségét és tisztázni: miért titkolta Rudas mindeddig, hogy zsidó, miközben magyarnak vallotta magát. (R-19096. 2. k., 170–172. o.)

Végül is Rudas ügyébe ugyanazok a külső erők avatkoztak be, mint Lukács esetében, és az ügy augusztus 26-án fejeződött be a börtönből való szabadulásával. (A be nem bizonyosodott vádak miatt történt letartóztatásból való szabadulásról szóló határozatot Berija ellenjegyezte 1941. augusztus 23-án. R-190962. 2. k., 201. o.)

⁶⁸ A *Vörös Újság*ról van szó.

⁶⁹ Az 1918 decemberében a *Szabadgondolat* című folyóiratban publikált *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című Lukács-cikkről van szó.

⁷⁰ Lukács József, a budapesti Hitelbank igazgatója származását tekintve zsidó volt, felnőtt korában áttért a keresztény vallásra; 1899-ben a magyar társadalom legfelsőbb köreivel ápolt kapcsolatai révén nemesi címet kapott.

⁷¹ A baloldali-liberális köztársasági kormányzat 1919. február 21-én letartóztatta Kun Bélát és a KMP további vezetőit azzal az indokkal, hogy a hatalom megdöntésére hívtak fel, és erőszakra uszítottak.

⁷² A Magyar Tanácsköztársaság kormányában a közoktatásügyi népbiztosi tiszteket a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond töltötte be. Lukács György Kunfi helyettese volt, de a kommunisták és szociáldemokraták közti megállapodás értelmében Lukácsnak gyakorlatilag ugyanolyan hatalma volt, mint Kunfinak.

⁷³ A *Párt és osztály* című írásról van szó. E tanulmány eredetileg *A proletáregység helyreállításának elméleti jelentősége* címmel jelent meg *Az egység okmányai* című kiadványban (1919, 17–24. o.). A továbbiakban *Párt és osztály* címmel vette fel Lukács *Taktika és etika* című kötetébe. Lásd: *Mindenki újakra készül...* Szerk.: József Farkas. IV. köt. 223–229. o.

⁷⁴ Tartva magát a pártfegyelemhez, Lukács a későbbiekben sohasem ragaszkodott a párt szerepéről vallott nézeteihez.

⁷⁵ 1919. szeptember 10-én.

⁷⁶ A magyar kommunisták többségét, akik a Magyar Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába emigráltak, az osztrák hatóságok internálták, több hónapra börtönbe is zárták őket.

⁷⁷ A *Proletár* című magyar nyelvű újság Bécsben jelent meg 1920 júniusától 1922 januárjáig. Egy új proletárforradalom magyarországi megvalósításának szükségességét hirdette. A szerkesztőség munkájában Kun Béla, Landler Jenő, Lukács György, Gábor Andor és Pogány József vett részt.

⁷⁸ Lásd a 24. jegyzetet.

⁷⁹ Valójában Lukácsot 1928-ban letartóztatta az osztrák rendőrség, és mintegy négy hetet töltött börtönben. Az osztrák hatóságok ki akarták utasítani az országból Lukácsot, de a tervet az Ausztrián kívüli közvélemény negatív reakciója következtében nem tudták megvalósítani. Lásd ehhez például Thomas Mann levelét Ausztria kancellárjához. *Brief an Dr. Seipel*. In: uő: *Die Forderung des Tages*. Berlin, 1930, 414–417. o.

⁸⁰ Lehetetlen, hogy Rudas ne tudta volna, hogy Lukács 1929. decemberétől 1931-ig állandó lakosként Moszkvában tartózkodott, hiszen ebben az időben mindketten a Marx–Engels–Lenin Intézetben dolgoztak.

⁸¹ 1919. szeptemberében, a magyar–osztrák határ átlépésekor Lukácsot az osztrák rendőrség letartóztatta, s néhány napi börtönre ítélte. Az 1928-ban történt letartóztatásáról lásd a 79. jegyzetet.

⁸² P. V. Fedotov (1900–1963) 1941. február 26-tól július 31-ig a Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztossága 2. Igazgatóságának főnöke; 1940. július 31-től 1943. május 12-ig a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 2. Igazgatóságának vezetője. [3. rangú állambiztonsági komisszár: az állambiztonsági szolgálatnál ez idő tájt a legalacsonyabb tábornoki rang. – A *magyar kiadás jegyzete*.]

⁸³ L. E. Vlodzimirszkij (1903–1953) 1953-ig a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága–Állambiztonsági Minisztériuma–Belügyminisztériuma különösen jelentős ügyekben illetékes nyomozati részlegének parancsnoka. L. P. Berijával együtt halálra ítélték, és 1953. december 23-án kivégezték.

⁸⁴ Hidas Antalról (1899–1980) van szó, aki 1926 óta élt szovjet emigrációban. Első felesége Pál Judit volt.

⁸⁵ Justus nem tarthatott fenn kapcsolatot Hidasal. Hidas Kun Béla veje volt. 1939 januárjában letartóztatták, és „ellenforradalmi, antikommunista tevékenységéért” nyolcévi „átnevelő munkatábor”-ra ítélték.

⁸⁶ Valószínűleg olyan önéletrajzról van szó, amelyet Lukács korábban írt, és az NKGB munkatársai a letartóztatás előkészítése során használtak fel.

⁸⁷ L. F. Bastakov (1900–1970) 1941. július 31-től 1942. február 20-ig a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 1. nyomozati osztályának (Számviteli–statisztikai és levéltári–regisztrációs szolgálat) főnöke.

MELLÉKLET

LUKÁCS GYÖRGY
A SZOVJETUNIÓBAN

(1929–1931, 1933–1945)

Életrajzi dokumentumok

1.
LUKÁCS GYÖRGY ÉLETRAJZA,
KÉSZÜLT V. I. LENIN MŰVEI JEGYZETEINEK ÉS MUTATÓINAK
ÖSSZEÁLLÍTÁSÁHOZ¹

[1928–1929]

Budapesten született 1885. április 13-án Lukács József bankigazgató fiaként. A gimnázium befejezése után az egyetemen állam- és jogtudományt, irodalomtörténetet és filozófiát tanult. Szabadfoglalkozású íróként főleg Németországban élt, legutóbb Heidelbergben. Több tudományos és irodalmi folyóirat munkatársa volt, néhány könyve is megjelent. (*A modern dráma fejlődésének története* 1909; *Esztétikai kultúra* 1910; *A lélek és a formák* 1911; „A regény elmélete” 1916 [a valóságban a *Die Theorie des Romans* folyóiratközlése történt 1916-ban. – A ford.])² Noha vonzódott a marxiz-mushoz, és tanulmányozta is azt, ez időben még nem sikerült összekapcsol-nia a marxizmust akkori világfelfogásával. Sőt mi több, egyre inkább a né-met idealizmus, főleg Hegel hatása alá került. A háború és az orosz forradalom az ő világszemléletében is válságot idézett elő. E válság ered-ményeképpen Lukács 1918 decemberében csatlakozott a magyarországi kommunista párthoz. Felvették a párt tudományos folyóirata, az *Inter-nationale* szerkesztőségébe. A KMP KB letartóztatása (1919. február. 20.) után tagja lett az illegális, úgynevezett második KB-nak és a *Vörös Újság* szerkesztőségének. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a párt kinevezte a közoktatásügyi népbiztos helyettesének, s ebben a funkciójában megerősítette őt a Tanács-kongresszus is. Amikor a tanács hatalom mozgósítást ren-delt el (1919 áprilisában), Lukács a frontra ment, és július elejéig az 5. Vörös hadosztály politikai biztosa volt. A diktatúra bukása után Korvin Ottóval együtt megbízták az illegális mozgalom megszervezésével, de már szeptemberben elhagyni kényszerült Budapestet. Ettől kezdve emigránsként élt Bécsben. A KMP különböző újjászervezési kísérletei során mindenkor a KB tagjává választották, és a Komintern III. kongresszusa után a [Komin-tern] Végrehajtó Bizottsága kinevezte a KB tagjává. 1921 novemberében

Lukács Landler elvtárrsal együtt kilépett a KB³ kötelékéből, s vele együtt aktívan részt vett a KMP frakciós küzdelmében.

A magyarországi kommunista párt újjászervezésekor, 1924-ben a Bécsben működő emigrációs bizottság⁴ tagjának jelölték. A KMP KB 1926. decemberi ülése az *Új Március* szerkesztőbizottsági tagjává nevezte ki. 1928 márciusában fölverték a KB tagjainak sorába. Ezekben az években folyamatosan jelentetett meg cikkeket a KMP valamennyi legális és illegális orgánumban, valamint különböző nemzetközi újságokban és folyóiratokban. Két könyve is megjelent: *Történelem és osztálytudat*, 1923; *Lenin* 1924. Az első könyv élénk nemzetközi vitát váltott ki, de az erre adott válasza (*Hvosztizmus és dialektika*, 1925) mind ez ideig még nem jelent meg.⁵

RGASZPI. Fond. 347. op. 1. gy. 138. 211. és a 211. oldal hátlapján; gépiratos első példány. A 208. és a 208. oldal hátlapja, a 209. és a 209. oldal hátlapja, valamint a 210. és a 210. oldal hátlapja másolat. [A lelőhely jelzésben az op. opiszt, azaz a leltár sorszáma, a gy. gyelót, azaz ügyirati dossziét jelent. – A ford.]

2.

A KMP KB LEVELE AZ ÖSSZ-SZÖVETSÉGI K(B)P KB-HOZ LUKÁCS GYÖRGY SZOVJETUNIÓBELI TARTÓZKODÁSÁNAK TÖRVÉNYESÍTÉSE ÜGYÉBEN⁶

1930. március 29.
Az Össz-szövetségi KP KB-nak
Moszkva

Tisztelt Elvtársak!

Ezennel tájékoztatjuk Önöket, hogy Georg Lukács (Blum) elvtárs, pártunknak 1918. decemberétől tagja, majd 1928 márciusától 1930 márciusáig pártunk Központi Bizottságának tagja, a párt KB engedélyével a Szovjetunióban tartózkodik.

Kérjük Önöket, hogy ezt a [szovjetunióbeli] tartózkodást törvényesítsék.

Kommunista üdvözléttel

A KMP KB-a

Sas⁷

Ellenjegyezte: Gerisch

A Komintern VB titkársága irodája
hitelesíti Sas elvtárs aláírását
1930–3–29*

RGASZPI. Fond. 17. op. 98. gy. 1840. 4. oldal. – Gépiratos eredeti német nyelven.

3.

LUKÁCS GYÖRGY ÖNÉLETRAJZA – 1930. ÁPRILIS 1.⁸

1885. április 13-án születtem Lukács Józsefnek, a Magyar Általános Hitelbank igazgatójának fiaként. Kifejezetten nagypolgári családból származom tehát, és az ennek a társadalmi miliőnek megfelelő neveltetésben részesültem. Gimnáziumot végeztem, majd államtudományokat tanultam (1906 – államtudományi doktor), később filozófiát (1909 – doktorátus). Érdeklődésemet ekkoriban elsősorban az irodalomtörténet, az esztétika, a filozófia és a szociológia kötötte le.

Már tanulmányaim alatt folytattam írói tevékenységet. Tanulmányaim befejezése után utazásokat tettem különböző országokban, és a szabad írói pályának szenteltem magam. Számos tanulmányon túl könyveket publikáltam: *A modern dráma fejlődésének történetét* (1909), *A regény elméletét* (1916) stb. részben magyar, részben német nyelven. Ezek az írások természetesen tisztán polgári jellegűek. A Simmel, Sombart, Dilthey által meghatározott szellemiségű „szociológiánál” kezdődő fejlődésem aztán mind határozottabban a kantianizmus felé terelt.

A világháború bennem is válságot okozott. A kezdetektől fogva felléptem a háború, különösen az írók és a tudósok által űzött hazafias hisztéria és háborús uszítás ellen. Elutasításom azonban polgári-pacifista jellegű volt. Válságom mindenesetre arra indított, hogy behatóan tanulmányozzam He-

* E szövegrész csak a könyvben oroszul közölt szövegben szerepel. A hitelesítő aláírás olvashatatlan.

gelt, és e stúdiumok aztán a korábban is ismert, de meg nem értett Marxhoz sodortak. Fejlődésem kibontakozásához döntő lökést adott az 1917-es orosz forradalom.

Így történt, hogy a magyarországi polgári forradalom kitörésekor rövid ingadozás után, 1918 decemberében csatlakoztam a KMP-hez. A KB nyomban felvett az *Internationale* című folyóirat szerkesztőbizottságába, részt vettem a párt propagandatevékenységében. Amikor 1919. február 21-én szinte az egész KB-t letartóztatták, tagja lettem az új KB-nak, valamint a *Vörös Újság* című pártlap szerkesztőségének. Ebben a funkcióban aktívan részt vettem annak a tömegmozgalomnak a vezetésében, amely a szociáldemokrata befolyás aláadásához vezetett. A proletárdiktatúra idején helyettes közoktatásiügyi népbiztos voltam. Április végétől június közepéig a Magyar Vöröshadsereg 5. hadosztályának politikai biztosa voltam, a június 24-i ellenforradalmi felkelés alatt pedig a budapesti Szovjetház parancsnoka. Akkori csekély tapasztalataimnál fogva természetesen éppoly kevésbé voltam képes arra, hogy átlássam a diktatúra valóságos gyengéit, vagy hogy hathatós segítséget nyújtsak azok kiküszöböléséhez, mint a többi kommunista, noha a diktatúra egész időszaka alatt a pártnak ahhoz a balszárnyához tartoztam, amely a kommunista elemek egyesítésére és megszervezésére a burzsoázia ellen vívott osztályharc kielezésére törekedett.

A diktatúra összeomlása után a később kivégzett Korvin Ottó elvtárssal együtt azt a megbízatást kaptuk, hogy kíséreljük meg Magyarországon az illegális KP-t megszervezni. A konspirációban való járatlanságunk következtében ez a kísérlet kudarcot vallott. Hat hét után arra kényszerültem, hogy elhagyjam Magyarországot. Bécsbe érkezve aktívan részt vettem azokban a kísérletekben, amelyek során az elvtársak a pártot eleinte az emigrációban, majd az emigráció segítségével Magyarországon megszervezni igyekeztek. 1921 őszéig folyamatosan tagja voltam az egymást gyors ütemben váltó KB-knak. Ebben az időben – azzal összefüggésben, hogy a Nyugati Iroda Bécsben létrehozta a Balkáni Irodát – magyar, osztrák, lengyel stb. elvtársak megalapították a *Kommunismus* című folyóiratot. Én mindkettő munkájában részt vettem. Közreműködtem abban is, hogy a folyóiratban az ultrabaloldali tendenciák kerekedjenek felül. Természetesen az ultrabaloldaliak pártról és a szakszervezetekről vallott felfogását elutasítottam, ám a parlamentarizmus kérdésében velük tartottam. (Lásd ehhez Lenin megjegyzését G. L.-nek a *Kommunismus*ban megjelent cikkéhez.)⁹

Ezeket a hibákat a [Komintern] II. Világkongresszusa idejére már leküzdöttem. 1921-ben azonban újabb ultrabalos hibát követtem el, minthogy a márciusi események¹⁰ értékelésekor – megalapozottan polemizálva ugyan Luxemburg forradalmi spontaneitás-elméletével – teljes egészében figyelmen kívül hagytam a márciusi akció konkrét tévedéseit, és hozzájárultam a márciusi akció rendkívül veszélyes túlértékeléséhez és idealizálásához (lásd cikkemet a *Die Internationale* című folyóiratban és felszólalásomat a III. Világkongresszuson). A világkongresszuson beláttam, hogy nézeteim hibásak voltak.

Erre a periódusra esik a KMP-n belül dúló frakcióharcok első szakasza. Már a diktatúra idején nézetkülönbségek mutatkoztak a magyar kommunisták között. A diktatúra után az emigráció először különböző, egymás ellen harcoló csoportokra hullott szét. Körülbelül 1920 őszére kristályosodott ki két csoport, Kun Béla és Landler Jenő körül. Az 1920 végére már nyíltan jelentkező frakcióharcban kezdettől a Landler-frakció vezető alakja voltam. 1921 novemberében a KB kisebbsége (Hirossik,¹¹ Landler, Lukács) kilépett a KB-ból, saját frakciót alakított frakciós-szervezettel, frakciós sajtóval stb., és a Komintern ismételt beavatkozásai ellenére 1924 nyaráig folytatta tevékenységét. A frakciós harcnak eleinte volt bizonyos politikai tartalma (a szakszervezeti kérdés, a MSZDP kettéhasítása), később azonban ez elenyészett, s amikor a Komintern az V. Világkongresszuson ismételten beavatkozott, akkorra már semmiféle elvi véleménykülönbség nem állt fenn. Ennek ellenére a frakciók egyáltalán nem bomlottak fel, a harc latens módon tovább folytatódott, hogy aztán 1928-ban nyíltan fellebbanjon. Az elvtelen frakcióharc akadályozta a pártmunkát, a mozgalom súlypontjának Magyarországra történő áthelyezését, a káderek hazai felkészítését, a Vörös Szakszervezeti Internacionálé IV. kongresszusa és a Komintern VI. kongresszusa határozatainak feldolgozását és alkalmazását, és így súlyos oppor-tunista hibák és konspirációs válság forrása lett. 1929 nyaratól a hazai káderek felvették a harcot a külföldi vezetőség, a frakciózás politikai és szervezeti hibái ellen. A Komintern magyar bizottságában folytatott tárgyalások, valamint a Komintern Végrehajtó Bizottságának a KMP tagjaihoz intézett *Nyílt levele*¹² véget vetettek a tarthatatlan állapotnak, és a gyógyulás útjára vezették a pártot. (A bécsi emigrációs bizottság tagjaként, a KB 1926 decemberi plenumától a párt hivatalos lapja, az „Új Március” szerkesztőbizottságának tagjaként, a Külföldi Bizottság üléseinek tanácskozási joggal

rendelkező résztvevőjeként, 1928 márciusától 1930 márciusáig a KB tagjaként igen aktívan vettem részt mindezekben a frakcióharcokban, és ezért felelősséggel tartozom. 1930 elején a KB plenáris ülésén tevékenységem fellett önkritikát gyakoroltam.)

Ezért a frakcióharcért a felelősség kollektív, ám azokért a politikai tézisekért, amelyeket 1929 telén én dolgoztam ki (Blum-tézisek), már csak én felelek. Ezek a tézisek a magyarországi forradalom elé a proletariátus és a parasztság demokratikus diktatúrájának teljesen hamis, opportunistá perspektíváját tűzik ki; alapjaiban hamis, egyenesen likvidátor módon határozzák meg a KP viszonyát a fasiszmus ellen vívott harchoz (a demokratikus reformok kérdése), és hibás elemzését adják Magyarország (mint agrár- s nem pedig agrár-ipari ország) gazdasági helyzetének. Egy 1929. május 2-án a KB elé terjesztett és a KB által tudomásul vett nyilatkozatomban ezeket a téziseket visszavontam, elhatároltam magam tőlük, és opportunistának bélyegeztem őket. A *Nyílt levél* tanulmányozása meggyőzött arról, hogy ez a nyilatkozat nem eléggé következetes. Egy új nyilatkozatban, amelyet a párt hivatalos orgánumai, az *Új Március* és a *Kommunista* publikáltak, fenntartások nélkül a *Nyílt levél* álláspontjára helyezkedtem, és feltétel nélkül elfogadtam annak a Blum-tézisekről alkotott ítéletét.

Pártpolitikai tevékenységem mellett elméletileg is foglalkoztam a filozófia, a munkásmozgalom-történet stb. számos kérdésével. Cikkeket tettem közzé az alábbi folyóiratokban: *Kommunismus*, *Die Internationale*, *Arhiv Marksza i Engelsza*, *Vesznyik Kommunisticeszkoj Akagyemii* stb., és néhány könyvet is megjelentettem. Az egyik könyv (*Történelem és osztálytudat* – 1923) heves vitát váltott ki. (Rudas és Gyeborin cikkei.)¹³ Az, hogy időközben mélyebben megismerkedtem Lenin műveivel, valamint Marx és Engels időközben publikált filozófiai szövegeinek tanulmányozása alapvetően megváltoztatta nézeteimet néhány, e könyvben is tárgyalt kérdést illetően, míg más kérdésekben arra ösztönöztek, hogy módosítsak korábbi megfogalmazásaimon. Ezzel azonban semmiképp sem azt akarom állítani, hogy elfogadom Rudas és Gyeborin kritikáit. Az utóbbi 3–4 év napi munkája nem hagyott időt arra, hogy ezt a kérdést újra végig gondoljam. Azt remélem, hogy jelenlegi tevékenységem, amelyet a Marx–Engels Intézet tudományos munkatársaként folytatok, Lenin összes műveinek tanulmányozása és az ezeket a problémákat tárgyaló újabb orosz irodalom (amely orosz

РОССИЙСКАЯ
КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ
(БОЛЬШЕВИКОВ)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!
Москва, 20/VI/1930.

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ. Удостоверение № 11045

Ц. К. Р. К. П. удостоверяет, что тов.

Лукач -
Болум Георг

состоявший с 1928 г. по 08/VI 1930 г.

в Венгерской секции III Коммунистического Интернационала

(Венгерская партия) и остающийся с разрешения

Центрального Комитета своей партии

главительства в И.К.К.И. от своей партии

шел в члены Ц. К. П.

до своего поступления в Коммунистическую партию

192 г. тов.

и в следующих секциях Коминтерна:

пование выдачи удостоверения

Секретарь Ц. К. Р. К. П.

Завед. Учраспредом

Igazolás Lukács áthelyezési kérelméről
az Össz-szövetségi kommunista (bolsevik) pártba, 1930. június 8.

nyelvismeretem hiánya miatt mind ez idáig nem volt hozzáférhető számomra) hozzásegítenek e kérdések valódi tisztázásához.

Moszkva, 1930. IV.1.

Georg Lukács

RGASZPI. Fond. 17. op. 98. gy. 1840. – Gépiratos eredeti német nyelven.

4.

A MARX-ENGELS INTÉZET PÁRTSZERVEZETE
KÖZGYŰLÉSÉNEK GYORSÍRÁSOS JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

1930. november 20.

Rubiner: Mindenkitől meg kell követelnünk a nyíltságot. Vannak nálunk más elvtársak is, akiknek az álláspontját meg kell vizsgálnunk. Itt van Lukács elvtárs, meg kell követelnünk tőle, hogy megnyilatkozzék, és válaszoljon a támadásokra, amelyek érték, amennyiben úgy véli, hogy ezek nem igazak [...]

Lukács: *Történelem és osztálytudat* című könyvemet 1922-ben* adták ki. 1924-ben jelent meg Gyeborin elvtárs és mások kritikája. 1925-ben kimerítő választ írtam azokról, és elküldtem a *Vesztnyik Kommunisticseszkoi Akagyemiinek*, valamint a *Pod Znamenjem Marxizmának*, a választ azonban nem közölték. 1925-től megszakítás nélkül a KMP illegális munkájában vettem részt, és nem volt lehetőségem filozófiával foglalkozni. Ennek ellenére tanulmányoztam V. I. Lenin műveit német fordításban, és a Marx-tól és Engelstől megjelent újdonságokat, hogy hasznosítsam azokat a gyakorlati pártmunkában. Jelenleg sem a könyvem, sem a kritikusoknak adott válaszom nem felelnek meg teljesen mostani nézeteimnek. Mindennek ellenére elutasítom Gyeborin elvtárs kritikáját, mivel az sok hamisítást tartalmaz (például azt állítja, mintha én tagadnám az objektív dialektikát a természetben, ami nem felel meg a valóságnak), de néhány alapvető kérdésben most egészen más álláspontot foglalok el [mint korábban], míg más esetek-

* Helyesen: 1923-ban.

ben jelentősen módosítottam álláspontomon. Jelenleg szükségét érzem annak, hogy tanulmányozzam a filozófia fejlődését a Szovjetunióban, különösen Lenin összes műveit, azért, hogy újból vizsgálat alá vonhassam mindezeket a kérdéseket. Éppen ezért éltem a lehetőséggel, hogy a Szovjetunióban maradhatok. Ezeknek a kutatásoknak a befejeztével fogalmazom majd meg a világszemléletemben bekövetkezett változásokat.

RGASZPI. Fond. 374. op. I. gy. 11. 38. – Gépírat.

5.
O. A. PJATNYICKIJ¹⁴ I. P. TOVSZTUHÁNAK
SZÓLÓ FELJEGYZÉSÉBŐL

1931. március 2.

956. sz.

Titkos

Tovsztuha elvtárs

A hozzám küldött lista¹⁵ kapcsán az alábbiakat közlöm:

[...]

12) Lukács G. O. – a magyar elvtársaknak az a véleményük, hogy becsületes és elkötelezett munkatárs, de filozófiai nézeteit tekintve nem marxista. A legutóbbi időig tagja volt a KMP KB-nak. [...]

Pjatnyickij

RGASZPI. Fond. 71. op. 3. gy. 44. 115–116. oldal. – Gépíratos eredeti.

KIVONAT AZ ÖSSZ-SZÖVETSÉGI K(B)P KÖZPONTI ELLENŐRZŐ
BIZOTTSÁGA ÜLÉSÉNEK A MARX-ENGELS INTÉZET
DOLGOZÓI ÉS ALKALMAZOTTAI FELÜLVIZSGÁLATÁRÓL ÉS
TAGREVÍZIÓRÓL¹⁶ KÉSZÍTETT 2. SZ. JEGYZŐKÖNYVBŐL

1931. március 5.¹⁷

Jelen voltak:

A Bizottság tagjai – Rojzenman, Celman, Agranov.

Tovsztuha, Psenyicin elvtársak

Az Intézet igazgatója – Adoratszkij et.

A Komintern képviselője – Krepsz et.

Az Intézet pártsejtjének titkára – Kozlov et.

Az Össz-szövetségi K(b)P Frunze kerületi bizottsága képviselője – Cof et.

Az Intézet igazgatójának tanácsadója – Ivanov et.

Az Intézet dolgozói – Ancsarov et., Jugyin et.

Elnök: Rojzenman et.

Titkár: Birman et.

A MEI munkatársainak felülvizsgálata

Meghallgatták:

11) Lukács, Georg Oszipovics, született 1885-ben, bankigazgató fia; felsőfokú végzettségű; magyar származású; 1918 óta tagja a KMP-nek; 1930 óta tagja az Össz-szövetségi K(b)P-nek; a Marx-Engels kabinet munkatársa.

A sejt titkára:¹⁸ Nemrégiben került ide. Egyik szobából a másikba ténfergett. Sokáig munka nélkül lézengett. Tulajdonképpen ő filozófus, csak hogy Gyeborin nem tartja őt igazi filozófusnak, ezért lehetetlen a filozófiai kabinetbe elhelyezni. Megkíséreltek egy speciális „történetfilozófiai” kabinetet létrehozni, végül is Lukács a Marx-kabinetben talált menedéket, amelyet Rjazanov vezetett. Politikai álláspontját kétségtelenül jobboldali elemek jellemzik. A jobboldali színezet érződik, noha ez nem jut határozottan kifejezésre. Filozófusként mint elhajlót ismerik.

Jugyin et.: Kétségkívül az egyik legképzettebb ember[ünk]. Nem marxista, idealista. A filozófiai kabinet munkájába nehezen lehetne beilleszteni. Csupán valamilyen speciális munkára lehet alkalmazni. A Magyar [Tanács]köztársaság népbiztosa volt. Nyilatkozatot adott arról, hogy elismeri régi hibáit.¹⁹

Határozatot hoztak:

Átírányítani.²⁰ Ezt az általános jegyzéken kívül kell írásba foglalni.²¹

RGASZPI. Fond. 71. op. 44. gy. 3. 41–42. oldal. – Gépirat.

7.

RÉSZLET A. V. LUNACSARSZKIJ FELSZÓLALÁSÁBÓL
A KOMMUNISTA AKADÉMIA IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS
NYELVI INTÉZETE IGAZGATÓSÁGÁNAK ÜLÉSÉN

1933. május 28.

[...] Csupán csak azt szeretném, ha világos lenne, hogy – noha mi Lukács elvtársat a legnagyobb mértékben tiszteljük, és az a könyv, amelyet benyújt, kétségtelenül jó könyv²² – mi tisztázni tudjuk a félreértéseket, amennyiben azok mégiscsak fölmerülnének, mert hát Lukács elvtársnál annak idején mégiscsak voltak apróbb filozófiai elhajlások. Ezért nem érdemes egyszerűen magunkra venni Lukács elvtárs összes vétkét. Elfogadjuk nagyszerű hozományát, de e hozomány azon részei nélkül, amelyek csak kellemetlen-ségeket okozhatnak nekünk.²³

Kikötésekkel kell élnünk, noha mi nem adunk semmiféle szerkesztőt, annál sokkal jobban ismerjük Lukács elvtársat, de a mostani időkben mégis óvatosnak kell lennünk.

Az Orosz Tudományos Akadémia [a továbbiakban OTA – a ford.] archívuma.

Fond. 350. op. 1. gy. 879. 49–50. – Gépiratos másolat.

8.

EMMA FUHRMANN IGAZOLÓ FELJEGYZÉSE LUKÁCSRÓL²⁴

Lukács elvtársat 10–12 év óta ismerem. Ez idő alatt a KMP vezető funkcionáriusa volt, s munkája során alkalmam nyílt arra, hogy benne egy mindig áldozatkész, magát teljes lelkével a pártmunkának szentelő párttársat ismerjek meg. A KMP-ben végzett munkám éveit alatt néhány alkalommal mint

Трудовой
столбец

АНКЕТА № 5773

Клуб Иностранных рабочих: Москва,
ул. Герцена № 19.

ЗАЯВЛЕНИЕ.

Прошу принять меня в члены Клуба секции _____

Имя Вукач, Георгий
Отчество Иванович
Национальность Венгелец
Возраст 1895-12-18
Где родился Бухарест
Где и когда прибыл в СССР Март 1923
Каким путем Морем
Работал за границей ИТЭ
Вуколовича Ивана Иосифовича
из Венгрии
Семья и имя жены Зинаида Г. В.

Основная профессия Инженер
Звание Инженер
Специальность 1918
Почтовый адрес Валуха 14. 661

Кем может рекомендовать:

Имя _____

Имя _____

Получаю справку с места работы: м. Вукач
работает в Инте Рибейро
Академии наук СССР
качестве члена специ-

Имя Георгий
Отчество Иванович
Подданство СССР
Место рождения Бухарест
Откуда прибыл в СССР Морем
Где сейчас работает Институт Физики
Академии Наук
С какого времени апрель 1934
Последнее место работы Инте Рибейро
Кем сейчас работает Институт Физики
Профессор П. Р. Вукач член КСР

Адрес _____

Адрес _____

Полп. Пред. Правл. Клуба:

Lukács felvételi kérelmének űrlapja a külföldi munkások klubjába

F O R M U L A R

zwecks Besorgung des Parteiausweises von der Zentrale der

KP -D.

für den Eintritt in die KPdSU
(in deutlicher Schrift ausfüllen)

1. Vor- und Zunahme . . Georg Lukács Beruf Schriftsteller
2. geboren am . 13.IV. . 1885. . in . . Budapest.
3. verheiratet: . ja Kinder . drei . Wohnort Moskau
4. letzter Wohnort: . Berlin-Friedrichstr. 129 A.
5. Genaue Wohnadresse: . Grand Hotel Zimmer 540.
6. Wo zuletzt beschäftigt:
7. Seit wann politisch organisiert: . 1918 Dezember
in SPd. in KPD
Nr. des Mitgliedbuchs:
8. In welchem Ort der KP beigetreten: . Budapest
9. In welchem Ort später Mitglied der KP (H. WKP, KKP) Wien Moskau Berlin
10. Seit wann gewerkschaftlich organisiert: . 1930
In welcher Organisation . . Schutzverband deutscher Schriftsteller
11. Wann erfolgte die Abreise von . Berlin März 1933 . nach Russland
12. Aus welchem Grund: Ausweisung aus Deutschland
13. In welchem Orte und Zelle zuletzt längere Zeit
als Mitglied gemeldet: Berlin-Siemensstadt Rimowek und Wernerkamp F.
14. Bis wann dort Parteibeiträge bezahlt: . Februar 1933
15. Genaue Angabe der Parteitätigkeit in . . S.D.S. und Intarb, Reichsfrak-
tionsleitung des Bundes proletarisch-revolutionärer Schriftsteller
16. Genaue Angabe (Name u. Adresse) von Genossen in Deutschland
die Angaben bestätigen können oder nähere Auskünfte für politi-
sche Vergangenheit machen können . . Sauer, Feinsis. (Ilko) Kurt. Speiser (Bund
Hans Jäger, Paul Massing (Intarb), Besonoff (Arbplan), Johann Schmidt
(Käsehn), Kraus, Fuhrmann, Flieg.
17. Ob mit Zustimmung der Parteizentrale die
Abreise nach Russland erfolgt: ja

Datum . 1. September 1933

Kérdőív Lukács NKP-tagkönyvének kiállításához, 1933 szeptember

Maßregeln für das Verhalten vor Gericht

1. Wird ein Kommunist wegen seiner politischen Tätigkeit verhaftet, so darf er unter keinen Umständen durch seine Aussagen andere Genossen belasten. Er soll sich auch nicht betreten lassen, wenn ihm vorgehalten wird, daß andere Genossen schon ausgesagt haben. Schweigen ist die oberste Pflicht, solange man nicht Gelegenheit gehabt hat, mit seinem Anwalt zu sprechen.

Vor der Kriminalpolizei macht man keine Aussagen. Auch vor dem Untersuchungsrichter ist es tunlich, die Aussage zu verweigern.

2. Bei Haussuchungen muß die Legitimation und die Auftragsanweisung der mit der Haussuchung betrauten Beamten verlangt werden. Ferner ist zu verlangen, daß mindestens ein erwachsener Zeuge bei der Haussuchung anwesend ist. Wird bei der Haussuchung Material mitgenommen, so ist von den Beamten sofort eine Bescheinigung mit genauer Angabe der hiangrachten Sachen zu verlangen.

80

Lukács NKP-tagkönyve

Kommunistische Partei Deutschlands
(Sektion der Kommunistischen Internationale)

Mitgliedsbuch Nr. 377693

für

Name: Lukács Vorname: György

Beruf: Friedrichshafen

Geboren am 13. 4. 85 in Wiesbaden

Mitglied der KPD seit 1. 11. 34

Politisch organisiert seit 1918 in K.P.

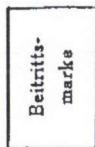
In welcher Partei zuletzt: —

Gewerkschaft: F. 26 seit 31

Wohnung: Friedrichshafen

Unterschrift des Inhabers: —

Das Buch wurde ausgestellt am 16. XII. 34

Komm. Partei Deutschlands
von der KPD ausgestellt
(Stempel und Unterschrift)

az általa vezetett pártszemináriumok résztvevője kerültem Lukács elvtársal kapcsolatba. Eközben Lukács elvtársat jó propagandistaként ismertem meg, aki ahhoz is mindig értett, hogy miképpen nevelje különösen a munkás résztvevőket. A KMP-ben végzett munkája során elkövetett súlyos politikai hibáit a leghatározottabban elítélem, de kötelességemnek tartom hangsúlyozni, hogy Lukács elvtárs a hibáit elismerte és elítélte.

Azután, hogy Lukács elvtárs elhagyta Bécset, az utóbbi években Németországban találkoztam vele. A közvetlen pártmunkában nem érintkeztünk. A pártban azonban mindenki tudott róla, hogy az értelmiségi mozgalom vezető funkcionáriusa volt, és a Német Írók Érdekvédelmi Szövetsége²⁵ berlini helyi tagozatának helyettes elnöke. Ez a helyi tagozat meghódította és [irányítása] alatt tartotta az írói Forradalmi Szakszervezeti Ellenzéket (RGO).²⁶ A Lukács elvtárrsal való németországi személyes érintkezés során megállapíthattam, hogy a legélesebben elítéli a Heinz Neumann²⁷ minden politikai hibáját.

Moszkva, 1933. XI. 10.

RGASZPI. Fond. 495. op. 99. gy. 181. 5. oldal. – Német nyelvű eredeti gépirat.

9.

LUKÁCS GYÖRGY NYILATKOZATA ARRÓL, HOGY
A BUDAPESTI EGYETEMEN MEGKAPTA
A FILOZÓFIA DOKTORA TUDOMÁNYOS FOKOZATOT

[1935. május]

NYILATKOZAT²⁸

A filozófiai doktori fokozatot 1909-ben kaptam meg a budapesti egyetemen. Disszertációm címe: „A legújabb dráma szociológiája” volt, amely a magyar Akadémia által díjazott „A modern dráma fejlődésének története” című könyvem második fejezeteként került nyomtatásra. E munka németül [Zur Soziologie des modernen Dramas] 1914-ben jelent meg az „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” című folyóiratban. (E munka kap-

csán a német szociológiában és irodalomtudományban vita bontakozott ki, Alfred Weber, Troeltsch, Walzel és mások írtak róla.)²⁹ 1920-ban az ellenforradalmi magyar kormányzat megvonta tőlem a doktori fokozatot – ugyanúgy, mint más elvtársaktól is, akik vezető szerepet játszottak a magyar tanácskormányban. Mivel háromszor kényszerültem emigrációba (Magyarországról, Ausztriából és Németországból), ennek következtében magától értetődően semmiféle dokumentum nincs a kezemben magyar doktori fokozatomról, de mindazon elvtársak előtt, akik annak idején Magyarországon tudományos munkát végeztek, például Varga, Fogarasi, Varjas és más elvtársak előtt az én filozófiai doktorátusom ténye ismert.

Georg Lukács

[Oroszra] fordította V. Bruslinszkij

Az OTA Archívuma. Fond. 407. op. 6. gy. 117. 24. oldal. – Gépiratos másolat. A német eredeti szöveget oroszra fordító Bruslinszkij aláírása – autográf. A német eredeti a 13. oldalon található.

10.

LUKÁCS GYÖRGY TUDOMÁNYOS MUNKÁINAK JEGYZÉKE

[1935. május]

G. Lukács:

A NAGYOBB TUDOMÁNYOS MUNKÁK FELSOROLÁSA

I. A polgári korszakból (1908–1918)

1. A legújabb dráma fejlődésének története, 1909.
2. Esztétikai kultúra, 1910
3. A lélek és a formák, 1911.
4. A regény elmélete, 1916
(Ezenkívül tanulmányok folyóiratokban.)

II. 1918–1930 közötti időszak

5. Történelem és osztálytudat, 1923

6. Lenin, 1924

7. Moses Hess és az idealista dialektika problémái, 1926.

(E korszak idealista hibáit nyilvánosan bíráltam a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézetének ülészekán 1934. júniusában.)

III. 1930 óta

8. A Sickingen-vita Marx, Engels és Lassalle között (a „Lityeraturnoe naszledszto” sorozat 3. kötetében)

9. Lassalle (a „Lityeraturnoj Enciklopedyija” 6. kötetében)

10. A szatíráról („Internationale Literatur”, 3. évf. V. szám)

11. Az expresszionizmus „nagysága és bukása” (az „Internacionalnaja Lityeratura” című folyóirat IV. évf. 1. számában)

12. Franz Mehring – (Előszó Mehring esztétikai munkáinak az „Academia” kiadónál megjelenő kiadásához)

13. Karl Marx és Teodor Vischer (a „Lityeraturnoe naszledszto” sorozat 15. kötetében)

14. Heine „Németország. Téli rege” – Előszó az „Academia” kiadónál megjelenő műhöz

15. A realizmus a mai német irodalomban (a „Lityeraturnij Kritiyik” című folyóirat 1934. évi 6. számában)

16. Nietzsche (a „Lityeraturnoj Enciklopedyija” 8. kötetében)

17. Nietzsche mint a fasiszta esztétika előfutára (a „Lityeraturnij Kritiyik” című folyóirat 1934. évi 12. számában)

Megjelenés előtt

18. Ludwig Feuerbach és a német irodalom (cikkeim gyűjteménye a „Goszlitizdat”-nál [Állami Irodalmi Kiadó] jelenik meg)

19. A fasiszta mitoszelmélet genezise (készült a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézetének a faszizmussal foglalkozó gyűjteményes kötete számára)

20. A fasiszta irodalomelmélet (ugyanott)

21. Schiller mint esztéta (előszó Schiller esztétikai munkáinak az „Academia” kiadónál megjelenő kötetéhez)
22. Hölderlin Hyperionja (előszó az „Academia” kiadónál megjelenő műhöz.)
23. Balzac Parasztokja (előszó az „Academia” kiadónál megjelenő műhöz)
24. Goethe és Schiller levelezése (előszó az „Academia” kiadónál megjelenő műhöz)
25. A művészet és az objektív valóság („Lityeraturnij Kritiyik”)
26. A regény elmélete (cikk a „Lityeraturtaja Enciklopégijija” számára)

Lukács

[Oroszra] fordította: V. Bruslinszkij

Az OTA Archívuma. – Fond. 407. op. 6. gy. 117. 20–21. oldal. Gépiratos másolat. V. Bruslinszkij aláírása – autográf. A német nyelvű eredeti a 22. oldalon és a 22. oldal. hátlapján. [A német eredetin a 26. sz. tétel nem szerepel. – A ford.]

11.

LUKÁCS GYÖRGY ÖNÉLETRAJZA

1935. május 16.

Lukács G. O. önéletrajza

1885-ben születtem Budapesten (Magyarországon). Nagypolgári családból származom (atyám bankigazgató volt). 1902-ben fejeztem be a gimnáziumot, 1906-ban megszereztem a politikai gazdaságtan doktora fokozatot a kolozsvári (ma Cluj Romániában) egyetemen A filozófiai doktori fokozatot 1909-ben kaptam meg a budapesti egyetemen. 1909-től 1912-ig filozófiai, irodalmi és művészeti tanulmányokat folytattam Németországban és Itáliában. 1912–18 között irodalmi tevékenységet folytattam Heidelbergben. Ez időben egy sor munkát publikáltam magyar és német nyelven (e könyvek egy részét más európai nyelvekre is lefordították).

1918 decemberében beléptem a Kommunisták Magyarországi Pártjába. 1930-ig megszakitás nélkül felelős pártmunkás voltam (1919-től 1921-ig és 1928-tól 1930-ig a KB tagja; a magyar Tanácskormányban közoktatásügyi népbiztos és az V. Vörös hadosztály politikai biztosa). Ebben az időszakban állandó munkatársa, többnyire szerkesztőbizottsági tagja a KMP legális és illegális tudományos kiadványainak, ezenkívül publicisztikai írásaimat közöltem a testvérpártok tudományos folyóirataiban. Könyv formában megjelent: „Történelem és osztálytudat”, 1923; „Moses Hess és az idealista dialektika problémái”, 1926.

1930–31-ben a Marx–Engels Intézet tudományos munkatársa voltam.

1931-től 1933-ig Berlinben éltem, a német írók frakcióvezetője voltam. A „Forradalmi Szakszervezeti Ellenzék”-blokkja megválasztott a német irodalmárok szakszervezete berlini Bizottságának elnökhelyettesévé. Előadásokat tartottam, és pártszemináriumokat vezettem a Siemensstadt kerületben, előadtam a marxista munkásiskolán [MASch] és a Proletárforradalmi Írók Szövetségében³⁰ stb. A Proletárforradalmi Írók Szövetsége „Die Linkskurve”³¹ című folyóiratának szerkesztőségi tagja voltam, és munkatársa a Németországi KP tudományos kiadványai többségének.

1933 márciusától a Szovjetunióban élek. Tudományos munkatársa voltam az INLI-nek [az Akadémia Irodalmi és Művészeti Intézete], majd a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézete irodalmi szekciójának.

Moszkva, 1935. május 16-án

Georg Lukács

([Oroszra] fordította: V. Bruslinszkij)

Az OTA Archívuma. Fond. 407. op. 6. gy. 117. 14–15. oldal. A gépiratos német eredeti orosz fordítása. Az aláírás autográf. A német eredeti a 12. oldalon és a 12. oldal hátlapján.

12.

V. POZNER KÉRELME A KOMMUNISTA AKADÉMIA
FILOZÓFIAI INTÉZETÉNEK MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁGÁHOZ

A KOMMUNISTA AKADÉMIA FILOZÓFIAI INTÉZETE
MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁGÁNAK

1935. május 19.

LUKÁCS György elvtárs (a Filozófiai Intézet státusban lévő tudományos munkatársa) 1909 óta végez tudományos munkát (ekkor kapta meg a budapesti egyetemen a filozófia doktora fokozatot), egy sor tudományos mű szerzője, aki egyébként képes volt arra, hogy a szovjet időszakban készült munkáiban feltárja korábbi idealista irányultságát, és azt teljes és részletekbe menő kritikával illesse, és bizonyosságot adott marxista állhatatosságáról. Mindezek alapján el kell ismerni, hogy Lukács elvtárs kiérdemelte a filozófia doktora tudományos fokozatot.

1935. V. 19.

V. Pozner

Az OTA Archívuma. Fond. 407. op. 6. gy. 117. Gépiratos másolat. Az aláírás autográf.

13.

A KOMMUNISTA AKADÉMIA FILOZÓFIAI INTÉZETÉNEK
LUKÁCS GYÖRGYRŐL ADOTT JELLEMZÉSE

[1935 május]

LUKÁCS György elvtárs JELLEMZÉSE

Lukács elvtárs 1918 óta tagja a KMP-nek. Tisztviselő, bankigazgató fia. Magyar. Politikai emigráns. Képzettsége – elvégezte a budapesti és a berlini egyetemet.³² Szakirányú képzettsége: a külföldi irodalommal foglalkozó irodalomtudomány. A tudományos munkában eltöltött szolgálati ideje: 28 év. Számos tudományos munkája jelent meg. 1934 óta a Kommunista

Akadémia Filozófiai Intézet Irodalmi és Művészeti szekciójának tudományos főmunkatársaként dolgozik.

Elméleti vonatkozásban a múltban erőteljes hegelianus hatás érte. Jelenleg a marxizmus–leninizmus szellemében végez nagyszabású elméleti munkát. Politikailag aktív, felszólal a pártgyűléseken. Megnyilatkozásaiiban politikailag szilárd.

Lukács elvtárs kiforrott és tapasztalt tudományos munkatárs, magasan kvalifikált a filozófia és irodalomtudomány területén, és tudományos teljesítménye igen jelentős. Lukács elvtárs kétségtelenül kiérdemelte, hogy neki disszertáció védeése nélkül ítéljék oda a filozófiai tudományok doktora tudományos fokozatot.

A Filozófiai Intézet ügyvezető igazgatója
A pártbizottság titkára

Kammari
A. Majegov

Az OTA Archívuma. Fond. 407. op. 6. gy. 117. 23. oldal. Gépíratos eredeti.

14.

RÉSZLET A. M. GYEBORINNAK LUKÁCS GYÖRGY:
„A NEMZETI-SZOCIALISTA MÍTOSZELMÉLET KIALAKULÁSÁNAK
TÖRTÉNETÉHEZ” CÍMŰ TANULMÁNYÁRÓL ADOTT
ÉRTÉKELESÉSBŐL³³

1935. május 31.

[...] A cikket homályosság, kétértelműség jellemzi. Maga is egy „mítosz” a fasiszta mítoszról. Annak ellenére, hogy a szerző idézi a fasiszmus ismert pártértékelését, arra korlátozza magát, hogy akadémikus rendszerezését adja a fasiszta mítoszelméletnek, és nem tárja fel annak osztálytartalmát. Szerintem a szerző meg sem értette a dolog lényegét. Nem látom szükségét annak, hogy elmélyedjünk a részletekben.³⁴

A. Gyeborin

Az OTA Archívuma. Fond. 355. op. 5. gy. 64. 67. oldal. Autográf.

KIVONAT M. D. KAMMARINAK³⁵ LUKÁCS GYÖRGY:
 „A NEMZETI-SZOCIALISTA MÍTOSZELMÉLET KIALAKULÁSÁNAK
 TÖRTÉNETÉHEZ” CÍMŰ TANULMÁNYÁRÓL ADOTT
 ÉRTÉKELÉSÉBŐL

[1935. június]

[A tanulmány] irodalmiasan van megírva, az irodalom alapos ismeretével, de némileg „akadémikusan”, „professzorosan”. Kevésbé lepleződik le az „elmélet” osztályjellegű politikai lényege, gyakran eluralkodnak a gnoszeológiai, esztétikai értékelések, anélkül hogy a tárgyalt nézetek osztálytartalmának mély analízise [megtörténne], s ezáltal elvész a tanulmány éle, harc-cos jellege.

Az OTA Archívuma. Fond. 355. op. 5. gy. 64., 56. oldal. Gépirat.

RÉSZLET A KOMMUNISTA AKADÉMIA FILOZÓFIAI INTÉZET
 MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁGA ÜLÉSÉNEK 3. SZÁMÚ
 JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

1935. október 20.

MEGVIZSGÁLÁSRA KERÜLT: a K(ommunista) A(kadémia) Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa, Lukács elvtárs pályázata abban a tárgyban, hogy számára disszertáció védeke nélkül ítéltesék oda a filozófiai doktori fokozat.

AZ [ALÁBBI] HATÁROZAT SZÜLETETT: figyelembe véve a hosszú időn át kifejtett tudományos és irodalmi munkásságot, a filozófia, valamint az irodalomtudomány terén mutatott magas szintű szakmai felkészültséget – kerüljön a Kommunista Akadémia elnöksége Minősítő Bizottsága elé az a javaslat, hogy Lukács elvtársnak disszertáció védeke nélkül ítéljék oda a filozófiai doktori fokozatot a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának 1934. január 13-án kelt határozata 6. pontjához fűzött 2. megjegyzéssel összhangban.

Az eredetit aláírták: a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézet Minősítő Bizottságának elnöke (Mityin)

A Kommunista Akadémia Filozófiai Intézet Minősítő Bizottságának felelős titkára (Zarajszkij)

Hiteles: *Zarajszkij*

Az OTA Archívuma. Fond. 407. op. 6. gy. 117. 27. oldal. – Gépiratos másolat. Zarajszkij aláírása autográf.

17.

M. D. KAMMARI ÉRTÉKELÉSE LUKÁCS GYÖRGY:
„FASIZMUS ÉS IRODALOMELMÉLET NÉMETORSZÁGBAN”
CÍMŰ TANULMÁNYÁRÓL

1935. november 25.

Lukács György cikkéről (értékelés)

[A munkát] második alkalommal lektoráltam. A kongresszus³⁶ után már felhívtam a szerző figyelmét arra, hogy az összefoglalás végén kritikának kell alávetni Alfred Rosenberg „faji” esztétikáját és a fasiszta reakcióval szembe kell állítani a mi pozitív álláspontunkat, programunkat, elméletünket és gyakorlatunkat (a szocialista realizmust a művészetben és az irodalomban).

Helyénvalónak tartom, ha itt felidézzük a faj-„elmélet” plehanovi kritikáját (ld. VIII. köt. 255–256. oldal.)³⁷ annak elméleti aspektusaival, (ez az aspektus több értékes mozzanatot tartalmaz, bár természetesen nem tárja fel az elmélet materialista lényegét.) Ami pedig az elvont kifejtés leküzdésének illusztrációját illeti, úgy ezt szintén rendkívül kíváncsúnak és elkerülhetetlennek ítélem illusztráció formájába öntve, úgy, ahogyan az számos esetben konkrét művek elemzésével, mint például a Schmiedeckéről szóló regénnyel³⁸ és a dosztojevszkiji hősök rosenbergi megítélésével kapcsolatban megtörtént³⁹ (csak éppen nem elég részletesen). ellenkező esetben sokszor

a kifejtés a nem irodalomtudós-specialista számára teljesen elégtelenné válik. A cikket feltétlenül fel kell venni a gyűjteménybe

M. Kammari

P. S. A kritika gyengéje, hogy nem állítódik a fasizmussal szembe a mi álláspontunk kellőképpen kifejtett és az olvasó számára érthető módon.

Az OTA Archívuma. Fond. 355. op. 5. gy. 77. 45. oldal. Gépirat. A bíráló címe autográf.

18.

KIVONAT A KOMMUNISTA AKADÉMIA FILOZÓFIAI INTÉZET
MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁGA IRODALMI ALBIZOTTSÁGÁNAK
ÜLÉSÉRŐL [KÉSZÍTETT] 1. SZÁMÚ JEGYZŐKÖNYVBŐL

Minősítés tudományos fokozatra

LUKÁCS, G. elvtárs (a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa). Figyelembe véve az utóbbi évekből származó tudományos műveket, amelyek Lukács elvtársnak az irodalomtudomány és a művészettudomány területén megnyilvánuló nagy felkészültségéről, valamint önálló alkotói szellemiségről tanúskodnak, valamint arról, hogy Lukács elvtárs sikeresen leküzdje korábbi módszertani hibáit, azt a HATÁROZATot hoztuk, hogy csatlakozunk a Filozófiai Intézet Minősítő Bizottsága (ez év szeptember 20-án kelt) határozatához, és támogatjuk Lukács elvtársnak azt a kérését, hogy disszertáció védeése nélkül megszerezhesse az irodalomtudomány doktora tudományos fokozatot, összhangban a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa 1934. január 13-án kelt Határozata 6. pontjához fűzött 2. megjegyzéssel.⁴⁰

Az eredeti [okmányt] aláírták:

Elnök: (Luppol)

Tagok: (Beszpalov, Kirpotyin)

Hiteles: A. Bondarev

Az OTA Archívuma. Fond. 355. op. 4. gy. 10. 4. oldal. Gépiratos másolat.

RÉSZLET A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADEMIÁJA
FILOZÓFIAI INTÉZETÉBEN LUKÁCS GYÖRGYNEK A NYUGATI
MARXISTA–LENINISTA FILOZÓFIA HELYZETÉRŐL TARTOTT
ELŐADÁSA JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

1936. április 17.

Előadásomban természetesen nem fogok beszélni a németországi vagy a német emigrációbeli marxizmusról – ez egy sokkal szélesebb téma lenne. Egyetlen könyvről fogok beszélni, amely igen érdekes, és jellemző néhány német Helvetiában honos áramlatra – ez a könyv Ernst Bloch „Korunk öröksége” című műve.⁴¹ De mielőtt erről a könyvről szólnék, röviden jellemeznem kell azt az áramlatot, amelyhez ez a könyv is tartozik, és ezzel összefüggésben beszélnem kell a németországi helyzetről. A marxizmus bizonyos mértékű reneszánsza a németországi polgárság és a szociáldemokrácia körében a válság idején kezdődött; a viszonylagos stabilitás idején ezt még lenézték. A polgári tudományosság nagyjában-egészében figyelmen kívül hagyta a marxizmust. Németországban természetesen mindig megjelentek könyvek Marxról, de a marxizmus nem számított figyelemre méltó tudmánynak.

Nagyon érdekes, hogy milyen jelentős szerepet játszott ebben a vonatkozásban a szociáldemokrácia. A szociáldemokraták például nálunk korábban adták ki „A német ideológiát”-t és a fiatal Marx más műveit.⁴² Akik kiadták ezeket a műveket, Mayer⁴³ és L...,⁴⁴ olyan értelmű előszavakat írtak,⁴⁵ hogy itt a marxizmus tényleges filozófiája olvasható, s ez idealista filozófia, hogy a fiatal Marx valójában idealista filozófus, az érett Marx pedig politikus és pozitivist.

Érdekes, miképpen reagált a válságra a polgári értelmiség. Azt látjuk, hogy a marxizmus divatos tudománnyá kezdett válni. A jobboldali polgárság is elkezdett foglalkozni a marxizmussal. A jobboldaliak között egész sor fasiszta demagóg található. Tudunk arról, hogy Hitler, Rosenberg és mások is beszéltek Marxról. Természetesen Marxnak nemcsak durva, fasiszta kiforgatása létezik, hanem tudományos, kifinomult, demagóg kiforgatása is.

Egyetlen példát hozok fel. Nézzünk egy érdekes figurát, akivel eddig még nem foglalkoztunk. Ez Freyer⁴⁶ lipcei professzor, aki vaskos könyvet írt a szociológiáról.⁴⁷ Ebben a könyvben bírálta Marxot. Nézőpontja nagy vonásokban körülbelül az, hogy a marxizmus a kapitalista társadalom tényeinek nem rossz leírása, a XIX. századot illetően helyes, de a marxizmus nem tud megoldani egy hármas kérdéskomplexumot: elsőként a belpolitikát, másodikként az agrárkérdést, harmadikként a nemzeti kérdést – erre a három kérdésre a marxizmus egyáltalán nem tud választ adni. Ez a kérdés-felvetés politikai vonatkozásban érdekes. A fasiszmus durva demagógjai azt állítják, hogy a kispolgári tömegek csalódtak a weimari köztársaságban, a szociáldemokrata politikában a német köztársaság idején.

Ő úgy akar eljárni, hogy egyesítse egyfelől a liberalizmust a marxizmussal, másfelől a szociáldemokráciát a kommunizmussal. Ha szemügyre vesszük ezt a kísérletet, akkor nagyon érdekes látni, hogy az úgynevezett „baloldaliak”, mint Mannheim,⁴⁸ a maga szociológiájában szintén nem tesznek semmiféle különbséget a szociáldemokrácia és a kommunizmus között. Nem mondható, hogy Mannheim fasiszta, de láthatóan nem tesz különbséget, s ezáltal segít a fasiszta ideológusoknak.

A burzsoázia jobboldali szárnyának mindezen áramlatai igen nagy hatást gyakorolnak a baloldali polgári ideológusokra. Ezeknek az embereknek a többsége kezd csalódni a szociáldemokráciában, a kapitalizmusban, saját társadalmi helyzetében. Nem nehéz észrevenni, hogy ez nem tudományos, nem marxista kritikája a kapitalizmusnak.

Érdekes, hogy a polgári értelmiséget a különböző országokban azonos vonások jellemzik. Számomra érdekes volt Dutt⁴⁹ elvtárstól azt hallani, hogy az angol-amerikai filozófusok különbséget tesznek a nyilvános és a benső élet között. Az előbbi marxista módon determinált törvényszerűségeknek van alávetve, míg az utóbbi nincs alávetve a marxizmus törvényszerűségeinek. Mindez jellemző Németország baloldali polgári értelmiségére is.

Itt említenék egy saját példát. Amikor 1932-ben a német írók szakszervezetében dolgoztunk, egy nagy szemináriumot vezettem a dialektikus materializmusról.⁵⁰ Az érdeklődés a tárgy iránt igen nagy volt. A hitleri hatalomátvétel előtti napokban nagyon érdekes szemináriumi foglalkozásunk volt, amelyen több mint kilencvenen vettek részt, köztük igen sok ismert író. Jelen volt ezen a szemináriumon Marcuse⁵¹ is, az ismert német író, irodalomkritikus, aki könyvet írt Heinérről, Börnéről s másokról. Felszólalásában azt

mondotta, ha 99 százalékig egyet is ért a dialektikus materializmussal, de van egy olyan kérdéscsoport, amelyre a dialektikus materializmus nem tud választ adni, ez pedig – az örök érzések problémája. Kifejtette: ön tárgyalhatja az irodalmat, a filozófiát történelmi metszetben, de vannak olyan kérdések, mint az örökkévaló kétségbeesés –, példaként Büchnert, Kleistet, Dosztojevszkijt hozta fel –, a dialektikus materializmus ezeket a kérdéseket semmilyen mértékben sem képes megmagyarázni. Tehát ugyanazzal a problémával találkozunk, amelyről Fet⁵² beszélt... Vannak dolgok, amelyek egyáltalán nem adnak választ olyan kérdésekre, mint a halál, a szerelem, az örök érzések. Ha önök belenéznek Bloch⁵³ könyvébe, az utolsó oldalon ugyanezt a dolgot látják: ott a halálról nem mint történelmi, nem mint materialista, hanem mint örök kérdésről van szó, amelyre a dialektikus materializmus nem tud választ adni.

Ha mármost néhány megjegyzést fűzök Blochhoz, azt azért teszem, mert Blochnál világosan látható az az ellentmondás, amely a német nemzet értelmiségét jellemzi. A hitleri uralom igen erőteljes hatást gyakorolt a német értelmiségre, és olyan nagy írók, mint Thomas Mann, Heinrich Mann és mások példáján látjuk, hogy náluk a radikalizálódás igen jelentős folyamata figyelhető meg, de míg politikai vonalon a radikalizálódásnak ez a folyamata nagyon gyorsan halad, addig az ideológia általános kérdéseinek területén csak nagyon lassan megy végbe. Nagyon fontos felfigyelnünk erre az ellentmondásra, és megkeresnünk a [megfelelő] kritika módszereit. Az éles kritika olyan írók esetében, mint Bloch, össze kell, hogy fonódjék annak elismerésével, hogy ezek a személyek velünk azonos oldalon harcolnak, hogy ezek az emberek harcos antifasiszták...

Munkánk hiányosságai abból erednek, hogy a német emigránsokra nincs közvetlen hatása a német munkásosztálynak – s ebben a helyzetben természetesen sokkal könnyebb valamiféle zavaros, meghamisított marxizmusból kiindulni. Úgy vélem, meg kell találnunk a kritika helyes módszereit, egyesíteniünk kell a kritika tartalmi kérlelhetetlenségét egyfelől a kritika megfelelő stílusával és modorával, másfelől pedig a külföldi német sajtóban való fellépéseink általános stílusával.

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 14. 90–98. oldal. Gépirat. Javítás nélküli gyorsírással szöveg.

RÉSZLET A SZOVJETUNIO TUDOMÁNYOS AKADEMIÁJA
FILOZÓFIA INTÉZETÉBEN, A NYUGATI MARXISTA-LENINISTA
FILOZÓFIA ÁLLAPOTÁRÓL RENDEZETT TANÁCSKOZÁS⁵⁴
GYORSÍRÁSOS JEGYZŐKÖNYVÉBŐL

1936. április 17.

RUDAS elvtárs: ... Például Hook⁵⁵ állandóan önre hivatkozik Lukács elvtárs, és mindannyiszor kijelenti, hogy nagyon lelkes híve az ön filozófiájának...

BELECKIJ: Lukácsnak melyik tanulmányára gondol?

RUDAS: 1923-ban Lukács elvtárs könyvet írt „Történelem és osztályharc”⁵⁶ címmel. Hookra igen nagy hatással volt ez a könyv. Állandóan idézi. Gondolom, Lukács elvtárs nem örül ennek. Hook szembeállítja azt, hogy a dialektikus materializmusban úgymond van a lenini irányzat, és van a lukácsi irányzat, amely természetesen inkább megfelel a szociáldemokráciának...

LUKÁCS: Mielőtt elkezdem felszólalásomat, két-három rövid megjegyzést teszek. Először is előre jelzem, hogy nagyon rosszul beszélek oroszul, és az elvtársak segítségemre kell, hogy legyenek. Második megjegyzésem azzal kapcsolatos, amiről Rudas elvtárs beszélt. Röviden csak annyit akarok mondani, hogy mi is az a könyv, amelyről Rudas elvtárs beszélt.

RUDAS: Nem én, hanem amiről Hook beszél...

LUKÁCS: Ez a könyv olyan cikkek gyűjteménye, amelyeket 1919–1922 közt írtam, s 1923-ban jelent meg. A könyv kapcsán részletes önkritikát gyakoroltam az 1934-es filozófiai kongresszuson, s ezt az önkritikát lehozta a „Pod znamenjem marksizma” című folyóirat 1934-es évfolyama.⁵⁷ Nem emlékszem pontosan, hogy melyik számban. Nagyon jól tudom, hogy e könyvnek felettébb káros hatása volt nemcsak Németországban, de tudom, hogy így hatott Hollandiában, Franciaországban és más országokban is. Manapság ez a hatás kezd Amerikába is behatolni. Úgy gondolom, hogy erről a könyvről közre kell adni egy kritikát, mert nem szabad megengedni, hogy efféle könyvek kártékony hatást fejtsenek ki...

BELECKIJ: Utolsó megjegyzésem Rudas elvtárs Lukács elvtárral kapcsolatos felszólalását illetően. Természetesen ellenségeink mindig is törekedni fognak arra, hogy kihasználják a lehetőséget, ha a kommunisták hasz-

nálhatók fel kommunisták ellen, s ebben ügyesek, láthatóan kihasználják és kihasználták Lukács elvtársat is: Lukács kommunista, és mi is kommunisták vagyunk, ám Lukács fellép Lenin ellen. Ez fegyver ellenségeink kezében. Lukács elvtárs mostani felszólalásában rámutatott arra, hogy semmilyen vonatkozásban sem ragaszkodik korábbi nézeteihez, de úgy gondolom, hogy Lukács elvtárs ezzel nem elégedhet meg. Mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy ne használhassák fel munkáját. Ön azt mondja, hogy a mű 1923-ban jelent meg, de kritikát felette csupán 1934-ben gyakorolt, és csak nálunk. Ugyanakkor tennie kell azért, hogy ez a kritika ismertté váljék mindenütt, hogy ne tudjanak önre támaszkodni, ne tudjanak támaszt keresni önben, ne tudják önt szembeállítani Leninnel. Úgy vélem, hogy ebben a tekintetben levonja majd a megfelelő következtetéseket. Úgy gondolom, hogy még nem tett meg mindent ennek érdekében.

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 14. 76., 80., 90., 134–135. oldal. Gépirat. Javítatlan gyorsírással feljegyzés.

21.

JOHANNES R. BECHER IGAZOLÓ FELJEGYZÉSE LUKÁCS GYÖRGY NÉMETORSZÁGBAN VÉGZETT MUNKÁJÁRÓL

IGAZOLÓ FELJEGYZÉS

Felvilágosításul⁵⁸

Moszkva, [1936.] 05. 10.

Lukács elvtársat jól ismerem németországi munkájából adódóan, minthogy együtt dolgoztam vele hozzávetőleg 1931 közepétől az írói frakció vezetőségében, illetve a Proletárforradalmi Írók Szövetségében. Lukács elvtárs minden vonatkozásban, és különösen az értelmiség körében végzett propaganda területén rendkívül fontos és magas színvonalú munkát végzett. Ez a munka kétségtelenül és szemmel láthatóan igen erős hatást keltett széles értelmiségi körökben. Akkoriban az ő segítségével sikerült jelentős számú

szimpatizánst magunkhoz vonzani és hozzánk láncolni. Így azok a sikerek, amelyeket az emigrációban ezen a területen elértünk, feltétlenül egyúttal Lukács elvtárs érdemei is. Amit különösen szeretnék kiemelni, az az a tény, hogy Lukács elvtárs sohasem vonta ki magát a legjelentéktelenebb aprómunka alól sem, minden ilyesmit a legnagyobb fegyelmezettséggel és megbízhatóan végzett el.

Johannes R. Becher

*Becher elvtárs aláírását
hitelesíti (olvashatatlan aláírás)*

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 22. oldal. Német nyelvű gépiratos eredeti, Becher autográf aláírásával. A hitelesítési széljegyzet orosz nyelvű autográf, mellette a Szovjet Írók Szövetsége Külügyi Bizottságának körpecsétje.

22.

GÁBOR ANDOR⁵⁹ IGAZOLÓ FELJEGYZÉSE LUKÁCS GYÖRGY NÉMETORSZÁGBAN VÉGZETT MUNKÁJÁRÓL

1936. május 19.

IGAZOLÓ FELJEGYZÉS

Lukács György valamikor 1931 közepén érkezett Moszkvából Berlinbe, és az értelmiségi fronton folyó munkában lett felhasználva, mégpedig három területen:

1. A Proletárforradalmi Írók Szövetségében tagja volt a birodalmi frakció vezetőségének, és vállalta a kritikai munkaközösség (szemináriumok) vezetését is. Az esti összejövetelek kéthetenként egy alkalommal zajlottak, az ifjúság szívesen látogatta ezeket, és a hallgatók sok hasznos dolgot tanultak. Lukács tagja volt a „Die Linkskurve” szűkebb szerkesztőbizottságának, aktívan részt vett a szerkesztőségi munkában, és a szerkesztőség megbízásából elvileg fontos kritikai és elméleti cikkeket írt, amelyek gyümölcsöző viták alapját képezték.⁶⁰

2. A Német Írók Érdekvédelmi Szövetségében (SDS), ahol mi a párt utasítására akkoriban szerveztük át a munkánkat, Lukács a frakció vezetését végezte. Amikor nem sokkal ezt követően az egységfront létrehozására írá-

nyuló, helyesen kitűzött feladaton dolgoztunk, befolyásunk alá vontuk az SDS berlini helyi csoportját. Lukácsot második elnökké tettük, hogy ellensúlyozza az első elnököt, aki a „burzsoá nézetek”⁶¹ képviselője volt. Itt az egész munka irányítása Lukács kezében összpontosult, és mi tanárként vet-tük őt igénybe a speciálisan az SDS keretében megszervezett irodalomel-méleti és filozófiai szeminárium vezetésére. Emlékszem arra, hogy az egyik ilyen szeminárium hallgatóinak (íróknak, újságíróknak) a létszáma a tél fo-lyamán meghaladta a 80 főt.

3. 1932 elején a párt kiterjesztette munkáját az addig általa még el nem ért értelmiségi rétegekre (tudósokra, egyetemi tanárookra.). Ezt a szervezetet Intarnak nevezték, s Wittfogel⁶² elvtárs vezette. Lukácsot a frakcióvezetés helyettesévé nyilvánították, és e munka keretében szerveződött meg az úgy-nevezett „Arbplan”, azoknak a német tudósoknak (beleértve a jobboldali ér-zületűeket is) egyesülete, akik szimpatizáltak a Szovjetunióban megvalósu-ló tervgazdasággal. Az egyesületben a Wittfogel által követett felettébb speciális munka igen magas színvonalon folyt.

Ezzel a munkával összefüggésben – amelyet egyébként teljes titokban kellett tartani a külvilág előtt – Lukács előadásokat tartott, és vezette az „El-lenállás köre”,⁶³ valamint „Tett köre”⁶⁴ elnevezésű kurzusokat, illetve föl-lépett azon az előadássorozaton, amely olyan jelentős egyetemi közpon-tokat érintett, mint amilyen Frankfurt,⁶⁵ Düsseldorf és Köln. Mindezt nagy sikerrel végezte olyan emberek egységfrontjának kialakítása érdekében, akik baloldali nézeteket vallottak. 1932 tavaszán alakították meg a BGB-t (Bund des Geistigen Berufs – Szellemi Foglalkozásúak Szövetsége), amelynek a középrétegeket (mérnököket, orvosokat stb.) kellett egyesíte-nie. S ebben a körben bízták meg Lukács elvtársat a frakció munkájának ve-zetésével, amit ő buzgalommal és jó eredményekkel végzett 1933 márciusá-ig (még azután is, hogy Hitler hatalomra került). Tudok arról, hogy Lukács folyamatosan előadott a MASch kurzusain (amelyek igen látogatottak vol-tak), és tagja volt a Siemens-gyárban (Elmo vagy Wernerwerk) működő sejtnek. A Reichstag felgyújtása után az SA és a rendőrség őt vagy hat alka-lommal tartott a lakásán házkutatást, úgyhogy a frakció a KB titkárságával való egyeztetés után az alábbi határozatot hozta: Lukácsnak a lehető leg-gyorsabban el kell hagynia Németországot, mivel őt mint a Magyar Tanács-kormány volt népbiztosát az a veszély fenyegeti, hogy kiadják, vagy („gyil-kosság vádjával”)⁶⁶ halálra ítélik.

Lukács elvtárs azokban a szervezetekben, amelyeket az 1–3. pont alatt felsoroltam, mind mennyiségében, mind minőségében igen értékes pártmunkát végzett, amelyet én, mint az SDS és a BGB frakció titkára minden nap ellenőrizni tudtam. Lukács elvtárs ritkaságszámba menő széles körű tudása és marxista képzettsége révén elértük, hogy az intellektuális szféra ezen területein akkor eredményes és többszintű munkát végezhattünk, s ezt elismerte a párt is, olyan munkát, amely az egységfront létrehozására irányult.

Moszkva, 1936. május 19.

[Gábor Andor]

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 23. oldal. – Gépirásos eredeti, ceruzás aláhúzásokkal. A dokumentumot és Gábor Andor aláírását a Szovjet Írók Szövetségének Külügyi Bizottsága körpecsétjével hitelesítették. A lapoldal alsó mezője, amelyen maga Gábor Andor aláírása szerepelt, le van szakítva.

23.

NÉMETORSZÁG KOMMUNISTA PÁRTJA BIZOTTSÁGÁNAK
HATÁROZATA LUKÁCS GYÖRGYNEK AZ ÖSSZ-SZÖVETSÉGI
K(B)P-BE VALÓ ÁTIGAZOLÁSÁRÓL⁶⁷

Bizalmas!

1936. június 22.

Tárgy: Lukács György elvtárs átigazolása

Megye: Berlin-Brandenburg
Közigazgatási kerület

Név: Lukács György
Szül.: 1884.* április 13-án, Budapesten
Állampolgárság: magyar
Foglalkozás: író

* 1885.

Szociális származás: polgári (apja bankigazgató)

Politikai szervezeti tagság: 1918 decemberétől 1930-ig MKP, 1930-tól 1931 nyaráig Össz-szövetségi K(b)P; párttagsági könyvének száma: 1531594; 1931. július 1. óta NKP.

Szakszervezeti tag: 1930 óta Schutzverband Deutscher Schriftsteller

Jellemzése és funkciói:

1918-ban lépett be a KMP-be; ezt követően a Párt „Internationale” című tudományos folyóiratának szerkesztője tagja. 1919 februárja óta a „Vörös Újság” című pártlap szerkesztőségének tagja. A diktatúra alatt a közoktatásügyi népbiztos helyettese és az 5. Hadosztály politikai biztosa. A diktatúra után az illegális munka vezetője Budapesten, majd emigrál. 1919-től 1921-ig a KB tagja, 1921-től 1924-ig vezető szerepet játszik az ellenzékben. 1924-től 1926-ig a Párt emigrációs bizottságának tagja Bécsben. 1926-tól az „Új Március” című pártfolyóirat szerkesztője tagja. 1927-től 1929-ig a Párt „100%” című legális folyóiratának szerkesztője; 1928-tól 1930-ig tagja a KB-nak.

Életrajzában az elvtárs hangsúlyozza hibáit: 1919-től 1921-ig részt vett egy ultrabalos nemzetközi mozgalomban (parlamentarizmus, avantgardizmus a Kominternben, márciusi akció); vezető szerepet játszott a KMP frakciós harcaiban; súlyos opportunisták hibáit követett el a KMP kongresszusára 1928-ban írt téziseiben.

A Szovjetunióban való tartózkodása után 1931. nyaráig az Össz-szövetségi K(b)P engedélyével pártmunkára Berlinbe költözött. Propagandamunkát végzett Siemenstadt alkerületben; az elvtárs ezenkívül a Német Írók Érdekvédelmi Szövetségének frakcióvezetője volt, tagja volt a Proletárforradalmi Írók Szövetsége birodalmi frakcióvezetésének; helyettes vezetője volt az Intarb (értelmiségi szervezet) frakciójának, valamint kurzusokat vezetett a „Marxistische Arbeiterschule”-n, egyúttal munkatársa volt a párt- és tömegszervezeti sajtónak.

A Szovjetunióba utazás oka:

1933 márciusában kiutasították, és a Szovjetunióba utazott.

Kezések:

Fuhrmann Emma elvtársnő Lukácsot 10–12 éve ismeri mint a KMP vezető funkcionáriusát, és úgy jellemzi őt, mint a pártmunka iránt hűen elkötelezett

elvtársat, aki a KMP-ben jó propagandamunkát végzett. Hangsúlyozza, hogy Lukács elvtárs a KMP-ben elkövetett hibákat elismerte és elítélte. Németországi tartózkodását illetően az értelmiségi mozgalom vezető funkcionáriusaként méltatja, és kiemeli, hogy a legélesebben elítélte a Heinz–Neumann-csoport összes súlyos hibáját.

Johannes R. Becher elvtárs hangsúlyozza Lukács rendkívül fontos és magas minőségű munkáját az értelmiség körében folytatott propaganda területén. Lukácsot 1931 közepe óta ismeri közös munkájukból, amelyet a Proletár Írók Szövetségében folytattak. Becher különösen azt hangsúlyozza, hogy L[ukács] sohasem zárkózott el a legcsekélyebb aprómunkától sem, minden feladatot a legnagyobb felelősséggel és megbízhatóan végzett el.

Gábor Anton [Andor] elvtárs Lukácsot 1931 közepe óta az értelmiségi fronton végzett munkából ismeri, mégpedig a Proletárforradalmi Írók Szövetségéből, az Írószakszervezetből és olyan írói szervezetekből, amelyeket eddig még nem vettünk lajstromba. Elismerően szól kurzusvezetői referens tevékenységéről, és különösen kiemeli Lukács elvtárs nagyon értékes és aktív pártmunkáját minden rábízott feladat kapcsán az összes szervezetben és frakcióban.

A Reichstag felgyújtása után L[ukács] lakásában 5–6 házkutatást tartott az SA és a rendőrség. A frakció vezetősége kapcsolatba lépett a Központi Titkársággal, és határozatot hoztak arról, hogy nyomban külföldre küldik őt, mivel mint a Magyar Tanácskormány volt népbiztosát a kiadatás, a (ráfogott) gyilkosságok miatt pedig halálbüntetés fenyegeti.

A Bizottság határozata:

A Bizottság Lukács elvtárs tagságát a német pártban 1931. július 1-től igazolja. A dokumentumokból kiviláglik, hogy az elvtárs a magyar pártban elkövetett hibáit elítélte, s miután az Össz-szövetségi K(b)P tagja lett, revideálta azokat. A német pártban végzett aktív tevékenysége alapján ajánljuk átigazolását az Össz-szövetségi K(b)P tagjául.

Mivel azonban az elvtárs pártmunkája legnagyobb részét a magyar pártban végezte, és maga is magyar, a végérvényes döntést e kérdésben az Össz-szövetségi K(b)P Átigazolási bizottsága [hatáskörébe] utaljuk.

A Bizottság elnöke: (*Würz*)

A Bizottság tagjai: (*Schilsky*) (*Korre*)

(*Mahlow*) (*Rose*) (*Esche*)

A német párt képviselője a Komintern Végrehajtó Bizottságánál: –

Személyzeti referens: –

Melléklet: 9

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 21. l. – Gépírásos eredeti német nyelven.

24.

L. S. GORSZKIJ ÉRDEKLŐDÉSE LUKÁCS GYÖRGYNEK A LENIN ISKOLA MUNKÁJÁBA VALÓ BEVONÁSÁNAK LEHETŐSÉGÉRŐL

Lenin Iskola⁶⁸

1936. dec. 5. 1237.sz.

Személyzeti osztály

CSEERNOMIRGYIK elvtársnak⁶⁹

A klasszikus irodalom története egyes témáinak oktatására ajánlották nekünk LUKÁCS Georg elvtársat, aki főállásban a Kommunista Akadémia professzoraként dolgozik.

Információnk szerint LUKÁCS elvtársat jól ismeri a Komintern Végrehajtó Bizottságának munkatársa, RÉVAI elvtárs.

Kérem, közölje utasításait LUKÁCS elvtársnak a jelzett munkára való alkalmazását illetően.

Személyzeti osztály

L. S. Gorszkij

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 27. oldal. – Gépírátos eredeti.

1937. január 16.

Tisztelt Fagyejev elvtárs!

Kéréssel fordulok Önhöz, hogy segítsen nekem lakáskérdésem megoldásában.

Márciustól van „lakásom”, azaz egy 35 négyzetméteres szobám a Volhonka 14. sz. alatt. A szoba fából készült válaszfallal két részre van osztva. Feleségemmel együtt lakom itt, aki szintén tudományos munkát végez, s velünk lakik az ő 17 éves diák lánya. Érthető, hogy minden szó behallatszik hozzám ami elhangzik a szomszéd szobában, s ez állandón zavar engem munkámban. S még ehhez járul, hogy lakásom a ház első emeletén van, igen nagy forgalmú utcára néz, úgyhogy nyáron nincs értelme nyitva tartani az ablakot az effektív fizikai ártalom miatt, amelyet az utcai zaj okoz.

Azonban nem csupán lakásom kulturált körülményeinek hiánya miatt zaklatnám Önt (a lakás egy diákotthon része, se konyhája, se fürdőszobája stb.), ugyanis a házat, amelyben lakom, a közeljövőben a Tanácsok Palotája építkezésével összefüggésben le kell bontani, s akkor az 1933–1936. évi állapotokhoz hasonlóan, újra lakás nélkül maradok.⁷¹ Tapasztalatból tudom, hogy szállodai viszonyok közt rendszeres tudományos munkát végezni nem lehet. Tekintettel arra, hogy jelenlegi kedvezőtlen körülményeim ellenére most egy nagy és szisztematikus munkába fogtam (a regény történetéről), kérem Önt, nyújtson segítséget ahhoz, hogy állandó és kulturált életkörülményeket teremhessek.

RGALI. Fond. 631. op. 12. gy. 145. 35. oldal. – Gépírat.

26.

A SZOVJET ÍRÓK SZÖVETSÉGE NÉMET SEKCIÓJÁNAK
BEADVÁNYA ALEKSZANDR FAGYEJEVHEZ

1937. október 21-én

A Szovjet Írók Szövetségében
Fagyjev elvtársnak

A Szovjet Írók Szövetségének Német szekciója támogatja az ismert kritikus, Lukács György kérését, hogy biztosítsanak számára megfelelő lakást. Mint az Ön előtt ismeretes, Lukács elvtárs egyike a legjelentékenyebb kortárs kritikusoknak, akinek a nevét számos országban a haladó írók körében nagy tekintély övezi.

Ahogy erről meggyőződtem, Lukács elvtárs nagyon rossz lakáskörülmények között él. Ehhez járul, hogy a házat, amelyben lakik a közeljövőben le kell bontani. Lukács elvtárs igen értékes munkatársunk; és lakáskörülményei zavarják őt sokrétű tudományos munkájában.

Kérjük Önt, nyújtson segítséget abban, hogy végre létrejöhessenek azok a lakáskörülmények, amelyek szükségesek munkájához.

Komm. üdvözléssel⁷²

RGALI. Fond. 631. op. 12. gy. 145. 19. oldal. – Gépiratos másolat.

27.

KARL MÜLLER LEVELE LUKÁCS GYÖRGYHÖZ

Karl Müller
Rheingasse 34
Basel, 1937. május 17.

Tisztelt Lukács Elvtárs!

Nagy érdeklődéssel olvastam az irodalomról szóló írásait az Internationale Literaturban. Akárkivel is beszéltem róluk az elvtársak közül, mindannyian kifejezték azt a kívánságukat, hogy az Ön különböző tanulmányait, ame-

lyek oly sokat mondanak nekünk, s amelyek oly sok mindenre megtanítanak bennünket ezen a területen, összegyűjtve, könyv alakban is szeretnénk megszerezni. Azért fordulok tehát most Önhöz, hogy megkérdezzem: nem tudna-e ennek a kívánságnak eleget tenni? Nem találthatnánk-e lehetőséget arra, hogy tanulmányai könyv alakban megjelenjenek? Mindannyian nagyon hálásak lennénk ezért Önnek. Én, aki ezt a levelet írom, nem vagyok nagy író, hébe-korba dolgozom munkásújságokba, korábban óragyári munkás voltam, de a válság és egy betegség miatt kidobtak az állásomból. Sokfelé keresgéltem, hogy valami alapvetően marxista dolgot találjak az irodalomról. Mi mindannyian tanulni akarunk, s arra törekszünk, hogy a dolgainkat oly jól csináljuk, ahogy csak erőnk megengedi, s ezért örültem meg annyira személy szerint is az Ön cikkeinek. Abban a reményben, hogy kívánságunknak belátható időn belül eleget tud tenni, a legmelegebben üdvözlöm Önt.⁷³

Karl Müller

RGALI. Fond. 631. op. 12. gy. 177. 25. oldal. – Gépiratos orosz nyelvű másolat. A német eredeti a 8. oldalon.

28.

VÁGÓ BÉLA⁷⁴ BESZÁMOLÓJA A KOMINTERN VÉGREHAJTÓ
BIZOTTSÁGA SZEMÉLYZETI OSZTÁLYA SZÁMÁRA⁷⁵

1937. november 11-én

Politikai vonatkozásban rendkívül óvatosan kell eljárni, ha Lukács György elvtársról a Lengyel-klikkel⁷⁶ kapcsolatban megjegyzéseket akarunk tenni. Ő jelenleg egyike a legnépszerűbb irodalomkritikusoknak és történészeknek, a Tudományos Akadémia munkatársa, s szerepet játszik olyan tervek kidolgozásában, amelyeknek az a céljuk, hogy konszolidálják a magyar emigrációt, és növeljék annak ideológiai színvonalát.

Mindamellett, s főleg legjobb barátja, Lengyel letartóztatása után, szükséges és nagyon időszerű alaposan foglalkozni a személyével, mivel egész múltja – Lengyellel való kapcsolata miatt – sok, máig nem tisztázott problémát vet fel.

Nem titok, hogy a diktatúra bukása utáni első cikkeit Lenin megsemmisítő kritikával sújtotta, mint az ultrabalos, luxemburgiánus elméletek szektáságának szörnyű példáit.⁷⁷ Ezekkel a cikkekkal kezdődött politikai fejlődése, melynek folyamán – ha a gyakorlati politikát vesszük figyelembe – rendkívül súlyos hibákat követett el. Erről többet tudnak mondani a magyar KB és a Komintern jegyzőkönyvei. Ugyanebben az irányban folytatódott németországi tevékenysége, ahol is a mi központi írói orgánunk, a Die Linkskurve az ő hatására a szektás elméletek színterévé változott. Barátsága Karl Korschsal,⁷⁸ Bodrigával⁷⁹ Frederic Kuh-val⁸⁰ s valószínűleg Ruth Fischer-rel⁸¹ és még egész sor északi szindikalistával és politikai bohóccal,⁸² akik most szinte valamennyien, kivétel nélkül trockisták – és kiváltképp illegális szervezői tevékenysége a KMP-ben, módfelett gyanúsak.

Legjobb barátja, illegális munkatársa és futárja Hajós Edit volt.⁸³ Nagyon fontos illegális munkatársa volt a Szovjetunióban most letartóztatott Löwinger (Moszkvában Löwinger legjobb barátja Bakonyi volt, az NKVD korábbi munkatársa, akit most tartóztattak le), egy másik illegális munkatársa Sentag mérnök⁸⁴ volt, akinek egyedüli „képesítése” az illegális munkára az a körülmény, hogy a felesége Révai elvtárs nővére. Sentag szintén a bécsi kereskedelmi képviselőnél dolgozott. Ez a Révai Emma egy időben Emma Fuhrmann néven az NKP-nek a Komintern Végrehajtó Bizottsága mellé rendelt képviselő munkatársnője volt. Nem kívánok semmit felhozni ez ellen az elvtárs ellen (egy nőről van szó), de mégiscsak el kell mondanivaló, hogy ez a csoport majdnem mindenütt képviselve volt.

Szükségesnek tartom átnézni [Lukácsnak] a legutóbbi párttisztogatás során készült aktáit. Különösen politikai szempontból érdekes, hogyan viselkedik egy világhírű irodalmár és vezető teoretikus egy, a magyar és a német mozgalomban megtett hosszú politikai pálya után.

Milliomos családból származik, és egy vagyont örökölt. E vagyon kamatait még a mai napig is kapja.

Számos fenntartással ugyan, de közlök valamit, amit Kun környezetében hallottam, de amit nemrégiben Székely⁸⁵ elvtárs is megerősített: amikor egy alkalommal Lukácsot Budapestre küldték, a budapesti újságokban megjelent egy hír arról, hogy „a KMP egy vezető személyiségét, Kun Béla munkatársát” letartóztatták. Nevet azonban egyelőre nem közöltek. A párt Budapesten működő apparátusa is elveszítette ezekben a napokban a kapcsolatát Lukáccsal. A sajtó a továbbiakban semmit sem közölt ezzel az eseménnyel

kapcsolatban. Lukács azonban, miután helyreállt kapcsolata az apparátussal, visszahívta magát Bécsbe.

Kapcsolata volt egy igen magas rangú személyiséggel a berlini rendőrségen. Amikor az NKP apparátusa – úgy emlékszem, 1924-ben – kérte őt e kapcsolat felfedésére, ezt megtagadta.

Lengyelnek is az egyik legjobb barátja volt, s úgy tűnik, ezek a szívélyes kapcsolatok sohasem halványultak el. Még most is a legszorosabb kapcsolatokat ápolja a Lengyel-csoport megmaradt tagjaival, és jelenleg körülötte csoportosulnak Lengyel irodalmár barátai. Ide tartoznak: Gergely,⁸⁶ Lengyel egyik legközelebbi barátja; Gábor Andor, Mácsa János,⁸⁷ Matheika János,⁸⁸ s nagyon szoros szálak fűzik hozzá Balázs Bélát.⁸⁹ Barta⁹⁰ elvtárs is kapcsolatot tart a csoporttal, amelyre közismerten befolyással van Révai is. A művészeti dolgozók e csoportjáról az alábbiakban ejtünk még néhány szót. Lukács és Seidler⁹¹ közvetlen kapcsolataihoz kell sorolnunk a Striker családot. A Striker családnak pedig a legszorosabb kapcsolata van Hajós Edittel. Az idős Striker asszonnyal⁹² élt Moszkvában mérnök fia, akinek német felesége volt, és lánya keramikusművész. A lányt, Évát⁹³ most letartóztatták, de nem ítélték el, csupán kiutasították. Volt férjét, Alex Weissberget⁹⁴ Harkovban tartóztatták le. A család többi tagjai a napokban utaztak el a Szovjetunióból, mivel nem hosszabbították meg az útlevelüket. Lukács egyik legjobb barátja Révai volt, aki nagyon közel áll Lengyelhez. Révai nemrégiben szigorú megrovásban részesült, és nagyon fontos leszögezni, hogy a legbensőbb barátja Komor Imre⁹⁵ volt, akit most tartóztattak le, és aki szintén Kun Béla kedvence volt. Révai kapcsolatairól a Komintern többet tud, mint mi. Mostanában nagyon erős kapcsolat fűzi Lukácshoz Lándort,⁹⁶ aki, igaz, nem tartozik Lengyel csoportjához, amennyire tudom, néhányszor fel is lépett ellene.

Lándorral kapcsolatban még közölnöm kell, hogy az emigrációban sokat beszéltek arról, hogy a büntetés, amit a budapesti bíróságok kiszabtak a kommunistákra, több ellentmondásról árulkodik. A Rákosira, Weinbergerre, Lándorra, s másokra mért súlyos büntetések után mindenkinek szemébe ötlött, hogy Garai, Háry, Karikás⁹⁷ és Révai viszonylag jelentéktelen büntetést kaptak.

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 28–31. oldal. – Gépiratos német eredetiről készült orosz fordítás. Az első oldal alján ismeretlen kéztől származó megjegyzés: „Umzug [sic !] aus

dem Bericht des Gen. Bela Wago an die K. A.: vom 11. 11. 1937. Original bei Lengyel Julius". (Kivonat Vágó Béla elvtársnak 1937. november 11-én a Személyzeti osztályhoz intézett beszámolójából. Az eredeti Lengyel Gyula birtokában.) A dokumentum végén ismeretlen kéztől származó megjegyzés oroszul: „Az 1938-ban letartóztatott Vágó Bélától”.

28/A⁹⁸

VÁGÓ BÉLA BESZÁMOLÓJA A KOMINTERN VÉGREHAJTÓ
BIZOTTSÁGA SZEMÉLYZETI OSZTÁLYA SZÁMÁRA

Moszkva, 1937. november 13.

Szigorúan bizalmas!

A KI VB Káderosztályának,
Belov elvtársnak

Tisztelt Belov elvtárs!

Még néhány adalékot szeretnék hozzáfűzni a Lengyel-csoportról adott első beszámolómhöz. De szeretném előrebecsátani, hogy ez a beszámoló tájékoztató jellegű volt, és nem vagyok abban a helyzetben, hogy a jelenlegi szituációról teljesen érvényes ítéletet alkossak. És ez nem is volt célom. De ha közölhetem egy s másról szerény véleményemet, akkor szeretnék rámutatni arra, hogy a Lengyel-problémában egy Lukács-probléma is foglaltatik, mégpedig 2 okból:

Először is véleményem szerint Lukács politikailag bomlasztó erő; másodszor pedig Lengyellel, Hajóssal és másokkal fenntartott tisztázatlan kapcsolatai miatt.

Legutóbbi tapasztalataink azt mutatják, hogy ahol politikai hibák, elhajlások és elvtelenség mutatkoznak, ott trockizmus és kémkedés leleszkedik. Lukács, meg lehet, nagy irodalomértő, tényleg igen nagy tudása van, de azt hiszem, a barátságai nem véletlenek. Lukács politikai országútja politikai hibákkal van kikövezve, s társai ezen az úton Lengyel, Hajós, Löwinger, Normay stb., stb.

Különösen néhány újabb adat elgondolkodtató e vonatkozásban. Hajós Edith a háború alatt egy vöröskeresztes misszióval járt Oroszországban. Jól megtanult beszélni is oroszul. Még a Tanácshatalom kezdetén is Oroszor-

szágban tartózkodott. Ez a körülmény nagyon fontos, mert arra utal, hogy valószínűleg már akkor is kém volt.

Fontos azt is rögzíteni, hogy Hajós egy időben Balázs Béla író felesége volt. Balázs Bélával kapcsolatban még azt is közlöm, hogy a nemrégiben letartóztatott Adele Mahlow (aki Walli Adler bensőséges barátnője volt), miután Weinert – akinek kisebb technikai jellegű munkákat végzett – elbocsátotta, titkárnőként dolgozott Balázs Bélánál.

A házasságközvetítések és keresztül-kasul házasodások gyakoriak voltak Lukács köreibben. Beszámolómban Normayt mint Lukács egyik fontos szervező munkatársát említettem. Normay felesége Lukács feleségének az unokanővére volt. Ez a nő Budapesten női divatszalonot tartott fenn, ahol vezető elvtársaink találkoztak. Miután Normayt letartóztatták, kiderült, hogy spicli. Lukács feleségének másik unokanővére, Rosenberg Szeréna, egy bizonyos Csapó-Darvassal kötött házasságot, aki egykor idegenlégiós volt, majd tudomásom szerint a Sas-rezsim idején a KB tagja lett, akit aztán illegális munkára Magyarországra is elküldtek. Ott letartóztatták, és a börtönben úgy viselkedett, hogy a politikai foglyok megszakitották vele a kapcsolatot. Később öngyilkosságot követett el.

Egyébként nem tudom, hogy teljesen tisztázott-e, milyen szerepet játszottak Lukács és Révai elvtársak Sas hatalomátvételekor.

Még egy jellemző tény: ha jól emlékszem, amikor Kunt Bécsben letartóztatták, Lukács és Révai a magyar KB-nak azt a javaslatot tették, hogy csempésznek a magyar rendőrség kezeihez egy levelet, amely szerint a magyar KB Külföldi Bizottsága Bécsből Berlinbe költözik. Ezt a manipulációt a később kivégzett Fürst elvtársnak kellett volna végrehajtania. Ilyen módon kellett volna a magyar rendőrséget „félrevezetni”...

Seidler Ernőről még közlöm, hogy őt annak idején mint a cseh KB tagját katonai ügyekkel bízták meg, de a könyvelésben elkövetett bizonyos hamisítások és valószínűleg más vétségek miatt is felmentették a ráruházott funkcióból. Ezután Berlinbe ment, ahol Lengyel a kereskedelmi képviselőként azonnal alkalmazta.

Amikor Rákosi Mátyást és Hirossikot Magyarországra küldték, Magyarországra küldték Seidbert is. De ő elutasította, hogy Magyarországra utazzon.

Nagyon jellemző, hogy Seidler mint az Össz-szövetségi K(b)P tagja, a párttagsági könyvét kétszer egymás után elveszítette. Nem tudom határo-

zottan állítani, de azt beszélik, hogy a mostani felesége egy kártevő lánya. De az anya és a lánya már régen szakítottak ezzel a kártevővel.

*

Az utolsó beszámolómmal kiegészítéseként még közlöm, hogy az elhunyt Hamburger elvtársnak annak idején kellemetlenségei támadtak, mert bizonyos kapcsolatainak voltak a „szapronovistákkal”, éspedig egy bizonyos Greiner elvtárs révén, akit akkor kizártak a pártból. Tudomásom szerint Greiner azóta jó útra tért, és állítólag napirenden van a pártba való újrafelvétele.

Fontosnak tűnik megállapítani, hogy az utolsó jelentésben említett Papp Gyula, aki a Hamburger Intézet munkatársa, azt közölte Greinerrel, hogy Lengyel ellen eljárást indítottak, mivel ő az időközben letartóztatott Komor számára 1937 elején egy ajánlást adott. Ez a beszélgetés néhány héttel Lengyel letartóztatása előtt történt.

Még azt is közlöm, hogy Lengyel egyik legbensőbb barátja, az író Gergely, röviddel ezelőtt Csehszlovákiában, Pozsonyban volt, ahol szemorvosával konzultált. Fontos lenne megállapítani, kivel és milyen más ügyekben járt ott, [találkozott-e] esetleg Magyarországról jött emberekkel.

Rendkívül fontos lenne megállapítani, ki-mindenki vett részt Berlinben Garai-Kürschner és Karikás búcsúbankettjén.

*

Szeretnék még néhány dolgot közölni a Polacsek–Striker családról, amely szoros kapcsolatban állt Lukáccsal, Hajós Edithtel, s másokkal. Seidler közeli rokona a családnak, és egy írásos nyilatkozatot adott le az ügyésznél a letartóztatott Striker Éva érdekében.

Az idős Polacsekné, aki orosz származású volt, az 1900-as években irodalmi-művészeti szalont tartott fenn Budapesten, ahol haladó liberális polgárok, tudósok, művészek és szocialisták találkoztak, s itt a legfontosabb főfigurák Lukács, Balázs és Hajós voltak.

Gyermekei a következők voltak: Polányi Adolf (a Polacsek nevet Polányira magyarosították), aki rövid szocialista pályafutás után kereskedő lett; most gépgyárakat képvisel Rómában. Polányi Laura feleségül ment Striker gyároshoz. Polányi Mihály világhírű tudós, aki Hitler hatalomátvételéig

a Kaiser-Wilhelm Intézetben dolgozott, és most egyetemi tanár Manchesterben. Polányi Károly antifasiszta író Londonban. Felesége Duczynska Ilona, aki annak idején aktív tagja volt a Landler–Lengyel–Lukács frakciónak Bécsben. Hozzáfűzöm még, hogy Polányi Mihály, az egyetemi tanár, a Szovjetunió megrögzött ellensége.

A Polányi gyermekek egyik unokaöccse, Pór Ödön, az olasz fasizmus hivatalos teoretikusa Firenzében, akit Mussolini nagyra becsül.

Striker-Polányinének három gyermeke volt; Striker Mihály mérnök volt itt a Szovjetunióban, Striker Éva, akit itt letartóztattak, és kiutasítottak a Szovjetunióból, és Ottó, aki Bécsben egyetemi hallgató, és vagy az Osztrák KP, vagy a KMP tagja. Most az egész család elutazott a Szovjetunióból. Strikerné, akivel én bizonyos okokból kapcsolatot tartottam (amiről az IKK-t és az NKVD-t annak idején informáltam), Moszkvában igen szoros kapcsolatot tartott fenn Lukáccsal, Seidler Ernővel és Seidler Stellával, a Kelen házaspárral és nagyon sok magyar szakemberrel.

A nagymama, az idős Polacsekne – ha jól emlékszem – 1930-ban vagy 1931-ben a hivatalos Pester Lloyd berlini tudósítója volt. Ugyanolyan szalont tartott fenn Berlinben, mint Budapesten. Én annak idején a „Die Rote Fahne”-nál dolgoztam. Egy alkalommal engem is meghívott egy orosz újságíró, Tereh útján, aki, azt hiszem, Kerenszkii-emigráns volt, és a párttal is igyekezett kapcsolatot teremteni, s nálunk mint kém volt elkönyvelve. Én ezt a meghívást – noha nagyon csábító volt, mert láthattam volna, mi folyik ott – elutasítottam, mert a magyar követséggel, azaz a magyar rendőrséggel nem akartam érintkezésbe kerülni.

*

Matejka elvtárs – tudomásom szerint – támogatott itt egy bizonyos Mauthnert, egy spicligyanús spekulánst, aki azóta eltűnt a Szovjetunióból.

Vágó Béla

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 38–40. oldal. – Német nyelvű gépírásos eredeti. Vágó Béla aláírása autográf. A név alatt olvashatatlan aláírótól származó autográf orosz nyelvű megjegyzés: „Az NKVD szervei 1938-ban letartóztatták”.

Arnold Zweig
Haifa – Mt. Carmel
House Moses

1938. május 30.

Igen tisztelt Lukács György úr!

Jeleknek kellett volna [feltűnniük] és csodáknak történni, ha a „G. L”-lel jelölt recenziót „Verdun iskolája” című könyvemről nem Ön írta volna.¹⁰⁰ Engedje meg, hogy ebből a megállapításból induljak ki, mintha csak igazolva volna, anélkül hogy ezzel én magamat Vaihinger¹⁰¹ tanítványaként akarék tündökölni, és kérem, fogadja egy regényíró köszönetét, aki fellélegezve konstatálja, hogy megértették. Amit Ön rövid recenziójában nem érint, vagyis a kompozíció és a szellemi nézőpont összefüggését, ezt hosszú beszélgetések során élvezettel fejtegetném Önnek, és biztos vagyok benne, nem esnék nehezünkre megérteni egymást. Anélkül hogy valaha is kapcsolatban lettünk volna egymással, az elmúlt időkben sokat foglalkoztam az Ön munkáival. Kis könyve, „A regény elmélete”,¹⁰² absztrakcióival nyugtalanítóan hatott rám, és egyúttal le is bilincselte éppen ezeknek az absztrakcióknak köszönhetően; és kész vagyok megesküdni rá, hogy göttingai-husserli¹⁰³ korszakomban olvastam az Ön, nekem komoly fejtörést okozó cikkeit a „Logos”-ban.¹⁰⁴ Annál nagyobb érdeklődéssel olvastatom fel most magamnak az Ön Schiller-tanulmányát.¹⁰⁵ Szívesen eljátszadotam korábban azzal a gondolattal, hogy megírom egyszer azoknak a képzeteknek a történetét, melyekben a különböző kultúrkorszakok megragadták és visszatükrözték a görög antikvitást. De bölcsen elálltam a dologtól.

Szeretném hamarosan elküldeni Önnek regényemet, amelynek utolsó fejezetén éppen most dolgozom, és amelynek első hat könyve már ki van nyomtatva.¹⁰⁶ Az Ön szavaiból majd kihallhatom, vajon szándékomat siker koronázta-e, és hogy a szándékból mi öltött formát. Technikai okokból azonban nyilván várnom kell másfél hónapot, mielőtt abban az élvezetben lehet részem, hogy elküldhetem Önnek e munkámat. Nyilván egyidejűleg el fog jutni az Állami Kiadó lektorátusához is.¹⁰⁷

Őszinte hála érzésével
az Ön
Arnold Zweigje

RGALI. Fond. 361. op. 12. gy. 70. 11–12. oldal. – Orosz nyelvű gépírás, fordítás németből. Ugyanez a levél és fordítása uo. gy. 177. 9. oldal, az eredeti német nyelven, 1937. május 30-ra dátumozva. A 10–11. oldalon az orosz fordítás található, dátuma 1938. május 30.

30.

LUKÁCS GYÖRGY LEVELE
AZ ISZKUSSZTVO KIADÓVÁLLALAT IGAZGATÓSÁGÁNAK

1938. június 21-én

Az Iszkussztvo kiadó Igazgatóságának

Annak ellenére, hogy – mint az a 64. számú moszkvai Postahivatal 158/1. és 2008/1. számú elismervényéből látható – a nekem kifizetett előleg maradványát (május 5-én 500 rubelt és május 27-én 1362 rubel 50 kopejkát) visszafizettem, az Önök kiadója június közepén mégis „végrehajtási lapot” küldött a Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének azzal, hogy [követelésüket] vonják le a fizetésemből.

Az Intézet elküldte a kiadóhoz a megfelelő helyreigazítást. Az Iszkussztvo Kiadónál uralkodó „funkciósdi” viszonyok következménye, hogy a jogi osztály nem tudja, mit csinál a könyvelés, s így nincs semmi biztosítékom afelől, hogy nem fognak a továbbiakban is zaklatni.

Ezért azzal a kéréssel fordulok az igazgatósághoz, hogy valamiképpen vessenek véget saját kiadójuk élettől való „fennkölt” elszakíttóságának, és szórják ki végre a bürokratikus szemetet saját házukból.

Kénytelen vagyok az Igazgatóság figyelmét felhívni arra, hogy amennyiben a továbbiakban is zaklatnak, akkor kénytelen leszek a szovjet közvéleményhez és a Szovjet Ellenőrző [Bizottsághoz] fordulni.

Lukács György

RGALI. Fond. 631. op. 12. gy. 177. 13. oldal. – Gépiratos eredeti.

A SZOVJET ÍRÓK SZÖVETSÉGE NÉMET SEKCIÓJÁNAK
LEVELE AZ ISZKUSSZTVO KIADÓVÁLLALAT
IGAZGATÓSÁGÁHOZ

1938. június 21-én

A Szovjet Írók Szövetsége
Német Szekciója
Kuznyeckij moszt, 12.

Az Iszkussztvo Kiadó Igazgatóságának

Értesültünk az Önök kiadója Lukács Györgyöt, a Szovjet Írók Szövetsége tagját érintő arcátlan viselkedéséről, amelynek következtében nevezett nem csupán anyagi, hanem erkölcsi kár is érte, minthogy a fizetésére anélkül, hogy erre bármiféle alap lett volna – bírósági igényre zárlatot rendeltek volna el.

A bármely szovjet állampolgárral szemben, s különösen a legjelentékenyebb irodalomkritikusok és irodalomtudósok egyike, Lukács elvtárssal szemben alkalmazott hasonló megengedhetetlen bürokratikus viszonyulás oly mértékben felháborító, hogy a Szovjet Írók Szövetségének Német Szekciója kötelességének tartja, hogy határozottan tiltakozzon ez ellen.

A Szovjet Írók Szövetségének Német Szekciója reméli, hogy Önök megteszik az összes szükséges intézkedést annak érdekében, hogy a jövőben megkíméljék Lukács elvtársat a kiadójuk bürokratáinak hasonló gyakorlattól, valamint hogy a Lukács elvtárssal szemben tanúsított megszegyenítő eljárásban vétkeseket felelősségre vonják.

A Szovjet Írók Szövetsége
Német Szekciójának titkára

RGALI. Fond. 631. op. 12. gy. 177. 14. oldal. – Gépiratos másolat.

[1938. szeptember]

Kedves Becher,

Sajnos arra kell kérjelek, hogy „Über die Entstehung des Buches Taotekins” című költeményemet ne közöld az IL-ben.¹⁰⁹

Megütözkéssel állapítom meg, hogy az „IL”-ben közölt hosszú és tekintélyt sugalló cikkekben egy olyan „irodalmi irányzat” jelenik meg, amelyik rendkívül szűkös és formálisan határozza meg a szocialista realizmusnak azt a fogalmát, amelyet mi oly szükségesnek tartunk antifasiszta harcunkban. A fogalom olyannyira szűkös és formális, hogy a jelenkori forradalmi irodalom nagy részét (s köztük az én munkáimat is) nem lehet többé szocialista forradalmi műveknek nevezni. Egy ilyen tökéletesen formális elképzelés, úgy gondolom, nagy zavart fog kelteni. A folyóiratban közöltek nyomán az olvasó nem ellenőrizheti, megragadja-e a mű a valóságot, van-e szocialista tendenciája, ad-e forradalmi impulzusokat, csupán csak azt kérdezheti: megfelel-e a mű egy meghatározott formai ideálnak.

Az „IL” 7. számában jelent meg Lukács cikke,¹¹⁰ amely az én munkáimról szólva egyszerűen belehajtja azokat a burzsoá dekadencia fiókjába (a helyzetet még tovább élezi az, hogy ismert kortárs regényírók, akiknek regényeit semmiképpen sem lehet sem realistának, sem szocialistának nevezni, egyáltalán nem részesülnek hasonló elbánásban).¹¹¹ Így persze tökéletesen helytelen kép alakul ki, s emiatt jelenleg egyáltalán nem óhajtok irodalmi vitába szállni (főleg nem politikai barátokkal), s a közeledő háborúra tekintettel formai ideálokról vitatkozni; számomra az látszik célszerűnek, hogy egy időre beszüntetem közreműködésemet az „IL”-ben mindaddig, amíg ez a formalista kritika nem adja át a helyét egy sokkal komolyabb és produktívabb irodalmi irányzatnak. Nem kétlem, hogy ez a formális „Schulmeisteri”, amely a RAPP¹¹² terrorjára emlékeztet, saját improduktivitása és a világtól való elidegenedettsége miatt hamarosan kimúlik.

Kérlek, légy meggyőződve a személyesen hozzád fűződő teljesen változatlan baráti érzületemről, és az „IL” iránti mély rokonszenvemről.

A Te

Bertolt Brecht

RGAL. Fond. 361. op. 12. gy. 70. 15–16. oldal. – Gépírat. Fordítás németről oroszra, igen jelentős pontatlanságokkal. A német eredeti nem volt megtalálható.

LUKÁCS GYÖRGY LEVELE A SZOVJET ÍRÓK
SZÖVETSÉGE NÉMET SZEKCIÓJÁHOZ

Moszkva, 1938. szeptember 16.

A SZÍSZ Német Bizottságának

Kedves elvtársak,

a jövő esztendő júniusában ünnepeljük Gottfried Keller¹¹³ 120. születésnapját. Egészen bizonyos, hogy a fasiszták nagy csinnadrattát csapnak körülötte, és úgy gondolom, legfőbb ideje, hogy mi, német írók ne csak utólag glosszazzunk arról, a fasiszták miképpen teszik magukévá a hagyományt, hanem legalábbis megkíséreljük nyilvánosan megmutatni: az olyan nagy írókra, mint Gottfried Keller, nekünk van jussunk.

Ennek demonstrálására Keller születésnapja nagyon alkalmas: a) mert Keller a német nép legszélesebb rétegeiben ismert és kedvelt író; b) mivel Keller modern író, aki ugyanakkor a német klasszika minden jó hagyományát egyesíti magában, akiben Németország klasszikus realista irodalmának utolsó nagy képviselőjét láthatjuk, s akinek a hatása még ma is eleven; c) mivel őszinte és meggyőződéses demokrata volt, aki a német burzsoázia 1848 utáni jobbra fordulásával nem azonosult; d) mivel a nagy materialista, Ludwig¹¹⁴ Feuerbach legjelentősebb német tanítványa volt, és – politikai magatartásának megfelelően – a 48 utáni válság idején hű maradt ehhez a materializmushoz.

Nem kétlem, hogy a Német Bizottság [ez ügyben] minden tőle telhetőt megtesz. Ez azonban mégsem elég egy olyan valódi kezdeményezéshez, amely legalább az értelmiség széles köreiből visszhangra talál. Az lenne a javaslatom: lépünk kapcsolatba az Írószövetséggel, hogy elérjük, alapítsák egy Gottfried-Keller-díj, mellyel az utolsó öt év irodalmilag legmagasabb színvonalú és valóban demokratikus érzületet árasztó regényét jutalmaznánk. A díj magától értetődően külföldi valutában lenne. A zsűrinek a legelismertebb emigráns írókból kellene állnia: olyanokból, mint Thomas Mann, Heinrich Mann és Johannes R. Becher. Ha el tudjuk érni, hogy a díjat időben, még a tél folyamán meghirdessék, akkor hónapokkal korábban, de a születésnap idejére tetőző megfelelő kampányt folytathatnánk, amely-

nek során természetesen a fasizmus ellen vívott ideológiai harc összes kérdését fel lehetne és kellene vetni.

Arra kérem a Bizottságot, *tanácskozzon e tervről*,¹¹⁵ és tegye meg a megfelelő lépéseket megvalósítására.

Kommunista üdvözlettel
Lukács György

RGALI. Fond. 631. op. 12. gy. 177. 16. oldal. – Gépiratos másolat, fordítás németből. A 15. oldalon a német eredeti.

34.

LUKÁCS GYÖRGY LEVELE M. JA. APLETYINHEZ¹¹⁶

1938. december 29-én

Párizsi barátaink¹¹⁷ kételyeire az alábbiakat válaszolnám:

1) Nem létezik egyetlen olyan német irodalomtörténet sem, amely ne úgy szólna Kellerről, mint a német irodalom központi figurájáról. Nevetséges volna még elképzelni is a német regény, a német novella és a német politikai líra történetét Keller említése nélkül.

2) Ha eszerint az elv szerint kizárnók a német irodalomból Kellert, akkor ennek következtében eltorzítanánk az egész német irodalomtörténetet. Nem akarok szólni arról, milyen jelentős az osztrák irodalom a német irodalom számára. Csak el kell képzelni, mire fog hasonlítani a német irodalom története, ha kivesszük belőle a „baltiakat” (Herdert, Reinhold Lenzet stb.), a „dánokat” (Klopstockot, Hebbelt stb.), a „magyarokat” (Lenaut)¹¹⁸ s másokat.

3) Ehhez hozzá kell tenni, miképpen nyilatkozott Keller maga a német kultúrához való tartozásáról; ez a megnyilatkozás – hála Keller elméleti és politikai világosságának és demokratikus határozottságának, még ma is aktuális. A „Zöld Henrik” első változatának bevezető részében egy hosszú beszélgetés folyik a hős (maga Keller) és a demokratikusan [gondolkodó] Feuerbach-hívó gróf között. A hős szenvedélyesen kiáll a svájci demokratikus köztársaság mellett, kijelenti, hogy kész annak függetlenségét minden eszközzel megvédelmezni; elutasítja azt a gondolatot, hogy a szabad svájci köztársaság egyesülhet a monarchista, feudális csökevényekkel teli Német-

országgal. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy az adott pillanatban hisz-e egy eredeti svájci kultúrában, a következőt válaszolta: „Igaz, van sok honfitársam, akik hisznek a svájci művészetben, irodalomban, sőt a svájci tudományban. De az alpesi rózsa költészete hamar kimerül. És szegényünkre, amikor tósztot mondunk, mottót választunk stb., és ünnepi alkalmakkor Schiller Telljéhez kell folyamodnunk, mert ő a legjobb, akit választhatunk.” A regény hőse s vele együtt Keller is, azon a véleményen van, hogy a német nyelvű svájci irodalom mégiscsak a germán irodalomhoz tartozik, épp úgy, ahogy a francia Svájcé a franciához. S Keller regényének mindkét változatában rámutat, hogy Schiller Tell Vilmosa szerves része a svájci politikai életnek, s hogy a hős fejlődése a német kultúrához való tartozást jelzi.

S emiatt, úgy gondolom, mindezek a kétségek megalapozatlanok.

Kommunista üdvözléssel

Lukács

RGALI. Fond. 631. op. 13. gy. 92. 16. oldal. és a 16. oldal. hátlapja. – Gépiratos másolat.

35.

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIAJA FILOZÓFIAI INTÉZETÉNEK 147. SZÁMÚ RENDELKEZÉSE

Az Intézet [munkatervei] tematikai változásával és az irodalmi kérdésekkel foglalkozó tudományos munkatársak létszámának csökkentésével összefüggésben 1938. november 29-vel felmentjük a munkavégzés alól LUKÁCS, G. O. elvtárs tudományos főmunkatársat.

A SZTA Filozófiai Intézete

Igazgatóhelyettese

(Mityin)

Hiteles: Bondarev 1938. november 23.

Az OTA Archívuma. – Fond. 407. op. 6. gy. 117. 28. oldal. – Hitelesített gépiratos másolat.

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁJA
ELNÖKSÉGÉNEK RENDELKEZÉSE LUKÁCS GYÖRGY
FILOZÓFIAI INTÉZETBEN [FOLYTATOTT] MUNKÁJA ALÓLI
FELMENTÉSÉRŐL

1938. december 13-án

A Filozófiai Intézetben G. O. Lukács
elvtársnak, a Személyzeti osztálynak,
a Pénzügyi osztálynak

LUKÁCS G. O. elvtársnak a munkavégzés alóli felmentéséről az SZUTA
Filozófiai Intézetében.

LUKÁCS G. O. elvtárs, tudományos főmunkatárs státuscsökkentés miatt
a Filozófiai Intézetben 1938. november 29-től a munkavégzés alól felmen-
tésre kerül.

A SZUTA elnöke – sk. Komarov V. P. akadémikus
A kivonat hiteles: *Bunyina*

*Az OTA Archívuma. Fond. 407. op. 6. gy. 117. 29. oldal. Hitelesített gépiratos másolat
a SZUTA levélpapírján.*

A KOMINTERN VB SZEMÉLYZETI OSZTÁLYNAK FELJEGYZÉSE
 LUKÁCS GYÖRGY ÖK(B)P-TAGSÁGA HELYREÁLLÍTÁSÁNAK
 AJÁNLÁSÁVAL

1940. november 15.

FELJEGYZÉS

LUKÁCS György

Született 1885-ben Budapesten, író. Burzsoá családból [származik], apja bankigazgató volt. A magyar forradalom kezdetéig műveit burzsoá ideológia hatotta át, és Lukács nagyon távol állt a munkásmozgalomtól.

1918 decemberében belépett a KMP-be, s ettől kezdve nagy aktivitással dolgozott a mozgalomban. A szovjet kormányzat idején a KMP központi lapja, a „Vörös Újság” szerkesztője, a Közoktatásügyi népbiztos helyettese és az V. hadosztály politikai biztosa volt. A fordulat után tagja volt az illegális KB-nak, és aktívan dolgozott az illegális mozgalomban. 1919-ben Bécsbe emigrált. 1921-től 1924-ig aktívan részt vett a KMP belső ellenzékében, 1924-től 1926-ig tagja volt a KMP emigrációs bizottságának Bécsben, 1926-ban az akkor Bécsben megjelenő „Új Március” című magyar kommunista folyóiratot szerkesztette, 1927–29-ben pedig a 100 % című illegális kommunista lap szerkesztője volt. 1928-ban tagja volt a KMP KB-nak.

Pátmunkája idején számos hibát követett el. 1919–1921-ben részt vett a nemzetközi ultrabalos mozgalomban (parlamentarizmus, avantgardizmus a Komintern márciusi kampányában), vezető szerepet játszott a KMP-n belüli frakciós harcokban; súlyos opportunistá hibákat követett el azokban a tézisekben, amelyeket 1928-ban írt a KMP kongresszusa számára.

1929-ben a Szovjetunióba utazott, átigazolták az ÖK(b)P-be, 1931-ig élt itt, majd az ÖK(b)P engedélyével Németországba utazott.

1931-től 1933-ig az NKP tagja volt. Németországban Lukács a német írók szövetségének frakcióját vezette, tagja volt a Proletárforradalmi Írók Szövetsége központi vezetőségének, tanfolyamokat vezetett a „marxista munkás-főiskolán”, munkatársa volt a pártajtónak, és dolgozott a tömegszervezetekben.

A német KP-nek az ÖK(b)P-be történő átigazolással [foglalkozó] bizottsága a következő határozatot hozta: a Bizottság Lukács tagságát az NKP-ben 1931. évtől igazolja. Ismeretes, hogy Lukács elítélte a magyar kommunista pártban elkövetett hibáit, felülvizsgálta saját tevékenységét. Az NKP-ben végzett aktív munkája alapján ajánljuk tagságának helyreállítását az ÖK(b)P-ben.¹¹⁹

1933 márciusában kiutasították Németországból, és a megfelelő pártfórumok egyetértésével elutazott a Szovjetunióba. A Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetében dolgozik.

(Belov)¹²⁰

(Moltke)¹²¹

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 41–42. oldal. Gépirat ceruzás aláhúzásokkal.

38.

LUKÁCS GYÖRGY 1940. DECEMBER 2-I ÖNÉLETRAJZA

Moszkva, 1940. december 2.

ÖNÉLETRAJZ

1885-ben születtem Budapesten, nagypolgári családban. A gimnázium befejezése után a budapesti és a berlini egyetemen tanultam, 1906-ban államtudományi, 1909-ben filozófiai doktorátust szereztem. Már tanulmányaim idején megkezdtem irodalmi ténykedésemet különböző baloldali polgári újságokban és folyóiratokban. Diákként egyik alapítója voltam a magyar „Szabad Színpad”-nak, amely elsőként mutatta be magyar színpadon Gorkijt, Ibsent s másokat, és elsőként tartott Magyarországon munkások számára bemutatókat. 1908-ban „A modern dráma fejlődésének története” című könyvemért díjat kaptam a Magyar Tudományos Akadémiától.

Hosszabb olaszországi tartózkodás¹²² után 1912-ben Heidelbergben telepedtem le, és német íróként dolgoztam, munkatársa voltam a legfontosabb tudományos és kritikai folyóiratoknak. Munkáim („A modern dráma szociológiája”, „A regény elmélete” stb.) élénk visszhangot keltettek a német és

francia tudományos kritikában. Világnézetemet illetően idealista voltam; fejlődésem Kanttól Hegelhez vezetett.

A háború mély válságot okozott egész világnézetemben, melynek letisztulása csak az 1917-es orosz forradalomnak köszönhetően következett be. Ekkoriban mélyrehatóan tanulmányoztam Marx műveit, és egyre inkább közeledtem álláspontjához. 1918 decemberében beléptem a Kommunisták Magyarországi Pártjába, és tagjává választottak a párt tudományos folyóirata, az „Internationale” szerkesztőbizottságának. Emellett főleg azzal foglalkoztam, hogy szóbeli propaganda útján terjesszem Lenin „Állam és forradalmának” eszméit. 1919 februárjában letartóztatták a KMP KB-t; tagja lettem az újjáalakított KB-nak, és a „Vörös Újság” című pártlapot szerkesztettem. A magyar Tanácsköztársaság idején helyettes közoktatásügyi népbiztossá neveztek ki, áprilistól júniusig a magyar Vörös Hadsereg V. Hadosztályának politikai biztosa voltam. A diktatúra bukása után Korvin Ottóval együtt megbíztak a magyarországi illegális munka szervezésével. Szervezési hibák és a pártnak az illegális munkában való tapasztalatlansága következtében Korvint nemsokára letartóztatták, és a fehérek 1919. decemberében felakasztották. Nekem sikerült szeptemberben Bécsbe emigrálnom.

1919-től 1930-ig az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja funkcionáriusaként Bécsben dolgoztam. (1919–1921-ig és 1928–30-ig tagja voltam a KB-nak, egyébként pedig pártlapok szerkesztőjeként dolgoztam stb.) Magyarország fehér kormánya több mint 200 gyilkosság elkövetésével vádolt, és kiadatásomat követelte, hogy végrehajthassák rajtam a halálos ítéletet; megvonták tőlem a doktori címet is. A „demokratikus” osztrák kormányzat két alkalommal is (1919-ben és 1928-ban) letartóztatott rövid időre, 1929-ben pedig kiutasított Ausztriából. Párttevékenységemnek ezt a korszakát a magyar munkásmozgalom kártevője, Kun Béla ellen viselt harc töltötte ki. 1929-ben három hónapon át illegálisan Budapesten dolgoztam.

A kommunista mozgalomba kevésbé fejlett marxista ideológia birtokában, hegeli idealizmusom sok csökevényével léptem be. Ez tevékenységem első éveiben szektás politikai cikkeimben mutatkozik meg, melyek miatt maga Lenin bírálta meg élesen. Akkori világnézetem filozófiai összefoglalását tartalmazza a „Történelem és osztálytudat” c. könyvem, amelyet ideológiai hibái miatt több vonatkozásban is joggal bírálta. Marx, Engels, Lenin és Sztálin műveinek alapos tanulmányozása és a magyar munkásmozgalommal való egyre mélyebb azonosulásom során sikerült lassanként leküz-

denem idealista hibáimat. Már 1924-ben a legélesebben felléptem a magyar pártban a Trockizmus ellen, és azóta is harcoltam minden más elhajlás ellen, amely csak felmerült a Kominternben.

1930–31-ben a Marx–Engels–Lenin Intézet munkatársa voltam. Részt vettem a Gyeborin és Rjazanov ellen folytatott harcban.¹²³

1931 nyarán az ÖK(b)P egyetértésével, mert ezekben az években ennek voltam tagja, Berlinbe utaztam. Ott az NKP az írói pártcsoport vezetőjévé nevezett ki. Sikerült a Német Írószövetségben (SDS) egyfajta „népfront-mozgalmat” szerveznünk, s ez a szövetség legnagyobb csoportjában, Berlinben, megszerezte a többséget. Egy baloldali polgári író lett a helyi csoport elnöke, engem pedig második elnökké választottak. Ezenkívül részt vettem az értelmiségiek között végzett propagandamunkában. 1933-ban, miután Hitler megragadta a hatalmat, kiutasítottak Németországból, és az NKP egyetértésével Moszkvába utaztam.

Moszkvában 1938-ig a Kommunista Akadémián, illetve a Tudományos Akadémián dolgoztam. Azóta szabadúszó íróként dolgozom. Különböző orosz folyóiratokban és újságokban megjelent nagyszámú cikkem mellett az alábbi könyveket adtam ki: „A XIX. század irodalomelméletei és a marxizmus”, „Adalékok a realizmus történetéhez”. A „Schiller esztétikája” és „A történelmi regény”¹²⁴ című könyveim nyomdában vannak. „A fiatal Hegel és a kapitalista társadalom problémái” című monográfiám még kéziratban van. Az NKP tagja vagyok. Tagja vagyok az „Internationale Literatur” német kiadása és az „Új Hang” című magyar folyóirat szerkesztőbizottságának.

Georg Lukács

RGASZPI. Fond. 455, op. 199. gy. 181. 47–48. oldal. Gépíratos eredeti német nyelven.

1941 [március]

Az ÖK(b)P KB Propaganda és agitációs Igazgatóságának
Jegolin elvtársnak (szépirodalmi részleg)

Tisztelt Alekszandr Mihajlovics!

Megjelentek nálam Becher, Plievier,¹²⁵ Weinert¹²⁶ és Lukács német írók. A látogatás célja az volt, hogy beszámoljanak arról a beszélgetésről, amelyet Polikarpov elvtárrsal és Önnel folytattak. Igen felindultan érkeztek hozzám. A beszélgetést Becher elvtárs kezdte. Szavai csupán rövid bevezetőül szolgáltak, ennek a lényege az a megállapítás volt, hogy az anyagi nehézségekből való kilábalás útját nem lenne helyes az Irodalmi Alap részéről nyújtott segítségben keresni, ahelyett hogy a német szerzők művei kiadására kötött szerződésekre fizetnének előleget. Ezután Lukács György beszélt, aki előadta azt az elképzelést, avagy ahogy ő megfogalmazta: „a német írók német nyelven megjelenő művei kiadásának eddig élvezett minden lehetősége megőrzésének politikai alátámasztását”. Ezeket az „elképzeléseket” a négy engem felkereső német író előzetesen megtárgyalta. Nos, milyen érveket sorolt fel Lukács:

„1) Ha a német nyelvű publikációkat elutasítják vagy redukálják, akkor Angliában és Amerikában szovjetellenes propaganda kezdődik („Mass und Wert”),* amely tartalmilag arra irányul, hogy a paktum következtében a német emigránsok irodalmi munkásságát a Szovjetunió betiltotta.

2) Noha német könyvek és az „Internationale Literatur” hivatalosan nem jutnak be Németországba, a tapasztalat azt bizonyítja, hogy bizonyos mennyiségű példány mégiscsak bekerül az országba, s egy-egy példányt többen is olvasnak. Az irodalom Németországba való „beszivárgásának” politikai jelentősége együtt nő az általános politikai helyzet éleződésével.

3) Nem helyes az az érv, mely szerint német nyelven csak a legjobb, leginkább reprezentatív művek kerülnek kiadásra. Senki sem veheti magára azt a felelősséget, hogy eldöntse: reprezentatívabb-e Plievier, mint Scharrer,¹²⁷ vagy megfordítva. Ezenkívül jelenleg, amikor Németországban egyre éle-

* Thomas Mann folyóirata (Apletyin megjegyzése.)

sedik a helyzet, nagyon fontos, hogy az írók állandó harci készségben álljanak. Lehetséges, hogy már a közeljövőben éppen olyan helyzet áll elő, amikor „másodrangú” írók és műveik is nagy politikai jelentőséget kapnak.

4) S végül még egy irodalmi érv. Ha az epikai vagy drámai művek nem is veszítenek oly sokat a fordítás során, úgy éppen legnagyobb költőink, Becher és Weinert fognak megsemmisülni mint költők, ha nem tudnak megjelenni német nyelven.”

A írók kijelentették: azt szeretnék, ha elképzeléseiket megismerné Fagyjev elvtárs, minthogy velük már közölték – ahogyan fogalmaztak –, hogy az ügy Fagyjev elvtárs elé lesz terjesztve. Hozzáadték, hogy mindenről Wilhelm Pieck¹²⁸ elvtárssal is beszélni akarnak, és egy beszélgetést óhajtanak kieszközölni Dimitrov elvtárssal.

A Szovjetunió Írószövetsége Külügyi Bizottságának
helyettes elnöke
Mihail Apletyin

RGASZPI. Fond. 17. op. 125. gy. 68. 62–63. oldal. Gépiratos eredeti. A második lap alján megjegyzés: „Gépelendő 2. pld.-ban, az 1. pld. Jegolin et.-nak; a 2. pld. Fagyjev et.-nak.” Az első oldalon fent megjegyzés: „Archív – Apletyin elvtársnak megmagyarázták, hogy a »Mezsdunarodnaja knyiga« kiadó vállalat nem szándékozott csökkenteni az idegen nyelvű irodalom kiadását. D. Polikarpov. 1941. március 7.”

AZ ARBPLAN ÉS SZELLEMI FOGLALKOZÁSÚAK SZÖVETSÉGE
NÉMETORSZÁGI TEVÉKENYSÉGÉRŐL SZÓLÓ FELJEGYZÉS,
AMELYET LUKÁCS GYÖRGY KÉSZÍTETT A KOMINTERN VB
SZEMÉLYZETI OSZTÁLYA SZÁMÁRA¹²⁹

Moszkva, 1941. április. 4.

A KOMINTERN Személyzeti Osztályának

Mélyen Tisztelt Elvtársak, kérdésükre¹³⁰ az alábbiakat közlöm:

1. Az Arbplan (Arbeitsgemeinschaft zum Studium der Planwirtschaft in der Sowjetunion)¹³¹ szervezetet 1931 késő őszén¹³² alapították abból a célból, hogy egy sor magasan képzett értelmiségit, akik politikailag ugyan többnyire jobb felé tájékozódtak, de különböző okokból mégis a német politika szovjetbarát orientálódásának hívei voltak, ebben az irányultságukban megerősítsék, és egyeseket, ha lehetséges, a mi eszméinkhez közelítsék. A megalapítás Prof. F. Lenz¹³³ kezdeményezése volt. Irányító szerepet játszottak Hoetzsch¹³⁴ és C. Schmieder egyetemi tanárok; a Politikai Főiskola professzora, Grabowski,¹³⁵ jobboldali radikális publicisták, Ernst Jünger,¹³⁶ Hielscher,¹³⁷ Niekisch¹³⁸ és mások. Az Arbplan titkárságának munkájában Hoetzsch két bizalmi munkatársa¹³⁹ mellett – én csak Klaus Mehnertre¹⁴⁰ emlékszem – a kommunista Arwid Harnack¹⁴¹ és Paul Massing¹⁴² vettek részt. A kommunista frakció (Wittfogel, Lukács, H. Jäger,¹⁴³ A. Bolgár¹⁴⁴) feladata abban állt, hogy feltűnés nélkül irányítsák a tematikát és a viták vezetését, hogy lehetőség szerint megvalósíthassuk a kitűzött ideológiai célt.

2. A BGB (Szellemi Foglalkozásúak Szövetsége) olyan értelmiségiek ideológiai befolyásolását célzó szervezet volt, akiket a mi egyéb tömegszervezeteink különböző okokból nem tudtak elérni. A szövetséget 1932 tavaszán alapították, igen élénk tevékenységet fejtett ki 1932/33 telén, egészen Hitler hatalomra jutásáig. Nyilvános vitával kísért rendezvényeket tartottak olyan témákról, amelyek az értelmiségieket érdekelték, egyes hivatások számára szakosztályi üléseket szerveztek (tanítók, mérnökök, építészek stb.) Legutóbb hetente tartottak klubszerű összejöveteleket az aktív tagok a fontos, aktuális kérdések kötetlen megbeszélésére. A szervezet úgy volt felépítve, hogy ismert kommunisták vagy egyáltalán nem szerepeltek a nyilván-

nos rendezvények vitára felkért résztvevőiként vagy legfeljebb, végső esetben s csak a közelebb álló szimpatizálókkal való előzetes egyeztetés útján, a háttérből irányították a mozgalmat.¹⁴⁵

3. Az egyes résztvevők rövid jellemzése

Prof F. Lenz¹⁴⁶ régi tudós családból származik (apja a berlini egyetem híres professzora volt). Elméletileg igen zavaros, lényegében a List-féle gazdaságtan álláspontjára helyezkedett; erről írt is egy könyvet. Szimpatizált a Szovjetunióval, mindenekelőtt német-patrióta okokból kiindulva, mivel úgy vélte, hogy csak a Szovjetunióval való szövetség garantálhatja Németország megszabadítását a versailles-i békeszerződés következményeitől, és biztosíthatja régi hatalmi pozícióinak helyreállítását. Ha a Szovjetunió – mondta Lenz nekem egyszer egy magánbeszélgetésben – katonai segítségért Németország szovjetizálását szabja árul, ő azzal teljesen egyetértene. E kijelentésben világosan megmutatkozik Lenz gondolkodásának iránya és naiv zavarossága.

Arwid Harnack szintén egy régi és ismert professzorcsaládból származik. Amikor megismerkedtem vele, már titokban az NKP tagja volt.¹⁴⁷ Ideológiailag akkor még a polgári gondolkodás számos csökevénye terhelte, de határozottan törekedett arra, hogy ezeket leküzdje. Mind az Arbplanban, mind az SDS-ben igen jó munkát végzett, általában fegyelmezetten és taktikailag okosan járt el. A hitleri hatalomátvétel utáni magatartásáról nincs semmilyen közvetlen tudomásom. A kommunista író, Kantorowicz,¹⁴⁸ aki 1936 nyarán a vendégként a Szovjetunióban tartózkodott, azt mesélte nekem, hogy Harnack Párizsban járt, megpróbált kapcsolatot teremteni ott élő kommunistákkal (ennek részleteire emlékezik egy amerikai nő). A felesége angoltanár volt a berlini egyetemen; ő is részt vett a BGB munkájában, valamint a Proletárirók Szövetsége szemináriumain. 1933 nyarán Milfred Harnack¹⁴⁹ a Szovjetunióban volt, s egy beszélgetésünk során az volt a benyomásom, hogy mind ő, mind férje szilárdan megmaradtak régi meggyőződésüknél.¹⁵⁰

Tietgenset (vagy Tietenset)¹⁵¹ csak felületesen ismertem. Buzgón részt vett a BGB munkálataiban. Egy nagy polgári vállalat reklámozástályát vezette. Hóbortos intellektüel benyomását keltette bennem.¹⁵² (Orosz származású, de erről többet nem tudok mondani.)

Adam Kuckhof,¹⁵³ ismert rendező és író, hozzánk való közeledését a polgári kultúra általános válsága motiválta, amelyet ő igen intenzíven élt át.

Egy becsületes és igazságkereső értelmiségi benyomását keltette, aki azonban nézetei letisztulásának akkor még egészen a kezdetén állt. Ő szintén dolgozott a BGB-ben.

Ernst Jünger, ismert jobboldali radikális író. Közel áll a Reichswehr bizonyos köréhez. A szocializmusról kialakított bizzarr koncepciójáról, amelyen a Szovjetunióhoz fűződő akkori szimpátiája alapult, „A munkás”¹⁵⁴ című, 1932-ben megjelent könyve világosan tanúskodik. Akkoriban mélyen belebonyolódott a fasiszta gondolatmenetekbe, de a náci pártot mint olyat, mélyen megvetette. Részt vett az Arbplan munkájában.

Paul Massing, kiváló kommunista propagandista, nagyon jó, marxista közgazdasági képzettséggel; lebilincselően szerény fellépései során kitűnt hatalmas tárgyi tudásán alapuló gondolati világosságával és élességével. Nagyon jó előadói és vitázó képességekkel rendelkezett. Mind az Arbplanban, mind a BGB-ben végzett munkánkban egyik fő támaszunk volt.

Kommunista üdvözlettel

*Georg Lukács*¹⁵⁵

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 49. oldal. és a 49. oldal. hátlapján. – Gépiratos eredeti. A második oldal alján megjegyzés: „Egészében véve helyes bemutatása a csoportnak. 1941. április 8.”

41.

LUKÁCS GYÖRGY [LEVELE] RÁKOSI MÁTYÁSNAK

Taskent, 1941.december 23.¹⁵⁶

Kedves Rákosi elvtárs, bocsásson meg, hogy csak ilyen késve írok Magának, de meg akartam várni, amíg helyzetünk valamennyire tisztázódik. Nem akarom előadni Magának „odisszeánk” történetét Kujbisevtől Taskentig.¹⁵⁷ Az evakuáltak minden csoportjának megvoltak a maga nehézségei – de hát erről majd beszélhetünk, ha találkozunk. Fontos az, hogy mind az üzbégi KB, mind a kormányzat nagyszerűen fogadott bennünket; pillanatnyilag saját szállodai szobámban ülök (természetesen Gertruddal együtt),

és máris elkezdtem dolgozni. Reményünk van arra, hogy mi jó lakást kapunk. (A „Mi” – az antifasiszta írók csoportját jelenti: Bechert, Scharrert¹⁵⁸ Plievier, Gábort, Wangenheimet, Leschnitzert és Lukácsot.) Máris küldök két cikket az Tájékoztató Iroda számára. Az első Magyarország általános helyzetéről szól 1941 végén (ezt természetesen [kapott] anyagok alapján írtam. Ma van az első nap, amikor rendszeresen kezdjük kapni a „Pravdát”, az „Izvesztyiját” stb. a KB útján, mindeddig csupán esetlegesen és ritkán volt lehetőségünk újságot olvasni); a második cikk Tolsztojnak a német kultúrában betöltött szerepéről szól, abból az alkalomból, hogy lerombolták Jásznaja Poljanát. Igyekszem minden héten küldeni egy cikket. Nagyon jó lenne gyakran írni magyar témákról – de hát honnan vegyem az anyagot? Nem számíthatnék-e a Maga segítségére?

Ez a kérdés egyúttal kilátásaink kérdése is. A Vörös Hadsereg nagyszerű győzelmei azt a reményt keltik bennünk, hogy Taskentben való tartózkodásunk nem nyúlik olyan hosszúra, mint ahogy azt kezdetben elképzeltük. Már Kazanyban beszélt nekünk Jegolin elvtárs (Alekszandrov¹⁵⁹ egyik helyettese) arról, hogy bizonyos idő múlva lehetővé válik az „Internationale Literatur” német nyelvű kiadása – noha alacsony példányszámban.¹⁶⁰ Az üzbejisztáni KB megígérte, hogy ezt a kérdést sokkal konkrétabb formában az ÖK(b)P elé fogja terjeszteni. Milyen perspektívája lehet számunkra Maga szerint az „Új Hang”-nak?¹⁶¹ Közlje velem, mit gondol erről a dologról? Milyen tervei vannak, mit sikerült elérnie ebben az ügyben, természetesen a propaganda minden kérdésében, én ezekben aktívan részt vennék. Jelenleg majdnem úgy élek, mintha üdülőhelyen lennék, de ez a nyugodt élet hamarosan unalmassá válhat az olyan időkben, amilyeneket most élünk át.

Taskentben nagyon sok magyar van, véletlenül találkoztam a Maga nővérével – megállapodtunk, hogy mihelyt ő is elhelyezkedik, találkozunk egy alaposabb beszélgetésre. Már itt van Gabari és Gergely, Madarász a Világgazdasági Intézetben van (Varga nélkül); Fogarasi, Varjas.¹⁶² Az evakuáltak többsége vidéken él; így Seidler, Rozványi s mások. Ezeknek az elvtársaknak a munkalehetősége nehezebb. Néhányan (mint Seidler Stella is) nehéz helyzetben vannak.

De nagyon nehéz nekem részletesen írni ezekről a kérdésekről. Nem csak azért, mert – mint látja – meglehetősen rosszul bírom az orosz nyelvet, de azért is, mert már arról álmodozom, hogy közelebb kerülök napjaink nagy

eseményeihez. Nagyon kérem Magát, ha lehetőség nyílik aktívabb közreműködésre – ne felejtkezzen el rólam.

Szívélyes üdvözet

G. Lukács

Szívélyes üdvözet Gertrudomtól

Cím: Taskent. Írószövetség, Pervomajszkaja ul. 20.

Biztosan tud róla, hogy Háy és Balázs¹⁶³ Alma-Atában vannak. Háy írt nekem. Ő már jól berendezkedett, teljes gőzzel dolgozik. Mindenesetre ide írom a címét: Kultúrpalota. Dramaturgiai stúdió.

RGASZPI. Fond. 485. op. 199. gy. 181. 15–16. oldal. – Orosz nyelvű autográf. Lila és fekete tintával [írt levél].

42.

LUKÁCS GYÖRGY [LEVELE] RÁKOSI MÁTYÁSNAK

Taskent, 1942. április 3.

Kedves Rákosi elvtárs,

nagyon megörültem levelének. Különös örömmel töltött el az a perspektíva, amelyet Maga elém tárt. Remélem, a vörös isten nem fog sem a Maga, sem az én moszkvai utazásom elé akadályokat gördíteni. Mi itt igen jó körülmények között élünk, engem kizárólag a munkalehetőségek kérdése tesz türelmetlenné. Most befejeztem az akadémiai filozófiai intézet részére egy nagyobb brosúrát (címe: „Wie ist Deutschland zum Zentrum der reaktionären Ideologie geworden?”).¹⁶⁴ Ha ezt Moszkvában írhattam volna meg, talán egész jól sikerült volna. Így igen nagy nehézségek voltak, mert egyetlenegy könyv sem állt rendelkezésemre, és a világ teremtésétől Hitlerig mindent fejből kellett megírni.

A pártadó beszédese folyik, remélem nemsokára elküldhetem Magának az első részletet, ha az nem is lesz kereken 200 rubel. A nehézség, mint már említettem, az, hogy éppen az írók szinte semmit sem keresnek.

Véletlen szerencse, hogy Bebrits,¹⁶⁵ Bolgár és Rudas ügyében tudok Magának felvilágosítást adni. Itt van most átutazóban Greiner József¹⁶⁶ elvtárs, aki annak idején mind a hármat magával vitte Prsevalba* a kínai határra. Ott

* A szövegben szereplő város neve helyesen: Przsevalszk (Kirgízia).

mind a három jó körülmények között él. Bolgár és Rudas az egyetemen tanítanak, Bebrits egy kooperatívát vezet. Ellátási viszonyok ott igen jók. Greiner kommandíringgal Moszkvába utazik.

A napokban hosszasan beszélgettem nővérével. Most egész jól el vannak helyezve; férje munkában van, ugyanaz az elosztójuk van, mint nekünk, és az nagyon jó. Megbeszéltem vele, hogy amennyiben férjének valami nehézsége volna, együtt a MOPR-hoz fordulunk. Az itteni MOPR kitűnő organizáció, az összes emigránsokról igazán atyai figyelemmel gondoskodik. De persze lehet, hogy erre nem is kerül sor.

Révait sokszor üdvözlöm, remélem, egészsége most már jobb. A nagy munkáért őt is, Magát is őszintén irigyeljük.

Meleg üdvözlettel Gertrudtól is
Lukács

RGASZPI. Fond. 496. op. 199. gy. 181. 17. oldal. – Gépiratos eredeti, magyar nyelven.

43.

JOHANNES R. BECHER [LEVELE] RÁKOSI MÁTYÁSNAK

Moszkva, 1942. április 22.

Lux, 255-ös szoba

Kedves, igen tisztelt Rákosi elvtárs!

Éppen most értesültem arról, hogy visszatért Moszkvába.¹⁶⁷ Ebből az alkalomból arra szeretném kérni, mégiscsak fontolja meg, nem lehetséges-e Lukács elvtársat visszahívni Moszkvába. Lukács elvtárs rendkívüli segítséget jelentene mind az „IL”¹⁶⁸ szerkesztősége, mind a mi egész értelmiségi propagandánk számára, melyet többek közt a rádióban is végzünk. Lukács elvtárs – amennyire tudom – az ügyben már Dimitrov elvtárshoz fordult. Kérem Önt, kedves Rákosi elvtárs, talán beszéljen még egyszer Dimitrov elvtárssal, hogy sikerüljön Lukács elvtárs jelentős képességeit itt Moszkvában hasznosítanunk.

Kommunista üdvözlettel

az Ön Johannes R. Becherje¹⁶⁹

Lukács elvtárs címe: Taskent, ulica Urickovo, 27. Kvartyira 35.¹⁷⁰

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 55. – Gépiratos eredeti német nyelven.

Taskent, 1942. május 9.

Kedves Rákosi elvtárs,
mindnyájan nagyon örültünk, amikor megtudtuk, hogy már Moszkvában van. Ez mindenképpen nagy lépés előre az ügy szempontjából, és – ne vegye rossz néven, hogy mindjárt önzően magamra gondolok – közelebb hozza a mi moszkvai tartózkodásunkat is. Nem is képzelheti, mennyire várjuk már, hogy ismét az események közelében lehessünk, hogy lehetséges legyen komoly és konkrét anyag alapján viszonylag aktuális munkát folytatni, nem pedig emléktökből taláломra írni dolgokat, amelyekről az ember csak utólag tudja meg, hogy igazán bekapcsolódtak-e valami komoly aktualitásba.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy tétlenül ültem volna Taskentben. Elég szorgalmasan dolgoztam az informbürónak, küldtem cikkeket orosz folyóiratoknak¹⁷¹ és a német I. L.-nek. Az itteni kiadónál beadtam egy kb. 4 íves brosrút; címe: Barbárság és civilizáció harca.¹⁷² Azonkívül írtam egy nagyobb, kb. 9 íves brosrút a filozófiai intézetnek Alma-Atába; címe: „Wie ist Deutschland zum Zentrum der reaktionären Ideologie geworden?” Egyiknek sorsáról nincs még végleges információ. Ez a munka, mint látja, mennyiségileg nem is kevés, remélem van közte olyan is, amely minőségileg megállja a helyét, de azért nem mondhatnám, hogy meg vagyok elégedve. De ezzel a lamentációval már elég gyakran untattam. Ígérem, hogy a moszkvai személyes érintkezésben nem fog ilyen panaszokat hallani tőlem.

A magyar felhívásnak¹⁷³ nagyon örültünk. És nagyon kíváncsiak vagyunk, volt-e és mennyire visszhangja otthon. De ezt is majd csak Moszkvában tudhatjuk meg. Ha a névsort elolvasta az ember, borzasztóan sajnálta a mozgalom szempontjából, hogy bizonyos otthon népszerű nevek nem szerepelhettek. Nincs valami lehetősége annak, hogy most bizonyos embereket esetleg mégis lehetne újra létezőkké tenni? Vannak olyanok, akiknél ez a mozgalom szempontjából fontos lenne. De persze ennek lehetőségeit csak Maga tudja megítélni.

A mellékelt táblázatból láthatja, hogy pénztárosi teendőimet a lehetőségekhez képest lelkiismeretesen teljesítettem. A világgazdasági intézetben Fogarasi szedi be a pártadót. Őhozzájuk a megbízás elkésett, és ezért ők

csak márciustól kezdve fizetnek egy százalékot a havi jövedelem után. Az íróknál magam szedem be. Áprilisban még találkoztam Madarással, Ger-gely pedig egy kolchozba utazott, hogy régen tervezett szociográfiai tanul-mányát befejezze. Megbízásához képest Zeidlernének e hónap közepén el-küldtem 155 R-t; a hiányzó 45 a napokban megy.

Most még egy kérés: amikor elérkezettnek látja az időt, hogy engem Moszkvába vezényeltessen (remélem nagyon hamar), kérem, ne feledkez-zék meg arról, hogy én Gertrud nélkül, mint titkár nélkül, mint író haszna-vehetetlen vagyok. Az ilyen vezénylést nagyon könnyű megcsinálni, így volt ez Bechernél is, Pliviernél is. Azonkívül arra kérném, hogy ha teheti, a vezénylés esetében hívja fel telefonon az Üzbek KB-t. Láttam, Bechernél, amikor a kormányos¹⁷⁴ Pliviernél, amikor Pieck fordultak a központi bizott-sághoz, hogy ez az utazás nehézségeinek elhárításában óriási szerepet ját-szik.

Ne haragudjon, hogy annyi kéréssel zaklatom. Ez a taskenti szociális lét-ből és nem az én karakteremből folyik. Remélem, a maguk moszkvai élet-és munkakörülményei kedvezőek, és remélem, hogy ezt hamarosan magam is ki fogom tapasztalni.

Meleg üdvözetekkel és a viszontlátásig
Lukács György

Sok üdvözet éntőlem is
Gertrud

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 20. oldal. – Gépiratos eredeti magyar nyelven.

45.

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADEMIÁJA FILOZÓFIAI
INTÉZET TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK ÜLÉSÉN [KÉSZÍTETT]
1. SZÁMÚ JEGYZŐKÖNYV

1942. december 29.

Jelen vannak: P. F. Jugyin., M. M. Rozental, V. F. Beresztnyev, B. E. Bi-hovszkij, M. A. Leonov, V. F. Aszmusz, A. A. Makszimov elvtársak
Elnököl: P. F. Jugyin elvtárs

1. MEGHALLGATTÁK: a filozófiai tudományok doktora tudományos fokozat elnyerésére LUKÁCS O. G. által „A fiatal Hegel” témában benyújtott disszertáció védését.

Felszólaltak: a hivatalos opponensek:

B. E. Bihovszkij professzor, a filozófiai tudományok doktora,

V. F. Aszmusz, a filozófiai tudományok doktora.¹⁷⁵

Koljman E. professzor, a filozófiai tudományok doktora hivatalos opponensi véleményét Vasziljev elvtárs tudományos titkár olvassa fel.

A jelenlévők közül felszólalt: B. G. Szafronov, a történettudományok kandidátusa.

Az [alábbi] HATÁROZATot hozták: LUKÁCS G. O. elvtársnak (egyhangúlag) odaítélendő a filozófiai tudományok doktora fokozat. Kezdeményezendő a Felsőoktatási Ügyek Össz-szövetségi Bizottságánál¹⁷⁶ e határozat jóváhagyásának kérelmezése.

A Tudományos Tanács elnöke (P. Jugyin)

Tudományos titkár (N. Vasziljev)

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 118. 71. oldal. – Gépiratos másolat.

46.

A SZUTA FILOZÓFIAI INTÉZET TUDOMÁNYOS TANÁCSA [SZAVAZAT]SZÁMLÁLÓ BIZOTTSÁGÁNAK 1942. DECEMBER 29-I ÜLÉSÉN [KÉSZÍTETT] JEGYZŐKÖNYVE¹⁷⁷

LUKÁCS, G. O. „A fiatal Hegel” címmel írt, a filozófiai tudományok doktora tudományos fokozat megszerzése érdekében benyújtott disszertációjának védeése.

A szavazás eredményei:

Kiosztott szavazólap: 7

Leadott szavazólap: mellette – 7

ellenszavazat: – nincs

tartózkodás: – nincs

A szavazatszámoló bizottság elnöke Leonov
Tagok: V. Beresznyev, N. Vasziljev
A másolat hiteles 1942. december 29.

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 118. 72. oldal. – Gépiratos másolat.

47.

A LEGFELSŐBB MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁG 1943. AUGUSZTUS 28-ÁN
KELT HATÁROZATA LUKÁCS GYÖRGY A FILOZÓFIAI
TUDOMÁNYOK DOKTORA TUDOMÁNYOS FOKOZATÁNAK
MEGERŐSÍTÉSÉRŐL

Legfelsőbb Minősítő Bizottság
A Népbiztosok Tanácsa melletti
Felsőoktatási Ügyek Össz-szövetségi Bizottsága
Moszkva, Rozsgyesztvenka, 11.
Távirati cím: Moszkva

KIVONAT

az 1943. augusztus 28-án kelt 17. számú jegyzőkönyvből
(az eredeti jegyzőkönyv megtalálható a Legfelsőbb
Minősítő Bizottság ügyiratai közt)

MEGHALLGATTÁK:

19. Georg Oszipovics Lukácsnak a filozófiai tudományok doktora tudományos fokozatban való – a SZUTA Filozófiai Intézetének Tanácsa előtt 1942. december 29-én „A fiatal Hegel és a kapitalista társadalom” című disszertációjának megvédése alapján történő – megerősítéséről.

Az [alábbi] HATÁROZATot hozták:

Georg Oszipovics LUKÁCS a filozófiai tudományok doktora tudományos fokozatában megerősített.

A Minősítő Bizottság elnöke Sz. Kaftanov

Tudományos titkár N. Gyenyszov

HITELES: A Legfelsőbb Minősítő
Bizottság tudományos titkára: N. Gyenyiszov
1943. szeptember 23. Hiteles: *M. Marinics*

Az OTA Archívuma. Fond. 411. op. 30. gy. 636. 4–5–6. oldal. – Hitelesített gépiratos másolat.

48.

A FIOZÓFIATÖRTÉNETI OSZTÁLY VEZETŐJÉNEK,
B. E. BIHOVSZKIJNAK A MUNKATÁRSÁK
1943. ÉVI MUNKÁJÁRÓL SZÓLÓ BESZÁMOLÓJÁBÓL

[1943 végén]

A munkatárs neve:

4. Lukács G. O. elvtárs

Terv

a) Cikk az V. kötetbe „Nietzsche filozófiai nézetei” címmel – 1,5 nyomdai ív

b) Cikk az V. kötetbe „Életfilozófia” címmel – 2,5 nyomdai ív

c) Cikk az V. kötetbe „Német újhegelianizmus” címmel – 2 nyomdai ív¹⁷⁸

Teljesítés:

a) teljesítve

b) teljesítve

c) 1943. december 31-ig teljesítve lesz

d) „A humanizmus és a barbárság harca”. Taskent, 1943. 68 oldal.

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 132. 1. oldal verzióján. Fent megjegyzés: „ld. az igazgatóság és a Tud[ományos] Tan[ács] 1943. dec. 28-i jegyzőkönyvét”.

49.

RÁKOSI MÁTYÁS [LEVELE] K. M. KASZRADZÉHOZ¹⁷⁹

1944. április 25.

Másolat

Kaszsradze elvtárs!

Nem kifogásolom Lukács G. O. elvtárs „Az írástudók felelőssége”¹⁸⁰ című brosrájának kiadását.

(M. I. Rákosi)

Moszkva, 1944. IV.25.

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 14. oldal. – Gépiratos másolat.

50.

LUKÁCS GYÖRGY BESZÁMOLÓJA AZ 1944. ÉVI ELSŐ
NEGYEDÉVBEN VÉGZETT TUDOMÁNYOS MUNKÁJÁRÓL

1944. április 26.

Beszámoló az 1944. évről

Befejezván és leadván 1943 végén „A filozófia története” V. kötete számára az „Újhegelianizmus” című fejezetet (kb. 1 ív), elkezdtem a munkát ugyanezen kötet számára a „Német szociológia” fejezeten (kb. 2 és fél ív), s azt leadtam 1944. március közepén, határidőre. Azóta a „A szociális darwinizmus és a fasizmus” című fejezeten dolgozom (kb. 3 ív) szintén ugyan ebbe a kötetbe. Előkészített munkáim oly mértékig befejezettek, hogy azokat a június elejei határidőig munkába adhatom.

Moszkva, 1944. IV. 26.

Georg Lukács¹⁸¹

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 183. 24. oldal. – Autográf.

LUKÁCS GYÖRGY BESZÁMOLÓJA AZ 1944. ÉVBEN VÉGZETT
TUDOMÁNYOS MUNKÁJÁRÓL

1944. december 23.

G. O. Lukács, a SZUTA Filozófiai Intézetének tudományos
főmunkatársa BESZÁMOLÓJA az 1944. évről

Fő munkám a fasizmus elleni terjedelmes könyvem elkészítése volt (a leadás határideje 1945. június). Főleg történeti kutatásokat folytattam a német fejlődés sajátosságairól, a fasizmus gyökereinek feltárása érdekében. Ezenkívül leadtam az Intézetnek:

Az imperialista korszak német szociológiája (2 és fél ív) „A filozófia története” 4. kötete számára.

A szociális darwinizmus és a fasizmus (4 ív). Ezt a munkát eredetileg, a régi terv szerint „A filozófia története” 4. kötete számára írtam. Az igazgatóság egyetértésével a cikket könyvvé dolgoztam át. A brosúra címe: „A fajelmélet – az emberiség ellensége”.

Az imperialista Németország életfilozófiája (4 ív) – az „Ucsonije zapsizki” című folyóirat számára.¹⁸²

Az Intézetnek készített munkákon kívül írtam:

A VOKSZ¹⁸³ útján amerikai folyóiratoknak cikket Dosztojevszkijről és egy cikket „Tolsztoj és a nyugati irodalom” címmel.

Az Internationale Literatur (Deutsche Blätter) számára egy propaganda-cikket a németországi politikai–ideológiai fejlődésről a majdaneki haláltábor apropóján. (Közlésre került 1944. októberében.)¹⁸⁴ Ezenkívül cikket írtam az imperialista korszak német irodalmáról, amelyet 1945-ben közölnek.¹⁸⁵

Átdolgoztam és megszerkesztettem a jelenkori magyar értelmiség ideológiai tendenciáiról szóló magyar tanulmányaimat. A könyvet a Külföldi Munkások Kiadója jelentette meg „Írástudók felelőssége” címmel.¹⁸⁶

Ezenkívül cikkeket írtam a hadifoglyok magyar újságjai számára, a Szovinformbüroinak stb.

Munkát végeztem a KMP és az NKP bizottságai részére is.

Moszkva, 1944. XII. 23.

G. Lukács

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 83. 25. oldal. – Autográf.

Önéletrajz 1940-től

1940-ben az Írószövetség tagjaként, mint szabad író írtam különböző szovjet folyóiratokba orosz, német és magyar nyelven. Tagja voltam az NKP-nek, tagja az Írószövetség német bizottságának, az „Internationale Literatur” (Deutsche Blätter) és az „Új Hang” című folyóiratok szerkesztőbizottságának. 1941 májusában átigazoltak a KMP-be. 1941. június 29-én letartóztatottak az NKVD szervei, augusztus 22-én rehabilitáltak és szabadon engedtek.¹⁸⁸ Kiszabadulásom napjától fogva a háborús propaganda számára dolgoztam, elsősorban a fasizmus elleni ideológiai harc területén. 1941. októberében a többi íróval együtt evakuáltak, előbb Kazányba, majd Taskentbe, ahonnan 1942. júliusában tértem vissza Moszkvába. Ott írtam meg antifasiszta könyvecskémet az Uzбекiszdat,¹⁸⁹ az üzbég kiadó számára, egy antifasiszta brosúrát a Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete számára,¹⁹⁰ és különböző cikkeket angol és amerikai lapoknak, melyeket a VOKSZ és a Szovinformbüro juttatott ki. 1942-ben tudományos munkatársként beléptem a Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetébe, ahol 1942 decemberében sikerrel megvédtem „Az ifjú Hegel és a kapitalista társadalom problémái” című doktori disszertációmát. A Filozófiai Intézetben az első években a nagy filozófiatörténeten dolgoztam. Különböző cikkeket írtam Marxról és Engelsről, valamint a legújabb filozófiáról szóló, még meg nem jelent kötetek számára. Ezt a tevékenységet arra is felhasználtam, hogy felfedjem a fasizmus ideológiai gyökereit. „A fajelmélet az emberiség ellensége”¹⁹¹ című brosúráim kiadását a Filozófiai Intézet készíti elő. Jelenleg egy nagy könyvön dolgozom, mely a reakciós ideológia keletkezéstörténetét tárgyalja Németországban; ez is a fasizmus leleplezését szolgálja. Egyidejűleg publicisztikai tevékenységet is folytattam, hogy leleplezzem a fasizmus ideológiáját, és propagáljam az orosz kultúrát. Különböző cikkeket írtam az „Internationale Literatur” (Deutsche Blätter)-be (a porosz mentalitás ellen, a maidaneki táborról stb. stb.), másokat a Szovinfobüroinak, a VOKSZ-on keresztül amerikai lapoknak (Tolsztoj, Dosztojevszkij, Gorkij stb.), a magyar hadifoglyok lapjába („Igaz Szó”), a rádió magyar adásának stb. 1944-ben megjelent egy magyar nyelvű könyvem, „Az írástudók felelőssége”, melyben elemzem

a magyar értelmiség ideológiai fejlődését az utóbbi években; a könyvet azóta kiadták Magyarországon is. A legutóbbi időben a KMP engedélyével szóbeli propagandát folytattam német hadifoglyok körében.

Moszkva, 1945. január 23.

Lukács György

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 57. oldal. Német nyelvű gépirat.

52/A

LUKÁCS GYÖRGY 1945. JANUÁR 23-ÁN KELT ÖNÉLETRAJZA

Születtem 1885-ben Budapesten. Burzsoá származású vagyok (apám a Magyar Általános Hitelbank igazgatója). Már egyetemi hallgató koromban (államtudományi és filozófiai doktor vagyok) részt vettem a magyar irodalmi életben: egyik alapítója voltam a Thalia szabad színháznak, írtam a „Jövendő”-be, a „Szerdát”-ba, „Nyugat”-ba, „Huszedik Század”-ba. 1908-ban „A modern dráma fejlődése” című művem megkapta a Lukács-Krisztina-díjat. Ezenkívül még egy pár könyvet adtam ki magyar nyelven.

1909 után főleg külföldön éltem, eleinte felváltva Német- és Olaszországban, 1912–18-ig Heidelbergben. Ebben az időben néhány német könyvem, számos folyóirat- és újságcikkem jelent meg.

1918 decemberében beléptem a KMP-be. A diktatúrában közoktatási népbiztos és az V. hadosztály politikai megbízottja voltam. 1919 őszén Bécsbe emigráltam, ahol 1929-ig szakadatlanul pártfunkcionárius voltam. 1919/21 és 1928/30-ban a KB tagja. Különben az „Új Március” szerkesztőbizottsági tagja, a „Száz százalék” szerkesztője voltam, stb. 1929-ben illegális munkára voltam Budapestre vezényelve.

1930/31-ben Moszkvában éltem, mint a Marx–Engels Intézet tudományos munkatársa. 1930 elején átigazoltak a WKP(B)¹⁹²-be.

1931-ben Berlinbe költöztem, ahol mint a német kommunista párt tagja főleg intellektuális propagandával voltam elfoglalva. (A kommunista fróói frakció vezetője, a német írószövetség berlini helyi csoportjának alelnöke stb.)

1933-ban Moszkvába költöztem, ahol hosszú ideig a Tudományos Akadémia filozófiai intézetében dolgoztam (1933/38 és 1942-től máig). Orosz nyelven két könyvem és nagyszámú folyóiratcikkem jelent meg. Azonkívül

számos német cikk az „Internationale Literatur” és a „Das Wort” című folyóiratokban, valamint nagyszámú magyar cikk az „Új Hang”-ban. Az „Internationale Literatur” és az „Új Hang” című folyóiratok szerkesztőbizottsági tagja voltam.

1941-ben átigazoltak a KMP-be. A háború alatt propagandamunkával foglalkoztam, különböző itt megjelent folyóiratokban, valamint az Informbüro és a VOKSZ révén angol, amerikai újságokban és folyóiratokban. 1944-ben megjelent könyvem „Írástudók felelőssége”.

Moszkva, 1945. január 23.

Lukács György

53.

HIDAS ANTAL VÉLEMÉNYE LUKÁCS GYÖRGYRŐL

1945. február 10.

Lukács György

Bátran kijelenthetjük, hogy Lukács az egyik legkiemelkedőbb magyar kritikus, nemcsak a magyar, de az európai irodalomnak is szakértője. Annak ellenére, hogy huszonöt évet töltött emigrációban, a magyar irodalmárok között kétségkívül tekintélynek örvend. Az irodalom és a kultúra területén – úgy lehet – lényegesen hasznosabb munkát végez, mint a közvetlenül politikai területen, ahol is hosszú ideig tevékenykedett.

Lukács közéleti munkásságát kritikusként kezdte. Hegeliánus volt, s ebből, mint ismeretes, a mai napig sem „gyógyult ki” teljesen. Az első világháború idején a magyar akadémia kiadta első nagy munkáját „A drámáról”,¹⁹³ később Németországban adták ki „A regényről” című művét.¹⁹⁴

Noha egész sor hiba fedezhető fel nézeteiben, nagy hasznára lehet Magyarországon a demokratikus irodalmi mozgalom fejlődésének, különösen megfelelő irányítás és ellenőrzés mellett.

Hidas A.

1945. II. 10.

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 58. oldal. – Gépirat javítással. A javítás, a dátum és az aláírás autográf.

LUKÁCS GYÖRGY BESZÁMOLÓJA AZ 1945. ÉV ELSŐ NEGYE-
DÉBEN VÉGZETT TUDOMÁNYOS MUNKÁJÁRÓL

1945. március 22.

E negyedévben fő feladatomban az volt, hogy elkészítsem könyvem az imperialista korszak német filozófiájáról mint a fasiszta ideológia előfutáráról. A politikai–történelmi anyag kiteljesítése mellett főleg a németországi reakciós ideológia régi előfutáraitól és az imperialista korszak más országokbeli reakciós filozófiájáról gyűjtöttem anyagot.

Munkám anyagából két, egyenként 4 íves tanulmányt adtam a „Ucsonije zapiszki” című folyóiratnak:

„Életfilozófia az imperialista korszakban”¹⁹⁵

„A fajelmélet – az emberiség ellensége”¹⁹⁶

Ezenkívül befejeztem egy nagy tanulmányt az imperialista korszak német irodalmáról, amelyet az „Internationale Literatur” című német folyóirat fog közölni.¹⁹⁷

Folyamatosan dolgoztam az „Igaz Szó” című, hadifoglyoknak szánt magyar folyóiratban, részt vettem Németország KP KB kulturális bizottságának munkájában, és előadásokat tartottam hadifogoly-táborokban.

Moszkva, 1945. március 22.

Lukács Gy.

Az OTA Archivuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 183. 19. oldal. – Autográf.

T. L. MOTILJOVA: LUKÁCS GYÖRGY 60. SZÜLETÉSNAPIJÁRA¹⁹⁸

Nehéz áttekinteni Lukács György négy évtizedes tudományos munkássága során kifejtett sokoldalú és termékeny tevékenységének valamennyi területét. A filozófia, az esztétika, az irodalom története és elmélete, a politikai publicisztika – e területek mindegyikén sokat tett. Valamennyi ország kulturális életében, ahol csak élt és dolgozott – Magyarországon, Ausztriában,

Németországban, a Szovjetunióban – mély nyomot hagyott munkássága. Neve megérdemelten ismert a világ más országainak haladó értelmiségi köreiben is.

A legkülönbözőbb korok és népek irodalmának kiemelkedő ismerője – s ugyanakkor az európai munkásmozgalom jeles személyisége; filozófus, Hegel-kutató – és egyúttal antifasiszta publicista; széles kulturális és történelmi látókörű tudós – és kritikus, aki érzékenyen reagál a kortárs irodalmi élet jelenségeire – ezek jellemzik Lukács alkotó egyéniségének sokárnyalátú aspektusait. S ebben a sokoldalúságban egység uralkodik. Lukács részvétele a magyarországi Tanácsköztársaságban (1919), ahol a Közoktatási népbiztos helyettesi posztját töltötte be; munkája Berlinben 1932–33-ban, ahol a fasiszta veszély növekedésének napjaiban a Német Írók Szövetsége révén arra törekedett, hogy az értelmiség erőit a hitleri barbársággal szemben ellenállásra mozgósítsa, mindezt semmiképpen sem lehet életrajza véletlen epizódjainak tartani. Nemcsak teoretikus ő, hanem harcos is. Elméleti munkássága elszakíthatatlanul összekapcsolódik korunk progresszív törekvéseivel, a dolgozó emberiség felszabadító harcával.

Belső egység jellemzi Lukács teljes elméleti küzdelmét, az általa véghez vitt jelentős fejlődés ellenére is. Filozófiai nézetei a szubjektív idealizmustól (Kant) az objektív idealizmus (Hegel) irányába fejlődtek, aztán pedig a marxizmusig. Az első világháborúval kezdetben pacifistaként állt szemben, majd az oroszországi októberi forradalom után hamarosan kommunistává vált. Természetesen ma már őt sem elégtí ki minden, ami korai munkáiban található. De már ezekben a korai művekben felismerhető azoknak a problémáknak a felvetése, amelyeket Lukács új, marxista alapokról fog a következőkben kifejteni. Így már első munkájában, amely 1909-ben jelent meg, és a Magyar Tudományos Akadémia díját nyerte el, „A dráma elmélete”-ben¹⁹⁹ kísérletet tett a XIX–XX. századi nyugat-európai drámairodalom fejlődésének szociológiai megalapozására. „A regény elmélete”-ben (1916) Lukács a maga módján interpretálva a regény hegeli meghatározását mint polgári eposéiáját, arra törekedett, hogy megjelölje azokat az objektív törvényszerűségeket, amelyek meghatározzák a regény fejlődésének útját az új korban. Már az első világháborút megelőzően nyugtalanította Lukácsot a korabeli nyugati kultúra válsága; ennek tanúbizonysága „A lélek és a formák” című könyve (1911),²⁰⁰ mely a legújabb művészet gazdag anyagát feldolgozva tekinti át a művészi formák széthullásának folyamatát, amely-

nek oka a művészet és az élet között mélyülő szakadék. S éppen első műveinek ez a problematikája keltette fel iránta az európai értelmiség figyelmét. Jellemző e vonatkozásban Thomas Mann megállapítása: „Dr. Lukács György – akinek szellemi alkatát, világnézetét és szociális hitvallását semmiképpen sem osztom, de tisztelem és erkölcsileg lelkesedem szigorú, tiszta és büszke értelméért, és kritikai munkáit, mint »A lélek és formák«, »A regény elmélete« stb. kétségtelenül a legjelentősebbek közé sorolom, amit erről a témáról a legutóbbi évtizedben német nyelven írtak.»²⁰¹

Lukács elméleti és kritikai munkásságának igazi kibontakozása kétségtelenül a Szovjetunióban töltött éveire esik. Kapcsolata a szovjet elméleti gondolkodással, a korabeli orosz kultúra demokratikus forrásaival és a klasszikus orosz irodalomkritika tradícióival való elmélyültebb megismerkedése, részvétele a szovjet irodalmi életben – mindez sok új vonást kölcsönzött tudományos munkásságának.

Lukács 1933 után írt tanulmányai és könyvei az orosz irodalmi közvélemény tartós figyelmével találkozott. Sok minden vitatható volt bennük, nézeteltérésekre adott okot. De azokban az esetekben is, amikor az egyik vagy másik irodalmi kérdés Lukács által javasolt megoldása ellenkezést váltott ki, maga a kérdés felvetése rendkívül gyümölcsöző, éles és friss volt, továbbgondolásra ösztönzött. Az ezekben az években írt munkái összességükben figyelemre méltók, és komoly hozzájárulást jelentenek az irodalomról szóló marxista tudományhoz. Segítenek átgondolni mind a világ kulturális örökségét, mind a jelenkori irodalmi folyamatokat. Sok olyan gondolat, amelyet elsőként ő vetett fel és alapozott meg, a szovjet tudományosság közös vívmányává vált, s azóta a fiatal irodalomtudósok disszertációikban feldolgozták és tovább konkretizálták, ilyen vagy olyan formában bekerült a nyugati irodalomról szóló egyetemi tankönyvekbe és programokba.

Lukácsnak azok a tanulmányai, amelyeket „A XIX. század irodalmi elméletei és a marxizmus” (Moszkva, 1937), valamint az „Adalékok a realizmus történetéhez” (Moszkva, 1939) című könyveiben foglalt össze, továbbá a klasszikusok szovjet kiadásaihoz írt előszavai („Előszó Schiller esztétikájához”; „Schiller és Goethe levélváltása”; előszavak Balzac regényeihez,²⁰² Goethe „Werther”je,²⁰³ Heine: „Németország. Téli rege”) miként a folyóiratokban („Literaturnij Kritik”, „Internationale Literatur”, a magyar „Új Hang”) megjelent írásai is – a legkülönbözőbb kérdésekről

szólnak, melyek közül két alapvetőt lehet kiemelni, a regény elméletét és a realizmus problémát.

Lukács volt az, aki elsőként dolgozta ki és állapította meg a XVII–XX. század európai regényének alapvető törvényeit és fejlődési tendenciáit, kapcsolatba hozva ezeket a polgári társadalom történelmi sorsával. Marxnak arra a tézisére támaszkodva, amely szerint a szellemi és az anyagi folyamatokat egyenlőtlen fejlődés jellemzi, Lukács a regény evolúcióját mint a társadalmi fejlődés ellentmondásainak visszatükrözését fogja fel.

A regény az epikai formák valamennyi jellemző vonását egyesíti magában (törekvés arra, hogy a művészi ábrázolás megfeleljen a valóságos eleven tartalomnak; az anyag széleskörű felölelése; a cselekvő ember megmutatása). De a burzsoá társadalom lényege szerint nem kedvez az epikai alkotómunkának: antagonisztikus természeténél fogva az emberek elszigetelődéséhez vezet, számtalan korlátot állít az emberi személyiség szabad fejlődése elé, s ezzel együtt akadályozza a teljes értékű, sokoldalúan fejlett emberi személyiség ábrázolását a művészetben. A burzsoá mindennapi valóság csupán részleges és korlátozott lehetőséget nyújt az olyan típusok és helyzetek ábrázolására, amelyek az eposz természete által megkövetelten a szenvedélyek erejével, a dimenziók jelentékenységevel, a konfliktusok élességével jellemezhetők. „A forma problémája – mondja Lukács – a nagy regényíróknál abban áll, hogy leküzdjék az anyag e kedvezőtlen tulajdonságát, hogy megtalálják azokat a helyzeteket, amelyekben az egymás ellen folytatott harc szemléletes, határozott, tipikus jelleget ölt, s hogy az ilyen tipikus körülmények folyamatából felépítsék a valóban jelentős tipikus cselekményt.” A regény történetében, létezése teljes időszakában – ily módon – két tendencia harca figyelhető meg: egyrészt vonzódás az epikussághoz, másrészt – a lehetetlenség annak elérésére. A művészet igényei elkerülhetetlenül összeütköznek a burzsoá társadalom lényegi prózaiasságával.

Ezekből az előfeltevésekből kiindulva Lukács szemügyre veszi az európai regény fejlődésének legfontosabb szakaszait.

A középkori állapotok felbomlásának és a kapitalizmus megszületésének viharos, eseményekkel teli korában megszületvén, a reneszánsz regényt (Cervantes, Rabelais) áthatja az emberiség feudális bilincsekből való felszabadulásának pátosza; világosság és színes tarkaság jellemzi, a valóságos életre jellemző típusokat és viszonyokat teremt a hiperbolizáló fantasztikum képeiben. Csak a XVIII. században – a felvilágosodás korában – lesz

a regénybeli művészi ábrázolás anyaga az emberek egyéni, mindennapi élete. Ebben az időben, amikor a kialakuló polgárság fontosnak tartja önigazolását, a regényszerzők keresik és meg is találják az epikai hőst „a harmadik rend” sűrűjében (Le Sage *Gil Blasa*, Fielding *Tom Jonesa*). De ezekben az epikai ábrázolásokban „az emberi öntevékenység energiája már a burzsoá középszerűség bélyegét viseli magán”. A középszerűségnek való alávetettség elutasítása a szentimentalizmusban megnyilvánuló individualista lázadáshoz vezet (Rousseau, Sterne, a korai Goethe).

A regény fejlődésének új korszaka a forradalom utáni Franciaországban, a kapitalista viszonyok diadala utáni másnapon köszönt be. Balzacnál és Stendhálnál a regény művészete jelentős lépéseket tesz a „magánélet” teljes művészi elsajátítása felé. Ugyanakkor a regényben a végsőkig feltárul a burzsoá rend ellentmondásossága. Az ember, aki harcot folytat azért, hogy elfoglalja helyét az uralkodó társadalmi rétegben, nem tud pozitív hőssé válni: ebben a harcban (ahogy Balzac Rastignac példáján megmutatja) csak cinikus-alantas eszközökkel képes diadalmaskodni. Miközben Balzac az életanyag prózaiságát a dimenziók romantikus eltúlzása útján győzi le, s negatív hőseit is (az uzsorás Gobsec, a zsvány Vautrin) átlagon felüli energiákkal, éleselműséggel, tehetséggel ruhazza fel, addig a Balzac utáni korban az irodalmi hős fokozatosan elsilányul. Az emberi személyiség fokozott belesüppedése a silány kispolgári hétköznapiságba egyre károsabb következményekhez vezet a művészetben. A burzsoá társadalom életéből eltűnik a hősies mozzanat. A regény sikereket ér el abban az értelemben, hogy egyre közelebb kerül a hétköznapi élethez, de egyidejűleg veszít a léptékéből, az ábrázolt emberek és események világosságából és erejéből.

A XIX. század második felének nyugat-európai regényírói általában pesszimista módon szemlélik az életet, a silány prózaiság elkerülhetetlen eluralkodását látják benne. Mindez a regénynek a valóságtól való növekvő elidegenedettségéhez vezet. Innen ered egyrészt a „művészet a művészetért” flaubert-i elmélete, másrészt pedig az élet passzív másolása a naturalizmus elméletében és gyakorlatában. Mindkét tendencia folytatódik a XX. század néhány kiemelkedő művészeinek munkásságában, s ez „a pillanatfelvételek gépies halmazává” átalakuló regény hanyatlásához vezet (Proust, Joyce, Dos Passos). Ugyanakkor korunk azon írói, akik munkásságukat a népek felszabadító mozgalmával kapcsolják össze, a dolgozó nép életében és harcában megtalálják azt az epikai, hősi mozzanatot, amelynek köszönhetően

új alapokon lehetővé válik a regény újjászületése. Az epikai elbeszélő művészet újjászületési folyamatának kezdete összefonódik Makszim Gorkij nevével.

A regény történetének ezt a koncepcióját, amelyet Lukács nem egy munkájában, valamint a „Lityeraturnaja Enciklopedyija”²⁰⁴ számára írt „Regény” címszóban röviden összefoglalt, annak idején nem kevés vita követte,²⁰⁵ de lényegében mégis elfogadta a szovjet irodalomtudomány.²⁰⁶ Néhány évvel korábban, amikor még divatban voltak azok az álmarxista, vulgárszociológiai teóriák, amelyek nihilista módon tárgyalták a klasszikusok irodalmi örökségét, a kizsákmányoló osztályok ideológusainak tekintvén őket, Lukács munkái nem kis mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy leküzdjék az efféle helytelen nézeteket. Ezek a munkák sok anyagot szolgáltatottak Gorkij ismert gondolatainak alátámasztásához, mely szerint nem kell túlértékelni a burzsoázia szerepét a kultúra történetében. Lukács cikkei és könyvei, amelyek az irodalomtörténeti tények hatalmas gazdagságán alapultak, meggyőzően bizonyították, hogy a burzsoá rendszer alapjaiban ellensége a nagy művészetnek, másrészt pedig segítettek megérteni, hogy minden nagy művészet természetéből adódóan ellensége annak az igazságtalan társadalmi rendnek, amely az ember ember által való elnyomásán alapszik.

Lukácsnak a regény történetéről szóló művei kétségtelenül hatással voltak a nyugati marxista irodalomtörténeti gondolkodásra is. Szemléletes bizonyítéka ennek a hatásnak például a kiváló, idő előtt elhunyt angol kritikus Ralph Fox „A regény és a nép” című könyve.²⁰⁷

Lukács regényelméletről szóló munkáihoz kapcsolódnak a művészi realizmus lényegére vonatkozó nézetei is, amelyek alapul szolgáltak a klasszikus és a korabeli irodalom jelenségeinek konkrét értékeléséhez. Lukács élesen elhatárolja egymástól a realizmus és a naturalizmus fogalmát, a jelenkori művészet egyik alapvető feladatának tartja annak határozott megszabadítását a naturalista csökevényektől és tendenciáktól. A hétköznapi empirikus realitás felidézésének naturalista elvével Lukács a TIPIKUS jellemek és helyzetek ábrázolásának realista elvét állítja szembe, amely magába foglalja az élet törvényeinek alapjait, de nem azonos az életbeli hétköznapisággal. Lukács egy sor irodalomelméleti cikkben fejti ki a valódi „nagyrealizmus” alapvonásait, amelyre jelenünk antifasiszta íróinak törekedniük kellene. Hangsúlyozza, hogy a realizmus megköveteli az emberi jellemeknek mozgásukban, a cselekvésben való feltárását; s hogy a dologi, materialista világ

képeinek az elbeszélésben alárendelt szerepet kell játszaniuk a fő tartalomhoz, vagyis az emberi sorsoknak a maguk dinamikusságában való feltáráshoz képest („Elbeszélés vagy leírás?”).²⁰⁸ Ragaszkodik ahhoz, hogy az írók hőseiket bonyolult, fejlett lelki élettel felruházva ábrázolják, és semmi esetre se alacsonyítsák le őket a kispolgári banalitás színvonalára („A művészi alakok intellektuális arca”).²⁰⁹ Azt követeli, hogy a realista író, miközben az életet objektíven és igaz módon ábrázolja, ugyanakkor „néptribunként” lépjen fel, akit szenvedélyes érdek fűz a haladó társadalmi elvek győzelméhez, s ne pedig „bürokrataként”, aki közömbösen és eszmék nélkülően regisztrálja csupán az életjelenségeket („A kétféle művésztípusról”).²¹⁰

Lukács irodalmi kritikáiban ezekből az elvekből indult ki. A Nyugat aktuális irodalmi életének minden elszigetelt jelenségét az irodalomtörténeti, filozófiai és társadalmi összefüggések széles rendszerében szemlélte, s ezáltal minden részkérdést felemelt az elviség magasába. A kortárs írók műveit a klasszikus realizmus léptékével mérte. Tárgyilagos szigorúsággal értékelte azokat a műveket, amelyekben a naturalista fotografálás vagy a dekadencia kiagyalt rafinériájának maradványait látja. S éppen a realista művészet tradícióihoz való szívós ragaszkodása tette lehetővé Lukács számára, hogy súlyos és meggyőző szavakkal szóljon hozzá az expresszionizmusvitához néhány évvel ezelőtt a „Das Wort” hasábjain.²¹¹

A realista elbeszélés típusait és formáit illető megfigyeléseinek gazdag anyagára támaszkodva Lukács Tolsztojról szóló nagy munkájában²¹² az elsők között volt képes arra, hogy felette megalapozottan vesse fel a kérdést a klasszikus orosz realizmus sajátosságának nemzetközi jelentőségéről. Ezzel kapcsolatban a nyugati kritikában sok zavaros és igaztalan megállapítás hangzott el, sőt hangzik el még ma is időnként. Sok nyugati kutató nagyon magasra értékeli az orosz klasszikusokat; de amidőn lelkes szavakkal szólnak a „szent” orosz irodalomról, úgy tárgyalják azt, mint holmi irracionális, megismerhetetlen jelenséget, mint olyasvalamit, ami nincs alávetve a világirodalmi fejlődés általános törvényeinek. Az „orosz csodáról” szóló ilyen fejtegetések gyakorlatilag arra irányuló kísérletek, hogy az orosz kultúrát kizárják az európai kultúrából. Más európai kritikusok viszont, épp ellenkezőleg, arra hajlanak, hogy az orosz kultúrában főleg csak a különböző nyugati jelenségek visszatükröződését lássák s ily módon becsüljék le annak eredetiségét és önállóságát. Lukács Tolsztojról szóló munkája (akárcsak Dosztojevszkijt és Gorkijt elemző tanulmányai)²¹³ megcáfolják mind-

két nézetet. Lukács Tolsztojt és a legújabb idők nagy orosz íróit fölényben látja nyugati kortársaikkal szemben. És – támaszkodván a Tolsztojról szóló Lenin-cikkekre – Lukács rámutat arra, hogy az orosz realizmus nagyságának objektív történelmi okai és közvetlen kapcsolatainak vannak az orosz forradalom nagyságával. A XIX. század klasszikus orosz regénye, miközben visszatükrözte az országban szüntelenül növekvő forradalmi erjedést, átlekesítve a nép felszabadító mozgalmától, meg tudta védeni magát a XIX–XX. század fordulójának nyugati regényt elérő hanyatlásától. Az orosz forradalom szakadatlan és felfelé ívelő vonala teremtette meg a feltételeit az orosz realizmus szakadatlan és felfelé ívelő vonalának – Tolsztojtól Gorkijig. A klasszikus orosz irodalomnak a dolgozó tömegekkel és azok harcaival való kapcsolata – ahogy arra Lukács rámutat – Tolsztojnál a „plebejus humanizmus” vonásaiban találta meg kifejeződését, ez jellemezte világnézetét és alkotó munkásságát, midőn élesen tette fel a kérdést az ember ember által való kiszármányolásának igazságtalanságáról, és népi művészetet követelt. A legnagyobb orosz klasszikusoknak épp ez a néppel való kapcsolata volt az alapja művészi vívmányaiknak, ez segített nekik, hogy magában a valóságban találják meg a pozitív poétikai elveket, és megóvta őket mind a prózaiság előtti naturalista kapitulációtól, mind a formalista sznobizmustól. Így volt lehetséges, hogy a klasszikus orosz realizmus nem csupán megőrizte a XIX. század végén a nagy realista művészet legjobb nemzetközi hagyományait, de a maga módján tovább is fejlesztette ezt a tradíciót, új, korszerű formát kölcsönzött a regénynek, s ezzel lényegesen gazdagította a világirodalmat.

Lukács munkáiban különleges helyet foglalnak el a német kultúra problémái. A német irodalom és filozófia kiváló ismerőjeként Lukács sok munkájában képes volt feltárni Németország történelmi fejlődésének sajátosan ellentmondásos útját, meg tudta mutatni, hogy miképpen tükröződött Németország kultúrájában történelme haladó és reakciós tendenciáinak harca. Megmutatta, hogy a klasszikus német kultúra legkiemelkedőbb jelenségeit világtörténelmi összefüggésekben kell vizsgálni, nem pedig a nemzeti elszigeteltség keretei közt. Így követte Goethe²¹⁴ „Werther”-éről és „Wilhelm Meister”-éről írt cikkeiben a francia forradalom menetének a művész világnézeti fejlődésére gyakorolt hatását. Nemrégiben befejezett (de még nem publikált) „Az ifjú Hegel és a kapitalista társadalom problémái”²¹⁵ című nagy művében Lukács feltárta a francia forradalom és a thermidori for-

dulat, valamint az angol politikai gazdaságtan hatását Hegel filozófiai nézeteinek formálódására. Lukács tanulmányai a XIX. századi német irodalom mestereiről (Kleist, Hölderlin, Heine, Raabe, Gottfried Keller) lehetővé teszik annak megítélését, hogy a XIX. század első fele német társadalmi viszonyainak elmaradottsága és Németország reakciós, antidemokratikus útja 1848 után milyen mértékben hatott a német irodalomra, tragikus módon korlátozva még a legnagyobb művészek alkotómunkásságát is, és fokozatosan megbénítva a teljes értékű realista művészet fejlődésének lehetőségét. Tovább fejlesztve Marx és Engels ismert megállapítását a „német nyomorúságról”, Lukács e nyomorúság konkrét megnyilvánulásait mutatta ki a német gondolkodóknál és íróknál, amint végigkövette a német irodalom útját Goethétől a XX. század antirealista áramlataiig és a német filozófia útját Hegeltől és Feuerbachtól Schopenhaueren és Nietzsche-n át az imperialista Németország reakciós, tudománytalan filozófiai iskoláiig. E reakciós iskolák kritikájának szentelte Lukács legutóbbi munkáit, amelyek a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézet „Tudományos füzetek” számára készültek, ezek „A fajelmélet az emberiség haladásának ellensége”, és „Az életfilozófia az imperialista Németországban”.²¹⁶

Egyik publicisztikai cikkében, amelyet a háború kezdetén írt, Lukács fel említette – a német néphez intézve szavait – a régi bölcs mondást: „akit nem gyógyít meg az orvosság – azt meggyógyítja a vas; akit nem gyógyít meg a vas – azt meggyógyítja a tűz”. Ma, amikor Németországot a katonai vereség tisztító tüze borítja lángba, ezek a szavak különösen aktuálisan csengenek.

A fasizmus katonai veresége – napok kérdése. Ám a fasizmus erkölcsi-politikai megsemmisítése sokkal bonyolultabb és hosszabb folyamat. Nem kétséges, hogy e feladat teljesítéséhez Lukács György munkái nem csekély mértékben járulnak majd hozzá.

RGALI. Fond. 2252. (Lezsnjev-hagyaték) op. 1. gy. 296. – Gépíratos másolat.

1945. június 7.
Szigorúan titkos

G. M. DIMITROV ELVTÁRSNAK²¹⁷

A KMP KB engedélyt kér arra, hogy LUKÁCS G. O.-t magyarországi munkára irányítsák.

Georg Oszipovics Lukács elvtárs 1884-ben született Budapesten. Polgári családból [származik]. A Szovjetunió állampolgára 1934 óta. Felsőfokú végzettségű. Ismert magyar író.

A KMP tagja 1918-tól, 1930–1931 között az ÖK(b)P tagja, 1931–1941 között a Német KP tagja.

1909–1917 között Olaszországban és Németországban élt.

1918 – 1919-ben Magyarországon tartózkodott, aktívan részt vett a kommunista mozgalomban, tagja volt a KMP „Internationale” című folyóirata szerkesztőbizottságának, tagja volt a KP illegális KB-nak, szerkesztette a kommunista párt központi lapját, a „Vörös Újság”-ot, a Közoktatásügyi Népbiztos helyettese volt.

1919–1929 közt emigrációban élt Bécsben. Aktívan dolgozott a KMP KB illegális apparátusában, tagja volt az Emigrációs Bizottságnak, szerkesztette az „Új Március” és a „100 %” című kommunista folyóiratokat, tagja volt a KMP KB-nak. A Landler frakció egyik vezetője volt, egész sor opportunistá hibát követett el azokban a tézisekben, amelyeket a KMP kongresszusára írt – részt vett az ultrabalos nemzetközi mozgalomban.

1929–1931-ben a Szovjetunióban tartózkodott, a Marx–Engels–Lenin Intézetben dolgozott, aktívan részt vett a Gyeborin és Rjazanov elleni harcban.

1931–1933 közt Németországban dolgozott, a német írók kommunista frakcióját vezette, marxista munkásiskolákat vezetett, közreműködött a párt-sajtóban, részt vett a szellemi munkában foglalkoztatottak szakszervezetének munkájában és a szovjet tervgazdaság tanulmányozására alakult társaságban.

1933–1938 között a SZUTA Irodalmi Intézetének tudományos munkatársa.²¹⁸

1938-tól szabadfoglalkozású író. Egész sor könyvet írt, tagja az „Internacionalnaja Lityeratura” és az „Új Hang” című folyóiratok szerkesztőségének.

A Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosságának közlése szerint Lukácsra vonatkozóan kompromittáló információkkal rendelkeznek. (1945. V. 24-én kelt 3114/k. jelzetű elkülönített dosszié.)

Az utóbbi időben beérkezett pozitív vélemények figyelembevételével lehetségesnek tartom a KMP KB kérésének teljesítését, miszerint Lukács G. O-t átirányítsák az országba [hazájába].

Kalinyicsev

1945. június 7.

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 61. oldal. – Gépiratos eredeti.

57.

GULJAJEV ÁTIRATA PRUDNYIKOVNAK

1945. június 12.

Szigorúan titkos

Prudnyikov elvtársnak

A vezetőség 1945. VI. 9-én kelt döntésével egyetértésben kérem előkészíteni LUKÁCS G. O. elvtárs átirányítását Magyarországra.

A Szovjetunió Állambiztonsági Népbiztosságának a 3114/k. számú [dossziéra vonatkozó] 1945. V. 27-én kelt közlése ellenőrizve.

1945. június 12.

Guljajev²¹⁹

42–2–1923. sz.

RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 62. oldal. Gépiratos eredeti.

LUKÁCS GYÖRGY BESZÁMOLÓJA AZ 1945 MÁSODIK
NEGYEDÉBEN VÉGZETT TUDOMÁNYOS MUNKÁJÁRÓL*1945. július 19.*

A második félévben a fasiszmusról szóló könyvem végleges elkészítésével voltam elfoglalva. A munka olyannyira előrehaladt, hogy már hozzáfoghatam volna a végérvényes irodalmi megformáláshoz. De tekintettel arra, hogy most a KMP KB utasítására könyveimet és kézirateimat átküldték Magyarországra, csak ott tudom befejezni munkámat.

E munka mellett befejeztem az imperialista korszak német irodalmáról szóló könyvemet, amely most jelent meg németül az „Internationale Literatur” című folyóirat 3., 4., és 5. számában.²²⁰

Lukács Gy.

Moszkva, 1945. VII. 19.

P. S. A félév alatt 20 előadást tartottam német és magyar hadifogolytáborokban.

Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 183. 21. oldal. Autográf.

JEGYZETEK

a Mellékletéhez

¹ Az életrajz összeállítója ismeretlen. A szöveget őrző dosszié felirata: „Egyes személyek önéletrajzai és életrajzai – amelyeket a V. I. Lenin Intézetbe küldtek a V. I. Lenin Művei kötetéhez tartozó mutatók és jegyzetek összeállításához”. A dosszié anyaga 1928–1929-re datálódik.

² Az életrajzban több pontatlanság van. *A modern dráma fejlődésének története* magyar kiadásának éve: 1911, *A lélek és a formáké* 1910; a német kiadásé: 1911, az *Esztétikai kultúra* magyar kiadásé: 1913. [*A regény elméletének* a folyóiratközlésére került sor 1916-ban, *Die Theorie des Romans* címen. – *A ford.*]

³ A KB-ból való távozás körülményeiről lásd az 1930. április 1-jén kelt önéletrajzot. (3. dokumentum)

⁴ 1924 nyarán a Komintern V. kongresszusa felhívta a magyar kommunistákat a pártegység megteremtésére. Ugyanezen év novemberében Bécsben zajlott le a Szervező Bizottság ülése; 1925 augusztusában pedig a KMP I. kongresszusa, amely megválasztotta a KB-t; ez utóbbi a Külföldi Bizottságból állt, s ebbe tagolódtak be az emigráció képviselői és a Magyarországon működő illegális titkárság tagjai.

⁵ Lukács válasza, amelyet a RGASZPI archívuma őriz (Fond. 347. op. 1. gy. 188.), csak 1996-ban látott napvilágot: Georg Lukács: *Chvostismus und Dialektik*. Ausgabe der Zeitschrift Magyar Filozófiai Szemle. Hrsg.: László Illés. Budapest, 1996.

⁶ A magyar fordítás – mint a többi német szövegé is – a német eredeti alapján készült. – *A ford.*

⁷ Sas: Szerényi Sándor (1905–?) álneve; ő vezette 1929–1931 között a KMP illegális titkárságát. 1930 tavaszán a KMP II. kongresszusának lebonyolítása miatt a Szovjetunióban tartózkodott.

⁸ Cím nélküli önéletrajz, inkább önkritikára hasonlít. 1930. április 7-én küldte a Komintern VB szervezési osztálya az ÖK(b)P KB szervezési–instruktori osztályának Lukács ÖK(b)P-be való átigazolásának engedélyezése ügyében. 1930. június 8-án a külföldi kommunista pártok tagjainak az ÖK(b)P-be való átigazolását elbíráló bizottság megerősítette az átigazolásról szóló határozatot. (RGASZPI. Fond. 17. op. 98. gy. 1840. 5. és 7. o.)

⁹ Lásd a Nyomozati ügy 25. jegyzetét.

¹⁰ Lásd a Nyomozati ügy 60. jegyzetét.

¹¹ Hirossik János (1887–1950) 1918-ban a KMP egyik alapítója; 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság több vezető szervének tagja. A bécsi emigrációban a Landler-frakció tagja.

Részt vett a Komintern III. kongresszusán. 1926–1933-ig Berlinben élt, s részt vett az NKP tevékenységében.

¹² A Komintern VB Elnökségének 1929. október 26-án a KMP-hez intézett „Nyílt levél”-ről van szó, amelyben a *Blum-tézisekkel* kapcsolatban a KI VB az alábbi nyilatkozatot közölte: „A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának politikai titkársága szerint Blum elvtárs tézisei (polgári demokratikus forradalom a proletárforradalom helyett, a munkások és parasztok demokratikus diktatúrája a proletárdiktatúra helyett) likvidátorságot képviselnek a KMP-ben. Blum elvtárs valójában a szociáldemokrácia talajára állt, amikor azt javasolta a pártnak, hogy a fasizmus ellen a polgári demokrácia talajáról harcoljon, hogy a polgári reformokat tekintse a párt központi harci követelésének, és azáltal hogy a KMP-t a demokratikus reformok pártjaként jelölje meg, a Kommunista Párt szerepét, amennyiben a szociáldemokrata párt ellenzéki párttá válna, a proletárdiktatúra elméleti propagálására akarta lesüllyeszteni. Blum elvtárs a párt fő feladatát nem a demokratikus illúziók elleni harcban látja, hanem a burzsoá demokráciával szemben álló »nihilizmus« elleni harcban. Amikor azt javasolja a Kommunista Pártnak, hogy a munkások előtt a burzsoá demokráciát mint a »legjobb harci talajt« dicsérje, valójában a szociáldemokrácia álláspontjára helyezkedik, tagadja a polgári demokráciának a fasizmusba való átnövését, szem elől téveszti az egész harmadik periódust. Ezeknek a nézeteknek semmi közük sincs a bolsevizmushoz. Az a körülmény azonban, hogy a Külföldi Bizottságban ennek az álláspontnak a megtárgyalása és megítélése körül ingadozások mutatkoztak, szükségessé teszi, hogy az egész pártot határozott harcra mozgósítsuk, nemcsak a Blum-féle tézisek, hanem valamennyi, ebben a kérdésben felmerülő bizonytalanság kapcsán.

Az ingadozások, amelyek a Külföldi Bizottság soraiban mutatkoztak a Blum-féle likvidátorság megítélésével kapcsolatban, azzal magyarázhatók, hogy a pártnak eddig nem voltak világos politikai részjelszavai, kiváltképp egyes demokratikus részkövetelések megengedhetősége kapcsán. Az agrárkérdés mellett a magyar forradalomnak számos más demokratikus feladatot is meg kell oldania, de döntő jelentősége éppen a földkérdés proletárforradalom útján való megoldásának van. Demokratikus részkövetelések felállításánál azonban a fő veszély abban rejlik, hogy ez olyan formában történik, hogy ebből a magyar fasizmus »demokratizálása« lehetőségének illúziója keletkezik, avagy a proletárforradalom megvalósítása előtti »demokratikus« átmeneti szakasz képze. Ezért a magyar párt demokratikus részköveteléseit a proletárforradalom perspektívájából kell megfogalmazni, és pedig úgy, hogy a proletárforradalom demokratikus feladatai kitűzésének legyenek kifejezői. Minden illúziót a magyar fasizmus demokratizálásának lehetőségére vonatkozóan, ahogy azt a Blum-féle tézisekben láthatjuk, és ahogy az bizonyos mértékben a Külföldi Bizottság téziseiben is kifejezésre jut, úgy kell tekinteni, mint ennek az alapvonalnak az opportunista elferdítését.” (RGASZPI. Fond. 495. op. 3. gy. 170. 195–196. o. A szöveg magyarul a *Kommunista* című illegális pártkiadvány 1930. évi különszámában jelent meg. A RGASZPI előbb említett dossziéjában őrzik a levél 1929. október 23-án keltezett fogalmazványát is, a 85–86. oldalon.) A „harmadik periódus” kifejezés a Komintern-„szótárban” elsőként valószínűleg Buharinnak a Komintern Végrehajtó Bizottsága VII. kibővített ülésén (1926. november 22-től december 16-ig) a nemzetközi helyzetről és a Komintern soron lévő feladatairól tartott beszédében tűnik fel. Buharin – amikor a forradalom perspektíváiról beszél Közép-Európát illetően – három periódust különböztet meg: „a viharos és előrenyomulás” szakaszát, a kapitalizmus stabilizációját és végül egy új fázis kezd-

tét, amelyben megjelennek az osztályok közötti viszonyok ellentmondásai és kiéleződései. (*A világforradalom útjai*. A Komintern VB VII. kibővített ülése. Gyorsírási jegyzőkönyv. Moszkva–Leningrád, 1927, I. 28–29. o.).

¹³ A. M. Gyeborin (1881–1963) filozófus, a SZUTA tagja. A *Történelem és osztálytudat* körül kialakult vita menetéhez lásd Marija Hevesi: *Baloldaliság a filozófiában*. Budapest, 1979. A mű eredeti címe: *Iz isztorii krityiki filozofszihi dogm II. Internacionala*. Moszkva, 1977.

¹⁴ O. A. Pjatnyickij (1882–1938) 1921-től a Komintern VB, 1931-ben a Komintern VB Politikai Titkársága tagja.

¹⁵ A Marx–Engels Intézet külföldi munkatársainak listájáról van szó. A lista 22 nevet tartalmaz. Lukácson kívül szerepelnek még: G. I. Bakalov, Hugo L. Huppert, O. Düwel, F. A. Sauer, V. M. Kropp, K. O. Nikodorf, E. P. Peluso, Zs. A. Tabriszkaja, Czöbel I. Ernő, Ralph S. Fox, Karl I. Schmückle, Mihajlova-Dmitrijeva, Man-Zin Liau, Kun Sz. Ágnes, Szántó M. G., Vántus G. O., A. A. Abramovics, C. D. Abraham-Mironova, A. C. Wernfeld, V. E. Ror, P. K. Pascal. A Marx–Engels Intézet új vezetőségének a kezdődő „tisztogatással” kapcsolatban volt szüksége az információkra, azt követően, hogy 1931 február közepén letartóztatták D. B. Rjazanov akadémikust, az intézet igazgatóját. Lásd ehhez: Ja. Rokitjanskij–Reinhard Müller: *Krasznoj disszident. Akagyemik Rjazanov – opponyent Lenyina, zsertva Sztalina*. [Életrajzi vázlat, dokumentumok.] Moszkva, 1996, 111–117. o.

I. P. Tovsztuha, akit 1931. február 20-án nevezték ki a Marx–Engels Intézet igazgatóhelyettesévé, aktívan részt vett a tisztogatásban – O. A. Pjatnyickij 1931-ben a KI VB politikai titkárságának tagja, és egyúttal a Politikai Bizottság tagjelöltje volt; ez utóbbi volt az a szerv, amelyik a Kominternben minden operatív politikai és személyi kérdésben döntött.

¹⁶ Csisztká – *A ford.*

¹⁷ A bizottság első ülést 1931. március 4-én tartotta. Ekkor az intézet kétszáz munkatársának sorsáról döntöttek. Március 5-én negyvenötön kerültek sorra. A bizottságban részt vett az intézet új vezetősége, párt- és szakszervezete, az ÖK(b)P Frunze-kerületi bizottsága. Az OGPU-t [az Egyesült Állami Politikai Igazgatóságot, amely a későbbiekben beolvadt az NKVD-be. – *A ford.*] az értelmiség ismert „pacifikálója”, Ja. Sz. Agranov képviselte. (RGASZPI. Fond. 71. op. 3. gy. 44.)

¹⁸ F. F. Kozlov.

¹⁹ A dokumentumot nem sikerült megtalálni. Lehetséges, hogy Lukácsnak egy jóval korábbi nyilatkozatáról van szó. (Lásd. a 3. számú dokumentumot.)

Körülbelül ugyanebben az időben küldött egy feljegyzést P. F. Jugyin – aki a Filozófiatörténeti kabinet „átalakítását vezette” (itt dolgozott Lukács is) – V. V. Adoratszkijnak, a Marx–Engels Intézet igazgatójának, amelyben Lukács és kollégái tevékenységét a következőképpen jellemezte: „Az úgynevezett történetfilozófiai kabinet úgy működik, hogy Lukács maga Hegel gazdasági–politikai nézeteinek problémáján dolgozik. Lifsic pedig egy különös témán: Bruno Bauer mint az imperializmus korai próféta (vagy valami effélén). E kabinet feladatkörébe tartozik a történelmi materializmussal való foglalkozás. A történet-ra gondolni azonban eszükbe se jutott. A kabinetben alig néhány véletlenszerű brosúra található csak a történetről [...] A marxizmus egyetlen problémáján sem dolgoznak, hogy a leninizmus tanulmányozásáról ne is beszéljünk. A felsorolt kabinetek egyikében sem található egyetlen könyv sem Lenintől vagy Leninről.

A filozófiai kabinetben belül létezik a jelenkori filozófiai osztály. Itt az összes obskúrus idealistát (Spengler, Husserl, Spet [Gusztav Gusztavovoc Spet: orosz fenomenológus. – *A magyar kiadás jegyzete.*] stb.) összegyűjtötték, de a kabinet vezetői Lenint nem sorolják a jelenkori filozófia képviselőihez. (...) Az egész munkát TUDATOSAN azzal a számítással alakították ki, hogy az ne kapcsolódjon a szocializmus építésének jelenlegi feladataihoz. Az egész munkát (a munkatársak kiválasztását, az irodalom kiválasztását, a tervezést, stb.) TUDATOSAN úgy alakították, hogy az megfeleljen a tudomány néhány fölKent papja (Rjazanov, Gyeborin stb.) személyes tudományos (és politikai) érdekeinek, ezekhez az érdekekhez alkalmazkodott a munkatempó, a munka tartalma és minden egyéb. Az egész munkát TUDATOSAN úgy alakították, hogy Leninre és a leninizmusra a legcsekélyebb figyelmet sem fordították.” (RGASZPI. Fond. 71. op. 3. gy. 41., 197., 196. oldal.)

²⁰ Nyilván Lukács németországi pártmunkára való átirányításáról volt szó.

²¹ A felmentettek közös listája a tisztogatás következményeként megtiltotta, hogy a volt munkatársak tudományos munkával foglalkozzanak. Azért, hogy ez ne vonatkozzék Lukácsra, őt nem vették föl erre a listára.

²² Lukácsnak Balzac *Parasztok* című regényéhez írandó előszaváról van szó, amelyet az igazgatóság ülésén felszólaló Mihail Lifsic említ. Az előszó terjedelme 3 nyomdai ív, s 1933 decemberében–1934 januárjában kellett volna elkészülnie. Balzac könyve 1935-ben jelent meg az „Academia” kiadónál. (Az OTA Archívuma. Fond. 350. op. 1. gy. 879. 46. oldal.)

²³ Lunacsarszkij – titkára, Igor Szac visszaemlékezései szerint – politikailag szimpatizált Lukácssal, de munkásságát némi fenntartással kezelte, minthogy dogmatikusnak tartotta (lásd Sziklai László: *Proletárforradalom után. Lukács György marxista fejlődése – 1930–1945.* Budapest, 1986, 336. o.). Lukács a maga részéről a 30-as évek elején szintén kritikával illette Lunacsarszkijt, aki – mint vélte – azon az állásponton volt, hogy a burzsoá kultúra átnő a proletárkultúrába. Lukács szándékáról, hogy kritikával lépjen fel Lunacsarszkijjal szemben, tanúskodik a MORP [Forradalmi Írók Nemzetközi Szövetsége] titkárságának a német Proletárforradalmi Írók Szövetségével 1932. augusztusában történt levélváltása, amelynek során a MORP részéről többek közt ezt írták: „Nem tartjuk célszerűnek, hogy [Lukács] munkásságát a sajtónkban vitacikkkel kezdje. A Szovjetunió közvéleménye nem ismeri őt eléggé pozitív oldaláról, és ha elkezd vitatkozni Lunacsarszkijjal – ez komikus benyomást kelthet.” (RGASZPI. Fond. 541. op. 1. gy. 93. 6. oldal.) – Lunacsarszkij és Lukács kapcsolatáról lásd: Mihail Lifsic–Sziklai László: *Moszkvai évek Lukács Györggyel.* Beszélgetések, emlékezések. Gondolat, 1989, 61. o.

²⁴ Az NKP Komintern VB melletti képviselete munkatársnőjének, Emma Fuhrmannak (Révai József nővérének) a nyilatkozata éppúgy, mint Lukács „Kérdőíve” [lásd illusztrációként a jelen kötet 145. oldalán.] valószínűleg Lukácsnak az NKP-ből az ÖK(b)P-be tervezett átigazolásához készült. Lukács archivált személyi anyagában szintén található egy önéletrajz, amely körülbelül ugyanebben az időben (1933 őszén) készült. (RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 6. oldal és annak hátoldala. Német nyelvű gépiratos másolat.) Lukács, aki 1930–1931-ben tagja volt az ÖK(b)P-nek, egészen 1940-ig próbálta elérni párttagságának visszaállítását. (Lásd a 23., és a 37. dokumentumot.)

²⁵ A Német Írók Érdekvédelmi Szövetsége (Schutzverband Deutscher Schriftsteller – SDS) 1910-ben a németországi irodalmárok gazdasági és politikai jogainak és szabadságának védel-

mére alapított szervezet volt. 1918 végétől a szervezet megnevezéséhez hozzátették idézőjelben: „Német Írók Szövetsége”. A szövetségben minden politikai áramlathoz tartozó író képviseltette magát; első vezetői Bernhard Kellermann és Alfred Döblin voltak. (Lásd *Aktionen. Bekenntnisse. Perspektiven. Berichte und Dokumente vom Kampf um die Freiheit des literarischen Schaffens in der Weimarer Republik*. Berlin und Weimar, 1966, 323. o.)

Az SDS berlini szervezete mintegy 900 tagot számolt, s a baloldali ellenzéki mozgalom Szövetségén belüli központja volt.

²⁶ RGO: Forradalmi Szakszervezeti Ellenzék (Revolutionäre Gewerkschaftsopposition).

²⁷ Heinz Neumann (1902–1937) 1919-től az NKP tagja; 1922-től az NKP központi lapja, a *Die Rote Fahne* szerkesztője, 1924–1928 között az NKP képviselője a Komintern VB-nél; 1927–1929-ben a KB tagjelöltje, majd tagja, az NKP KB Politikai Bizottságának 1932 augusztusáig tagjelöltje. Az NKP KB XII. plenumán (1932 augusztus–szeptemberében) Ernst Thälmann és D. Manuilszkij „balos” hibái miatt bírálták, majd eltávolították mind a Komintern VB-ben, mind az NKP KB-ban viselt vezető tisztségeiből. A személyi kultusz áldozata lett. Lásd felesége emlékiratait: M. Buber–Neumann: *Mirovaja revolucija i sztalinszkij rezsim*. Moszkva, 1995. [Eredetileg németül.]

Neumann legközelebbi harcostársa és barátja volt Leo Flieg (1893–1939), aki az 1930-as évek elején gyakorlatilag Thälmann után a NKP második embere volt, titkára a szervezési irodának és tagja az NKP KB Politikai Bizottságának. Neumann után a Komintern VB XII. plenumát követően őt is eltávolították az NKP KB vezetéséből. (Lásd *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Biographisches Lexikon*. Berlin, Dietz Verlag, 1970, 132. o.) Lukács Helga Gallas előtt tett megjegyzése szerint éppen Flieg volt az, aki közvetlenül támogatta a Proletárforradalmi Írók Szövetségét, és kommunista frakciójának tevékenységét. Neumann és Willi Münzenberg Lukács és Becher pártján álltak a BPRS „balosaival” szemben a Szövetség programjának kidolgozása körül kitört vitában. (Helga Gallas: *Die Linkskurve. Ausarbeitung einer proletarisch-revolutionären Literaturtheorie in Deutschland*. Kandidátusi disszertáció. Berlin, 1969, 64. o.) Lukács Flieget a németországi munka során megismert elvtársai közt is megemlíti azon a kérdőíven, amelyet 1933-ban töltött ki az ÖK(b)P-be tervezett átigazolásával kapcsolatosan.

Az NKP 1930 augusztusában fogadta el „A német nép szociális és nemzeti felszabadulásának programját”-t. Voltak, akik úgy vélték: a program szellemében éppen Neumann közelítette az NKP politikáját a jobboldali tábor bizonyos radikális erőihez. (Louis Dupeux: *Nationalbol-schewismus in Deutschland – 1919–1933*. München, 1985, 440., és Heinrich August Winkler: *Der Weg in die Katastrophe – Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1930 bis 1933*. Berlin–Bonn, 1990, 308. o.)

A főleg jobboldali gondolkodású értelmiségiek közelítése része volt a kommunisták – s így Lukács – politikájának az Arbplanban és a Bund des Geistigen Berufsban. Nyilvánvaló, hogy Emma Fuhrmann legutolsó megjegyzése „az aktuális kurzus” stílusában, ugyanakkor a nélkülözhetetlen politikai elhatárolódás jegyében íródott.

²⁸ A nyilatkozat azzal kapcsolatban született, hogy Lukács folyamodványt nyújtott be, kérve, hogy disszertáció megvédése nélkül ítéljék neki oda a filozófia tudományok doktora tudományos fokozatot. (Lásd még a 10–13., 16., 18. számú dokumentumot.)

²⁹ Alfred Weber (1868–1958) német közgazdász és szociológus, Max Weber testvére. – Ernst Troeltsch (1865–1923) protestáns teológus, filozófus, szociológus és vallástörténész. – Oskar Walzel (1864–1944) német irodalomtörténész és irodalomteoretikus.

³⁰ A német Proletárforradalmi Írók Szövetségét (Bund Proletarisch-revolutionärer Schriftsteller – BPRS) az 1928. október 19-i alapító ülésen hozták létre Berlinben, mint a Forradalmi Írók Nemzetközi Szövetsége (oroszul: MORP, németül: IVRS) tagozatát. A BPRS vezetőségének elnöke Johannes R. Becher volt.

³¹ A folyóirat 1929. augusztusától 1932 végéig jelent meg, s itt láttak napvilágot Lukács legfontosabb irodalomkritikai munkái az 1930-as évek kezdetén: *Willi Bredels Romane*, 1931/11; *Tendenz oder Parteilichkeit?* 1932/6; *Reportage oder Gestaltung? Kritische Bemerkungen anlässlich des Romans von Ottwalt*. 1932/7., 8.; *Aus der Not eine Tugend*, 1932. 11., 12.

³² Berlinben Lukács 1906-ban egy szemesztert hallgatott Georg Simmelnél.

³³ Lukács cikkének kéziratja (eredeti címe: „A mítoszelmélet szerepe a nemzeti-szocialista propagandában”) egy gyűjteményes kötet számára készült, melynek címe: *A fasiszta demagógia és obskurantizmus* volt (Moszkva, 1936.). A német szöveget V. K. Bruslinszkij fordította. A szerkesztést Mihail A. Lifsic végezte. (Az OTA Archívuma. Fond. 355. op. 5. gy. 63. 1–104. oldal.) A tanulmány a gyűjteményes kötetbe „Fasizmus és irodalomelmélet Németországban” címmel került be.

³⁴ Gyeboirinnak még egy bírálata létezik erről a Lukács-cikkről, 1935. november 26-i keltezéssel. Ebben két hiányosságról esik szó, hogy tudniillik „Lukács elvtárs helytelenül azonosítja az utánzás [podrazsanyije] elvét” a „visszatükröződés [otrazsenyije] elvével” az irodalomban; és ezenkívül hogy a cikkben „egyetlen szó sincs a szocialista *realizmusról*” (az OTA Archívuma. Fond. 335. op. 5. gy. 77. 43. oldal.)

³⁵ M. D. Kammari (1898–1965) filozófus, a SZUTA levelező tagja, 1935-ben a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézetének [ügyvezető] igazgatója.

³⁶ A Komintern VII. kongresszusáról (1935. július–augusztus) van szó, amelyen meghírdették a Népfrent antifasiszta programját.

³⁷ A hivatkozás a következő kiadványra vonatkozik: G. V. Plehanov: *Összes Művei*. 1–24. k. Moszkva–Leningrád, 1923–1927.

³⁸ Lukács cikkében Walter Karsch *Parteigenosse Schmiededecke* című regényét elemzi, amelyet a fasiszta szociális demagógia szelleme hat át.

³⁹ Lukács cikkében röviden jellemzi Rosenberg viszonyát Dosztojevszkijhez, akit [az utóbbi] *Der Mythos des XX. Jahrhunderts* című könyvében Richard Wagnerrel együtt a „magány szelleme” igazi kifejezői közé sorol, s úgy véli, ez a szellem jellemzi az „igazi” nyugati kultúrát.

⁴⁰ A kollégák folyamodványa és a Filozófiai Intézet minősítő bizottságának határozata ellenére a Kommunista Akadémia minősítő bizottsága elutasította Lukácsnak azt a kérését, hogy disszertáció védeése nélkül nyerhesse el a filozófia vagy az irodalomtudomány doktora tudományos fokozatot. Lukács ezt csupán 1943-ban kapta meg, azután, hogy 1942. december végén a SZUTA Filozófiai Intézetében megvédte disszertációját. (Lásd a 45–47. számú dokumentumokat.)

⁴¹ Ernst Bloch: *Erbschaft dieser Zeit*. Zürich, 1935, Verlag Oprecht und Helbling, újabb kiadása: Zürich, 1993. Magyarul: *Korunk öröksége*. Ford. Bendl Júlia, Budapest, 1989, Gondolat.

⁴² Karl Marx: *Der historische Materialismus*. 1–2. Leipzig, 1932.

⁴³ Jacob Mayer (szül.: 1903) az 1920-as évek végétől a Német Szociáldemokrata Párt [NSZDP] archívumában dolgozott, s a fiatal Marxszal foglalkozott (lásd a MEI németországi képviselőjének, B. I. Nyikolajevszkijnek a Marx–Engels Intézetbe küldött leveleit. RGASZPI. Fond. 71. op. 50. gy. 20.). Mayer volt az, aki az NSZDP archívumában felfedezte a *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből* szövegét, s egyik kezdeményezője volt ama kérdés megvitatásának, hogy Eduard Bernstein jogosultan adta-e át 1924 végén Marx és Engels műveit kiadás céljából a „Marx–Engels-Archívum” elnevezésű kiadói társaságnak, amely kezdetben Frankfurt am Mainban működött Felix Weil vezetésével, 1929-től pedig Berlinben, Hans Jäger irányításával. (Lásd S. Bahne: *Zur Geschichte der ersten Marx–Engels Gesamtausgabe – Arbeiterbewegung und Geschichte*. Festschrift für Shlomo Na’aman zum 70. Geburtstag. Schriften aus dem Karl–Marx–Haus. 29. szám. 1989. 151–152. o.) 1929-ben szakadás következett be a moszkvai Marx–Engels-Intézet és az NSZDP pártarchívumának kapcsolatában, ezt követően az 1930-as évek elején egyszerre két kiadása is megjelent Marx *Gazdasági-filozófiai kézirat*ainak, mégpedig a Siegfried Landshut és Jacob Mayer gondozásában napvilágot látott kétkötetes *Történelmi materializmusban* és a MEGA [Marx–Engels Gesamt-Ausgabe], vagyis a Marx–Engels Összes Művei nemzetközi akadémiai gyűjteménye első kiadásának harmadik kötetében. (Lásd még ehhez: Jacob Mayer: *Die Geschichte des sozialdemokratischen Parteiarchivs und das Schicksal des Marx–Engels Nachlasses*. In: Archiv für Sozialgeschichte. VI–VII. k., 1967, 70–76. o.)

Lukács a *New Left Review* című folyóiratnak 1970–1971-ben adott interjújában visszaemlékezik arra, hogy miképpen rendezte sajtó alá Marx korai műveit, amikor 1930–1931-ben a Marx–Engels Intézetben dolgozott: „Rjazanov megismertetett azokkal a kéziratokkal, amelyeket Marx 1844-ben Párizsban írt. Biztosan el tudják képzelni, hogy ez engem mennyire izgalomba hozott. Egy, a Szovjetunióban élő német tudós dolgozik a kéziratokon, publikálásra készíti elő őket. A kéziratokat megrágták az egerek. Néhány szó olvashatatlanra vált, ugyanúgy, mint betűk a szavakban. Filozófiai felkészültségemre támaszkodva azzal foglalkoztam, hogy rekonstruáljam az eltűnt betűket vagy szavakat... Ennek eredményeként a publikált változat szerintem meglehetősen jó volt, ezt onnan tudom, hogy bevontak a kiadás előkészítésébe.” (Lukács, G.: *Record of a Life. An Autobiographical Sketch*. Ed. by I. Eörsi, London, 1983, Verso, 197. o.) A MEGA 6. kötetéről írt recenziójában (megjelent az Institut für Sozialforschung folyóiratában) Lukács mint a folyamat közvetlen részese megjegyzi, hogy a *Gazdasági-filozófiai kézirat*oknak csak a MEGA-ban megjelent szövege tarthat igényt tudományos hitelességre. (*Zeitschrift für Sozialforschung*, II. évf. 1933. 2. szám. 280. o.)

⁴⁴ Siegfried Landshut (1897–1968) filozófus és szociológus, Edmund Husserl, Max Scheler és Martin Heidegger tanítványa, 1932–1933-ban a hamburgi egyetem privát docense. Palesztinába, majd Angliába emigrált, 1951-től a Német Szövetségi Köztársaságban élt.

⁴⁵ Siegfried Landshut és Jacob Mayer: *Die Bedeutung der Frühschriften von Marx für ein neues Verständnis*. In: Karl Marx: *Der historische Materialismus*. XI–XLI. k., Leipzig, 1932. Ebben az előszóban különös hangsúlyt kapott az „elidegenedés” fogalma mint a marxista filozófia központi kategóriája.

⁴⁶ Hans Freyer (1887–1969) német szociológus és társadalomfilozófus, egyike az „ipari társadalom” elmélete megalkotóinak. Az 1930-as évek elején a radikális jobboldallal tartott, és egyidejűleg egy sajátos antiburzsoá orientációt képviselt. Könyvei: *Der Staat* (1925) és *Revolution von rechts* (1931).

⁴⁷ A *Soziologie als Wirklichkeits-Wissenschaft – Die logische Begründung des Systems der Soziologie* (Leipzig, 1930) című könyvéről van szó. Mint Max Weber neokantiánus szociológiájának ellenfele, Freyer az antropológiai tradíciót és a hegeli jogfilozófiát kutatta; a szociológia fogalmát a társadalmi cselekvés tanulmányozása végett védelmezte, amely cselekvés úgy volt értendő, mint az általános erkölcsi szellemiség (állam) révén összekapcsolt individuumnak egzisztenciális tette és akaratnyilvánítása, ellentétben a „civil társadalom” utilitárius burzsoá szellemiségével. (Lásd Jurij Davidov: *Krityika ucsenyija M. Vebera sz pozicij pravovo gegel'janszva*. In: Szociológuscszkije isszledovanyija, 1996. 1. szám.)

⁴⁸ Karl Mannheim (1893–1947) magyar származású német szociológus, 1933-tól Angliában élt. 1915–1918 közt Lukács tanítványa a budapesti Vasárnapi Körben.

⁴⁹ Lehetséges, hogy R. P. Dutt (1896–1947) angol kommunistáról van szó, aki a 30-as években Moszkvában dolgozott.

⁵⁰ Az SDS berlini csoportjának vitaestjei rendszerint a Cafe Wittelsbachban zajlottak; 1933 januárjában és februárjában két számát is kiadták a *Der oppositionelle Schriftsteller* című újságnak, hogy ellensúlyozzák az SDS *Der Schriftsteller* című hivatalos orgánumát. A „Német Írók Érdekvédelmi Szövetségének” megkülönböztető jegye a szigorúan az NKP-t követő BPRS-sel összehasonlítva az a lehetőség volt, hogy az NKP ideológusai, köztük Lukács, az SDS keretében szélesebb eszmecserét folytathattak a baloldali vagy bal-liberális tábor képviselőivel.

⁵¹ Ludwig Marcuse (1894–1971) német irodalomtudósról van szó, aki Ernst Troeltsch tanítványa volt. Olyan liberális orgánumok munkatársa volt, mint a *Die Weltbühne*, a *Vossische Zeitung* stb. 1933-tól emigrációban élt Franciaországban és az USA-ban. Az alábbiakban érintett könyvei: *Ludwig Börne – Revolutionär und Patriot* (1929) és a *Heinrich Heine – Ein Leben zwischen Gestern und Morgen* (1932).

1937-ben Ludwig Marcuse Lion Feuchtwangerrel együtt, aki cáfolatot írt André Gide-nek a Szovjetunióról írt könyvéről, a Szovjetunióban tartózkodott, erre az utazásra és a Lukácssal való találkozásra néhány évtizeddel később így emlékezett vissza: „Lukács, tanítóm, akit mindig is tiszteltem, és aki szelíd dialektikus volt, sohasem hengerelte le vitapartnerét, csak udvariasan kiigazította, egyszer halálra ijesztett. Ez egy banketten történt, ahol végeérhetetlen tőzök hangzottak el Spanyolország tiszteletére. Nem ismertem rá Lukácsra, a halk, humanus dogmatikusra. Az arca eltorzult. Egy hóhér lett láthatóvá. Azt láttam, hogy akár az én halálos ítéletemet is aláírná. Ez a kép mélyen beivódott az emlékezetembe.” (Ludwig Marcuse: *Mein zwanzigstes Jahrhundert. Auf dem Weg zu einer Autobiographie*. Hamburg, 1968, 186. o.) Másutt így jellemzi Lukácsot: „Lukács egy személyben egyesíti a művészetet és a művészetellenességet.” (198. o.) Lehetséges, hogy ebben a visszaemlékezésben a kor torzító hatása is jelen van, noha ismeretes, hogy Lukácsnak nemegyszer nyilvánosan is fel kellett lépnie, elítélendő a „nép ellenségeit”, és éberségre figyelmeztetni. Egyik ilyen felszólalására 1936. szeptember 5-én került sor, a Szovjet Írók Szövetsége német szekciójának zárt pártgyűlésén, amely tíz nappal azután kezdődött, hogy befejezték a moszkvai perek közül az első, Kamenyev és Zinovjev

perét. Lukács önkritikával kezdte a felszólalását, vállalta a Gábor Andorral, Becherrel és Hans Güntherrel közös felelősséget az emigrációban uralkodó állapotokért (noha ő személy szerint nem vett részt a német bizottságban). A felszólalás nagy része, mint maga az egész értekezlet is, Karl Schmückle (1898–1938) ügyével foglalkozott. (Lukács Schmücklével a 30-as évek elején még együtt dolgozott a Marx–Engels Intézetben a *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből* megfejtésén.) Lukács miközben szidalmazta a már „leleplezett” Karl Schmücklét, védelmébe vette Gábor Andort. Az ülésnek oly feszült volt a légköre, hogy Becher és Günther elhagyták a termet már Lukács felszólalása előtt, aki is elítélte ezt a „hallatlan esetet”, a fegyelem megsértését; de a felszólalást egészében nehezen lehetne vérszomjasnak nevezni. (Lásd *Die Süüberung – Moskau 1936 – Stenogramm einer geschlossenen Parteiversammlung*. Hrsg. von Reinhard Müller, Reinbek bei Hamburg, 1991, Rowohlt Verlag, 184–196. o.) [Előfordulhat, hogy a Becker-epizód korábbi: Becher nem Lukács felszólalása előtt hagyta el a termet, hanem korábban, a Szakszervezeti székházban tartott nagygyűlésen, mielőtt a küldöttek megszavazták volna a Sztálinhoz intézendő, és a perben elítéltek elítélését helyeslő táviratot. Becher arra hivatkozott: nem tudott oroszul. Ez a kis figyelmetlenség majdnem az életébe került. – *A magyar kiadás jegyzete.*]

Mindamellett nem lehet tagadni, hogy a 30-as évek végének légkörében Lukácsnak nem a Szovjetuniót „általában” kellett védelmeznie, hanem a konkrét sztálini rendszert. Ezt tanúsítja például az a *Széggyen az árulókra* című „állásfoglalás”, amelyet Lukács Gáborral, Balázssal, Háyjal és más magyar írókkal együtt írt alá (s amelyben ők elutasítják a Szocialista Munkás-Internacionálé tiltakozását a Zinovjev-per alkalmából). (Lásd *Lityeraturnaia gazeta*, 1936. szeptember 20. 53. szám.) Az ítéletet augusztus 24-én hirdették ki.

⁵² A szövegből nem világos, kiről is van szó.

⁵³ Ernst Bloch (1885–1977) neves német filozófus, a heidelbergi években (1912–1916) Lukács legközelebbi barátja, akit még 1906-ban Simmel egyik szemináriumán ismert meg Berlinben. Lukács és Bloch személyes kapcsolatuk elhidegülése és politikai nézeteik elválása után is megőrizték egymás iránti szimpátiájukat, s egyebek mellett folytatták levelezésüket. A híres expresszionizmus-vitában (1937–1939) szembenálló pozíciót foglaltak el ugyan, politikai szempontból azonban a harmincas évek második felében Bloch Amerikában, Lukács pedig a Szovjetunióban egybehangzón és fenntartás nélkül támogatták a „reális szocializmust”, beleértve a „moszkvai kirakatpereket” is. Mindketten úgy tekintettek a Szovjetunióra, mint az egyetlen erőre, amely képes megállítani a fasizmust.

A *Korunk örökségét* a kommunista emigráció a tudatról, pontosabban a művészi tudatról szóló polémiai kontextusában Bloch politikai pozíciójának figyelembevételével ítélte meg. (Lásd Hans Günther recenzióját az *Internacionalnaja Lityeratura* 1936. 6. számában.) Lukácsnak a *Korunk örökségéről* az 1930-as évek közepén írt recenzióját csak mintegy fél évszázaddal később publikálták. (Lásd *Ernst Bloch und Georg Lukács – Dokumente zum 100. Geburtstag*. Budapest, 1985, Lukács Archivum).

⁵⁴ Az ülésről szóló beszámoló „A dialektikus materializmus külföldi barátai és ellenségei” címmel a *Pod znameniem marksizma* 1936/6. számában jelent meg. Az ülés 1936. február 11-én és 17-én zajlott le. A nyomtatott szöveg lényegesen eltér az archivált gyorsírási lejegyzéstől, főleg ami Rudas felszólalásának Lukács-kritikáját illeti.

⁵⁵ Sidney Hook (1902–1989) neves amerikai filozófus, John Dewey tanítványa. Az 1930-as évek elején írt munkáiban arra törekedett, hogy Dewey pragmatizmusát egyesítse Marx materializmusával és szociális aktivizmusával. Hook hú maradt baloldali politikai nézeteihez; 1928-ban Berlinbe látogatott, ahol mindenekelőtt Karl Korschsal találkozott; 1929 nyarán viszont D. B. Rjazanov meghívására Moszkvában, a Marx–Engels-Intézetben tartózkodott. (Erről Hook megemlékezik önéletrajzi könyvében: S. Hook: *Out of Step*. New York, 1987, Carrol & Graf Publishers Inc., 8–9. fejezet.) Hook Rudas által bírált könyve: *From Hegel to Marx* (1936).

⁵⁶ A dokumentumban így szerepel. A *Történelem és osztálytudatról* van szó.

⁵⁷ 1934-ben Lukács előadást tartott a Filozófiai Intézet tudományos ülészekán, amelyet a *Materializmus és empiriokritizmus* megjelenése 25. évfordulójának alkalmából rendeztek. Itt Lukács bírálattal illette a *Történelem és osztálytudat* néhány tételét. (Lásd *Pod znamenem marksizma*. 1934. 4. sz. 140. o.)

⁵⁸ Auskunt – Becher saját kezű „műfaji megjelölése” a gépiraton. – *A magyar kiadás jegyzete*.

⁵⁹ Gábor Andor (1884–1953) magyar költő, baloldali publicista. 1919 után Ausztriába emigrált, 1925-től Párizsban, majd Berlinben élt, részt vett az NKP munkájában, írt a *Die Rote Fahne*-ba, tagja volt a *Die Linkskurve* című folyóirat szerkesztőbizottságának. 1933–1944 között szovjetunióbeli emigrációban élt, 1938-tól a magyar nyelvű *Új Hang* szerkesztője.

⁶⁰ Ld. a 31. számú jegyzetet.

⁶¹ Az SDS berlini csoportjának (amelynek többsége az ellenzékhez tartozott) első elnöke Heinz Pol (eredetileg Pollak) liberális író volt (1901–1972). Pol 1933-ig a *Vossische Zeitung*ot szerkesztette, a *Die Weltbühne* munkatársa volt, politikai irányú regényeket írt (*Entweder*, 1929; *Patrioten*, 1931). Az 1920-as évek végén Jacob Links álnéven, gyakorlatilag trockista pozícióból bírálta az NKP-t. Az emigrációban aktívan dolgozott a *Die neue Weltbühne*-be, 1940-től az USA-ban élt. (Lásd *Aktionen-Bekenntnisse-Perspektiven. Berichte und Dokumente vom Kampf um die Freiheit des literarischen Schaffens in der Weimarer Republik*. Berlin und Weimar, 1966, 624., 632. o.)

⁶² Karl-August Wittfogel (1896–1988) német történész, szociológus és dramaturg, egyike a NKP legjelentősebb személyiségeinek a német értelmiség soraiban a Weimari Köztársaság idején. A szocialista diákmozgalom aktivistája, 1920 végén Karl Korschsal és másokkal együtt a Független Német Szociáldemokrata Párt baloldali szárnyának tagjaként lépett be az NKP-ba. Egyike a frankfurti Institut für Sozialforschung megalapítóinak és munkatársainak. 1923 tavaszán Lukácssal együtt részt vett Thüringiában az „Első Marxista Munkahét” rendezvényen, amely impulzust adott az Institut munkájának elkezdéséhez. Tagja volt a Német Írók Érdekvédelmi Szövetségének, 1929-től egyik szerkesztője a *Die Linkskurve*-nek, 1930-tól pedig előadja a Marxista Munkás-főiskolának. Mindezekben a szervezetekben 1931–1933 elejéig Wittfogel közvetlenül együtt dolgozott Lukácssal. Megjegyzendő, hogy az 1920-as években Lukács és Wittfogel egy sor általános filozófiai kérdésben nem értett egyet (Wittfogelnek a marxizmusról mint „pozitív tudományról” vallott felfogása eltért a *Történelem és osztálytudat* Lukácsának neohegelianus elveitől.) Ugyanakkor a 30-as évek kezdetén nézeteik közeledtek egymáshoz, amikor közösen vettek részt a BPRS-en belüli Komját- és Bíró-Rosinger-féle balos frakció elleni harcban, és mindketten kiemelték Hegelnek a marxista esztétika fejlődésé-

ben játszott szerepét. De éppen a 30-as évek elején Wittfogelben kételyek támadnak a párt politikájának helyességét illetően; s ezek vezetnek oda, hogy 1939-ben, a Molotov–Ribbentropp paktum megkötése után Wittfogel elhagyja a kommunista mozgalmat. 1940-től orientalisztikát tanított amerikai egyetemeken, a háború utáni periódusban rövid ideig részt vett a McCarthy-féle Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság munkájában. Egyike az „ázsiai termelési mód” elmélete megalapozóinak.

⁶³ Az Ernst Niekisch nemzeti-bolsevista lapja, a *Widerstand* körüli csoportosulás 1926-ban alakult, miután Niekisch elhagyta az NSZDP-t. A folyóirat munkatársa volt Ernst Jünger is. A Szovjetunióval való szövetséget támogató külpolitikai orientáció és az antikapitalista retorika (sőt a szovjet tervgazdaság iránti érdeklődés) alapvető részét képezték e „jobboldali balosok” – ahogy O. Schüddekopf nevezte őket – általános antiliberalis és nyugatellenes világfelfogásának. A folyóiratot 1933-ban, Hitler hatalomátvétele után betiltották.

⁶⁴ A *Die Tat* című folyóirat körüli csoportosulást 1930-tól Hans Zehrer (1899–1966) vezette. Zehrer és elvarázslói a gazdasági autarchia, a „keleti” külpolitika és a szovjet mintájú központosított gazdálkodás eszméjére támaszkodtak. A „Die Tat”-kör vezetésében Adam Kuckhof (lásd a 153. számú jegyzetet) volt Zehrer elődje. 1932 végén Zehrer politikailag közel állt Kurt von Schleicher tábornokhoz, a hitleri hatalomátvétel előtti utolsó német kancellárhoz, valamint Otto Strasserhez. A folyóirat elvei felé orientálódó „Tat-körök” német vidéki városokban is alakultak. A *Die Tat* munkatársai közül Giselher Wirsing (1907–1975) és Ernst Wilhelm Eschmann (1904–1987) Zehrerrel együtt részt vettek az Arbplan munkájában. (GARF [az Orosz Föderáció Állami Archivuma]. Fond. 5283. op. 6 gy. 172. 198. oldal és a hátlapján.)

⁶⁵ Az 1932 legelején tett frankfurti látogatásról lásd Sziklai László: *After the Proletarian Revolution. Georg Lukács's Marxist Development – 1930–1945*. Budapest, 1992, Akadémiai Kiadó, 173. o. Az előadások többségének témája Hegel filozófiája volt. Hegel halálának századik évfordulója (1931) közrejátszott abban, hogy Németországban feléledt a hegelianizmus iránti érdeklődés.

⁶⁶ E vádak alapjául Lukács hadosztály politikai biztonsági tevékenysége szolgált.

⁶⁷ E dokumentumhoz Lukácsról szóló rövid életrajzi jellegű feljegyzéseket csatoltak, amelyek az NKP-ban és a KMP-ben végzett tevékenységének jellemzését tartalmazzák, továbbá Emma Fuhrmann, J. R. Becher és Gábor Andor ajánlásait. (Lásd a 8., 21., és 22. számú dokumentumokat.) [Az orosz kötet a dokumentumnak csak a határozati részét közli. – *A magyar kiadás jegyzete.*]

⁶⁸ A Nemzetközi Lenin Iskola, amelyet 1926-ban szerveztek; itt készítették fel a külföldi kommunista pártok kádereit.

⁶⁹ M. V. Csernomirgyik (1889–1937) a Komintern Végrehajtó Bizottsága káderosztálya irányító pártszervek szektorának helyettes vezetője.

⁷⁰ Aleszandr Fagyjev 1937-ben tagja volt a Szovjet Írók Szövetsége vezetőségének.

⁷¹ Németországból való visszatérése után Lukács mintegy három évig szállodában lakott családjával.

⁷² Az aláírás hiányzik. Ugyanebben a dossziében (az 55. lapon) található a Szovjet Írók Szövetsége német szekciójának titkára, Barta Sándor megegyező tartalmú levele V. P. Sztavszkijhoz, a Szovjet Írók Szövetsége illetékes titkárához.

⁷³ A „Mezsdunarodnaja Knyiga” (a „Nemzetközi Könyv”) tervezte, hogy német nyelven kiadja Lukács *Adalékok a realizmus történetéhez* című munkáját (amelynek orosz kiadása Moszkvában 1939-ben jelent meg). (RGALI. Fond. 631. op. 14. gy. 438. 31. oldal.) A könyvet azonban nem adták ki, részben azért, mert a hivatalos viszony Lukácshoz nézeteinek bírálata kapcsán megváltozott, továbbá mert a Molotov–Ribbentropp paktum megkötése után az antifasiszta írók könyveinek német nyelvű kiadását korlátozták.

⁷⁴ Vágó Béla (1881–1939) 1905-től a magyar szociáldemokrácia balszárnyának egyik vezetője, 1918-tól, a KMP megalakulásától annak tagja. Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság idején belügyi népbiztos, a Magyar Vöröshadsereg 1. hadtestének parancsnoka, majd emigrációban élt Bécsben és Berlinben; 1933-tól élt a Szovjetunióban, rövid ideig a kommunista magyar emigráció *Sarló és Kalapács* című folyóiratát szerkesztette. 1938 februárjában az NKVD szervei letartóztatták, 1939. március 10-én ellenforradalmi trockista kém szervezet létrehozásának vádjával halálra ítélték.

⁷⁵ A dokumentum magyar fordítása a német eredeti hiányában az orosz nyelvű közlésből készült. – *A ford.*

⁷⁶ Lengyel Gyuláról (1888–1941) van szó. Lengyel a magyar kommunista mozgalom kiemelkedő képviselője, az 1919-es Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosa, aki a szovjet gazdasági élet jelentős személyisége lett. 1922-ig ausztriai emigrációban tartózkodott, ezt követően a Szovjetunió németországi kereskedelmi képviselőjén dolgozott, 1930-tól pedig a Szovjetunió külkereskedelmi népbiztosságán volt vezető pozícióban. 1937-ben letartóztatták.

⁷⁷ Lenin csupán Lukács egyetlen cikkével kapcsolatban nyilatkozott. (Lásd kötetünk „Nyomozati ügy” részének 25. jegyzetét.)

⁷⁸ Karl Korsch (1886–1961) német filozófus, 1926-ban mint az ultrabalos frakció egyik vezetőjét kizárták a NKP-ből.

⁷⁹ Amadeo Bordiga (1889–1970) olasz szocialista; 1921-től balos gondolkodású kommunista, 1923-ig az Olasz KP vezetője, 1930-ban kizárják a pártból.

⁸⁰ Frederic Kuh amerikai újságíró, a 20-as évek elején a *Daily Herald* című angol baloldali labourista újság bécsi tudósítója volt. 1920 júliusában részt vett a „Rotes Wien” nevű információs ügynökség létrehozásában; az ügynökségben akkoriban Lukács és Fogarasi is dolgozott. Frederic Kuh a Radó Sándor irányításával indult Roszta hírügynökség munkatársa volt. (Lásd Radó Sándor: *Dóra jelenti*. Budapest, 1971, 38. o.)

⁸¹ Ruth Fischer (1895–1961) az 1920-as évek közepén az NKP-n belüli ultrabalos frakció egyik vezetője. 1925-ben eltávolították a vezetőségből, 1926-ban kizárták a pártból.

⁸² Az „északi szindikalistákon” Vágó valószínűleg az NKP-ben az 1920-as évek elején létező baloldali áramlatot érti, az úgynevezett „brémai radikálisokat”; élükön a holland Antonie Pannekoek (1873–1960) állt, aki még az 1910-es években tűnt föl az NSZDP-ben. (Lásd ehhez Kautsky és Pannekoek vitáját az 1911–1913-ban lezajlott politikai jellegű sztrájk kérdéseiről.) Különösen nyilvánvalóvá váltak a szociáldemokraták és a brémaiak nézeteltérései az első világháború idején, amikor az utóbbiak 1915 végén Brémában létrehozták a „Németország Internacionlista Szocialistái” elnevezésű baloldali csoportot (amelyhez Paul Fröhlich, Karl Radek, Johann Kniff és mások tartoztak), amely aktívan részt vett a Zimmerwaldi Baloldal munkájában. A „Spartacus-Bund”-dal (Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Clara Zetkin) együtt 1917 tavaszán létrehozták Németország Független Szociáldemokrata Pártját. „Német-

ország Internacionalista Szocialistái” (1918 végétől kezdve „Németország Internacionalista Kommunistái”-nak nevezték magukat) alapították meg 1918 december 30-án Németország Kommunista Pártját. A baloldali kommunisták alapvető nézeteltérése az NKP Paul Lévi irányította Központi Vezetőségével akkor vált világossá, amikor az NKP II. kongresszusán, 1919 októberében Heidelbergben elfogadták a *Tézisek a kommunista elvekről és a taktikáról* című határozatot, amelyben leszögezték, hogy szükséges a párt részvétele a parlamenti tevékenységben és a szociáldemokraták által ellenőrzött szakszervezetekben való munka. Ezeket a téziseket, amelyeket az NKP III. kongresszusán 1920 februárjában megerősítették, elutasították az északi (Bréma), az északnyugati (Hamburg), a berlini, az alsó-szászországi (Hannover) és más körzetek bizottságainak tanácskozásain, ahol 1920. április 4–5-én megalapították Németország Kommunista Munkáspártját (KAPD), amely az 1920 februárjában létrehozott Allgemeine Arbeiter-Unionra támaszkodott. Minthogy az „osztály-párt” kapcsolatban az első ítélték fontosabbnak, szemben a klasszikus bolsevizmus álláspontjával, időnként szindikalistáknak nevezték őket, noha a baloldali kommunisták nézetei nem voltak azonosak az anarchoszindikalistákéival. E pártnak, különböző értékelések szerint, kezdetben az NKP taglétszámának harmadát, illetve több mint felét kitevő tagsága volt (1920 novemberétől 1921 szeptemberéig a Kominternnek is tagja volt a párt). A szakadások következtében azonban rövidesen meggyengült; a szakadások közül a legjelentékenyebb a nemzeti bolsevikok Heinrich Lauffenberg és Fritz Wolfheim vezette hamburgi csoportjának kizárása volt 1920 novemberében. Ez utóbbiak aztán a baloldali nacionalistákhoz közeledtek, s így volt valami alapja annak, hogy Vágó politikai bohócnak nevezte e balról jobbra táncolókat. Pannekoek és elvtársai 1921-től következetesen Moszkva-ellenes, szélsőségesen baloldali vonalat vittek a munkásmozgásban.

⁸³ Hajós Edit (1889–1975) orvos, Balázs Béla első felesége. 1919-ben a Vöröskereszt missziójával Oroszországba utazott, ahol belépett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártba. 1920-tól kezdve külföldi szovjet intézményekben dolgozott Bécsben, Olasz- és Németországban, 1933-ban innen távozott Londonba. 1939-ig részt vett Angliában a kommunista párt munkájában. 1949-ben visszatért Magyarországra, ahol törvénytörő módon letartóztatták. 1956 novemberében kiszabadult a börtönből, és Angliába távozott, ahol irodalmi munkásságot folytatott. (Emlékiratait *Bonc, E: Seven Years Solitary* címmel jelentek meg, London, 1957.)

⁸⁴ Alfred Schöntagról, Révai (Fuhrmann) Emma férjéről van szó. Az ÖK(b)P a testvéri kommunista pártokból való átigazolásban illetékes bizottságának a RGASZPI-ban található iratanyagában ezt közli egy öt minősítő dokumentum: „A külföldi kommunista pártok tagjainak az ÖK(b)P-be történő átigazolásával foglalkozó Bizottság 1932. szeptember 8-án tartott ülésén készült 226. számú jegyzőkönyvéből:

[...] 7. Schöntag Alfred (Karl Stener), az NKP tagja, 1924-től 1929-ig a KMP tagja átigazolásáról. Született 1886-ban. Alkalmazott mérnök. Képzettsége – felsőfokú. A KMP illegális apparátusában dolgozott. Kun Béla letartóztatásakor lebukott, és kiutazott Csehszlovákiába, ahol a KMP illegális munkájából fakadó feladatokat teljesített. 1929-ben a berlini kereskedelmi képviselői munkatársa lett. 1932-ben aktívan részt vett a fémipari munkások sztrájkjának előkészítésében. Részt vett a kerületi újság munkájában, és rölapokat terjesztett. A párt berlin-brandenburgi kerületi bizottsága ajánlja őt az ÖK(b)P-be. 1931. szeptember 25. óta él a Szovjetunióban, a Technoprom-import vállalatnál dolgozik, és pozitív minősítést kapott az

ÖK(b)P egy tagjától, aki a berlini kereskedelmi képviselőten dolgozik. HATÁROZAT: Elhalasztani. Kun Béla elvtáristól véleményt kell kérni.” (RGASZPI. Fond. 17. op. 98. gy. 14. 104. oldal.)

Van olyan feljegyzés is, amely arról tanúskodik, hogy a „szervek” bizalmatlansága Schöntag iránt éppen Kun Bélától eredt: „[...] Pártkörökben Schöntag gyanúba keveredett rendőrségi kapcsolata és egy sor illegális szervezet lebukása miatt. Ugyanezen gyanakvások szerint Schöntagnak része volt Kun Béla elvtárs bécsi letartóztatásában. Mindezekkel kapcsolatban Schöntagot a KMP KB-ban végzendő további munkából leváltották.

1929 decemberében a fent említett Schöntagot – a berlini k[ereskedelmi] k[épviselő]ten dolgozó magyar kommunisták, Kelen és Lengyel elvtársak ajánlására – felvették a különböző berendezések osztálya mérnökének. A Komintern VB-tól kapott információ szerint Kun Béla teljes mértékben megerősítette a Schöntaggal kapcsolatban fentebb kifejtetteket, és nemkívánatosnak minősítette az illető munkáját a k[ereskedelmi képviselő]tnél. Az OGPU INO [Az Egyesített Állami Politikai Igazgatóság Külügyi osztálya] 7. alosztályának vezetője [Szamszonov?]" RGASZPI. Fond. 17. op. 98. gy. 21. 158. oldal.)

⁸⁵ Székely Béláról van szó.

⁸⁶ Gergely Sándor íróról van szó.

⁸⁷ Mácza János (1893–1974) író, művészettörténész, 1917-ben kapcsolódott be Kassák Lajos baloldali avantgardista folyóirata, a *Ma* munkájába; 1919 után Szlovákiába, majd Bécsbe emigrált; 1923-ban áttelepült a Szovjetunióba. 1928-tól 1934-ig művészettörténetet tanított a Moszkvai Állami Egyetemen, 1934-től a Moszkvai Építészeti Intézetben dolgozott.

⁸⁸ Matheika János (1895–1940) író, újságíró, az 1919-es magyarországi forradalmi események aktív résztvevője, amiért halálra ítélték, de a sortűz után szerencsés véletlen következtében életben maradt; 1921-ben csere útján a Szovjetunióba került. 1925-től 1932-ig az MBRL [Forradalmi irodalom Nemzetközi Irodája], majd a MORP magyar szekciójának titkára, a *Sarló és Kalapács* című magyar nyelvű folyóirat szerkesztőbizottságának tagja; dolgozott a Komintern Végrehajtó Bizottságában, a Marx–Engels Intézetben és a Gorkij Világirodalmi Intézetben. 1938 márciusában az NKVD szervei letartóztatták, 1938 szeptemberében ellenforradalmi tevékenység és kémkedés vádjával 5 évi elzárásra ítélték; lágerben pusztult el.

⁸⁹ Balázs Béla (1884–1949) magyar író, filmesztéta; Lukács baráti köréhez tartozott, részt vett a „Thália-társaság” és a „Vasárnapi kör” munkájában, 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság közoktatási népbiztosságán dolgozott, a bukás után Bécsbe emigrált, 1926-ban pedig Berlinbe; 1931 és 1945 között a Szovjetunióban élt. [*Balázs Béla levelei Lukács Györgyhez*. Szerk. Lenkei Júlia, Lukács Archívum, 1982. – *A magyar kiadás jegyzete*.]

⁹⁰ Barta Sándor (1897–1938) magyar író, a baloldali avantgárd híve, 1920-ban Ausztriába emigrált, 1925-ben a Szovjetunióba, a Szovjet Írók Szövetsége német szekciójának elnöke volt. 1938 januárjában az *Új Hang* című magyar nyelvű folyóirat első számának felelős szerkesztője, főszerkesztője. 1938 márciusában letartóztatja az NKVD, s mint „Vágó Béla által be-szervezett ügynököt” halálra ítélik. (Lásd Illés László: *KGB-akták vallomása magyar írói sorsokról*. In: *Feltáratlan értékek a magyar irodalomban*. Szerk. Szabó B. István, Budapest, 1994, 289–301. o.)

⁹¹ Seidler Ernő (1886–1940) a magyar munkásmozgalom funkcionáriusa, 1915–1918 közt hadifogoly Oroszországban, itt lépett be a kommunista pártba; 1918-ban a KMP egyik megal-

pítója, az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság idején vezető katonai és diplomáciai posztokon dolgozott; 1919 után Pozsonyba, majd Berlinbe emigrált, a 30-as években gazdasági területen tevékenykedett a Szovjetunióban. Az NKVD 1937-ben letartóztatta.

⁹² Az idős „Striker asszony” – Polányi Laura (1882–1959), Polányi Károly és Mihály nővére. Egyike az első nőknek, akik egyetemet végeztek Magyarországon. Striker Sándor vállalkozó felesége, előadásokat tartott a „Társadalomtudományi Társaság”-ban, cikkeket írt a *Szabadgondolat*-ba. 1911–1913 között új elveken alapuló magániskolát szervezett 5–6 éves gyermekeknek, itt nevelkedett például Arthur Koestler is. 1918-ban Jászi Oszkár radikális pártjának női szekcióját vezette, Károlyi Mihály munkatársa volt. 1932 után Éva leányával együtt beutazta Berlint, Moszkvát, majd Bécsét, Londont és New Yorkot. (Lásd Vezér Erzsébet: *The Polányi Family*. In: *New Hungarian Quarterly*. Winter 1987, 108. sz. 103–104. o.) [Lásd: Vezér Erzsébet: *Írástudó nemzedék – A Polányi-család története dokumentumokban*. Lukács-Archívum, 1986, 12. o. – *A magyar kiadás jegyzete*.]

⁹³ Striker Éva (szül. 1906-ban) a Szépművészeti Akadémián tanult, igen tehetséges keramikus-formatervező volt, 1926-tól Magyarországon és külföldön is kiállított. 1926–27-ben a kispesti kerámiagyárban dolgozott mint formatervező, 1927–28-ban Németországban tökéletesítette művészi tudását. Az 1920-as évek végén Budapesten közreműködött a „Zöld Szamár” dadaista színházi csoport fellépésén. 1932 elején a Szovjetunióba került, itt kezdetben Leningrádban a Lomonoszovról elnevezett porcelánüzemben dolgozott, 1934-et követően pedig a dulevoi kerámiagyárban. Nem sokkal a Szovjetunióba érkezése után feleségül ment Alekszandr Szemjonovics Weissberghez, akivel Harkovban élt; lakásukban szállt meg a Szovjetunióban tett utazása kezdetén és végén Arthur Koestler. 1937-ben letartóztatták, és egyéves börtönbeli tartózkodás után (ahol öngyilkosságot kísérelt meg) 1938 szeptemberében váratlanul, anyjával együtt, kiengedték Bécsbe. (Lásd Lee Congdon: *The Origins of Polányi's Neo-Liberalism*. In: *Polanyiana*. 1992. 1–2. sz. 102. o.) Az volt a vád ellene, hogy Sztálint megmin-tázva állítólag az általa készített plaketten a szvasztikát használta mint díszítőelemet. (Lásd férje emlékiratait: Alexandr Weissberg: *Rosszija v gornyje csisztok*. In: A. J. Lejpuszskij: *Izbrannije trudi*, Kijev, 1990. 273–274. o.) Striker Éva információit Arthur Koestler felhasználta a *Sötétség délben* (1940) című emlékezetes antisztalinista regényében.

⁹⁴ Alekszandr Szemjonovics Weissberg (Alex Weissberg-Cybulski) (1901–1964) gazdag zsidó kereskedő családban született Krakkóban. 1907-től Bécsben élt, 17 éves korától a diákif-júsági mozgalomhoz közeledett, tagja lett az osztrák szociáldemokrata, majd 1927-től a kommunista pártnak. Hivatását tekintve fizikus volt. 1931-ben későbbi feleségével, Striker Évával munkavállalás céljából a Szovjetunióba utazott, s az A. J. Lejpuszskij vezetése alatt álló ukrán Fizikai–Technikai Intézetben dolgozott. Az intézetben Buharin megbízásából a szovjet elméleti fizikai folyóiratot szerkesztette angol és német nyelven (Weissberg intézeti munkatársai és barátai közt volt Lev Davidovics Landau is). 1937. március 1-jén szovjetellenes tevékenység vádjával letartóztatták, neve többször is felmerül a Harkovból Moszkvába menekült és ott letartóztatott Landau nyomozati ügye során. (Lásd Lev Landau: *Ogyn god v tyurme*. In: *Izvesztyija CK KPSZSZ*. 1991, 3.sz. 140., 143., 153. o.) Arthur Koestler kezdeményezésére három Nobel-díjas, Albert Einstein, Irène és Frédéric Joliot-Curie, valamint Jean Perrin levéllel fordultak Sztálinhoz és Visinszkijhez Weissberg és egy másik, Harkovban letartóztatott német fizikus, Friedrich Georg Hautermans érdekében; ez utóbbit később kiutasították a Szovjetunió-

ból. A Molotov–Ribbentrop paktum megkötése után, 1940. január 5-én német kommunisták egy csoportjával együtt (köztük volt Heinz Neumann özvegye, Margaret Buber-Neumann is) átadták Weissberget a Gestapónak. Lengyelországi koncentrációs táborba került, ahonnan 1943-ban megszökött, és Cybulski álnéven részt vett a lengyel antifasiszta földalatti mozgalomban. Ismétlődő letartóztatások és szökések után a varsói felkelésben harcolt a hitleristák ellen. A háború után egy ideig Lengyelországban élt, majd Svédországban, végül Londonban és Bécsben dolgozott. 1945 után többször is nyilvánosan tanúskodott a politikai okokból bebörtönzöttek szovjetunióbeli munkatábor-rendszerének létezéséről. A Szovjetunióban való tartózkodása történetét részletes önéletrajzában írta meg: *The Accused. Politcrimes and Offence in Russia*. New York, 1951; *Hexensabbat – Russland in Schmelztiegel der Säuberungen*. Frankfurt am Main, 1951.

⁹⁵ Komor Imre (1902–1966) magyar újságíró, történész, egyike a KMP megalapítóinak 1918-ban. 1922-ben az illegális kommunista mozgalom szervezésében való részvételéért 12 évi börtönrre ítélték; 1924-ben a szovjet kormány kiszabadította, és a magyar hadifoglyokkal történt csere során a Szovjetunióba került. Ezután illegális munkát végzett külföldön, 1927-től dolgozott a Marx–Engels Intézetben, 1929–1933 között a Moszkvában kiadott *Deutsche Zentralzeitung* főszerkesztője; 1933-tól 1936-ig a KMP Külföldi Irodája tagjaként végzett illegális tevékenységet Prágában, Párizsban és Budapesten. 1937-ben az NKVD letartóztatta, 1946-ig börtönben volt. Magyarországra való visszatérése után több pártkiadvány szerkesztőbizottságának volt a vezetője.

⁹⁶ Lándor Béla (1899–1973) magyar történész, újságíró, a KMP funkcionáriusa; 1920-ban Bécsbe emigrált, 1923-ban pedig a Szovjetunióba. A párt illegális titkársága tagjaként a pártmunka szervezése feladatával Magyarországra küldték, ahol 1928-ban letartóztatták. 1934-ig ült Horthy börtönében. A Szovjetunióban Lukács György segítőtársát, Tamara Motiljovát vette feleségül.

⁹⁷ Karikás Frigyes (1891–1938) magyar író, a kommunista párt funkcionáriusa; 1917–1918-ban hadifogolyként részt vett az oroszországi forradalomban és polgárháborúban; az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság idején a magyar Vöröshadsereg egyik brigádjának politikai biztosa; a bukás után Bécsbe emigrált, majd a Szovjetunióba; innen többször is Magyarországra utazott illegális pártmunkára; 1932-ben a Horthy-rendőrség letartóztatta; 1935-ben, szabadulása után újra a Szovjetunióba távozott. 1938 márciusában az NKVD letartóztatta, 1938 májusában ellenforradalmi tevékenység és kémkedés vádjával halálra ítélték.

⁹⁸ Ez a dokumentum az orosz kiadásban nem szerepel, ám minthogy szorosan kapcsolódik az előzőhöz, mintegy folytatása annak, nem láttuk okát kihagyni a kötetből. – *A magyar kiadás jegyzete.*

⁹⁹ Arnold Zweig (1887–1968) német író, 1933-tól 1948-ig Palesztinában élt, és többször járt Európában is.

¹⁰⁰ Lásd Lukács recenzióját: *Voszpityanyije pod Vergyenom (Roman Arnolda Cvejga)*. In: *Lityeraturnoe obozrenije*, 1937. 10. sz. 19–22. o.

¹⁰¹ Zweig Hans Vaihinger (1852–1933) pozitivistá filozófusról ír; központi kategóriájával, az „als ob”-bal („mintha”) az úgynevezett funkcionalizmus képviselője.

¹⁰² Lukács *Die Theorie des Romans* című művéről van szó, amely 1916-ban jelent meg folyóiratban (*Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, Band 2.), könyv alakban pedig 1920-ban Berlinben, Paul Cassirer kiadásában.

¹⁰³ Edmund Husserl (1859–1938) német filozófus, a fenomenológia megalapozója. Arnold Zweig valószínűleg közvetlenül az első világháborút megelőzően hallgatta Husserl előadásait a göttingeni egyetemen.

¹⁰⁴ A *Logos* nemzetközi filozófiai folyóirat volt, 1910-től jelent meg Heidelbergben és Pétervárott egyidejűleg (egy ideig Moszkvában, a Muszaget kiadónál); szerzői között a legkülönbözőbb irányzatokhoz tartozó akadémiai filozófusok szerepeltek, a neokantianus Rickerttől és Windelbandtól az „életfilozófiát” képviselő Simmelig és Diltheyig. A folyóirat hasábjain orosz filozófusok is megjelentek. Lukács részt vett a folyóirat munkájában, többek között itt publikált részleteket a befejezetlen *Heidelbergi esztétikából* (*Die Subjekt-Objekt-Beziehung in der Ästhetik*).

¹⁰⁵ Valószínűleg Lukács *Schillers Theorie über die moderne Literatur* című cikkéről van szó, amely az *Internationale Literatur – Deutsche Blätter* 1937. 3. szám. 97–110. és a 4. szám 110–123. oldalain jelent meg. (Magyarul: *Adalékok az esztétika történetéhez*. Budapest, 1972. I. k., 285–329. o.)

¹⁰⁶ Arnold Zweig *Einsetzung eines Königs* című regényéről van szó.

¹⁰⁷ A kiadó belső lektorairól van szó.

¹⁰⁸ A levelet nem közli a B. Brecht: *Briefe. I–II*. Hg. von Günter Glaeser, Frankfurt am Main, 1983. Ily módon valószínűleg meg kell alkudni az adott szöveg adaptálásával. Brecht egyébként valamivel korábban hasonló tárgyú levelet írt Bredelnek is. – *A ford.*

¹⁰⁹ A költemény *Legende von der Entstehung des Buches Taoteking auf dem Weg des Laoze in die Emigration* címmel mégis megjelent, in: *Internationale Literatur – Deutsche Blätter* 1939. 1. szám. 33–34. o.

¹¹⁰ A *Szpor igyot o realizme* című cikket említi Brecht. Megjelent az *Internacionaljnaja Lityeratura* 1938. évf. 12. számában; és az *Internationale Literatur* 1938. évf. 7. számában.

¹¹¹ Bertolt Brecht nyilván elsősorban Thomas Mannra gondol, akit, vele szemben, ebben az időben Lukács igen nagyra becsült.

¹¹² RAPP: proletárirók oroszországi egyesülete. 1920-ban alapították, még mint VAPP-ot (proletárirók össz-orosz egyesülete). Az ÖKP(b)P KB „Az irodalmi-művészeti szervezetek átalakításáról” szóló, 1932. április 23-án kelt határozata alapján feloszlatták. A szervezet azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a burzsoá irodalommal szembeállítva létrehozza a kizárólag osztályszemléletű proletáriródat. A RAPP gyakorlati munkásságában nem becsülte meg a kulturális hagyományt, a klasszikus irodalmat „osztályidegennek” minősítette, elutasította még a szovjethatalommal szemben lojális nem-proletár írókat, az úgynevezett „útítársakat” is, akik ellen a RAPP sajtója hajszát folytatott.

¹¹³ Gottfried Keller (1819–1890) svájci német író; Lukács az író jubileuma alkalmából közölte *Gotfrid Keller – K 120-letyiju co dnya rozsgyenyija* című cikkét, in: *Lityerturnaja gazeta* 1939. 40. szám), ezenkívül német nyelven egy brosúrárt is írt róla: Georg Lukács: *Gotfrid Keller. Staatsverlag der nationalen Minderheiten der UdSSR*. Kiew, 1940.

¹¹⁴ A kéziratban Friedrich áll. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹¹⁵ A dőlthetős rész utólagos, kézzel írt beszúrás a gépiratban. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹¹⁶ M. Ja. Apletyin a Szovjet Írók Szövetsége Külügyi bizottságának helyettes elnöke.

¹¹⁷ Valószínűleg Thomas Mannról van szó, valamint Heinrich Mannról, aki 1933–1940 közt emigránsként Párizsban élt.

¹¹⁸ Az osztrák költőről, Nikolaus Lenauról (1802–1850) van szó, aki Magyarországon született, és végezte iskoláit, s akire nagy hatást gyakorolt a magyar kultúra, s főleg Petőfi költészet.

¹¹⁹ A kérdés másképp oldódott meg: 1941 áprilisában Lukács tagságát nem az ÖK(b)P-ben, hanem a magyar kommunista pártban állították helyre.

¹²⁰ A bolgár szocialista és kommunista mozgalom tagjának, Georgi Damjanovnak (1892–1958) az álnéve. Damjanov 1938–1941 között a Komintern VB személyzeti osztályának helyettes vezetője, 1942–1943 között pedig vezetője volt; 1945 után honvédelmi miniszter és a Bolgár Népköztársaság nemzetgyűlésének elnöke.

¹²¹ Georg Moltke (1889–?) 1940 végén a Komintern VB személyzeti osztályának munkatársa volt.

¹²² Lukács 1911/1912 telén élt Olaszországban.

¹²³ Azokról az ellentétekről van szó, amelyek a Marx–Engels Intézetben a 30-as évek elején keletkeztek, amikor az ÖK(b)P KB az Intézetbe helyezett próbaidős munkatársak és külföldi kommunisták segítségével ellenzéki csoportosulást hozott létre D. B. Rjazanov, az Intézet igazgatója ellen, akinek nézetei és tevékenysége ellentmondtak a főtitkár felfogásának. 1930 őszén vitaülést kezdeményeztek filozófiai kérdésekről, amelynek során Abram M. Gyeborin akadémikust, Rjazanov helyettesét a „mensevizáló idealizmus” vétkében marasztalták el. Az úgy Rjazanov letartóztatásával és Gyeborin elbocsátásával végződött, ez utóbbi öngyilkosságot kísérelt meg. (Lásd Ja. Rokitjanszkij–Reinhard Müller: i. m. 103–104. o.) A Marx–Engels Intézet átalakulása során Lukácsot lényegében elbocsátották (lásd a 6. számú dokumentumot), pontosabban „átirányították” németországi munkára.

¹²⁴ A *Schiller esztétikája* és *A történelmi regény* című könyveket nem adták ki a Szovjetunióban. Az utóbbi az NDK-ban jelent meg: Georg Lukács: *Der historische Roman*. Berlin, 1955. Oroszul folyóiratközlésként jelent meg a *Lityeraturnij Krityik* 1937–1938-as évfolyamaiban. Magyarul: *A történelmi regény*. Budapest, 1947.

¹²⁵ Theodor Plivier [1933-tól Plievier] (1892–1955) német antifasiszta író, 1933–1945 között a Szovjetunióban élt emigrációban. A háború után Nyugat-Németországba menekült, majd Svájcban élt, aktívan részt vett a szovjetrendszer totalitárius lényegének leleplezésében.

¹²⁶ Erich Weinert (1890–1953) német antifasiszta költő, 1933-tól 1946-ig a Szovjetunióban élt emigránsként.

¹²⁷ Adam Scharrer (1889–1948) német író, proletár és szegényparaszti életéről szóló regények szerzője; 1935–1945 közt élt emigránsként a Szovjetunióban.

¹²⁸ Wilhelm Pieck (1876–1960) ebben az időben az emigrációban az NKP KB elnöke.

¹²⁹ A szóban forgó szervezetekről szóló információ Dimitrovnak volt szánva, erről tanúskodik egy 1941. április 10-én kelt kísérő feljegyzés: „A Komintern VB főtitkárának, G. M. Dimitrov elvtársnak. Kívánságára megküldöm a Szellemi Foglalkozásuk Szövetségéről, az Arbplanról és aktivistáikról szóló információt.” A Komintern VB személyzeti osztályának vezetője: Guljajev. (RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 185. 54. oldal.)

¹³⁰ Okkal lehet feltételezni, hogy a Komintern személyzeti osztályán átmenő igény az NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága 5. osztályától indult ki, amely 1940 decemberétől aktivizálta az együttműködést Arvid Harnachhal, Adam Kuckhoffal és az Arbplan, a Szellemi Foglalkozásuk Szövetsége, illetve egyéb szervezetek más egykori tényezőivel; e szervezetek vezetőségében Lukács is részt vett.

¹³¹ A Szovjetunió tervgazdasága tanulmányozására alakult munkaközösség – *A ford.*

¹³² Az Arbplan alapító ülése 1932. január 3–4-én zajlott le. Abban a beszámolóban, amely a szovjet oldal részére készült, a Társaság létrejöttének megalapozásául szolgáló „elméleti és gyakorlati statútum”-ot a következőképpen körvonalazták: „Németország és más országok gazdaságának állapota ma annyira ingatag, hogy a gazdaság jelenkori szerkezetét a fenti körülmény a legteljesebb mértékben diszkreditálta. Ehhez az is hozzájárul, hogy a társadalmasított szovjet gazdaság, mint az állam és a gazdaság kölcsönös viszonyának különleges formája hatalmas elméleti érdeklődést vált ki. (*Duh Rapallo. Szovjetszko-germanszkije otnosenijja. 1925–1933. Jekatyerinburg–Moszkva, 1997, 247. o.*)

¹³³ Friedrich Lenzről van szó, aki a társaság alapítója és vezetője volt.

¹³⁴ Otto Hoetzsch (1876–1946) a berlini egyetem professzora, az orosz történelem legkiválóbb német szakértője, a „Kelet-Európa Tanulmányozásának Társasága” alapítója és egyik vezetője. Noha Németország jobboldali politikai köreibez tartozott, (1929 decemberéig tagja volt a Német Nemzeti Néppártnak), Hoetzsch következetesen kiállt a Szovjetunióhoz való közelséget szorgalmazó „keleti orientációjú” német külpolitika mellett. A fasiszták hatalomra kerülése után nyugdíjazták; Hoetzsch 1945–1946-ban támogatta a német felsőoktatás átalakítása érdekében a szovjet hatóságokkal való együttműködést. (Lásd G. Voigt: *Naucsnije vozzrenijja i polityicseskaja gyejatyelnoszty nyemeczkogo isztorika Otto Hotcsa (1876–1946)*. In: *Isztorija i isztoriki*, Moszkva, 1981, Nauka)

¹³⁵ Adolf Grabowsky (1880–1969) a *Zeitschrift für Politik* című folyóirat alapítója (1907); 1921-től 1933-ig a berlini Politikai Főiskola docense. Konzervatív teoretikus, a Kelet-Európa Tanulmányozásának Társasága *Osteuropa* című folyóiratának munkatársa. Grabowsky az elsők között volt a jobboldali táborban, aki kimutatta „az arisztokratikus elem” jelenlétét a bolsevizmusban. Grabowsky mind a *Die Außenpolitik Sowjet-Russlands* (1930) című könyvében, mind az Arbplan alakuló ülésén hangsúlyozta a cári Oroszország és a Szovjetunió külpolitikájának folyamatosságát (ezt a szempontot többek között Lukács is vitatta). (GARF. Fond. 5283. op. 6. gy. 172. 251. oldal.) A geopolitika híveként Grabowsky 1934-ben, a svájci emigrációban megalapította a Világpolitikai Archívumot. Könyvei: *Raum und Staat* (Berlin, 1928); *Raum als schicksal* (Berlin, 1933) stb.

¹³⁶ Ernst Jünger (1895–1989) német író és költő, a 20-as évek közepétől közel állt a „nemzeti forradalmárok”-hoz, rendszeresen publikált Ernst Niekisch *Widerstandjában*. Tagja volt az Arbplannak.

¹³⁷ Friedrich Hilscher (szül.: 1902) a „nemzeti-forradalmi” irányzat ismert publicistája, Moeller van den Brucknak a harmadik birodalomról szőtt eszméi és a német külpolitika keleti – sőt inkább: ázsiai – aspirációinak a híve. 1933 után egyike az „ősök tradíciói” („Ahnenerbe”) tanulmányozására alakult (a későbbiekben az SS keretében működő) szervezet korifeusainak.

¹³⁸ Ernst Niekisch (1889–1967) a Weimari Köztársaság idején létezett „nemzeti-bolseviszta” irányzat ismert politikusa és publicistája. 1917-től a NSZDP, majd 1919–1922 közt az

USDP tagja. Elnöke volt a Bajor Tanácsköztársaság Központi Tanácsának. Miután 1926-ban kizárták az NSZDP-ből, megalapította *Widerstand* című folyóiratát, amelyben aktívan közreműködött – többek közt – Ernst Jünger is. Niekisch részt vett az Arbplan munkájában, és tagja volt annak a delegációnak, amely 1932. augusztus–szeptemberben meglátogatta a Szovjetuniót. Niekisch a látogatást összegző cikkét a *Widerstandban* tette közzé, míg Friedrich Lenz október 15. évfordulója alkalmából az Új Oroszország Barátai Társasága folyóiratába, a *Neues Russlandba* írt, a delegáció más tagjainak írásai a liberális *Vossische Zeitungban*, a *Zeitschrift für Politikban* és az *Ostwirtschaftban* jelentek meg. Adolf Grabowsky a berlini Külpolitikai Bizottságban és a Politikai Főiskolán tartott előadásokat az útról. (GARF. Fond. 5283. op. 6. gy. 172. 56., 58. és az 58. oldal hátlapján.) 1933-ban, Hitler hatalomra jutása után Niekisch folyóiratát betiltották, őt magát 1937-ben letartóztatta a Gestapo, 1939-ben koncentrációs lágerben letöltendő életfogytiglani elzárásra ítélték, ahonnan a Vörös Hadsereg szabadította ki. (Lásd Ulrich Saueremann: *Die Situation der nationalrevolutionären Gegner Hitlers nach der Konstituierung des NS-Regimes*. In: *Der Widerstand gegen den Nationalsozialismus*. München, 1986, Piper V.) 1945 után Niekisch belépett az NKP-ba, és az NDK-ban, a Humboldt Egyetemen oktatott (ahol egy időben kollégája volt Friedrich Lenz). Az 1953. június 17-i események után átköltözött Nyugat-Berlinbe. Memoárja: *Erinnerungen eines deutschen Revolutionärs*. 1974.)

¹³⁹ Az Arbplan titkárságának a Kelet-Európa Tanulmányozásának Társaságától delegált másik tagja a későbbiekben említendő Klaus Mehnert mellett dr. Eugen Schmal volt.

¹⁴⁰ Klaus Mehnert (1906–1984) 1931–1934 között a Kelet-Európa Tanulmányozásának Társasága főtitkára. 1932-ben kiadott könyvét: *Jugend in der Sowjetunion* jól fogadták „nemzeti bolsevista” körökben; politikailag akkoriban közel állt Otto Strasser „Schwarzes Korps”-jához, amely csoportosulás balról szakadt le az NSDAP-ből, és egyesítette Hitler ellenfeleit, akik őt meglehetősen mérsékelt és burzsoá vezérnek tartották. (Lásd Walter Laquer: *Russia and Germany. Hitler's Mentors*. Washington, 1991. 231. o.) Éppen Mehnert volt az, aki kigondolta magát az elnevezést: „A szovjet tervgazdaság tanulmányozásának társasága”. (Lásd L. Dupeux: *Nationalbolschevismus in Deutschland – 1919–1933. Kommunistische Strategie und konservative Dynamik*. München, 1985, Verlag C. H. Beck, 372. o. 121. jegyzet.)

Mehnert 1934–1936 között több német újságot tudósított Moszkvából, 1936 után az USA-ba, majd Kínába emigrált, itt történelemmel és politológiával foglalkozott. Miután visszatért az NSZK-ba, a Szovjetunió és a Kelet – főleg a kínai–szovjet kapcsolatok – specialistájának számított, 1961-től a politológia professzora volt az aacheni egyetemen. Emlékirata: *Ein Deutscher in der Welt – Erinnerungen – 1906–1980*. Stuttgart, 1980.

¹⁴¹ Arvid Harnack (1901–1942) Adolf von Harnacknak, az ismert teológusnak az unoka-öccse, 1919-ben Sziléziában részt vett a jobboldali radikális „Freikorps”-mozgalomban. 1926 és 1928 között Rockefeller-ösztöndíjasként tudományos tanulmányúton járt az USA-ban. 1930-ban védte meg disszertációját *A marxizmus előtti munkásmozgalom az USA-ban* címmel Friedrich Lenznél a giesseni egyetemen. [Kormányfőtanácsos volt a Birodalmi Gazdasági Minisztériumban. – A ford.] 1932-től az Arbplan főtitkáráként kapcsolatot tartott A. W. Hirschfelddel (1897–1962), a berlini szovjet politikai képviselő titkárával, aki 1935-ben kapcsolatot hozott létre Harnack és az NKVD hírszerző hálózata között. Az NKVD iratai szerint fedőnevei „A balti” és „A korzikai” voltak. Ő volt a szovjet vezetés egyik – a Szovjetunió elle-

ni német támadás előkészületeiről tudósító – fő információs forrása 1940 szeptemberétől. A „Rote Kapelle” (Harnack és Schulze-Boysen antifasiszta illegális szervezete) rádiós hálózata szovjet kapcsolatának irányítása miatt a nácik kivégezték.

¹⁴² Paul Massing (1902–1979) az NKP aktivistája volt, a frankfurti Institut für Sozialforschung munkatársa. 1928-tól 1930-ig a moszkvai Nemzetközi Agrárkutató Intézet munkatársa. 1931-től Berlinben élt. 1933 augusztusától decemberéig az oranienburgi koncentrációs tábor foglya volt. Franciaországi és USA-beli emigrációja során írta meg a *Schutzhäfling 880* című, 1935-ben Karl Billinger álnéven megjelentetett regényét. Paul Massing és Hede Massing (1900–1981) a szovjet felderítés európai hálózatában Ignaz Reiß alárendeltjei voltak. (Lásd Michael Rohrwasser: *Der Stalinismus und die Renegaten*. Stuttgart, 1991.) Az 1930-as évek végétől a Szovjetunióban éltek, ahonnan a házaspárnak sikerült kijutnia az USA-ba. 1942–1948 közt újra a Frankfurtból New Yorkba áttelepült Institut für Sozialforschung munkatársa. 1948-tól a New-Brunswick-i (USA) egyetem tanára. Több művet tett közzé az antiszemitizmus történetéről.

¹⁴³ Hans Jäger (1899–1975) a NKP ideológiai apparátusának munkatársa; 1929 tavaszától ő irányítja az úgynevezett MEGA-t (*Marx–Engels összes művei* [Marx–Engels Gesamt-Ausgabe] nemzetközi akadémiai kiadását.) Írásai jelentek meg a *Die Linkskurve*-ben. 1918 decemberétől a Spartacus-Bund tagja, 1925-től a frankfurti Institut für Sozialforschung munkatársa. Az 1930-as évek kezdetétől kapcsolatot tartott a „nemzeti-forradalmi” körökkel, tagja volt az Antiimperialista Ligának, az Arbplannak és a Szellemi Foglalkozásúak Szövetségének. 1933 után emigrációban élt. Miután visszaautasította a megbízást, hogy tovább vezesse a MEGA kiadását Leningrádban, 1935 júniusában kizárták az NKP-ből. A 30-as évek második felében Otto Strasserhez és G. Rauschninghoz közeledett. Az NSZK-ba való visszatérése után kiadói és újságírói tevékenységet folytatott, egy „logokratikus” elemekkel színezett nem-marxista szocializmus, az „értelmiségiek-hatalma” híve lett (azaz Kurt Hiller követőjévé vált).

¹⁴⁴ Bolgár Elek (Alekszandr) (1883–1955) magyar jogász és történész, a szociáldemokrata és kommunista mozgalom funkcionáriusa, 1919-ben Kun Béla helyettese a külügyi népbiztosi poszton; 1922–1932 között Bécsben és Berlinben, majd 1944-ig a Szovjetunióban élt emigrációban. A háború után diplomácia-pedagógiai tevékenységet folytatott.

¹⁴⁵ Az NKVD berlini „legális rezidentúrája” a 40-es évek elején a Bund des Geistigen Berufs tevékenységéről az alábbi információt adta: „Feladata az volt, hogy kiterjessze ideológiai befolyásunkat az értelmiség olyan köreire, amelyeket különböző okoknál fogva más tömegszervezeteink útján nehezen tudtunk hatásunk alá vonni (...) Nyilvános üléseket rendeztek, amelyeken az értelmiség érdekeit érintő kérdéseket vitattak meg. Külön szakosztályokat szerveztek a tanárok, a mérnökök, építésszek stb. részére. A szövetség tagjai ezen kívül is összejöttek a folyó ügyek megvitatására. Az ismert kommunisták – általában taktikai megfontolásokból – kerültek a felszólalásokat, s csak ritkán nyilatkoztak meg a nyilvános összefüggéseken, legfeljebb a vitákban. A kommunista párt tagjai a háttérben maradtak, csupán segédkeztek a velünk leginkább szimpatizálóknak a tematikák és a munkaterv kidolgozásában.” (Lásd *Székreti Gitlera na sztoľe u Sztalina. Razvedka i kontrrazvedka o podgotovke germanszkoj agresszii protyiv SZSZSZR. Mart–Ijun 1941. g.* Moszkva, Izd-vo obeginyenyija Moszgorarhiv, 1995. 95. o.) A BGB vezetője Franz Benning mérnök volt.

¹⁴⁶ Friedrich Lenz (1885–1968?) a nemzetgazdaságtan professzora a giesseni egyetemen Max Lenznek, a berlini egyetem Leopold von Ranke iskolájához tartozó történészének családjában született. A 19. század első felében élt Friedrich List német gazdaságtudós munkásságának elemzésével foglalkozott, aki az állam gazdasági életbe való aktív beavatkozásának volt a híve. Lenz közel állt Otto Hoetzsch és Moeller van den Bruck köréhez. Már a *Der Marxismus und der Staat* (Gotha, 1921) című könyvében úgy szól a bolsevista Oroszországról, mint a Nyugat burzsoá elveinek ellensúlyáról és „strukturális” ellenségéről. 1929 végén Werner Kreiz jobboldali radikális publicistával együtt megalapította a *Vorkämpfer* című folyóiratot, amely lényegében véve „nemzeti-forradalmi” irányultságú volt, és politikailag mintegy Niekisch *Widerstandja* és Zehrer *Die Tatja* között helyezkedett el. A folyóirat kétezer példányban jelent meg, olvasói között fontos szerepet játszott a nemzeti beállítottságú diákság. 1931 folyamán a *Vorkämpferben* több olyan cikket közöltek, amelynek témája a szovjet tervgazdaság volt; 1933-ban a folyóiratot betiltották. Lenz 1947-ben a kelet-berlini Humboldt Egyetem Gazdasági és Statisztikai Intézetét vezette, 1948-tól pedig az NSZK-beli Wilhelmshafenben működő Társadalomtudományi Főiskola professzora volt.

¹⁴⁷ A részvétel ezen formáját meglehetősen részletességgel írja le emlékirataiban Arthur Koestler, aki nem hivatalosan tagja volt a pártnak, amikor az Ullstein kiadónál és a *Vossische Zeitungban* dolgozott. Álnéven volt párttag, nem volt bekapcsolva egyetlen sejtbe sem, de rendszeresen találkozott az NKP KB apparátusának felelős munkatársával, hogy információt adjon a kiadó belső ügyeiről – amíg e tevékenységét fel nem fedték, ezt követően el kellett hagynia a kiadót, és egy berlini pártszervezetben dolgozott tovább „normális keretek között”. (Lásd Wolfgang Leonhard: *Der Schock des Hitler–Stalin-Paktes*. Freiburg im Breisgau, 1986, Verlag Herder.)

¹⁴⁸ Alfred Kantorowicz (1889–1979) író, újságíró és irodalomtudós. 1931 őszétől az NKP tagja, az Arbplan üléseinek résztvevője. 1933-tól emigrációban élt, a II. világháború után az NDK-ba tért vissza. 1950–1957 között a Humboldt Egyetem professzora, a Heinrich Mann Archivum vezetője. Elutasította az 1956-os magyar felkelés leverésének támogatását és 1957. augusztus 1-jén Nyugat-Berlinbe távozott. Több könyvet adott ki a legújabb kori német irodalomról, így többek között Heinrich Mannról.

¹⁴⁹ Milfred Harnack (1902–1943) 1926-tól Arvid Harnack felesége, férjével az USA-ban ismerkedett meg. A nőmozgalom aktivistája. A Harnack–Schulze–Boysen antifasiszta csoportban dolgozott. Az Arbplan tagjainak 1932. augusztusában–szeptemberében a Szovjetunióban tett utazásáról készült dokumentumokban megjegyzik, hogy „Harnack felesége politikailag közel áll hozzánk”. (GARF. Fond. 5283. op. 6. gy. 172. 177. oldal.) Milfred Harnackot a náciak kivégezték.

¹⁵⁰ A Szovjetunió NKVD Állambiztonsági Főigazgatósága 5. osztályának P. Szudoplatov által 1940. decemberében készített anyagai szerint: „A balti» felesége ismeri »a balti» kapcsolatait és munkáját. Ő maga is dolgozott a NKP számára, és 1933-ban vagy 1934-ben másodszor is beutazott ideiglenes vízummal Moszkvába, hogy megbeszéléseket folytasson Kuusinen elvtárral, akinek a német elvtársak ajánlására az volt a szándéka, hogy Komintern-munkára alkalmazza őt Finnországban (mivel a német mellett egy amerikai útlevéllel is rendelkezik).” (Lásd *Zoji voszkreszenszkij*. Moszkva, Olma-Press, 1998, Melléklet, 404. o.)

¹⁵¹ Heinz Tietjens[?] a Harnack–Schulze–Boysen csoport antifasiszta szervezetnek munkatársa; a kereskedelem pszichológiájával foglalkozott a Leiser cipőipari konszernnél; 1940 elején e konszern vezérigazgatója volt. Az NKVD dokumentumaiban „Albán” fedőnéven szerepel.

¹⁵² A berlini rezidentúrára irányított küldemények egy 1941. április 18-án kelt kivonatán ez áll: „Az »Albán«-ról ismeretes, hogy aktívan dolgozott a Bund des Geistigen Berufsban, és amikor D. elvtárs érdeklődött róla LUKÁCSNál, csak mint »eszelőtellektüel«-t jellemezte.” D. elvtárs nyilvánvalóan Georgi Dimitrov.

¹⁵³ Adam Kuckhoff (1887–1943) író és színházi dramaturg. 1927-től 1929-ig a jobboldali *Die Tat* című folyóirat szerkesztője. Jelentős résztvevője a Harnack–Schulze–Boysen antifasiszta szervezetnek. A berlini rezidentúra így jellemzi Kuckhoffot: „...noha nem tartozik a vezető írók közé, egy sor könyv szerzőjeként meglehetősen széles körben ismert, elsősorban és főleg művészek és írók között. Az NKP-hez a BGB-n keresztül közeledett. Hogy ki vonta be a munkába, a »Korzikai« nem tudja, feltehetően Lukács és Wittfogel.” (Lásd *Szekreti Gitlera*, 90. o.) Szociális velleitású regénye: *Der Deutsche von Bayencourt*. (1937). Az NKVD dokumentumaiban mint az „Öreg”-et említik. A náci Plötzenseeben kivégezték.

¹⁵⁴ Jünger későbbi értelmezése szerint ebben a könyvben egyidejűleg két nagy alapvetést kívánt kiemelni: a nacionalizmust és a szocializmust, amelyeken két állam és két világbirodalom struktúrája nyugszik. A mű középpontjában a munkás képe (*die planetarische Gestalt*) mint a beköszöntő hősi korszak, a „totális mozgósítás” korának fáradhatatlan munkása áll. (Lásd Ernst Jünger: *Strahlungen*. Stuttgart, 1985, 328. o.)

¹⁵⁵ A jelen dokumentum és más anyagok alapján állítottott össze 1941. április 9-én az az információ, amelyen Belovnak, a Komintern VB személyzeti osztálya helyettes vezetőjének és Försterlingnek, ugyanezen osztály főreferensének aláírása szerepelt. (RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 50–53. oldal.) Itt olvasható az alábbi bekezdés: „Georg Lukács elvtárs – magyar, burzsoá családból származik. 1918 óta tagja a KMP-nek. A magyarországi Tanácshatalom idején a KMP központi orgánumát szerkesztette, majd tagja volt az illegális KB-nak. Ausztriai emigrációja idején magyar pártlapokat szerkesztett, Németországban a Forradalmi Proletárírók Szövetségének egyik vezetője volt. Aktívan dolgozott a tömegszervezetekben. Jelenleg a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Irodalmi Intézetének tudományos munkatársaként dolgozik.” (52. oldal.)

¹⁵⁶ A levélben érezhető Lukács stílusának és ortográfiájának sajátosságai; Lukács rosszul tudott oroszul.

¹⁵⁷ Lukács Györgyöt más írókkal együtt, 1941. októberében először Kazányba, majd decemberben Taskentbe evakuálták.

¹⁵⁸ Adam Scharreről van szó

¹⁵⁹ G. F. Alekszandrov (1908–1961) filozófus, akadémikus, 1941-ben a KB tagja, az ÖK(b)P KB propaganda és agitációs igazgatóságának vezetője.

¹⁶⁰ A folyóiratot újraindították, és a háború végéig Lukács aktív közreműködésével jelent meg.

¹⁶¹ Az *Új Hang* 1941. júniusi száma után nem már nem jelent meg.

¹⁶² A következő magyar emigránsokról van szó: Gábor Andor, Gergely Sándor, Madarász Emil, Varga Jenő (a SZUTA Világgazdasági és Világpolitikai Intézetének igazgatója), Fogarasi Béla, Varjas Sándor.

¹⁶³ Háy Gyula és Balázs Béla magyar emigráns írókról van szó.

¹⁶⁴ A broszúra akkor nem jelent meg, részleteit Lukács felvette *Az ész trónfosztása* című művébe. (Lásd Sziklai László: *Proletárforradalom után – Lukács György marxista fejlődése – 1930–1945*. Budapest, 1986, 359. o.)

¹⁶⁵ Bebrits Lajos (1891–1963) magyar újságíró, szakszervezeti vezető, 1923-tól 1932-ig emigráns az USA-ban, ahonnan Amerika-ellenes tevékenység miatt kiutasították, ezt követően a Szovjetunióban élt; 1943–1945 közt az *Igaz Szó* című, a hadifoglyoknak szánt magyar nyelvű újságot szerkesztette.

¹⁶⁶ Greiner József (1901–?) a magyar kommunista emigráció funkcionáriusa, 1925-től az ÖK(b)P tagja, a *Gudok* című lap szerkesztője, a Vasúti Kiadó igazgatója. 1943-ban szovjetellenes propaganda folytatásának vádjá miatt 10 évi javító-nevelő munkatáborban töltendő büntetésre ítélték. 1988-ban rehabilitálták.

¹⁶⁷ A Komintern vezető testülete 1942 áprilisában tért vissza az evakuációból Moszkvába.

¹⁶⁸ Internationale Literatur. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹⁶⁹ Alatta zárójelben egy olvashatatlan sor áll. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹⁷⁰ Az RGASZPI-ban (Fond. 495. op. 199. gy. 181. 18. és 19. oldal) található két távirat, amelyeket Lukács György küldött 1942. május 24-én Taskentből Moszkvába Bechernek, az alábbi címre: Gorkij u. 10. 259. szoba. A táviratok szövege: „Szkoszirjev meghívása nem elegendő. Feltétlenül szükséges táviratot küldenie az ÖK(b)P KB-nek az Üzbég KB-hoz”. Folytatás: Sürgessétek meg Gertrúd mint titkárnő meghívását, különben a meghívás nem lehetséges. Lukács.”

¹⁷¹ Lukács a háború elején írt egyes cikkeinek kézirata fennmaradt néhány folyóirat szerkesztőségi anyagában, amelyeket a RGALI őriz. Így például a „Novij mir” fondjában: *A száműzött költészet*, (Fond. 1702. op. gy. 6932.); *A fajelméletről*, (uo. gy. 595.). A „Znamja” fondjában: *A valóságos Németország* (Fond. 618. op. 2. gy. 655.), *A poroszság és leküzdése* (uo. op. 14. gy. 104.), *A kultúra és a háború* (uo. op. 12. gy. 31.), *Lev Tolsztoj, a német kultúra és a fasizmus* (uo. op. 2. gy. 95.). E cikkeknek egy része beépült *A humanizmus és a barbárság harca* című kötetbe (Taskent, 1943.). *A valóságos Németország* és *A fajelméletről* című cikkek az archívumban német eredetiben találhatók, a többiek – esetenként meglehetősen hevenyészett – orosz fordításban. Lukács ebből az időből származó archivált munkáinak legteljesebb kiadása magyar nyelven a Sziklai László gondozásában megjelent gyűjtemény: Lukács György: *Esztétikai írások – 1930–1945*. Szerk., előszó, jegyz. Sziklai László, Budapest, 1982.

¹⁷² Lukács György: *A humanizmus és barbárság harca*. Budapest, 1985.

¹⁷³ Arról a felhívásról van szó, amely 1942. áprilisában jelent meg a Pravda 94. számában. Címe: *Magyarországi társadalmi és politikai személyiségek felhívása a magyar néphez*. A moszkvai emigrációban élő neves személyiségek közül az alábbiak írták alá a felhívást: Balázs Béla, Gábor Andor, Illés Béla, Uitz Béla, Háy Gyula. Az arra vonatkozó sajnálkozó megjegyzés, hogy az aláírók közül néhány Magyarországon közismert név hiányzik, Lukács bizonyára elsősorban önmagára utal, mivel főleg a *Lityeraturnij Krityik* című folyóiratban, és a *Lityeraturnaia Gazeta*-ban lezajlott vita után, valamint az 1941. nyarán történt letartóztatása miatt kompromittálva érezte magát a pártvezetés szemében.

¹⁷⁴ Valószínűleg Georgi Dimitrovról van szó.

¹⁷⁵ V. F. Aszmusz felszólalásában megállapította: „Lukács elvtárs munkája a Hegelről szóló irodalom kimagasló eseménye. Lukács elvtárs munkája eredeti és mélyen tudományos mű, amely egy sor olyan következtetést alapol meg, amelyeket nemcsak hogy nem ismer a burzsoá filozófiatörténet, de amelyeket nem is ismerhet, mivelhogy nem dolgozta fel a filozófia történetét a dialektikus materializmus álláspontjáról (...) A német klasszikus filozófia történetének, az esztétikának és az irodalom történetének területén gyümölcsöző kutatásokat folytató Lukács munkája kétségtől minden alapot megad ahhoz, hogy a szerzőnek odaítéljék a filozófiai tudományok doktora tudományos fokozatot.” (Az OTA Archívuma. Fond. 1922. op. 1. gy. 118. 44. 61–63. oldal.) „Lukács elvtárs munkája feltétlenül rászolgál, hogy szerzőjének odaítéljék a filozófiai tudományok doktora fokozatot; e munka sok vonatkozásban például szolgálhat a disszertársaink számára”, jegyezte meg B. E. Bihovszkij (uo. 44. oldal).

¹⁷⁶ A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa [a Minisztertanács] mellett működő Felsőoktatási Ügyek Össz-szövetségi Bizottsága.

¹⁷⁷ E napon a Tudományos Tanács hét tagja volt jelen: P. F. Jugyin, M. M. Rozental, I. M. Beresztjyenev, B. E. Bihovszkij, M. A. Leonov, V. F. Aszmusz és A. A. Makszimov. (Az OTA Archívuma, Fond. 1922. p. 1. gy. 118. 73. oldal.)

¹⁷⁸ Ezek a tanulmányok *A filozófia története* című mű V. kötete számára készültek, amely azonban nem jelent meg, mivel a kiadvány publikálása a III. kötet után – a klasszikus német filozófiát tárgyaló fejezeteket 1944-ben ért kritika következtében – megszakadt.

¹⁷⁹ K. M. Kaszradze 1940 és 1945 között az Idegen nyelvű Irodalmi Kiadó igazgatója volt.

¹⁸⁰ Lukács cikkeinek gyűjteménye, az *Írástudók felelőssége*, az Idegen nyelvű irodalmi kiadónál jelent meg (Moszkva, 1944) magyarul 1944-ben, majd Budapesten is kiadták (Szikra, 1945).

¹⁸¹ Az OTA Archívumában (Fond. 1922. op. 1. 183. 23. oldal) található Lukács 1944. október 4-én kelt munkabeszámolója 1944 harmadik negyedéről. Ebben a következők olvashatók: „1) Fő feladat. Antifasiszta könyvem előkészítése; főleg cikkek a XIX. századi német irodalomról. A reakciós ideológia forrásaival kapcsolatban. 2) Egy, a magyarországi ideológiai harcot tárgyaló kisebb könyv sajtó alá rendezése, ez a legközelebbi időben megjelenik („Az író felelőssége”). 3) Cikkek a magyar hadifoglyok újságja számára; egy nagy propagandacélú cikk a majdaneki megsemmisítő táborról. A KMP és a NKP megbízásából végzett munka. Lukács György.

¹⁸² Az 1–3. pontok alatt felsorolt cikkek nem jelentek meg.

¹⁸³ VOKSZ – Vseszozjujnoje Oloscsesztvo Kulturnoj Szvjazi sz zagranicej, azaz: a külfölddel való kulturális kapcsolatok össz-szövetségi társasága. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹⁸⁴ Georg Lukács: *Schicksalswende*. In: *Internationale Literatur*, 1944. 10. sz. 16–26. o.

¹⁸⁵ Georg Lukács: *Fortschritt und Reaktion in der deutschen Literatur*. In: *Internationale Literatur*, 1945. 8–9. sz. 82–103. o. és 10. sz. 91–105. o. (Bővített szöveggel, könyvenként: Berlin, 1945, Aufbau Verlag.)

¹⁸⁶ Lád a 180. jegyzetet.

¹⁸⁷ [Megjelent a *Curriculum vitae*ben (460–461. o.), itt az e kötetben szereplő fordítást közöljük. Fölvettük továbbá a kötetbe 52/a számon annak az önéletrajznak a szövegét is, melyet az orosz kiadás e jegyzete említ. – *A magyar kiadás jegyzete*.] Ugyanezen a napon kelt Lukács magyar nyelvű rövid önéletrajza, amely egész életére kiterjed, egészen 1945-ig. A benne fog-

lalt információk lényegében megismétlik más önéletrajzok adatait. (RGASZPI. Fond. 495. op. 199. gy. 181. 57. oldal.) A budapesti Lukács Archívumban őrzött példány szövegét lásd: Lukács György: *Curriculum vitae*, 468–469. o.

¹⁸⁸ A letartóztatás és a szabadon bocsátás adatai tévesen szerepelnek. A helyes dátumok: június 29. és augusztus 26.

¹⁸⁹ Lásd a 172. jegyzetet.

¹⁹⁰ Nem publikálták.

¹⁹¹ A füzetet nem publikálták. Lukács 1945-ben a német antifasiszta iskolán előadásokat tartott erről a témáról. Ennek anyaga később beépült *Az ész trónfosztásába*.

¹⁹² Az ÖK(b)P német rövidítése. – *A magyar kiadás jegyzete*.

¹⁹³ *A modern dráma fejlődésének története magyarul* 1911-ben jelent meg.

¹⁹⁴ Lukács *A regény elmélete* című művéről van szó, amely folyóiratban 1916-ban, könyv alakban 1920-ban jelent meg németül.

¹⁹⁵ A cikk, amely *Az ész trónfosztása* egyik fejezete, nem jelent meg az Akadémia Filozófiai Intézetének *Ucsonije zapiszki* című folyóiratában.

¹⁹⁶ Lásd a 191. jegyzetet.

¹⁹⁷ Lásd a 185. jegyzetet.

¹⁹⁸ Tamara Motiljova cikke nem jelent meg. A szerző Lukács munkatársi és baráti köréhez tartozott, s tanulmányát valószínűleg Lukács 1945. április 13-i jubileumára írta. A szovjet irodalmi és tudományos sajtóban azonban erről az eseményről nem emlékeztek meg.

¹⁹⁹ *A modern dráma fejlődésének története* című műről van szó, amelyet Lukács teljes terjedelmében 1911-ben publikált. E monográfia részét képezte *A dráma formája* című tanulmány, amelyet mint filozófiai doktori disszertációt a szerző 1909-ben védett meg a budapesti egyetemen, s amelyet ugyanezen évben a Kisfaludy Társaság díjával tüntettek ki. Megjelent a Budapesti Szemlében, 1909-ben, 389–425. o.

²⁰⁰ A magyar kiadás 1910, a német 1911.

²⁰¹ Thomas Mann: *Die Forderung des Tages*. Berlin, 1930, 114. o.

²⁰² Az Akadémia kiadónál Lukács bevezető tanulmányával jelent meg Balzac *Parasztokja* (1935) és *Az elveszett illúziók* (1936).

²⁰³ J. W. Goethe: *Az ifjú Werther keservei*. Moszkva–Leningrád, 1937, Academia.

²⁰⁴ Georg Lukács: *Roman kak burzsuznaja epopeja*. In: *Lityeraturnaja enciklopedyia*. Moszkva, 1935, 9. k. 795–832. o.

²⁰⁵ 1935 decemberében, 1936 januárjában a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézetének Irodalmi és Művészeti szekciójában vitaülést rendeztek Lukácsnak a regényről szóló tanulmányáról. Ezen részt vettek az irodalomtudomány akkori legjelesebb képviselői, a plehanovi szociológiai esztétika követőjétől, V. Pereverzevtől a „formalista” Viktor Sklovszkijig. A vita anyagát lásd: az OTA Archívuma, Fond. 355. op. 5. gy. 32–34. Lásd még: *Vita a Kommunista Akadémián*. In: *Lityeraturnaja gazeta*, 1935. január 10. 2. szám.

²⁰⁶ Lukács elvbárátja, T. Motiljeva itt összekeveri a kívánatosat a ténylegessel. Lukács és iskolája nézeteit 1939–1940-ben az ortodox marxista elveket vallók élesen bírálták a *Lityeratur-naja gazeta*, a *Krasz-naja nov* és más sajtótermékek hasábjain folyó vitában. A kampány eredménye az lett, hogy a *Lityeraturnij Krityiket*, Lukács és eszmetársai nézeteinek szócsövét az 1940. 11–12-es számmal beszűntették.

²⁰⁷ Raph Fox (1900–1937) angol marxista irodalomkritikus. Részt vett a spanyol polgárháborúban, ott esett el a harc téren. 1930–31-ben Lukácssal együtt dolgozott a Marx–Engels Intézetben. Posztumusz kiadott fő műve, *A regény és a nép* (1937; magyarul: Kossuth Könyvkiadó, 1966) a lukácsi „nagyrealizmus” elméletének hatását mutatja. Lukács recenziót publikált Fox könyvéről: *Literaturnoe obozrenyje*, 1939. 16. szám. 45–48. o. (Magyarul Lukács György: *Estétikai írások*, 206–210. o.)

²⁰⁸ *Literaturnij Kritik*, 1936. 8. szám. 44–67. o.

²⁰⁹ *A művészi alakok intellektuális arca* című tanulmányról van szó, amely oroszul a *Literaturnij Kritik* 1936. 3. szám, 12–47. oldalán jelent meg. Lukács György: *A realizmus problémái*. Athenaeum, 1948. 80–127. o.

²¹⁰ *Literaturnij Kritik*, 1939. 1. szám, 16–52. o.

²¹¹ Lukács az expresszionizmust mint a korabeli művészi tudat irracionálisnak nyilvánulását fogta fel. A jelenséghez való kritikai viszonyát dokumentálja *Velicsije i pagenyije ekszpresszionizma* című cikkében (*Literaturnij Kritik*, 1933. 2. szám, 34–54. o.; „Grösse und Verfall” des Expresszionismus, in: *Internationale Literatur*, 1934. 1. szám, 153–173. o.), s az úgyszintén az expresszionizmusról folyó vitában közzétett „A realizmusról van szó” című írásában. Ez a vita 1937–1939 közt folyt a német antifasiszta emigráció *Das Wort* című folyóiratának hasábjain. (A vita teljes anyagát közli magyarul: Illés László: *Az expresszionizmus-vita*. Budapest, 1994.)

²¹² *Tolsztoj i razvityije realizma*. In: *Literaturnoe naszledstvo*, 1939. 35–36. szám. 14–77. o. Ugyancsak szerepelt a *K isztorii realizma* című tanulmánygyűjteményben (Moszkva, 1939).

²¹³ Dosztojevszkij-tanulmányát Lukács 1943-ban a Szovjet Információs Iroda számára írta. Gorkij alkotómunkásságának szentelte viszont „*Cselovescseskaja komegyija*” *predrevolucionnoj Rosszii* című írását (*Literaturnij kritik*, 1936. 9. szám. 13–35. o.; *Új Hang*, 1940. 11. szám. 55–65. o.) Mindkét tanulmány bekerült a *K isztorii realizma* (1939) című kötetbe is.

²¹⁴ *K isztorii realizma*. Moszkva, 1939.

²¹⁵ A művet elsőként Zürichben publikálták 1948-ban. Az orosz kiadás Moszkvában 1987-ben jelent meg. Disszertáció formájában Lukács a kéziratot a filozófiai tudományok doktora tudományos fokozat elnyerése érdekében a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézetében védte meg 1942 decemberében.

²¹⁶ Az elsőként említett cikket Lukács felvette *Borba gumanizma i varvarsztva* című könyvébe. (Üzbég Állami Kiadó, Taskent, 1943.)

²¹⁷ A RGASZPI-ban (Fond. 495. op. 199. gy. 181. 59–60. oldalon) található Lukácsról egy feljegyzés, amelyet 1945. május 7-én Kalinyicsev írt alá, s amelyben részletesen taglalják Lukács életrajzát. E feljegyzés képezi az alapját az itt közölt dokumentumnak.

²¹⁸ 1933-tól Lukács munkahelyei: a Kommunista Akadémia Irodalmi, Művészeti és Nyelvi Intézete; 1934-től a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézete, ezt 1936-ban átszervezik, új elnevezése: a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézet.

²¹⁹ P. V. Guljajev (1903–1956), 1938–1943 közt a Kommunista Internacionálé személyzeti osztályának vezetője; annak a Moszkva környéki Nagornijben működő iskolának az igazgatója, amely a testvéri kommunista pártok számára kádereket képzett ki.

²²⁰ Könyv alakban: Georg Lukács: *Deutsche Literatur im Zeitalter des Imperialismus – Eine übersicht ihrer Hauptströmungen*. Berlin, 1947.

TARTALOM

Előszó

SZIKLAI LÁSZLÓ: „41-BEN MÉGIS LEBUKTAM”	7
---	---

A SZERKESZTŐK BEVEZETŐJE	33
--------------------------	----

LUKÁCS GYÖRGY NYOMOZATI ÜGYE	43
JEGYZETEK	115

MELLÉKLET

LUKÁCS GYÖRGY A SZOVJETUNIÓBAN	131
JEGYZETEK	219

ISBN 963 446 229 4

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó
és Sziklai László, a Lukács Archivum igazgatója

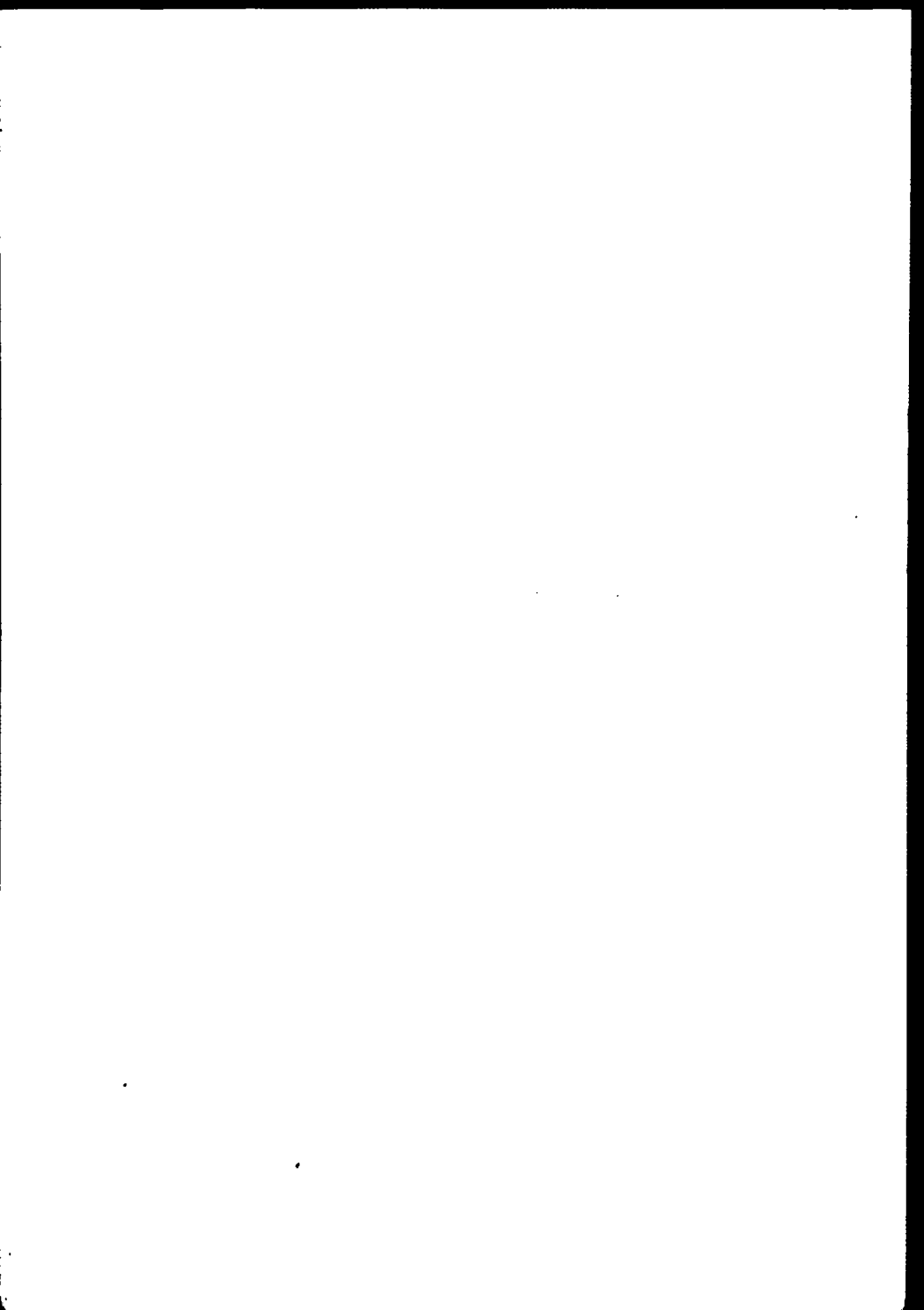
Felelős szerkesztő Székely Mária

A borítót Somogyvári Zsuzsa tervezte

Tördelte a Kútahya Bt.

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Felelős vezető Roznai Zoltán

„MEGÁLLAPÍTOTTUK: LUKÁCS Georgij Oszipovicsot - született 1885-ben Budapesten (Magyarország), író, letartóztatása előtt a Magyarországi KP tagja, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Történeti Intézetének tudományos munkatársa - 1941. június 29-én TIMÁR Sztjepan Bojlovics - született 1918-ban, 1940-ben a magyar hírszerzés illegálisan átdobta a Szovjetunióba, hogy provokátor tevékenységet folytasson Moszkvában a magyar politikai emigránsok körében, s akit 1941. július 6-án halálra ítélték - vallomása alapján tartóztatták le.

LUKÁCS G. O.-t azzal vádolták, hogy 1. a magyar hírszerzés provokátora, és ellenséges tevékenységet folytat a Szovjetunióban élő politikai emigránsok között, 2. a forradalom első éveiben a magyarországi forradalmi mozgalom tekintélyes alakjaként és a magyar tanácskormány tagjaként nemegyszer tanúsított kispolgári, szindikalista megingást, és arra törekedett, hogy szakadást idézzon elő a magyarországi forradalmi mozgalomban.”

ISBN 963 446 229 4

9 789634 462293

2200 Ft